7574

Грамматика

Упражнения

891.99
F-75

9011

«Ժամանակակից Մատենաշար» ՎԱՂԻՆԱԿ Ս. ԲԻՒՐԱՏԻ Թիւ 25

137

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒՐԱՏ
(Տէր Դաւարեանց)

ՈՐԴԵՍՊԱՆ ԾՆՈՂՔԸ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԷՊ ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷ

Տպագրիչ - Հրատարակիչ Ա. Պուխատ Ա. Բիւրատ
Կ. ՊՈԼԻՍ, Պապը Սկի եաուտէսի, Օրթաճ Պէյ խան

1912

891.99
Բ-75

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒՐԱՏ
(Տէր Ղազարեանց)

Printed in Turkey

ՈՐԴԵՍՊԱՆ ԾՆՈՂՔԸ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԷՊ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷ

Տպագրիչ-Հրատարակիչ Վաղինակ Պ. Բիւրատ
Կ. ՊՈԼԻՍ ՊԱՊԸ ԱԼԻ ՃԱՏՏԷՍԻ ՕՐԽԱՆ ՊԷՅ ԽԱՆ ԹԻՒ 25

1912

12081
12003

3789

10100-57

ՊԵՏ ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм С Р
Ա. ՅՍՍՌ-ԱՐՄՅԱՆ ԴԱՎԱՆ

ՈՐԴԵՍՊԱՆ ԾՆՈՂՔԸ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԷՊ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷ

Ա

ԽՏԻՎԸ ՊԻՏԻ ԱՆՑՆԻ...

Եգիպտոս որդեգրած էր արդէն Արեւմուտքի քաղաքակրթութիւնը, երբ դեռ չէր պայթած Արապի բաշային ապստամբութիւնը, և երբ անգլիական նաւատորմիղը չէր տակաւին ռմբակոծած Աղեքսանդրիան, ո՛չ ալ գրաւման բանակին յաղթական մուտքը տեղի ունեցած էր Գահիրէի մէջ։

Սուէզի ջրանցքին պեղումին պատճառով և անոր բացումէն իվեր, հո՛ն կը խուժէին մարքի ու գործի մարդիկ, Եւրոպայի դանազան կեդրոններէն և հոն կը հաստատուէին։

Այդ չրջանը բարեչրջումի չրջան մըն էր Եգիպտոսի համար, որ տակաւ կը մանէր եւրոպական երկիրներու կարգին մէջ։ Տարուէ տարի կ՛աճէր հոն գաղթողներուն թիւը, և փարաւոններու երբեմնի հայրենիքը դարձեալ կը սկսէր բարգաւաճիլ ու վերստանալ նոր կեանք մը։

Արդի Խեվ Ապպաս Հիլմի բաշային մեծ հայրը Իսմայիլ բաշան, իրաւ է, իր ցոփ ու զեղխ կեանքով, միլիոններու վիթխարի պարտք մը կուտակեց իր երկրին, սակայն, մ.ևնոյն ժամանակ, իր աչխարհաչէն գործերով, իր գեղարուեստասէր տաղանդով և իր բարենորոգիչ գաղափարներով, եգիպտոսի վեհապետներուն մէջ պիտի մնայ միակը, Արեւմուտքի սիրահար։ Ի՛նք արտասանած է հետեւեալ խօսքը, որ այլեւս պատմական դարձած է. — «Իմ երկիրս Եւրոպայի մաս չի կազմեր այլեւս, Եւրոպայի մէկ մասն է ան»։

Այս մեծ Խափվին օրով, և մանաւանդ Նուպար բաշայի վարչութեան տակ, օրէ օր կը ծաղկէր Եգիպտոս, նոր ջրանցքներ կը բացուէին, նոր կամուրջներ կը ձգուէին, նոր գիւղեր, նոր գիւղաքաղաքներ կը հիմնուէին և գլխաւոր քաղաքները, մանաւորապէս մայրաքաղաքը Գահիրէ, եւրոպական ճաշակով կը գեղազարդուէին։ Այդ չրջանին մէջ է որ բացուեցան ընդարձակ հրապարակներ, և ծաղկեցաւ Էզպեհիյեի պարտէզը, մայրաքաղաքի կեդրոնը։

Այդ պարտէզին դիմացը կը գտնուի Խափվական Օպէրան, որուն առջեւի հրապարակին կեդրոնը կը բարձրանայ Խափվ Իպրահիմ բաշայի ձիաւոր արձանը։

*
* *

1896ի Մայիսին էր։

Օպէրայի հրապարակը, երկսեռ ամբոխ մը խանուած, հազարաւորներ, զիրար կը հրմշտէին և կը չանայլին առաջ անցնիլ, գրաւելու համար առաջին կարգը։

Այդ երկսեռ ամբոխը տենդոտ սպասումի մը մէջ ըլլալ կը թուէր։

— Խո՛վը պիտի անցնի, Խո՛վը, կը մրմնջէին։

Իսկ հրապարակին ծայրը, մեծ պողոտային երկայնքը, Էզպէքիյէի պարտէզին դէմ, Նիու Պաւ կոչուած հայ լայն սրճարան – դահլիճատան առջև, բազմաթիւ յաճախորդներ, մարմարէ սեղաններուն չուրջը նստած, կը խօսակցէին, յաճախ նորոգել տալով գարնջուրի գաւաթները։

Այդ օրը Խափվ Ասպաս Հիլմի բաշան պիտի անցնէր այն պողոտայէն, ուստի հետաքրքիր բազմութիւն մը, հրապարակին մէջ ու պարտէզին ցանկապատին երկայնքը չարուած, խիտ խիտ, կը սպասէր հոն։

Դէմքերուն վրայ դժգոհութիւն մը, տրամութիւն մը կը նշմարուէր, գրեթէ բոլորը, միևնոյն նիւթին վրայ կը խօսակցէին, օրուան նիւթը։

Ի՞նչ անցած դարձած էր արդեօք, ի՞նչ էր օրուան նիւթը։

Նոյն օրերը հայ մը կախաղան բարձրացուցած էին և Գահիրէի, չրսելու համար բովանդակ Եգիպտոսի քրիստոնեայ բնակչութիւնները վրէժխնդիր ոգի մը, առելաւաս ղազաուիներ կը մնուցանէին Խափվ Ասպաս Հիլմի բաշային դէմ, որ նորացրած և վաւերացուցած էր այդ Հայուն մահավճիռը։

Ահա այս էր օրուան հրատապ հարցը, հասարակաց խօսակցութեան նիւթը, կախաղա՞նը, քրիստոնեայի մը կախաղա՞նը...։

Ծանօթ սրճարան-գարեջրատան յաճախորդները, կը չարունակէին իրենց բորբոք խօսակցութիւնները։

— Ինչ կը նշանակէ ասիկա, կ'ըսէր Ֆրանսացի մը, մեծանուն փաստաբաններէն, որ յիշեալ Հայուն պաշտպանութիւնը ստանձնած էր. քաղաքային ոճիր մըն է, ոճիր մը...։

— Սիրելի՛ս, կ'ըսէր միւս խօսակիցը, անոր եղբայրակիցներէն, Սրդարութիւնը խեղդուեցաւ, Քաղաքականութիւնը փրկելու համար։

— Ինչպէս, կ'ընդմիջէր միւսը։

— Այնպէս չեղա՞ւ, կը չարունակէր կախաղան հանուած Հայուն փաստաբանը, ալբիոնեան ներգործութի՛ւն մը, դիւանագիտական խա՛ղ մը։

— Բայց անմարսելի՛ է, ընդմիջեց միւսը, առաջին քրիստոնեա՛ն էր որ կը սպաննուի... պաշտօնապէս։

— Գէշ նախընթաց մը կը ստեղծուի ասով, կը յարէր միւս փաստաբանը, այսուհետև դիւրին չ'ա՛ տ դիւրին բան մը պիտի ըլլայ գլխատել, կախել ո՛և է քրիստոնեայ անհատ մը։

— Անչո՛ւշտ, անչո՛ւշտ, կը հաստատէր միւսը, Լորտ Գրօմէրի հրահանգո՛վ չարժեցաւ, մի՛ մեղադրէք Խաիվը, բացարձակ պատասխանատուն ինք չէ։

— Ո՞վ կը կարծէք՝...

— Լորտ Գրօմ՛ըը, չարունակեց խօսակիցը, բրիտանական դա՛ւ մը, հակամարդկային, ճիւաղային, կանխամտածուած, խորապէս ուսումնասիրուած ոճի՛ր մը, իր կատարելագործեալ նրբացումներով...։

Եւ խօսակցութիւնները, գրեթէ բոլոր սեղաններուն չուրջը, նոյն առանցքին վրայ կը դառնային։

Հեռուէն, պղոտային ծայրէն երևցաւ խաիվական կառքը, շրջապատուած հետեւորդներով, կ'առաջանար դէպի Օբէրայի հրապարակը։

Խօսակցութիւնները դադրեցան յանկարծ և գարեջրատան յաճախորդները, ոտքի վրայ, կը սպասէին։

— Ահա՛, ահա՛, կը մռնռնայ կառքը, կ'ըսէին իրարու։

Երկնոտ բազմութիւնը կը խռնուր տակաւ, և պղտոտային երկու եղերքը, ամբողջ երկայնքը, կրկնակ շղթայի մը մէջ առնուած, բոլոր աչքերը կը յառէին Խաիվի կառքին։

Կառքը հասաւ Իպրահիմ բաչայի արձանին առջև։

Նիու Պառի մարդիկ, ոտքի վրայ կեցած, երբ տեսան Խաիվը, որ կառքին մէջէն կը պատրաստուէր բարևելու ժողովուրդը, իր սովորական ժպիտը չրթունքներուն ծայրը, աննախընթաց տեսարան մը պարզևեցին հոն, սրճարան-գարեջրատան առջև։

Հարիւրաւոր Եւրոպացիներ, որոնք քիչ առաջ մերկացուխ, Խաիվին անցքին կը սպասէին, գլխարկին դրած, կռնակնին դարձուցին Խաիվին և այդ կերպով ընդունեցին անոր վեհապետական բարևները։

Եւ այս հանդիսաւոր... խաղքութեան մէջէն անցաւ խոխվական կառքը։

Նոյն օրը, մինչեւ իրիկուն, և թերեւս ամբողջ դիշերը, Նիու Պառի միջադեպը պատմուեցաւ բերնէ բերան, և մայրաքաղաքին մէկ ծայրէն միւսը, Թասր-էլ-Նիլէն մինչեւ Ասպասիյէ և Շուպրայէն մինչեւ Մէնիլիյէ, ալեկոծ ծովի մը պէս կը տատանէր ժողովուրդը։

Երկաթ բազմութիւնը հետզհետէ կը քաշուէր, կը հեռանար և Օբէրայի հրապարակը կը պարպուէր։

Միւս կողմէ, նոր յաճախորդներ կը դիմէին Նիու Պառ, և հիները կը սկսէին մեկնիլ կամաց կամաց։

Այս վերջիններուն մէջ կը նշմարուէր բարձր հասակով, թուխ երեսներով, իշխանական կեցուածքով, քառասունհինգնոց մարդ մը, նոյնպէս թուխ աղուր երեսներով, ձուաձև ծնօտով, նուրբ հասակով, երկայն առատ վարսերով, չիք հագուստ, նաղկի քալուածքով ու այրող նայուածքով հազիւ տասնըհինգ տարու օրիորդի մը հետ, որ անոր աղջիկը կը թուէր ըլլալ։

Ասոնք Նիու Պառէն հեռացան, Գահիրէի երկաթուղիի կայարանին ճամբան բռնեցին և սկսան դանդաղ քայլերով առաջանալ Շեփըrs Օթէլի կողմը։

Հայր ու աղջիկ կը խոսակցէին ճամբան։

— Բաբա՛, կ'ըսէր աղջիկը ֆրանսերէն լեզուով, ինչո՞ւ Նիու Պառի պարոնները կռնակնին դարձուցին Խոխվին, ամօթ չէ՞։

— Ամօթ է, աղջի՛կս, կ'ըսէր հայրը, անվայել արարք մըն էր, բայց, եթէ իմանաս պատճառը, դուն ալ պիտի արդարացնես անոնց այդ արարքը, չպիտի մեղադրես զանոնք։

— Ինչպէս, հա՛յր, կը չարունակէր օրիորդը, ի՞նչ է պատճառը, կրնա՞մ իմանալ։

— Մտիկ ըրէ՛, պատմեմ, աղջի՛կս, ըսաւ հայրը։

Օրիորդը, հօրը թեւը մտած, և գլուխէ չունչը բռնած, կը սպասէր լսել։

— Աղջի՛կս ըսաւ հայրը, այդ մարդիկը, որոնք կռնակնին դարձուցին Էֆենտինա յին (այսինքն Խոխվին), զարդացած, քաղաքակըրթուած ընկերութեան մը պարկեշտ անդամները կը համարուին, Եւրոպացիներ՝ բոլորը։

— Այո՛, հա՛յր, ընդմիջեց օրիորդը, գլխարկ դրած էին, չէ՞։

— Աղջի՛կս, չարունակեց հայրը, այս գլխարկաւորները, որոնք կը պատկանին այլատարբ հասարակութիւններու, անցածները հաւաքական հանրագրութիւն մը պատրաստած ու դիմած էին Էֆենտինային։

— Ինչո՞ւ, ընդմիջեց օրիորդը։

Նորին Խոխվական Բարձրութեան ներումը խնդրելու Մուչեղին համար, որ մահուան դատապարտուած էր։

— Ո՛վ էր Մուշեղը, հարցուց օրիորդը, տակաւ չհաւատդուռող դէմքով մը։

— Այդ Մուշեղը, աղջի՛կս, պատասխանեց հայրը, Մշեցի հայ երիտասարդ մըն էր, Եգիպտոս եկած։

— Մշեցի՞, ընդմիջեց օրիորդը, այսի՞նքն։

— Հայաստանի Մուշ քաղաքէն, շարունակեց հայրը, ուզելով փոքրիկ ծանօթութիւն մը տալ այդ մասին իր աղջկան, որ Ֆրանսացի մայրապետներուն քով դաստիարակուած, հիանալի Ֆրանսերէն մը կը խօսէր ու կը գրէր, առանց սակայն հայերէնն գրել կարդալ գիտնալու։

— Ո՞ւր է Մուշը, հարցուց աղջիկը։

— Հայաստանի մէջ։

— Ո՞ւր է Հայաստանը, վերսին հարցուց աղջիկը։

— Օսմանեան կայսրութեան մէջ, աղջի՛կս, պատասխանեց հայրը։

— Շարունակէ՛, հա՛յր, սկսաւ աղաչել օրիորդը։

— Աղջի՛կս, չարունակեց հայրը, այդ Մուշեղը հայ երիտասարդ մըն էր, Եգիպտոս եկած գաղթական մը, անցեալները, ուրիշ ընկերոջ մը՝ Նշանին հետ, ժանտարմա մը սպաննած էր։

— Ինչո՞ւ...

— Այդ ժանտարման, չարունակեց հայրը, Մուշեղի հայրենակից քուրդերէն, օր մը, գիւղատունը միասին նստած առնելին, Մուշեղին պատմեր է թէ ի՛նչպէս ինքը, մէկ քանի ընկերներով առևանգած ու բռնաբարած է հայ աղջիկ մը, թէ ի՛նչպէս այն աղջկան տունը հրդեհած ու ծնողքին ինչքերը թալած է, ևլն, ևլն։

— Այդ ժանտարման մարդասպա՛ն աւազակ մըն է, չըսե՞ս, հա՛յր։

— Այո՛, աղջի՛կս, պատասխանեց հայրը, Սասունի Ջարդի տարին, առանձ խժդժութիւններ ի գործ դրուեցան, և այդ ժանտարման ալ ջարդարարներէն էր...։

— Ուրեմն իրա՛ւունք ունէր Մուշեղը, բացագանչեց օրիորդը։

— Աղջի՛կս, սպասէ՛ որ աւարտեմ, յարեց հայրը։

Ցետոյ չարունակելով իր հարցականները։

— Որո՞ն տունը թալած էր այդ ժանտարման, գիտե՞ս, աղջի՛կս։

— Որո՞ն...

—Մուշեղի՛ն...

Օրիորդը տակաւ կը յուզուէր ու կը բորբոքուէր նեբսէն, բոլորովին նոր աչխարհ մը կը բացուէր իր զգայուն հոգիի հորիզոնին առջև։

— Ո՞վ էր, աղջի՛կս, գիտե՞ս, չարունակեց հայրը հարցնել, ո՞վ էր ժանտարմային կողմէն առևանգուած ու բռնաբարուած աղջիկը։

— Ո՞վ էր...

— *Մուշեղին քո՛յրը, պատասխանեց հայրը, հասկցա՞ր հիմա ժանտարմային սպանութեան չարժառիթը։*

— *Օ՛՛՛ բացագանչեց օրիորդը, ապրի՛ Մուշեղը, որ իր քրոջը բռնաբարուած պատիւը փրկեց, և արդար վրէժ մը լուծեց. ապրի՛ն Մուշեղները։*

— *Աւա՛ղ, աղջի՛կս, հառաչեց հայրը, այդպիսինները չե՛ն ապրիր, չե՛ն ապրիր, կախաղա՛ն կը բարձրանան։*

— *Ինչ...*

— *Կախաղա՛ն, կախաղա՛ն բարձրացուցին վրէժխնդիր Մուշեղը, աղջի՛կս, վերսին հառաչեց օրիորդին հայրը։*

— *Ո՛վ բարձրացուց կախաղան, հարցուց օրիորդը հեծկլտուքով մը։*

— *Խո՛վը, Էֆենտիմ՛ն, աղջի՛կս, պատասխանեց հայրը, և այդ պատճառով է որ Նիու Պաւի գլխարկաւոր պարոնները կռնակնին դարձուցին իրեն և մերժեցին բարե՛ւը, հասկցա՞ր հիմա...։*

Եւ այսպէս, խօսակցելով հայր ու աղջիկ հասան երկաթուղեայ կայարանին մեծալայն հրապարակը, Շուպրայի կամուրջին սեղմի եզերքը, այն կամուրջին, որուն տակէն կ'անցնին Վերին Եգիպտոս տանող կառախումբերը։

Մինչ խօսակցելով, անցան այդ կամուրջէն, և հասան Շուպրա, ուր կը գտնուէր իրենց բնակարանը, ուրիշ չատ մը չքնղ բնակարանների քով, որոնք կարգով իրարու քով չարուած, նոր հարսերու պէս, գոյնզգոյն, իւղաներկ, հոյակերտ կառոյցներ, կը չեչաէին գեղեցկութիւնը՝ այդ արուարձանին, ուր մէկէ աւելի միլիոնատէրներ, աւազանիներ և ուրիշ մեծափարթամ անձնաւորութիւններ կարծես թէ իրարու ժամադրութիւն տուած էին։

Կորոնեան պէյ — այս էր մարդուն անունը(*) —, իր աղջկան թեւէն բռնած, դուռը բացաւ և ներս սողոսկեցաւ։

Մայիսեան վերջալոյս մը կը նուաղէր Կիզէի բուրգերուն գագաթը։

(*) Այս իրական վէպը հիացած եմ Եգիպտոսի հայկական ժամանակակից կեանքին եւ այս վէպին մէջ յիշուած գրեթէ բոլոր անձնաւորութիւնները դեռ կ'ապրին այսօր։ Սակայն, ամէն ճշմարիտ վիպագրի նպատակը՝ միայն ձայնկել ըլլալով ընկերային մոլութիւնները, մատնանիշ ընել վէրքերը, եւ մանաւանդ, ազնուացնել սերունդը, մէկ խօսքով, ապրուած իրականութիւնը վերապրեցնել, մտածեցի կեղծ անուններ գործածել, դիւրազգածութիւններ չը վիրաւորելու եւ անհարկի տպոտուկներ չըստեղծելու համար։ Ծ. Հ.

Բ

ՄԵՂՔԻՆ ՈՐՋԸ

Կօրտօնեան պէյի տունը, Շուպրայի չքեղ արուարձանին եղերքի անկիւն մը նստած, կամուրջին մօտիկ, պարտէզներու մէջ, կարմիր նկարով, բուրումնաւէտ իւղերով օծուած, պչրասէր կնոջ մը պէս, մատով կը ցուցուէր։

Հոն կը բնակէր պէյը, իր կնոջ՝ սիկին Սիրանուշի և իր աղջկան՝ օրիորդ Հերանուշի հետ։ Պէյը զաւակ մըն ալ ունէր, չորս տարու ցաւագար տղեկ մը, որ տակաւին չէր կրնար քալել, փոքրիկ անդամալոյծ մը, որուն վրայ կը գուրգուրար պէյին սպասուհին՝ Էլէնի։

Ահաւասիկ այս ընտանիքին համառօտ կենսագրականը.—

Կօրտօնեան պէյ, բնիկ Իզմիրցի, Նուպար բաշայի մերձաւոր ազգականներէն, մանկութեան շրջանը անցուցած էր իր ծննդավայրին մէջ, յաճախելով քաղաքին Մեսրոպեան վարժարանը, Մ. Մաճուրեանի տեսչութեան օրով։ Բնածին յատկութիւններով ու տաղանդով օժտուած, իր ուսումնասիրութեան ամբողջ ընթացքում, չէր դադրած ըլլալէ իր տեսուչին և իր ուսուցիչներուն սիրելագոյն աշակերտը։ Մեծ յաջողակութիւն և ընդունակութիւն ցոյց տուած էր լեզուագիտութեան, մանաւանդ ֆրանսերէնի մէջ։ Տասնըվեց տարեկան էր, երբ ելաւ Միսրոպեան վարժարանէն, փայլուն շրջանաւարտ մը։

Այդ թուականներուն, Եգիպտոսի մէջ համբաւը չինած էր արդէն Նուպար բաշան, որուն աղգականն էր, ինչպէս ըսինք, պատանի Կօրտօնեանը։

Շուտով կը կանչուի Եգիպտոս, ուր արդէն, իրմէ առաջ գացած հաստատուած էր իր երէց եղբայրը՝ Պաղտիկ և Նուպար բաշայի ապահանքին մէջ ծառայութեան մատած։

Իր նախարար ազգականին չնորհիւ, պատանի Կօրտօնեան, քարտուղար ընդունուեցաւ Եգիպտոսի Սրտաքին գործերու պաշտօնարանին մէջ, ուր, մէկ քանի տարուան մէջ, զարմանալի յառաջդիմութիւններ ըրաւ։

Ամէն տեղ, ընտանիքներու մէջ, յաճախ կը խօսուէր Իզմիրցի տաղանդաւոր պատանիին վրայ, որ, օգտուելով իր դիրքէն, սկսած էր կամաց կամաց մուտ գտնել Գահիրէի ազնուական կարծեցեալ ընտանիքներու մէջ։

Այդ չրջանին, Եդիպատի մէջ հաստատուած ու դիրք չինած էին քանի մը հայ ընտանիքներ, որոնց մէջ կը գտնէր Առաջնորդեան ընտանիքը, Մաիլի մասնաւոր անունով:

Ֆարաուղար Կօրոճնեան չուտով ծանօթացաւ այս վերջին ընտանիքին, ուր սկսաւ յաճախել:

Մտանոգիտ պէյը, դրական մարդ, համակրեցաւ Իզմիրցի պատանիին, որ իր կարգին յաջողած էր գրաւել անոր փոքր աղջկան՝ օրիորդ Սիրանուշի սիրտը:

Ամուսնութիւնը կնքուեցաւ, և Կօրոճնեան եղաւ մտանոգիտ պէյին սիրական փեսան:

Տիկին Սիրանոյշ, Գահիրէ ծնած, բնիկ արաբներուն ու խալխներուն հետ մնած մեծցած, Եդիպատացի մըն էր միտքով, հոգիով ու մարմինով, նոյնացած ու ձուլուած. իր ցեղէն հետք մը միայն մնացած էր իր թուխ դէմքին վրայ, իր սեւ աչքերը, սեւ ընդոստները, և արծիւի քիթը:

Վատչոտ կին մըն էր Սիրանուշ, իր երկան պէս, որ իր երիտասարդութեան առաջին տարիները, ցոփ կեանք մը վարած և անառանի կնամոլի մը տիրոջը վատնած էր ուրիշ տիրոջներու հետ:

Մտանոգիտ պէյի փեսայ և նախարարապետ բոյլայի աղգական՝ Կօրոճնեան, աչխարհիս երջանկագոյն մարդկիններէն կը համարուէր:

Ու այս երջանիկ ամուսնութեան առաջին պտուղը, օրիորդ Հռիփսիմէ, իր ծնողքին գուրգուրանքին առարկան, կ'աճէր ու կը զարգանար:

Կօրոճնեան ծնողքին միակ փափաքը իրենց մէկ հատիկ զաւկին՝ օրիորդ Հերանուշի խնամեալ դաստիարակութիւն մը տալ էր, ուսաի, հապա եօթը տարու, դիչերօթիկ դրին զանի Ֆրանսացի մայրապետներուն, Շուպրայի վարժարանը, ուր չատ մը կրօնական դիտողութիւններու հետ, հայ-լայֆ ընտանիքի աղջիկներուն չատուկ բոլոր ճիւղերը կ'ուսանդուէին:

Տարիները կանցնէին և Շուպրայի մայրապետներուն հայ տնուհին կը կազմուէր տակաւ սրբութիւն լուրջ միջավայրի մը մէջ, կոյս կրօնաւորուհիներու մայրենի չուքին տակ: Պէյի մը զաւակ և ազգասիրական պէյի մը, մտանաւոր, բացառիկ չնորհներ կը վայելէր Հերանոյշ, իր միւս ընկերուհիներէն աւելի՛ սիրելի թէ՛ տնօչուհի մայրապետին և թէ՛ միւս քոյրերուն, որոնք, Կօրոճնեան պէյի բնակարանի ճամպան չուտով սորված էին, ամէն տատնջհնդ օրը մէկ անգամ, իրենց տանուհին ծնողքին տունը տանելու պատրուակով:

Այսպէս, օրիորդ Կօրոճնեան, մինչեւ իր տատներիկու տարիքը, Շուպրայի մայրապետներուն դիչերօթիկ վարժարանը դաստիարակուելէ յետոյ, ընթացաւարտ եղաւ հռնկէ և իր պէյ հօրը ձեռքով մտաւ աղջկանց

բարձրագոյն վարժարան մը, կատարելագործուելու, և իրեն ապագայ կեանքին պատրաստուելու համար։

Հակիրճ, օրիորդ Հերանոյշ, երեք տարիէն աւարտած էր այդ վարժարանին ալ չրջանը, և վերադարձած էր իր ծնողքին տունը, ՄԵՂՔԻՆ ՈՐՋԸ, ուր թունաւոր մթնոլորտի մը մէջ, սկսած էր տակաւ զգալ կեանքին անդուլ դառնութիւնները։

Եւ հիմա, երբ իր հօրը հետ կը վերադառնար Օբէրա հրապարակէն ու կը մտնէր իրենց տունէն ներս, արդէն իր գաղափարը կազմած էր իր ծնողքին վրայ, որոնց դէմ տարիներէ ի վեր մթներուած, խմորուած, ներքին տեսութիւն մը կը բռնէր իր սիրող աղջիկի սրտին մէջ։

Թէ՛զ Հերանոյշ, ընաղդով, որուհետեւ կ՚առէր իր ծնողքը, որովհետեւ, մէկէ աւելի անպատիներ, իր աչքերովը տեսած էր... մեղքը, միամիտ աղջիկ մը, չէր կրնար վայրկեան մը դուշակել թէ ինք ալ նոյն դպրոցին մէջ կը մեծնար։

Շուպրայի կամուրջէն անցնողները, անգամ մը կանգ կ՚առնէին, ակնարկ մը ձգելու համար Կօրտոնեան պէյի տան վրայ, և իրենց զբօսանքը ճօճելով կը հետեւանային։ Պատուհաններուն բերանը կարելի չէր բռնել, չարախեզբ ջատուկներ, այդ տան համար նողկալի, եղերական բաներ կը պատմէին, և զրոյցները, բերնէ բերան պատմուելով, կը տարածուէին Շուպրայի սահմաններէն դուրս, մայրաքաղաքի գրեթէ բոլոր թաղերուն մէջ։

Ամէն տեղ, ամէն տուն, ամէն հաւաքոյթներու մէջ, այդ տունը կ՚ըլլար խօսակցութեան առարկայ, ՄԵՂՔԻՆ ՈՐՋԸ, կը մրմնջէին կիները, իրական դժոխք մը, ո՛չ հայրը հայր է, ո՛չ մայրը մայր, ո՛չ աղջիկը՝ աղջիկ, նոն, իրարու խառնուած են բոլորը...։

— Սոդոմ Գոմո՛ր, կը փոխայնին իրարու ականջի ուռիչ պատուներ, որոնք լսած էին, երբեմն ալ տեսած՝ այդ բնակարանին մէջ տեղի ունեցած դէպքակրկնութիւնները։

Եւ այս զրոյցները, այս պատմուածքները խորհրդաւոր զրոյմ մը կը կրէին, ամէն մարդ գիտէր, բայց չէր համարձակեր բարձր խօսիլ, հրապարակել այդ Մեղքին Ուրջին դաղտնիքները։

Անտաւոիկ մէկ երկուքը՝ այդ հարիւրաւոր պատմուածքներէն։

Ուրբաթի օր մը, կէսօրէ ետք, երբ տիկին Սիրանոյշ, իր սովորական սիյեստ ին համար իր ննջասենեակը կը պատրաստուէր քաշուիլ, յանկարծ միտքը փոխուց և ուղեց անդամ մը հանդիպիլ Էլէնիին, որուն անհնակը խոհանոցին քով կը գտնուի։ Մօտեցաւ դուռին, գոց էր։ քիչ մը կեցաւ հոն, դուռին առջեւ, ներսէն չչուկ մը կը լսուէր, հեւքի, հեծկլտուքի նմանող ձայներ։ Սիրտը դողի մը մէջ, քաջութիւնը չունեցաւ դուռը բախելու, ո՛չ ալ կղպանքին ծակէն ներս

յետու, հինգ վայրկեան հան, դուռին սեմը սպասելէ յետոյ, ինքզինք կորնչուցած, գրեթէ խելայեղ վիճակի մը մէջ, սկսաւ կանչել.

— Էլէնի՛, Էլէնի՛, դուռը բաց։

Ցետոյ ականջեց։

Ներսի չշուկը դադրեցաւ յանկարծ։

Տիկինը դարձեալ կանչեց, աւելի ուժգին և կշտամբող չեչտով մը.

— Դուռը չը բանա՞ս, Էլէնի՛...։

Դարձեալ լռութիւն մը, խորունկ լռութիւն մը։

Վերջապէս, երրորդ անգամ, ձեռքի ուժգին հարուած մը տալով դուռին, գոչեց.

— Էլէնի՛, քեզի՛ եմ, չե՞ս լսեր, ինչո՞ւ դուռը չես բանար։

Եւ սակայն, ներսէն ո՛չ մէկ պատասխան, դամբանային լռութիւն մը կը տիրէր տակաւին...։

Տիկին Սիրանուշի սրտի բարախուսիները սաստկացան, արիւնը վազեց ու խուժեց դէպի ուղեղը, անդունդ կասկածներէ կը տանջըէր։ Ինչո՞ւ արդեօք դուռը չէր բանար սպասուհին, առանձ՛ին էր արդեօք թէ...։

Եւ հազարումէկ ենթադրութիւններ կ՛ընէր։ Յորդանակ և հոտառու, մանաւանդ տափարին խնդիրներու մէջ, կը մտածէր թէ ուրբաթ էր օրը և կառավարական պաշտօնարանները գոց. գիտէր թէ ուրբաթ օրերը պէյը առնը կը մնար մինչեւ կէսօր, կը խորհէր տիկին Սիրանոյշ, պէյը միասին ճաշած էր, և առնէն դուրս ելլելու ձեւով մը, իր սենեակը մտած և հագուստ էր, սակայն, լաւ կը յիշէր տիկինը, դեռ դուրս չէր եկած, և նոյն իսկ անոր խօսակցիլը լսած էր Էլէնիին հետ, խոհանոցի դուռին քով։ Արդեօք, արդեօք ո՞վ կայ ներսը, Էլէնիին քով ո՞վ կայ արդեօք, կ՛րսէր ինքնիրեն։ Եւ կը տառապէր ու կը չարչարուէր կասկածներէ։

Ներսէն դարձեալ չշուկ մը լսուեցաւ, տիկին Սիրանոյշ ականջ դրաւ, փսփսուք մըն էր, ա՛լ կասկած չէր վերցներ, Էլէնին առանձին չէր կրնար եղած ըլլալ, երկրորդ մըն ալ կար հոն, սենեակին մէջ։ Ուզեց ներս նայիլ, դժբաղդաբար դուռը կղպուած էր ետեւէն և բանալին ծակին մէջ անզաւրուած։

— Էլէնի, Էլէնի, Էլէնի, գոչեց զայրագին։

Էլէնին չէր լսեր, չէր ուզեր լսել իր տիկինին ձայնը, դուռը չը բացուեցաւ, տիկին Սիրանոյշ սոխպուեցաւ ետ քաշուիլ։

Սակայն, ինչպէս կը հասասանեն հոգեբանները, կիները չատ հեռատեսքիր կ՛ըլլան ընդհանրապէս, էրիկ մարդերէն աւելի հեռատեսքիր, մանաւանդ իրենց սեռը չհետաքրքրող խնդիրներու մէջ։ Պահ մը մէկդի քաշուիլ կեղծեց, ինքզինք պահելով խոհանոցի դուռին եսին։ Հազիւ թէ անցած էր քանի մը րոպէ, երբ քովի սենեակէն քայլերու

չՀուկ մը լսեց. իսկոյն ամփոփեց ինքզինք, զսպեց, դարանակալ ըսպասեց, որմին վրայ յարձակելու պատրաստ մատակ յավազի մը պէս. ու երբ դուռին ճռնչոցը լսեց, վայրկենապէս խոյացաւ ու կէս բացուած դուռնէն ներս նետուեցաւ:

Նողկալի՛, զգուշի՛ տեսարան...:

Պէյը, զրեթէ կիսամերկ. սպասուհիին մահճակալէն վար իջնելու վրայ էր:

Հոն, այդ վիճակին մէջ, աէր և տիկին Կարտոնեան պէյ զիրար դիմաւորեցին.

Մնացեալը դիւրին է դուշակել:

Ուրիշ օր մը, օրիորդ Հերանոյշ հանդիպեցաւ նոյն և նման և թերևս աւելի ընդվզեցուցիչ տեսարանի մը, որ տեղի կ'ունենար դարձեալ իր պէյ հօր և իրենց սպասուհի էլէնիի մէջ:

Մայր ու աղջիկ, այնուհետև, երկու զաղտնապահ ընկերուհիներու պէս, սկսան անվերապահօրէն իրարու բացուիլ, իրարու խոստովանիլ իրենց ներքին վիշտերը, երկուքն ալ կ'ամբաստանէին պէյը, անհաւատարիմ ամուսին, և անարժան ու անպատիւ հայր...:

Պէյը կը սիրէ իր սպասուհին, ահա՛ սովորական յանկերգը, որ յաճախ կը յեղյեղուէր աչխարհիկ կիներու հաւաքոյթներուն մէջ, փողոցին անկիւնը, ցանկապատի մը տակ, Շուպրայի կամուրջին եզերքը. տեսա՞ծ էք երկու կիներ, առաջ խօսակցութեան մը բռնուած, մի՛ տարակուսիք երբէք, պէյին ու սպասուհիին սիրային յարաբերութեան վիպականը կ'ընեն իրարու, ժամերով:

Եւ այս դայթակղութեան չուրջը, արտառոց պատմութիւններ չհնուեցան, որոնք երկար տարի ապրեցան Փարաւոնիներուն տափաստանային քաղաքին մէջ. մինչև որ ուրիշ նոր, աւելի ցնցող դայթակղութիւններու չարք մը հրապարակ եկաւ, պարձեալ նոյն Մեղիքն Ուջլին ծոցէն:

Տիկին Սիրանոյշ, ինչպէս ըսուեցաւ, վաւաչուտ կին մըն էր, մինչ նոյն ժամանակ, ո՛չ նուազ նախանձոտ, սպասուհի էլէնիին ու իր պէյին ծանօթ միջադէպէն ի վեր ուզեց վերջնականապէս խզել անոր հետ իր յարաբերութիւնները, սկսաւ նախ, ամենաչնչին բանի մը համար, կռիլ էլէնին, սպառնալ. երբեմն ալ, բարկութեան րոպէի մը մէջ, վրան յարձակիլ, մազերէն քաշկռտել, ևն...: Եւ կօրտոնեան պէյի բնակարանը, արտաքուստ դրախտ մը կարծուած, տակաւ դժոխքի մը կը փոխուէր:

Տիկինը զատեց իր ննջասենեակը, դադրեցուց իր այցելութիւնը խոհանոցին մէջ, հազիւ երբեմն վար կ'իջնէր, սկսաւ առանձին ապրիլ, մարմնովին անջատուած էր պէյէն, որ արդէն դրսերը կը մնար չատ գիշերներ, և ուշ առեն առեն կը վերադառնար, երբ արդէն

քնացած կ'ըլլային անհոգիները, բացի Էլէնիյէն, որ վարը, խոհանոցին քովի սենեակը, կը սպասէր անքուն, դուռը բանալու համար իր ախրական... պէյին։ Պէտք է ըսել թէ՝ ախկինը նոյնպէս անքուն կը հսկէր յաճախ, իր ննջասենեակի պատշգամին մէջ նստած, փողոցներուն անցուդարձը դիտելու և իր պէյին — զոր կ'սպասէր — արչանքները լրտեսելու։

Իրիկունները, միայն ընթրիքներուն, վար կ'իջնէր, սեղանաւորը, սեղանին վրայ բերանը չէր բանար, լռիկ մնջիկ ընթրիքը կ'ընէր, առանց բառ մը փոխանակելու ո՛չ պէյին, ո՛չ ալ իր աղջկան հետ. միշտ թախծոտ, միշտ մտածկոտ, կոտրուած դէմքով մը, յետոյ կը քաշուէր, կ'սպասէր իր սենեակը, ժամերով հոն մնալու և քաղելու համար իր գաղտնի... նամակները։ Իր միայնութեան մէջ հազիւ չորաթը մէկ երկու անգամ կը մխիթարուէր Հերանուշի այցելութիւններով։

Այսպէս անցան օրեր, շաբաթներ, ամիսներ, և տէր ու տիկին Կօրտոնեան պէյ, երթալով կ'ուժգնացնէին իրարմէ. երթալով կը լայնար, կը խորունկնար խրամը, որ բացուած էր այս զոյգին միջև։

Մ'լ կ'սպէին զիրար։

Իրենց աղջիկը, փափուկ Հերանոյշը, իր զգայուն հոգիին բովանդակ մաղձովը կը դիտէր բոլորը, կը սեանէր, կը չօչափէր, ինք իր մէջ կը զգար սոսկալի, ցաւագին իրականութիւնը, և առանց ինքզինք մատնելու, կը տառապէր, կը չարչարուէր, կը լկտուէր. վկա՛յ գաղտնի արցունքները, որոնք իր կուսական անկողինը կը թրջէին։

Ջանձրոյթը մտած էր արդէն զժբաղդ աղջկան հոգիին մէջ. գևղեցիկ գլուխը յաճախ կը հակէր վիշտերու բեռին տակ. որդ մը կար իր ներսիդին, գերեզմանի որդ մը, որ կը կրծէր իր ա՛նքան դիւրաբեկ սիրտը։ Մ'լ չպիտի կրնար ապրիլ հոն, իր ծնողքի բնակարանին, Մեղքի Որջին մէջ, որ վնտան կը թուէր իրեն, հոն ուրիշ բաներ ալ տեսած էր, քսմնելի բաներ, որոնք իրեն մոռցնել տուած էին իր հօր և սպասուհիին ծանօթ միջադէպը։

Հերանոյշին մայրը, այդ միջադէպէն ի վեր, ինքզինք բացարձակապէս ազատ կը նկատէր ամէն կապերէ, ամուսնութիւնը բառ մըն է լոկ, ապուշ, անիմաստ բառ մը, տափակ մարդիկներու դիւտը, կ'ըսէր ինք իրեն տիկին Սիրանոյշ, և քաջալերուած իր պէյ էրկան վարքէն, ինքզինք կը յանձնէր իր հաւրքը մարող ու իր անզսպելի տոհմիքը յագեցնող խաղերու և մարդանքներու։

Այս վիճակին մէջ էին իրերը, երբ ուրիշ դայթակղութիւն դէպք մը, դարձեալ Մեղքի Որջին մէջ, եկաւ ցնցել ու դղրդել ամբողջ Շուպրան։

Տիկին Սիրանոյշ, ինչպէս ըսինք, բաւական առաջ սպառած էր գործը, սկիզբները քիչ մը վհեհրտա, իր առաջին քայլերուն մէջ, մէկ քանի չաբաթներու փորձերէ ու կրկնութիւններէ վերջ, ինքզինք

բաւական զօրաւոր սկսած էր զգալ իր երկան դէմ, որ, միջադէպէն ի վեր, արձակ համարձակ, առանց քաշուելու, կը գործածէր սպասուհին, ինչպէս եթէ իր սեփական տիրուհին եղած ըլլար անի։ Կօրտոնեան պէյ իր նոր տիրուհին դաեր էր։ Տիկին Կօրտոնեանի կը մնար դանել իր նոր տէրը. օրինակը թելադրական էր և հրապուրիչ, հետեւաբար, տիկինը պատճառ մը չունէր վարանելու, յաջողած էր, նոյն իսկ Շուպրայէն, ընտրել իրեն յարմար, տարիքով իրմէ չատ փոքր, կայտառ ու գինքնուաճելու կարող երիտասարդ մը, Հայաստանի օգով ու ջրովը սնած, քաջառողջ, հուժկու, տեսքոտ տղայ մը, որ իր եղբօր՝ Առաջնորդեան Սիմոն պէյին գործակատար ծառան էր, Օննիկ Տէրտէրեան։

Տէրտէրեան Օննիկ, քսանըհինգ տարու, թուխ դէմքով, այրող աչքերով, չարաճճի նայուածքով, քիչ մը նիհար, այտոսկրը ցցուած, ծնօտը սուր, ճակատը տափակ, գլուխը փոքր, արծուեւունդ, միջակ հասակով, քամակը քիչ մը կլած, ուսերը բարձր, ժիր, ճարպիկ, ինքզինք սիրցնող երիտասարդ մըն էր. ընիկ Արարկիրէն, մէկ տարի առաջ Եգիպտոս իյնած, փախստական, ցնցոտիներու մէջ, ու գրեթէ մերկ։

Իսկ տիկինը, գէր ու կարճուկ, թխամորթ՝ իր եգիպտացի քոյրերուն պէս, քառասունը թեւակոխած, դեռ թարմ, հաղիւ երեսուն տարու կը կարծուէր, իր բովանդակ կեանքը յղիանքի, ղեղիանքի ու պերճանքի մէջ անցուցած, անհոգ, անդադար, Խոփլի մառանապետի մը չփացած տղիկը, կարգուելէն ի վեր, ոչ մէկ օր նեղութիւն չը տեսած, տառապանքին օտար, կերուխումով, պարուխաղով անասունի կեանք մը ապրած, միշտ իր արգուզարդերուն հետ, իր մորթին թարմութիւնը պահած, չնորհիւ մնգոյրներու, ծարիրներու, դեղերու և ուրիշ բաղադրութիւններու, որոնցմով կը սիրէր յաճախ օծուիլ, չպարուիլ ու ներկուիլ, մանաւանդ, Կէօզպատրայէն կտակուած կարգ մը թագուհի արուեստներու ընտելացած, տիկին Կօրտոնեան իրաւունք ունէր պարծենալու, իրրեւ արգուզարդի նրբաճաշակ մասնագէտ մը...

Առաջնորդեան Սիմոն պէյին ծառան, իր պաշտօնին բերումովը, յաճախակի կ'այցելէր Կօրտոնեան պէյին ընակարանը, տիկին Սիրանուշի հօրենական ժառանգութեան բաժինէն՝ ամսական առ հասիւը — քսանըհինգ եգիպտական ոսկի — բերել յանձնելու համար Սիմոն պէյի քրոջ՝ տիկին Սիրանուշի։

Օննիկ, խորամանկ ու ճարպիկ տղայ, վերջապէս Արարկիրցի, առաջին վայրկեանէն նկատած էր իր պաշտպանին քրոջ՝ տիկին Սիրանուշի աչքերուն անսովոր փայլը, որուն մէջ կրցած էր կարդալ հեշտանքոտ ու տաքուոտ կնոջ մը կազանքը. արդէն, մէկ երկու ամսական բերած և իր ձեռքովը համրած էր անոր ափին մէջ ոսկինները, որոնցմէ

երկուքը միշտ իրեն վերադարձուցած էր տիկինը, իբրև... նուէր։ Օննիկ առիթ ունեցած էր ճանչնալու տիկին Սիրանուշի մէջ արմատացած մոլութիւն մը, ագահութիւնը իր ծայրայեղ աստիճանին մէջ և չատ կը զարմանար անոր առատաձեռնութեան վրայ, զոր մէկէ աւելի անգամներ ցոյց տուած էր իրեն նկատմամբ, սակայն երբ, այցելութիւնները կրկնելով և անոր աչքերուն բոցերուն հանդիպելով, սկսաւ համոզուիլ թէ՝ տիկինը կը սիրէր զինքը, դժուարութիւն մը չը կրեց մեկնելու իրեն հանդէպ անոր չատցած դրամական առատաձեռնութիւնները։

Տիկին Սիրանոյշ, լքուած մը, զրկուած մը կը ներկայանար Օննիկի, երբ այս վերջինը, ո՛ և է պատրուակով մը կը սպզսակէր անոր առանձնասենեակը։ Մէկ, երկու, երեք ժամ, ծունկ ծունկի, գլուխ գլխի կը խօսակցէին երկու սիրահարները։

Այս խօսակցութիւնները գաղանի մնացին բաւական ժամանակ, մինչև որ երկու գլուխները, իրենք զիրենք կորսնցուցած, սկսան սկսկաւ կարեւորութիւն չի տալ չրջապատին, և պէտք չը տեսան զգուշաւոր ընթացք մը բռնելու, կամ, այսպէս ըսենք, իրենց յարաբերութիւնները գաղանի պահելու։

Օրիորդ Հերանոյշ, իր սենեակին մէջ, իր սիրական դաչնակին առջև, ամէն օր, կէս օրէն երկու ժամ առաջ, և կէս օրէն հաք, վերջալոյսի պահուն, քանի՛ մը կտորներ կը նուագէր, յետոյ, ինքզինք ընթերցումի կուտար, ժամերով խորասուզուած կը մնար Պօքաչիոյի Տասնօրեակին, Լաֆրէչիա Պօրճիայի, Կի տը Մօբասանի Նօթր Գիօմի, Միւսէյի Լը ժուռնալ տիւ Ֆամ տը շամպրի, և ուրիշ վէպերու մէջ։ Մայրապետներու գլխոցին խիստ ու սեղմիչ պայմաններուն տակ տառապած, սրտովին տառապած, իր հօր թևերին տակ ապրելու րոպէէն իսկ, սկսած էր չհանգրգռուիլ աչխարհիկ կեանքի վէպերով։ Բանաստեղծի խմորով, զգայնիկ, չատ կը սիրէր Միւսէի Գիւեները, Ռօլան, Մանուանդ Լիւսին, ամէն անգամ որ դաչնակին առջև նստած, կը նուագէր։

Հերանոյշ իր սեփական աչխարհին մէջ ամփոփուած, ինք իր մէջ գոհ, իր պաչտելի գիրքերուն հետ, Մեղքի Ըրջին մէջ բուսած ծաղիկ մը, կը կարդար նաև Զարին Ծաղիկները, Պօալէր ու Վէռլէն հատասաքապէս կը սիրուէին իրմէ. Լամարթինի Կրանիէլյան, Ռաֆայէլը մանուանդ, յաճախ կը կարդար, Լա շիւդ տեօն Անձի ասոնաւորներուն մէջ կը թաղուէր երբեմն, և իր բոցաթև երեւակայութեան մէջ, կը բաղձար պահ մը Տօրան ըլլալ, հրեչտակէ մը սիրուած ըլլալու հպարտ ու եռապայտ մտածումով մը, այնքան գոհած էր, այնքան զգուած էր Մարդկութենէն, որուն ներկայացուցիչը կը նկատէր իր ծնողքը, իր անարժան ծնողքը...։

Առաջները, երբ մայրապետներուն դպրոցը կ'երթար, այդ կիները, մէկ մէկ Աստուածամայր դիտէր, անբիծ, անարատ, կոյս հոգիներ, երկնային էակներ, էգ հրեշտակներ, որոնք Մարդկութեան վէրքերը բուժելու, Տառապանքին Արցունքները սրբելու և մոլորեալ մեղաւորներուն՝ երկինքին ճամբան ցոյց տալու համար վար իջած էին վերին գաւառներէն և կը պտըտէին այս աղցաւոր երկրին երեսը։ Եւ այս հաւատքը, մանկութենէն ի վեր բոյն դրած իր սրտին մէջ, ապրեցաւ հոն ժամանակ մը, մինչև որ, իրիկուն մը, անիծեալ իրիկուն, իր հօր բացակայութենէն օգտուելով, մտաւ անոր սենեակը, և մատենադարանին դիրքերը սկսաւ զննել։ Ասոնց մէջ, իր խուզարկու աչքերուն հանդիպեցաւ դիրք մը, Պօքաչիոյի Տասնօրեակը...։ Ինչ մը թղթատեց, հարեւանցի, և անմ փոխուած էր։ Իր էութեան խորը մնացող կայծ մը, որ թերեւս իրեն հետ ծնած էր, յանկարծ բռնկեցաւ։ Եւ Հերանոյշ, այն րոպէին զգաց իր մէջ կատարուած հոգեկան յեղաշրջումը։ Ա՛լ դիւրին էր անոնէհետե. կրօնքի, կանխակալ կարծիքներու, և աւանդութիւններու ամբարտակը, որ զինքը կը զատէր ապրող աշխարհէն փլած էր և իրեն բացուած աչքերուն առջև նոր երկիրի մը, նոր կեանքի մը ծիրանի հորիզոնը կը պարզուէր։

Ու իր առանձնոցին մէջ, այս Մեղքի Որջին մէկ անկիւնը, իր նոր կեանքին իրականութիւնը կը սովրէր, մինչև իր խելահաս տարիքը, իրեն անծանօթ մնացած և իրեն հետ չը խօսող նոր լեզուի մը ծածուկները կը քրքրէր, և այսպէս, այս նոր դպրոցին մէջ ինքնօգնութեան ուժով, կ'առաջանար, իր նախասիրած գիրքերու գերող ընթերցումին մէջ...։

Անդին, մօրը սենեակին մէջ, ուրիշ մասեաններ կը բացուէին և ուրիշ էջեր կը թերթատուէին...։ Մայրը, տիկին Սիրանոյշ, իր նոր ընծայ սիրահարին — որ իր թերուս ըլլալը կը մտանէր —, իր գիրկին մէջ կը տարվեցնէր սեռական հոլովին հետ, նկարագրական բայի մը խոնարհումը, այնպէս որ, չատ ատեն չանցաւ, անվարժ աչկերը՝ նորէն վարպետ եղաւ անոր թերթերուն մէջէն։

Օր մը, երբ երկու սիրահարները զարձեալ առանձնացած էին նոյն սենեակին մէջ, օրիորդ Հերանոյշ, ձեռքի վէպը դեռ նոր աւարտած, ուզեց երթալ իր մայրը գտնել, անոր պատմելու համար գրքին պարունակութիւնը։

Տիկին Սիրանոյշ, Օննիկ Տէրտէրեանի հետ, հեչտանքոտ քրտինքներու մէջ կը տապակէր նոյն պահուն։ Ամառվան էր այն օրը, և իր սիրահարը բերած էր հայրենի ժառանգութեան բաժնին առ հաւիւը, fauերիինգ անգլիական ոսկիները։ Հերանոյշ մտած էր օրը, երբէք չէր մտաբերած թէ ինքզինք անակնկալի մը հանդէպ պիտի գտնէր։

ՊԵՏ. ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-Арм ССР
Н. им. А. МЯСНИКЯНА

Մօտեցաւ, սենեակի դուռին թեթեւ մը զարկաւ, յետոյ, առանց սպասելու, ներս մտնել ուզեց։

— Ո՛վ է ան, լսուեցաւ ներսէն տիկին Սիրանուշի խեղդուկ ձայնը։

— Ե՛ս եմ, մամա՛, բա՛ց, մրմնջեց Հերանոյշ։

— Սպասէ՛ քիչ մը, հիմա կուգամ աղջի՛կս, յարեց ներսէն մայրը։

Հերանոյշ խռովեցաւ։

Դուռին առջին կեցաւ և սկսաւ խոկալ։

Հինգ վայրկեան վերջը դուռը բացուեցաւ և օրիորդը ներս մտաւ։

Բեհեզապատ բազմոցին վրայ, որ քրքրուած ըլլալ կը թուէր — ինչպէս կը մատնէին գետին ինկած բազմոցի երկու բարձեր — Հերանոյշին աչքին զարկաւ Օննիկը, որ պառկած, կը քնանար, կամ աւելի ճիշդը, քուն կը կեղծէր։

— Ինչ ունի, մամա՛, հարցուց Հերանոյշ, դէմի չարժուռմով մը ցոյց տալով իր մօրեղբօր գործակատարը։

— Սմսականը բերած էր, պատասխանեց մայրը մտահոգ դէմքով մը, յանձնեց ինծի, կը պատրաստուէր մեկնիլ,

— Է՛, ընդմիջեց աղջիկը, յետո՞յ։

— Ծանկարծ նսեմացաւ, ինկաւ բազմոցին վրայ։

— Ինչ կ'ըսես, մամա՛, դարձեալ ընդմիջեց Հերանոյշ յուզուած դէմքով մը։

— Այո՛, աղջի՛կս, այո՛, նուաղեցաւ, կրկնեց մայրը, իսկոյն օsր գօլոռները սրսկեցի երեսին, քիչ մը սթափեցաւ, բայց չէր կրնար նստիլ, բազմոցին վրայ պառկեցուցի, կը տեսնես։

Եւ այս չինծու պատմութիւնը կ'ընէր չնական պաղարիւնով մը։

Սակայն այս բոլորին մէջ ճշմարտութեան նշոյլ մը կար։ Օննիկ, տիկինին անյագ ու բուռն գրկախնդումներէն ուժասպառ, անոր թեւերուն մէջ թուլցած, գալարուած ու նուաղած էր մէկէ աւելի անգամներ։ Ու հիմա, կեղծ քունի մէջ, մտիկ կ'ընէր մօր ու աղջկան խօսակցութիւնը, որ զինք գերազանցօրէն կը շահագրգռէր, ինք ըլլալով անոր առանցքը։

Խօսակցութիւնը քանի մը վայրկեան ընդհատուեցաւ, լռութիւն մը տիրեց, յետոյ, օրիորդ Հերանոյշ, անոյշ նայուածք մը նետելով բազմոցին վրայ քնացող(?) երիտասարդին վրայ.

— Մամա՛, ըսաւ արգահատանքի չարժուձեւով մը, մօրեղբօրս ի՛մաց տանք։

— Ինչ կ'ըսես, աղջի՛կս, կշտամբեց մայրը, ինչո՞ւ դող հանենք մօրեղբայրը.

— Բժի՛շկ մը կանչենք ուրեմն, յարեց աղջիկը, դորովոտ չեշտով մը, մե՛ղք է, չե՞ս դիտեր, ո՛րքան դեղնած է, խե՛ղճ տղայ.

— Բան մը չէ՛, բան մը չէ՛, հիմա կը սթափի, յարեց մայրը։

— Բայց մամա՛, առարկեց Հերմնոյէ, լաւ խորհէ՛, չը ղրկաս...։

Այս բառերուն վրայ, Օննիկ սկսաւ երերալ, աչքերը բացաւ և յանկարծ ելաւ նստաւ բազմոցին վրայ։

Սթափած էր, չուրջը նայեցաւ, խելակորոյս հիւանդի մը պէս, որ ինքզինք այլուր փոխադրուած կը գտնէ, և ապշահար դէմքով մը,

— Ներեցէ՛ք, տիկի՛ն, ըսաւ, ձեզի ձանձրոյթ պատճառեցի.

— Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ, կրկնեց տիկինը, հոգ չէ՛, տղա՛ս, ասանկ բաներ կը պատահին։

— Ինչ եղաք, միւսի՛ւ Օննիկ, հարցուց օրիորդը, համակրական ղօնով մը։

— Չե՛մ յիշեր, օրիո՛րդ, պատասխանեց Օննիկ, անտարբեր չեչտով մը, տիկին մայրը գիտէ՛, ամսականը բերած էի, յանձնեցի, կը պատրաստուէի մեկնիլ, այսչափը կը յիշեմ, յետոյ ի՛նչ եղայ, չեմ գիտեր։

— Կ՛երեւայ թէ գլխի պտոյտ ունեցաք չէ՞, յարեց տիկին Սիրանոյշ՝

— Այո՛, այո՛, կրկնեց Օննիկ խորհրդաւոր ժպիտով մը, յաճախ կը պատահի ինձի, ի՛նչ է արդեօք այս գլխի պտոյտին դարմանը։

— Անգամ մը բժիշկին ցոյց տուէ՛ք, պատուիրեց տիկինը, դեղ մը կուտայ, կը գործածէք, չուտով կ՛անցնի, միւսի՛ւ Օննիկ։

Օննիկ չատ դոհ մնաց այս խօսակցութենէն, երեւոյթները փըրկուած էին, օրիորդը համոզուած կը թուէր հնարուած առասպելէն։

Ժամանակը չատ ուշ էր արդէն, Սիմօն պէյին գործակատարը, կամ իր նոր ախազոսով՝ տիկին Սիրանուշի հոմանին, մեկնեցաւ Կօրօճեանի պէյի բնակարանէն և, քովէնի ճամբաներէ, արմաւենիներու և պանանիներու պարէզներու ցանկորմերը քերելով, ուղղուեցաւ Առաջնորդեանները տունը, նոյն օրուան իր գործառնութիւններուն համարը տալու համար իր մեծաւորին, որ հոն, մարմարէ բակին վրայ բացուող ու Շուպրայի մեծ պողոտային նայող սենեակին մէջ, հաշուեհամարներուն վրայ ծռած, թուանշաններուն հետ էր։

Անդին, Կօրօճեանի պէյի բնակարանին մէջ, մայր ու աղջիկ, գիրար կը խոսսովանցնէին։

Տիկին Սիրանոյշ, ո՛րքան կ՛ատէր իր ամուսինը, նո՛յնքան, և թերեւս աւելի կը սիրէր իր աղջիկը, թէև այս վերջինը, դէմքով, խօսուածքով ու խառնուածքով չատ կը նմանէր իր հօրը։

Ծարգելով իր հին բարի սովորութիւնը, տիկին Կօրօճեան, չրջազգեստի տակի գրպանիկէն հանեց իր դրամապանակը, և մէկ կողմէն իր աղջկան մեսաքսի վարսերը չոյելով,

— Աղջի՛կս, ըսաւ, ա՛ռ նայիմ իրաւունքդ։

Եւ հինգ ռուպլիական ոսկի սահեցուց Հերմնուշի ափը։

Այդ փոքրիկ գումարը մօրը կողմէն ամէն ամիս կ'ընդունէր օրիորդը, իր անձնական պէտքերուն յատկացնելու համար։

Իր անձնական պէտքե՛րը...։

Արդուզարդի համար ծախք մը չունէր, իր մայրը կը հոգար զանոնք, և չդայլօրէն։

Հագուստի, կապուտատի, երթեւեկի, այցելութեան, պտոյտի և ուրիշ կարգի ծախքեր ալ չունէր օրիորդը, այդ բոլորը կը հոգացուէր դարձեալ իր ծնողքին կողմէն։

Տեղն է հոս յիշելու թէ Կօրտօնեան պէյ, եգիպտական կառավարութեան Արտաքին Գործերուն մէջ ունէր կարեւոր պաշտօն մը, որ ամսական բաւական կլոր գումար մը կը բերէր իրեն, երեսուն ոսկիէն աւելի։ Սակայն ցոփակեաց ու խաղամոլ պէյը, միշտ գուրսերը, խաղատուն, հանրատուն և այդ կարգի վայրեր յաճախելով, հոն կը մսխէր իր դրամը, և ամէն ամսու վերջերը, կը սիրտուէր փոխառութիւններ ընել, արդարացընելու համար իր պէյի անուղղայ, և պահելու համար պետական մարդու իր դիրքը, այնպէս որ, տարիներու ընթացքին մէջ դիզուած փոխառութիւններէն խոշոր, վիթխարի պարտք մը գոյացած էր։

Տնտեսական այս աննախանձելի կացութիւնը, պէտք է խոստովանիլ, երբէք չէր ազդէր Կօրտօնեան ընտանիքի ապրելակերպին. նոյն պիւտճէն, նոյն չդայլ ծախքերը, նոյն ճոխ սեղանները, նոյն պերճանքները, որոնք սակայն չէին զպչեր տիկին Սիրանուշի ամսականին։

Իսկ օրիորդ Հերանոյշ, իր մօրմէն ստացած ամսական գումարիկը, գրեթէ ամբողջովին կը ծախսէր գնելու համար իր սիրական գիրքերը, որոնց հատորներով կը ճոխանար իր աղջիկի մատենադարանը։

Եւ այսպէս, այս Մեղքի Որջը, որ Կօրտօնեան պէյի բնակարանը պիտի ըլլար, օրէ օր կը կազմալուծուէր, կը քայքայուէր և դէպի վերջնական փլուզումը կը դիմէր գահավիժօրէն։

Աղջիկը ծնողքին օրինակէն խրախուսուած և իր կարդացած վէպերով երեւակայութիւնը բորբոքած, օրէ օր կ'ընտելանար կէս-կոյսերու և աշխարհիկ կիներու կենցաղին...։

Գ

ՄՕՐԵՂԲՕՐԱՐԳԻՆ

Օրիորդ Հերանույշ, երբ օդը պայծառ էր ու արևը գաղջ, կը սիրէր յաճախ ելլել իր սենեկի պատշգամը, հոն չարունակելու իր վէպերուն ընթերցումը։

Ժամերով հոն կը մնար, ծեզ-լօնկի մը մէջ թաղուած, մեռաքսի գուլպաներով փոքրիկ ոտքերը դրած սթոռակի մը վրայ. վարսագեղ գլուխը ձգած՝ ծածանուտ կազ մը, նազենի կերպարով, կ'օրօրուէր։ Գիրքը յաճախ գիրկին մէջ մոռցած, իր սիրուն աչքերը կը դարձընէր դէպի ծառախիտ պարտէզները, որոնք կ'անջատէին իրենց առանձնատունէն Ս.առաջնորդեանները, նարնջադէզ, իւղաներկ պատերովը, կանանչ փեղկերէ լուսամուտներովն ու կապոյտ պատշգամներովը։

Հերանույշ, յաճախ վէպը մոռցած, հոն կը յառէր, խառով աչքերովը փնտռելու համար իրենը...։

Ո՞վ էր այս իրենը։

Գեղամը, Սիմոն պէյի երկրորդ տղան, հազիւ քսաներեք տարու, գանգուր մազերով, ժպտուն աչքերով, սեւ ընքունիներով, ձուաձև դէմքով, հոյակապ իրանով, աղուոր տղայ մը, որ երկու չաբաթէ ի վեր գրաւած էր օրիորդ Հերանուշի սիրտը։

Սիմոն պէյ վեց զաւակներ ունէր, բոլորը՝ մանչ։ Անդրանիկը՝ Տիգրան, տարիներ առաջ Լիոն ղրկուած, բժշկական ուսանող, դեռ հոն կը մնար. երկրորդը՝ Գեղամ, Բարիզ ղրկուած էր, իրաւագիտութեան ուսանող, և այդ օրերը վերադարձած էր Գահիրէ, մէկ քանի ամսուան համար. երրորդ զաւակը՝ Պարոյր, Սիմոն պէյի զաւակներուն մէջ ամենէն փափուկը, բարին, խիզախը, որ յետոյ Բարիզ պիտի ղրկուէր Ագաեանի ժիւլիաճը, կառաբեզագործելու համար նկարչութիւնը, որուն մէջ իր ընդունակութիւնը տեսնուած էր տղայ հասակէն։ Ճետոյ կուգային միւս երեք զաւակները, երեքն ալ դեռատի, երիցագոյնը՝ տասներկու, իսկ կրտսերագոյնը՝ ութը տարու, որոնք Ֆրանսական վարժարան մը կը յաճախէին, Ֆակկալա թաղին Ճիտւսեանները։

Գեղամ Եւրոպայէն վերադարձին, երեկոյթի մը մէջ, աւելի ուշադրած էր տեսնելու. իր հօրաքրոջ աղջիկը դաշնակին առջև, և այդ օրէն սիրած էր զանի։

Հերանույշ օտար չէր Գեղամի այդ հոգեկան նոր վիճակին, և իր մէջ կը զգար նոյն խառովքը, նոյն հաւսումը։ Ամէն անգամ որ Գեղամին գեղեցիկ հասակը դիմացի պատշգամին մէջ կը գծուէր, ինքզինք կը կորնչցնէր, գիրքը ձեռքէն վար կ'իյնար, դող մը, սարսուռ մը կը զգար իր երակներուն մէջ և սիրտը կը բաբախէր։

Հերանույշ ալ կը սիրէր Գեղամը, իր մօրեղբորորդին, Եւրոպայէն վերադարձած աղուոր տղան։

Գեղամին մայրը, կամ որ նոյն է, Սիմոն պէյի կինը՝ տիկին Ազնիւ, սկիզբէն ի վեր նչմարած էր ամէն բան, սակայն կը զգուշանար բացուելէ։

Եւ այսպէս, յարաբերութիւնները կը սեղմուէին երթալով, և Հերմոյհ ու Գեղամ, քիչ առէնուան մէջ զգալի առաջդիմութիւններ ըրած էին. ա՛լ հարկ չը կար պատչգամէ պատչգամ դիրար դիտելու և իրարու համար հառաչելու։ Երկուքն ալ համարձակ էին, չուտով միջոցը գտան դիրար մօտէն տեսնելու։

Եւ ո՞վ պիտի կրնար բամբասել զինքը, կը խորհէր օրիորդը, չէ՞ որ իր մօրեղբորորդին էր, հարազատ մօրեղբօրորդին, և յետոյ, իր ծնողքին օրինակը կար, յիշատակը դեռ թարմ էր, դեռ չէր մոռցուած Էլէնիի միջադէպը։ Անկէ ի վեր իր ականջին ուրիշ բաներ ալ հասած էին իր հօր մասին։ Հապա իր մա՞յրը...։ Միշա իր աչքին առջև էր իր մօրեղբօր գործակատարը, իր մօրը սենեակին մէջ, բազմոցին վրայ քնացած(՞), բազմոցը քրքրուած, բարձերը վար ինկած, չէր կրնար վայրկեան մը հեռացնել իր մտքէն այդ օրը, մօրը ճիգերը, զինք խաբելու և իրեն հաւատացնելու թէ Օննիկը մարած էր, ևն։ Հերանոյշ ուրիշ օրեր ալ հանդիպած էր Օննիկին, երբ ան դուրս կ'ելլէր իր մօր նշանառնակէն կամ հոն կը մտնէր. և այդ օրերը, լաւ կը յիշէր, ամսագլուխ չէին, որպէս զի իր մօր առիաճիւը բերելու առիթով հոն եկած ըլլար, հապարակ օրեր ալ կուգար ան, աւտու, ցերեկ, իրիկուն, և եթէ, մէ՛կ օր ուշանար, կամ չի գար, իր մայրը կը վազէր հոն, իր մօրեղբօր տունը, պատրուակները չէին պակսեր։

Բայց, իր ծնողքին ամբողջ խաղբութիւնը դիտցող Հերանոյշը, չէր ուզեր որ անոնք պիտանան իր գաղտնիքը, կը վախնար մանաւանդ իր մօր աչքերէն, կը դողար որ չըլլայ թէ իր ձեռքէն խլէր Գեղամը, ինչպէս յաջողած էր իրեն քաշել Օննիկը, ուստի՝ հնար մը կը մտածէր, պատրուակ մը, որով կարենար յաճախ վայելել իր... Գեղամին ներկայութիւնը։ Մօրեղբօրորդին էր, չէ՞...։

Իրիկուն մը, երբ ընթրիքը վերջացած, կը պատրաստուէին սեղանէն ելլել,

— Բաբա՛, ըսաւ Հերանոյշ, զողալ նայուածք մը ղրկելով իր հօր, բան մը պիտի խնդրեմ, չի պիտի՞ մերժես։

— Ինչ է, աղջի՛կս, խօսէ՛ նայիմ, յարեց Կօրտոնեան պէյ, որ այն գեղերը սովորականէն աւելի զուարթ կ'երեւար։

Մայրը, որ ներկայ էր այս խօսակցութեան, առանց բնաքանչելու, դուրս ելաւ սենեակէն, առանձին թողլով հայր ու աղջիկ.

— Բաբա՛, չարունակեց Հերանոյշ, քնքուշ ձայնով մը. Ֆրանսերէնս կատարելագործել կ'ուզեմ։

— Ինչպէս...

— Կը զգամ, կը տեսնեմ ակարութիւնս, չարունակեց օրիորդը։

— Ձը հասկցայ, աղջի՛կս, յարեց հայրը քիչ մը զարմացած, ինչ ըսել կ'ուզես։

— Ֆրանսերէնի մասնաւոր դասեր կ'ուզեմ առնել, բաբա՛, կը պաղատէր օրիորդը, սիրուն գլուխը ճօճելով։

— Ֆրանսերէն չե՞ս գիտեր, աղջի՛կս, դիտել տուաւ Կօրտոնեան պէյ ժպտելով, ա՛յնքան տարիներ Ֆրանսական վարժարաններ յաճախեցիր, ընթացաւարտ եղար, ա՛յնքան բազմաթիւ դիրքեր կարդացեր ես, և տակաւին պէ՞տքը կը զգաս Ֆրանսերէն նոր դասերու։

— Ո՛չ, բաբա՛, ընդմիջեց օրիորդը, կ՛ազաչեմ, մտիկ ըրէ՛։

— Խօսէ՛ նայինք...։

— Լեզուն գիտեմ, չարունակեց օրիորդը, չա՛տ լաւ գիտեմ, բայց ապահո՛ն, ապահո՛ն, ա՛խ, ան ի՛նչ անուշ կ՛արտասանէր։

— Ո՞վ, հարցուց հայրը։

— Մեր Գեղա՛մը, պատասխանեց Հերանոյշ։

— Ո՞ր Գեղամը...

— Մօրեղբօրորդի՛ն, յարեց օրիորդը, կրո՛ղը, ան ի՛նչ փափուկ, ի՛նչ անուշ, ի՛նչ հիանալի ապահո՛ն ունի։

— Աղջի՛կս, բաւ պէյը ժպտելով, Գեղամը տարիներով Բարիզ է ապրեր, անշուշտ պիտի մաքուր խօսի։

— Բայց չէ՛ք գիտեր, բաբա՛, չարունակեց օրիորդը, յուզուած ու խանդավառ, անցածները ամօթէս պիտի...

— Ինչո՞ւ...

— Պիտի մեռնէի ամօթէս, չարունակեց օրիորդը, ո՞րքան պզտիկցած զգացի ինքզինքս անոր քով, տեսնե՜ս, բաբա՛, ան ի՛նչ Ֆրանսերէն էր, ներկաները մատ խածին։

— Ա՛յդ ատոհան, ընդմիջեց պէյը զարմացկոտ չարժուձեւով մը։

— Ի՛նչ կ՛ըսես, բաբա՛, պնդեց օրիորդը, Ֆրանսերէ՛ն մը խօսեցաւ, Ֆրանսերէ՛ն մը, անա՛նկ անույշ, անա՛նկ փափուկ ու ահռուն որ...

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, կրկնեց պէյը, գլխի խորհրդաւոր ճօճուժով մը, խանդակաթ նայուածքով մը դիտելով իր աղջկան դէմքը, որ նոյն պահուն կը վառէր։

Կօրտոնեան պէյ իր կինը կ՛ատէր, բայց իր աղջիկը կեանքին պէս կը սիրէր, Հերանոյշ իր հոգիէն փրթած էր, իր սիրտէն. իր արիւնը կ՛եռար անոր երակներուն մէջ, և անոր աչքերը, այրող ու կախարդ նայուածքով այն սեւ ու խորո՛ւնկ աչքերը, պայծառ հայելի մըն էին, ուր ինք, հոգեկան անբաղդատելի հեշտանքով մը, կը դիտէր իր սեփական պատկերը, իր հոգին։

Դարձաւ բաւ.

— Ինչ կ՛ուզես հիմա, աղջի՛կս։

Հերանոյշ կը ճանչնար իր հայրը, վայրկենապէս զգաց թէ ան կատղեցած էր, անոր փոքրիկ, անկշռան չարժումը չէր վրիպեր իր թափանցող աչքերէն. ուստի, առանց չփացած, գլխի նազանի ճօճումով մը.

— Բաբա՛, մրմնջեց գողարիկ ձայնով մը, Գեղամէն դա՛ս առնեմ։

— Ա՛ռ աղջիկս, ինչո՞ւ չէ, յարեց պէյը, վճարում մը կ՛ուզէ՞։

— Ինչ կըսես, բաբա՛, յանդիմանեց աղջիկը, ամօթ չէ՞ վճարումի խօսք ընել, մինչ կարօ՞տ է Գեղամը, գիտե՞ս ինչ ամասիան կապեր է մօրեղբայրը։

— Ինչ...

— Տա՛սը կիճե (ֆիպտական ոսկի), բաբա՛, պատասխանեց օրիորդը, հազարա չէ՛տով մը։

— Մի՛ հաւատար, աղջի՛կս, հերքեց պէյը, քեզի խաբե՛ր են, ո՛վ ըսաւ քեզի։

— Գեղա՛մը, բաբա՛, պատասխանեց Հերանոյշ, ի՛նք ըսաւ ինծի, նոյնիսկ կը դանգատէր թէ այդ գումարը չէր բաւեր իրեն։

— Ուրեմն ձրի դաս պիտի տայ, չէ՞, հարցուց հայրը։

— Անտարակո՛յս, բաբա՛, յարեց օրիորդը, բնականաբար նուէր մը կուտանք։

— Ինչ նուէր...։

— Սա՛նկ, ժամացոյց մը, կամ պիսիգլէք մը, պատասխանեց օրիորդը ժպտելով։

— Մաանի մը տա՞նք, ինչպէս կ'ըլլայ...։

— Ինչ մաանի, բացագանչեց օրիորդը, ինչպէս մաանի, բաբա՛, չը հասկցայ։

— Աղուո՛ր մաանի մը, չարունակեց հայրը, միչտ ժպտուն ու զուարթ դէմքով մը, աղջկանը հետ կատակելով։

Հերանուշի այտերը կարմրեցան, յանկարծ լուեց։ Արդեօք իր հայրը հո՛ո՛ առա՞ծ էր. բան մը կատա՞ծ էր արդեօք։

Հայրը լուռթիւնը խզելով.

— Ինչո՞ւ չես խօսիր, աղջի՛կս, ըսաւ նոյն զուարթ չէ՛տով։

— Ոչի՛նչ, բաբա՛, յարեց Հերանոյշ, կը տեսնեմ թէ դուն կատակի կը տանիս։

— Ինչը...

— Ամենաուրջ գո՛րծ մը, պատասխանեց օրիորդը խոհեմօտ դէմքով մը, ես ֆրանսերէնիս մէջ կատարելագործուիլ կը փափաքիմ, և այս փափաքս իրագործելու համար դաս կ'ուզեմ առնել Գեղամէն. կ'աղաչեմ, բաբա՛, մի՛ արգիլէք ըլլար։

— Ա՛ռ աղջի՛կս, ինչո՞ւ արգիլէք պիտի ըլլամ, ըսաւ հայրը. վաղուընէ սկսէ՛ դասի։

— Հերանոյշ դէպի հայրը խոյացաւ, անոր վիզը պլլուեցաւ և համբոյրներով ծածկեց անոր երկու երեսները։ Աչխարհի ամենէն երջանիկ աղջիկը չէ՞ր այն պահուն։

Քանի մը վայրկեան տեւեց հօր ու աղջկան գրկախառնումը։

— Աղջի՛կս, ըսաւ հայրը, հիմա դուն ֆրանսերէն ազատօդ կատարելագործելու համար պէտք ունիս մօրեղբօրորդիի՞դ, չէ՞։

— Այո՛, բաբա՛, պատասխանեց աղջիկը, տմնդուտ չարժուռմով մը։

— Լա՛ւ, չարունակեց հայրը, ինչպէս պիտի կարգադրենք։

— Ինչպէս, հարցուց աղջիկը։

— Ինք պիտի դայ հոս, թէ դուն պիտի երթաս հոն, յարեց հայրը։

— Աաիկա դիւրի՛ն է, բաբա՛, պատասխանեց Հերանոյշ, գոհ ու զուարթ դէմքով մը, երբեմն ինք հոս կուգայ, երբեմն ալ ես հոն կ'երթամ, չէ՞...։

Դ

ԼՈՒՍՆԻ ԼՈՑՄԻՆ

Նեղոսը յորդեր էր, անսահմանելի էին տաքերը, խամսինը կը փչէր՝ այրելով երեսները։

Ճերեկուան տաքէն տառապած, աշխատանքի տաժանքէն յոգնա-բեկ մարդիկ, ոտքով, էշով կամ կառքով, դէպի Գասր-էլ-Նիլի կամուրջը կը վազէին, Նեղոսի եզերքը, Կիզէի խիտ ծառաստանի չուքերուն տակ քիչ մը չնչելու, զովանալու, եթէ երբէք կարելի էր յունիսեան այդ տօթագին օրերուն, Գահիրէի կլիմային տակ։

Կամուրջին միւս եզերքը ուր Կիզէն կը սկսի, արճարանոցներ, զբօ-սավայրեր կան, լեփ լեցուն՝ երկսեռ ամբոխով, որ չարունակ կ'ա-ւելնայ, իրարու հետևէ հոն հասնելով, բոլորը՝ ճերեկուան տառապանք-նէն հոն թեթևցնելու մտքով խումբ խումբ եկած։

Վերջալոյսի պահուն, հարիւրաւոր կառքեր, հարիւրաւոր սի-րուն աւանակներ, հարիւրաւոր խրոխտ ու խրխնջուն ձիեր, ժամա-դրավճիւն կընէին հոն, խիտ խիտ ծառերուն տակ, Կիզէի անհուն թա-ւուտներուն մէջ, ուր արուեստական քարանձաւներ ու լճակներ ալ կան։

Գասր էլ Նիլի կամուրջին միւս եզերքէն կը սկսի տափարակ, երկայն, ճերմակ ճամբան, որ ոտքի քայլով, երկուքուկէս ժամէն կը տանի բուրգերը, Փարաւոններուն այն երեք հսկայաւոր գերեզմանները։

Հոս տեղը չէ նկարագրելու ո՛չ Կիզէն, ո՛չ Կիզէի կենդանաբա-նական պարտէզը, ո՛չ ալ տաուերուտ ծմակներն ու եղիպտացորենի լայ-նատարած արտերը. միայն ազօտ պատկերը կ'ուզէի տալ այս խորհըր-դաւոր վայրերուն, ուր ամէն օր, մանաւանդ գիշերները, գաղտնի խոստովանանքներ կ'ըլլան մինչեւ այսօր, Լուսնի լոյսին։

Զբօսասէր մարդիկ տակաւ կը քաչուէին քաղաքը, տուներուին կը վերադառնային, արճարանները, զբօսարանները հետզհետէ կը պար-պուէին յաճախորդներէն, և Կիզէն՝ անհամար էշերէն ու կառքերէն։

Արեւը մտած էր արդէն, մութը կը վաթթուէր իրերուն։

Գիշեր էր, Գահիրէի գիշերներէն, որոնց նմանը հազուադէպ է տեսնել երկրագնդի ո՛ւ է կլիմայի մը տակ։

Հոն, Գահիրէի մէջ, մանաւանդ Կիզէի կողմը, օդը թափանցիկ, անգայտ, խնկաբոյր, երկինքը՝ դալկան կապոյտով հայելի մը, քաղցրութիւն մը կը հոսի վերէն, հոն աստղերը չեն չողար, կը դողան, կը թրթռան. հոն լուսինը չի լար, կը ժպտի, վերէն սէրը կը հեղհեղէ, և հեչտանքը կ'ողողէ հոգիները. բովանդակ բնութիւնը, էակները թէ իրերը, բոյսերը թէ քարերը, ծառերը, հողերը, ջուրերը, օդերը, բոլո՛րը, բոլո՛րը սէր է, առաքինք է հոն, դարերու աւերակներուն ու փոշիներուն մէջէն վերկենցաղած այդ հինաւուրց կիզէին մէջ։

Քաղաքակրթութիւնը, իրաւ է, մէկ կողմէ պղծած է այդ վայրերու կուսութիւնը, և իր անողոք ձեռքով յեղաշրջեր է ամէն բան, բայց միւս կողմէ, Արեւմուտքի բաները փոխադրած է հոն, բոլո՛ր աղտոր ու սիրուն մոլորանքները, բոլոր զգլխիչ կախարդանքները...

Ծառուղի մը, որ կ'երկարի, կ'երկարի՛, օճապաստյտ, մանուածապատ, հարթ հատատար և որուն երկու եզերքները, տեղ տեղ, հանգստոցներ կան, նստարաններ, հիւղեր ու խրճիթներ և քարանձաւներ ալ։ Եւ այդ ծառուղին, Գահիրէի Պուա տը Պուլօնները, ժամադրավայր մըն է արեւմտեան ու արեւելեան աշխարհիկներու, որոնք հոն կը գանուին դիրար, ծառի մը տակ, կամ նստարանի մը վրայ, հիւղի մը ծոցը, քարայրի մը խորը, և ժամերով, մինչև կէս գիշեր, երբեմն ալ մինչև արշալոյս, մինչև արեւածագ, կ'ըմբոշխնեն գիշերը, կ'ըմպեն լուսինն ու աստղերուն ճառագայթները, և, հոն, լուսնի լոյսին, թեւ թեւի կը ճեմեն, կամ գիրկ գիրկի կը նստին։

Այդ կեանքը, ամէն օր, ամէն գիշեր կը կրկնուի, այլազան ձեւերով, միշտ նոր, միշտ թարմ հրապոյրներով։ Պէտք է խոստովանիլ, և ասիկա՝ ի պատիւ եգիպտական կառավարութեան, այդ խորհրդաւոր աւերներուն մէջ, կեանքը խաղաղ կը հոսի, վճիտ, հանդարտ վտակի մը պէս, ո՛չ ոք կուգայ խանգարել հոն, ո՛չ մէկ սիրոյի, ո՛չ մէկ ապրոյի, ո՛չ մէկ վայելոյի հանդիսաը, հոն վախ չկայ, ո՛չ լրտեսի, ո՛չ ոստիկանի, ո՛չ ալ... բամբասուելու, հոն ազա՛տ է ապրելակերպը, ճշմարիտ դրախտ մըն է, մէ՛կ խօսքով, երկրաւոր դրախտը... ուր Ադամ-Եւաները բազմապատիկ են, Եւայի աղջիկները, Ադամի մանչուկներուն հետ, պոյդ պոյդ, կը թափառին հոն, լուսնի լոյսին, խոկուն գիշերուան լուռ ու անխռով միայնութեանը մէջ, Զարին ու Բարիին Գիտութեան ծառին պտուղները՝ ձեռք ձեռք ու գիրկէ գիրկ նետելով...։

Գիշերը կ'առաջանար, արճճարաններուն լոյսերը տակաւ կը մարէին, շշուկները կը տկարանային, լուռթիւնը, միայնութեան հետ, աւելի կը չեչտուէր. տեղ տեղ միայն, հեռաւոր թփուտներուն մէջէն, տերեւի սօսափիներու նմանող փսփսուքներ և հովերու հեծեծանքներէն ո՛չ տարբեր հեւքեր ու հառաչանքներ, մերթ ընդ մերթ կուգային վրդովել համասարած լռութիւնը։

Այս անրջային ժամուն, երբ Կիզէի ծառաստանին տերեւները կը խշրտային գիշերային թեթեւ սիւգէ մը, երբ յորդուն Նեղոսի պղտոր ջուրերուն խուլ մռունչը կը հասնէր վարէն, կամուրջին տակէն, և երբ արճարանոցներուն եւ զբօսարաններուն կառսօնները քաղաք կը վերադառնային, դիմացէն երկու պիսիքլէթներ տեսնուեցան, երկու հեծեհասներով, որոնք արագօրէն կը սուրային Գասր-էլ-Նիլի կամուրջին վրայէն և կ'առաջանային դէպի Կիզէի ծառուղին։

Առանց կանգ առնելու, երկուքն ալ, քով քովի չարունակեցին ճամբան, դէպի ծառուղին, արագասահ թաւալումով մը, մէկ քանի րոպէներու մէջ Կիզէի այդ զբօսարանին չրջանը գծեցին և յետոյ, քարայրի մը բերանը բերին կեցուցին իրենց պիսիքլէթները։

Երկուք էին, կայտառ երիտասարդ մը և առոյգ պարմանուհի մը։

Ո՛վ էին, ինչ գործ ունէին, կէս գիշերուան այս առաջացած պահուն, այս միայնութիւններուն մէջ...

Պիսիքլէթները յեցուցած՝ ծառի մը, որ կը բարձրանար քարանձաւին կողն ի վեր, գիշերաւէր զոյգը նստած քով քովի, ծառին տակ, լուսնի լոյսին, իրարու չունչը կը ծծէին հոն, զով ու տաքուկ տուներնուն մէջ, այքերէ, ականջներէ հեռու, ապահով, անվախ։

Վեպիս ընթերցողներուն ծանօթ են արդէն երկուքն ալ, օրիորդ Հերանոյշը, իր ֆրանսերէնի ուսուցիչ(՞) Գեղամին հետ...։

Երկու չաբթուան մէջ, դասի սկսած օրէն իվեր, օրիորդը զգալի առաջդիմութիւններ բրած էր. ազատներր բոլորովին չակուած, և ինք կատարեալ Բարիզուհի մը դարձած, Գեղամին հետ գլուխ գլխի, տեսակցութիւններուն ուժովը, յաջողած էր հաւասարիլ իր... վարպետին։

Ու հիմա, ծունկ ծունկի, քարայրին առջեւ, լուսնի լոյսին, կը փսփսային։

— Գեղա՛մ, կը մնչէր Հերանոյշ, աղերսող նայուածքը սեւեռած իր մօրեղբօրորդիին, միտքն պիտի տանիս զիս, չէ՞։

— Բարձր թոյլ պիտի տա՞յ, կ'առարկէր Գեղամ արտում դէմքով մը։

— Բարձր ինչ պիտի ըսէ, չարունակեց Հերանոյշ, անի ուրիշ զբաղումներ ունի, աւելի կարեւոր, և յետոյ, եթէ չեմ սխալած, ինք ալ կը փափաքի որ իրագործուի մեր փափաքը։

— Իրա՞ւ, բացագանչեց Գեղամ, իրա՞ւ է, հայրդ համաձա՞յն է, թոյլ պիտի տա՞յ։

— Ես իմ հօրս մասին երբեք չեմ կասկածիր, Գեղա՛մ, ազատասիտ հայր մըն է։

— Ա՜խ, հառաչեց Գեղամ, երանի՛ թէ իմ հայրս ալ գոնէ քուկինիդ քառորդին չափ ազատախորհ ըլլար, անգո՛ւթը, անխի՛ղճը...։

— Հոգ մի՛ ըներ, անուշի՛կս, ես կը համոզեմ մօրեղբայրս։

— Համոզե՞լ, ընդմիջեց Գեղամ գլխի ճօճումով մը, գիտե՞ս որքան յամառ է, Հերանո՛յշ, ուխտած է չարչարելու մայրս։

— Ան կ՚ընէ կ՚ըսէ... հառաչեց Հերանոյշ։

— Նահատա՛կ մըն է, ողջ նահատա՛կ մը, չարունակեց Գեղամ նոյն թափով, ինչո՛ւ, ինչո՛ւ չը քաշեր ան ճիւաղ հօրս ձեռքը, որքան կը տառապի։

— Դժբա՛ղդ կին, հեծեց Հերանոյշ, ի՞նչ կ՚ընէ մօրեղբայրս, ի՞նչ կ՚ուզէ։

— Ի՞նչ պիտի ընէ, չարունակեց Գեղամ, ամէն գիշեր դուրսերը կը պառկի։

— Հօ՛րս պէս.

— Մայրս լքեր, բոզ մը բռներ, անոր հետ կ՚անցընէ ժամանակը։

— Հօ՛րս պէս։

— Բայց, Հերանո՛յշ, բողոքեց Գեղամ, հայրդ իրաւո՛ւնք ունի մատամբ, կը ճանչնամ ինչ... սալ վաճ մըն է հօրաքոյրս։

Հերանոյշ լռեց, ամէն բանի սեղեակ էր, գիտէր իր մօր գաղտնիքները։

— Ինչո՞ւ կը տրամիս, Հերանո՛յշ, կշտամբեց Գեղամ, անիրաւեամ, մայրս կարելի է բաղդատել հօրաքրոջս հետ։

— Հրեշտա՛կ մըն է, անմեղ հրեշտա՛կ մը, կրկնեց Հերանոյշ, բայց...

— Ինչ...

— Մի՛ քրքրեր այդ կէտերը, Գեղա՛մ, սկսաւ ազաչել Հերանոյշ, չէր ուզեր ուրիշէ մը լսել իր մօր կենսագրութիւնը։

— Իրաւո՛ւնք ունիս, Հերանո՛յշ, յարեց Գեղամ, չի խօսինք։

— Այո՛, այո՛, կրկնեց օրիորդը, չը խօսի՛նք...

Ու սկսաւ լալ։

Գեղամ, զգայուն ազգ, խոցոյն նչմարեց արցունքի երկու կայլակները, որոնք կը կախուէին Հերանուշի թարթիչներէն։

— Հերանո՛յշ, ըսաւ զղջացողի դէմքով մը, վիրաւորեցի՞ արդեօք սիրտդ։

— Ո՛չ, ո՛չ, թոթովեց օրիորդը։

Գեղամ, յուզուած, բռնեց իր հօրքեռաղբկան —որ իր սիրուհին պիտի ըլլար— երկու փափուկ ձեռքերէն, և խանդակաթ սեղմուժով մը, ջերմ համբոյր մը դրոշմեց անոր թաւիշ այտերուն, որոնք արդէն ի՛այրէին։

Պահ մը լռեցին երկու սիրահարները, դիտելու համար իրենց չուրջի տեսարանները, վեհափառ գիշերուան մը խորհրդաւոր երկինքին տակ պարզուած, որոնք լուռ վկաներ էին իրենց խոստովանութիւններուն։

Այսպէս, քանի մը վայրկեան տեւող լռութենէ մը վերջ, օրիորդը խզելով զայն,

— Գեղա՛մ, ըսաւ քնքոյշ ձայնով մը, միասին պիտի երթանք, չէ՞։

— Անշուշտ, յարեց Սիմոն պէյի տղան, եթէ դահիճ հայրս, վերջին պահուն, մեր դէմը չի դնէ։

— Ինչպէս ընենք ուրեմն, հարցուց օրիորդը, թրթռուն ձայնով մը, որուն մէջ իր կուսական հոգին կուլար։

— Անշուշտ միջոց մը պիտի խորհինք, չարունակեց Գեղամ, դեռ ժամանակ ունինք, ամիս մը, թերեւս երկու ամիս, հոս պիտի մնամ, մինչեւ այն ատեն ո՛վ գիտէ ի՛նչ անակնկալներ պիտի ունենանք։

— Ինչպէս,..

— Մեծ հայրս հիւանդ է, գիտես, յարեց Գեղամ, իննսունո՛ց մը, միշտ անկողինը, խե՛ղճ մայրս, վայրկեան մը չի կրնար հեռանալ քովէն։

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, կրկնեց օրիորդը, բայց գիտե՞ս, պապս ո՛րքան կը սիրէ զինք, հա՛ruս, հա՛ruս կ'ըսէ, բերնէն չի ձգեր։

Ծանկարծ Գեղամի դէմքը չորցաւ։

— Հերանո՛յշ, Հերանո՛յշ, ըսաւ տենդոտ չարժուձեւով մը։ գիտե՞ս ինչ կը խորհիմ։

— Ինչ...

— Մեծ հայրս, չարունակեց Գեղամ, աչքին լոյսին պէս կը սիրէ մայրս։

— Ե՛ս ալ գիտեմ, ընդմիջեց օրիորդը։

— Նոյնիսկ մաս մը հող նուիրած է իրեն, չարունակեց Գեղամ, մեր կալուածներէն։

— Գիտե՛մ, հաստատեց օրիորդը, կարծեմ թէ Ֆասեերեֆ Ֆեssտաճ հող մըն է։

— Այո՛, քսանհրեք Ֆեssտաճ, կրկնեց Գեղամ, բաւական ընդարձակ, բերրի հող մըն է, որքան որ կը յիշեմ, այսօր, ամսականս տասը կիներ հասոյթ կը բերէ։

— Այո՛, այո՛, լա՛ւ գիտեմ, հաստատեց օրիորդը, ամէն ամիս կը ստանայ այդ գումարը։

— Հիմա կը խորհիմ մօրս բանալ սիրտս, չարունակեց Գեղամ, դուն ալ գիտես, ո՛րքան կը սիրէ զիս, բոլոր միւս եղբայրներէս քիչ մըն ալ աւելի։

— Նշմարած եմ, հաստատեց օրիորդը դոհունակ դէմքով մը, յառո՞յ.

— Սիրտս կը բանամ մօրս, չարունակեց Գեղամ, կուլամ, կը պաղատիմ, ոտքերը կ'իյնամ, ու զինք կը համոզեմ որ ինծի տայ այդ ամսականին գոնէ կէսը։

— Է՛, ընդմիջեց օրիորդը, ազուո՛ր բան, այդ ամսականին կէսը հինգ կիներ կ՛ընէ, չէ՞.

— Այո՛...

— Ես ալ ունիմ ամսական հինգ կինէ, յարեց Հերանոյշ, մօրս ինձի յատկացուցածը, անուասիկ մեր երկուքին համար ամսական 10 կինէ հասոյթ մը...

— Սպասէ՛, Հերանո՛յշ, ըսաւ Գեղամ, մօրս այդ հինգ ոսկիէն զատ, ես ունիմ արդէն աւանդներու կինէ, ուսանողութեանս ծախքերուն համար, հօրս կողմէն յատկացուած, ահա աւանդներէն կինէի ամսական հասոյթ մը, որուն վրայ եթէ բարդենք քու հինգ ոսկիդ ալ, կ՛ունենանք ամսական քսաներկու ոսկի, չէ՞։

— Անտարակոյս, չեչեց Հերանոյշ անհուն գոհունակութեան չող մը՝ սեւ աչքերուն մէջ, քսաներկո՛ւ ոսկի, չէ՞։

— Աւող չի վերջանար, անուշի՛կս, չարունակեց Գեղամ.

— Ինչպէ՞ս...

— Մտիկ ըրէ՛, յարեց Գեղամ, ես դեռ քեզի չեմ յայտնած վերադարձիս գաղանիքը, գիտե՞ս ինչո՛ւ վերադարձայ հոս։

— Ինչո՞ւ...

— Քանի՛ քանի անդամներ գրեցի Բարիզէն, չարունակեց Գեղամ, գրեցի թէ՝ աւանդներու ոսկին անբաւական է իմ ծախքերուս, չարունակ մերժողական պատասխաններ առի հօրմէս, նոյնպէս սպառնալիքներ՝ բոլորովին կարելու թողո՛ւկս։

— Յետո՛յ, ընդմիջեց Հերանո՛յշ, հետաքրքիր չարժումով մը, աչքերը սեւեռած՝ իր մօրեղբօրորդիին։

— Վերջին անգամ մըն ալ դիմեցի գրով, չարունակեց Գեղամ, և երբ հօրս նոյն յամառ մերժումին հանդիպեցայ, յուսահատական նամակ մը գրեցի մօրս և խնդրեցի որ զայն նոյնութեամբ կարդայ մեծ հօրս։

— Ի՞նչ կ՛ըսես, Գեղա՛մ, ընդմիջեց օրիորդը, վեր ցատկելով աեղէն ու գրկելով մօրեղբօրորդին։

— Համբերէ՛, անո՛ւշս, կշտամբեց մօրեղբօրորդին, թոյլ տո՛ւր որ չարունակեմ։

— Շարունակէ՛, չարունակէ՛, կրկնեց օրիորդը, չանեկան պատմութիւն մըն է։

— Մօրմէս առի պատասխան մը, չարունակեց Գեղամ, մեծ յայսեր ներչնչող, կը գրէր թէ՝ խոստում առած էր մեծ հօրմէս, իմ խընդիրս կարգադրելու։

— Պաչանքի՛ պապս, բացագանչեց Հերանոյշ, ոսկի սի՛րտ մըն է, համակ զութ, համակ գութգութանք, եթէ իրմէ կախում ունենար, մենք այսօր աշխարհիս երջանիկներէն պիտի համարուէինք, չէ՞։

— Ասիկա այդպէս է, հասատակեց Գեղամ, իր պատմութիւնը չարունակելով, ա՛խ ինչ ըսեմ հօրս, այն անսիրտ, այն գահիճ հօրս, որ երեսասարդի մը վիճակէն չի հասկնար։

— Բայց ինք, ընդմիջեց Հերանոյշ, ինչպէս հայրս, այդ տարիքին մէջ, յիսունը թեւակոխած և քիչ մըն ալ աւելի, դեռ չէ ձգեր իր... արչաւանքները։

— Ընդհակառակն, ընդմիջեց Գեղամ, զաւեչտախաղերու ծեր սիրահարներուն պէս, ամէն դիշեր նոր յաղթանակ մը կ'արձանագրէ, չուն ծեր, հա՛յր պիտի ըլլայ, և, վե՛ց մանչ զաւակներու հա՛յր...

— Շեղեցա՛նք նիւթէն, Գեղա՛մ, դիտել տուաւ Հերանոյշ, իր փափուկ ձեռքովը չոյելով մօրեղբօրորդիին երեսները, պատմութեան թելը գտի՛ր։

— Ձե՛մ կորանցներ թելը, Հերանո՛յշ, յարեց Գեղամ հպարտ չհչտով մը, հօրս ընթացքը կը պատմէի, անխի՛ղճը, իր այդ առաջացած տարիքին մէջ, դլխին վրայ մնացած քանի մը մազերը ճերմկած, այդ վիհօ մարշհօրը, տակաւին չ'ուզեր պարտութիւն խոստովանիլ, տարիներուն անողոք հարուածները կը ծաղրէ, և իր ընտանիքը լքած, ազատ բազէ մը գիրկը կը վհատէ իր անասունի կիրքին յագեցո՛ւմը։

Եւ հառաչելով, դարձեալ լուանի լոյսին, կիզէի պուրակին ծոյը, քարայրին առջեւ, ապառնական կռուի մը բարձրացուց օդին մէջ։

— Ա՛խ, հառաչեց Հերանոյշ, անիծեա՛լ աչխարհ...։

— Այո՛, չարունակեց Գեղամ, անարժա՛ն հայրս, այսօր կ'ապրի աղտոտ կովի մը հետ, և իր ընտանիքը, զաւակները լքած, անոր՝ այն պոռնիկին զաւակները կ'օրրեզրէ։..

— Ինչպէս, ընդմիջեց Հերանոյշ։

— Չե՞ս լսած, կշտամբեց Գեղամ, Շուպրայի մէկ ծայրէն միւսը կը խօսուի, օրուան խնդի՛րը, այսօր այդ բազը կը սիրէ, վաղը, երբ մայրը զաղրի հրապուրիլէ—և արդէն հիմակուընէ կը նշմարուին նշանները—, երբ բադ տ'ուանները չհչտուին անոր կախարդ աչքերուն երկու եղերքները, երբ կոպերը թօւլնան, կախուին, երբ այտոսկրը ցցուի, և երբ, վերջապէս, ծերութիւնը կոխէ, այն ատեն, հայրս, առանց ամչնալու իր տարիքէն, վատահ եղի՛ր, աղջիկը պիտի ձեռք առնէ, պոռնիկին աղջի՛կը, որ հիմա, տասներեք տարուան, մէկ երկու տարիէն կը հասունցնայ, ինչո՛ւ արդէն իր մանկտուր հոգածութեան առարկայ է երեր զանի։

— Ինչ է երեր, հարցուց Հերանոյշ։

— Մայրապետներուն դպրո՛ցը դրեր է, չարունակեց Գեղամ, գիշերօթիկ, ամէն չաթաթ օրերը տուն կը բերուի, և հօրս հետ սեղանակից, իր վհուկ մօր խնամքովը կը դաստիարակուի պոռնիկներու դպրոցը, հօրս հետ կառավներ կրնէ սեղանին վրայ, բաժակներ կը պարպէ, հօրս առջեւ կը նուագէ, կը պարէ, գաշնակի դասեր ալ

կ՚առնէ մայրապահանեցուն զգլոցը. մէկ խօսքով, հիմակուընէ կը վարժուի, կը հրահանգուի իր ապագայ... պաշտօնին համար։

— Ինչ պաշտօն, հարցուց օրիորդը միամիտ չեչտավ մը,

— Չի հասկցա՞ր, կշտամբեց Գեղամ, չարաճճի ժպիտ մը սահեցընելով, ինչ պաշտօն կ՚ըլլայ, մօրը պաշտօնը...։

Օրիորդը, զղուանքի արտայայտութիւն մը դէմքին վրայ.

— Գեղա՛մ, դիտել տուաւ, պարձեալ չեղեցար նիւթէն, թելը ձեռք ա՛ռ։

— Նիւթէն չեմ չեզիր, Հերանո՛յշ, թելը ձե՛ռքս է, ըսաւ Գեղամ քմծիծաղով մը, գիտե՞ս ինչո՛ւ ըրի այս միջանկեալը։

— Ինչո՞ւ...

— Քեզի ցոյց տալու համար հօրս [անգթութիւնը], պատասխանեց Գեղամ, և համոզելու համար թէ ո՛րքան իրաւունք ունիմ զինք առևտուրս, այն մարդակերպը, որ դժբաղդաբար, իմ հա՛յրս պիտի ըլլայ...

— Ես հօրս վրայ չե՛մ ուզեր ծանրանալ, ընդմիջեց Հերանոյշ.

— Իմինիս հե՞տ պիտի բաղդատես քու հայրդ, բղաւաքեց Գեղամ, ո՛չ, ո՛չ, ինը սխալիս, անուշի՛կս, դուն քու հայրդ ամէնա՛ղ գիտէ, երեւոյթները կը փրկէ, գէթ խաղք չըլլար, երկուքին միջև անագին վիհեր կան, և յետոյ, քու հայրդ աստիճան մը կ՚արդարանայ, իրաւո՛ւնք ունի։

— Ինչպէս...

— Հօրաքո՛յրս է յանցաւորը, չարունակեց Գեղամ, բայց իմ մայրս, անուշի՛կ մայրս, անմե՛ղ մընն է, հրեշտա՛կ մը։

— Թելը գտար, Գեղա՛մ, ըսաւ Հերանոյշ, նամակի մը խօսքը կ՚ընէիր։

— Վերջին նամակիս, յարեց Գեղամ, պատասխանը ղրկած էր մայրս և խոստացած էր կարգադրել խնդիրս։

— Կարգադրե՞ց, հարցուց Հերանոյշ անհամբեր չարժուձեւով մը...

— Սպասէ՛, պիտի բացատրեմ, ըսաւ Գեղամ, մօրս այդ պատասխան — նամակը մէկ քանի օրեր ապրեցուց զիս անոյշ երազներով, օրօրեց երեւակայութիւնս, ամէն օր [դիմաբերէն] կը սպասէի տեսնել աւետաբեր նամակ մը մօրմէս, ինչպէս որ խոստացած էր։

— Ըրատացա՞ր նամակը, հարցուց օրիորդը։

— Մէկ երկու չաբաթ սպասեցի, յարեց Գեղամ, տարաբախտօրէն ո՛չ մէկ նամակ առի. երեւակայէ՛ այդ օրերու հոգեկան վիճակս, Բաբիլի պէս ոստանի մը մէջ։

— Ինչ կ՚ըսես, կ՚երեւակայե՛մ, ընդմիջեց օրիորդը, գլխի ճօճումով մը, որ համակիր էր հաւանութեան։

— Անկարագրելի յուսահատութեան մը մատնուած, չարունա-

կաց Գեղամ, դրամս հատած, մինչեւ կոկորդս թաղուած՝ պարտքերու մէջ, հաչող պարտքեր՝ մեծ մասը, ա՛լ չէի կրնար յաճախել իմ սիրական վայրերս, կը վախնայի թէ պիտի հալածուէի պահանջատէրերէս, ալ ո՛վ պիտի խորհէր դասերը...

— Ցտո՞յ, ընդմիջեց օրիորդը սրտի սեղմումով մը։

— Այդ օրը սենեակս փակուած, չարունակեց Սիմոն պէյին ազան, գուշակէ՛, Հերանո՛յշ, ի՞նչ կը մտածէի։

— Ի՞նչ, հարցուց օրիորդը սարսուռով մը։

— Վէ՛րջ մը դնել։

— Ինչի՞, դարձեալ ընդմիջեց օրիորդը։

— Կեանքի՛ս, չարունակեց Գեղամ, առանց ուշադրութիւն դարձընելու օրիորդին ընդմիջումներուն, անձնասպան ըլլալ կը խորհէի...։

Ցանկարծ լռեց Գեղամ, Հերանոյշ կը դողար։

Հեռուէն, իրենց ականջին զարկած էր չչուկ մը, որ կիզէի անտառակին վերեւ թառող ամառնային գիշերուան մը լռութիւնը կը վրդովէր։ Այս չչուկը չէր նմաներ ո՛չ ջուրի խոխոջի, ո՛չ սաղարթներու օսոսիքի, ո՛չ մարդու փսփսուքի։

Հովը դադրած էր արդէն, զբօսաէրները մեկնած էին կէս գիշերէն ի վեր և բոլոր առարկաները կը նիրհէին, լուռնի լոյսին, անամպ երկինքի մը կապոյտ, անհուն, համասփռած ծածկոյթին տակ։

Երկու սիրահարները պահ մը սառած, իրարու աչքերուն մէջ ապաստան մը կ՛որոնէին։

Ի՞նչ չչուկ էր արդեօք...։

Քանի մը վայրկեան առք, ծառուղիին ծայրը նչմարուեցաւ ստուեր մը, կառք մը կ՛առաջնար դէպ ի քարայրին կողմը, դանդաղ թաւալումով մը։

— Հերանո՛յշ, փսփսաց Գեղամ, չո՛ւտ, մեկնի՛նք։

— Ինչո՞ւ, բողոքեց Հերանոյշ, ի՞նչ կայ։

— Սեւ նախազգացումներէ կը չարչարուիմ, չարունակեց Գեղամ, այդ կառքը բարեգուշակ չե՛մ դաներ։

— Ինչպէ՛ս...

— Կը տեսնես հիմա, յարեց Գեղամ, ահա՛ կը մօտենայ։

Եւ կառքը մօտեցաւ ու քարայրէն դրէթէ տասը քայլ հեռաւորութեան մը մէջ, կանգ առաւ։

Գեղամ աչքերը սեւեռեց, երկու անձեր նչմարեց մէջը, ակնոցով մարդ մը և քովը՝ կին մը, սեւ սաւանի մը մէջ փաթթուած, երկուքն ալ կը ծխէին։

— Հերանո՛յշ, փսփսաց Գեղամ այլայլած դէմքով մը, չըսի՞ քեզի...

— Ինչ ըսիր, ընդմիջեց Հերանոյշ։

— Մէջլիններդ ճանչցա՛յ, ճանչցա՛յ, կրկնեց Գեղամ, չո՛ւա, չտապէ՛, մեկնի՛նք այս վայրերէն։

— Որո՞նք են, որո՞նք, հարցուց Հերանոյշ, ամբողջ մարմնովը դողալով.

— Մ՚ուչ է ժամանակը, չա՛տ ուշ, ստիպեց Գեղամ, ա՛լ երթանք...

Եւ ահա՛ կառապանը վերտին մտրակով ձիերը, և կառքը քարայրին առջեւէն անցաւ արագասահ։

Գեղամ ու Հերանոյշ իսկոյն նետուեցան պիսիքլէքներուն վրայ և, առանց իրենց չուրջը դիտելու, թռան դէպ ի Դասր-էլ-Նիլի կամուրջը, վերադառնալու համար Շուպրա։

Հազիւ երկու ժամ կար արշալոյսին, երբ երկուքը միասին, Շուպրայի կամուրջը կտրեցին անցան և միւս եզերքը, զատուեցան իրարմէ, ուղղելով իրենց քայլերը, իւրաքանչիւրը դէպի իր բնակարանը։

Տիկին Աղնիւ, Սիմոն պէյին կինը, դեռ կը պարտէր իրենց ապարանքի պարտէզին մէջ, քունը չէր տարեր։ Երբ լսեց դուռին առջեւ պիսիքլէք ին թեթեւ չչուկը, վազեց, անձամբ բացաւ փողոցին դուռը։ Գեղամ պիսիքլէթէն վար իջած էր արդէն, ներս մտաւ և ողջագուրուեցաւ իր մօր հետ։

Օրիորդ Հերանոյշի սիրահարին դորովոտ մայրը, տիպար ամուսին մըն էր, բայց դժբաղդ։ Սիմոն պէյ, ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, ցոփակեաց մըն էր, գիշերները յաճախ դուրսը, բոզի մը տունը, զոր ինք վարձած ու խնամով կահաւորել տուած էր և ուր, գրեթէ ամէն գիշեր, ժամանակ կ՚անցընէր անոր հետ, իսկ տիկին Աղնիւ, զգայուն, փափկասիրտ, հողեղէն հրեշտակ մը, կը տառապէր առանձին, հոյակապ ապարանքի մը պերճանքներուն մէջ, և, մեռանապատ պէյին հիւանդութենէն ի վեր, անոր անկողնին քովէն վայրկեան մը չէր զատուեր, մէն մի հրամանը վայրկենապէս գործադրելու պատրաստ. կը խնամէր, կը սփոփէր աւետր նահապետը, խոխովին մեծանուն մեռանապետը՝ Սաւուղ էֆէնտին, որ, տարիներու աչխատութեամբ և իր զարմանալի ընդունակութիւններով յաջողած էր դիզել ամբաւ հարստութիւն մը։ Ծուռթի, ընդարձակ հողեր ունէր, որոնք տարեկան պատկառելի հասոյթ մը կը բերէին։

ԷՓԷՆՏԻՆ

Մուհամմէտ Ալի բաշա, Ռումելիի այդ խրոխտ ու խիզախ զաւակը, որ իր փառաւոր յաղթութիւններուն իրաւունքովը կոչուեցաւ Եգիպտոսի Առաջին Խեդիվը, մանաւանդ համակրանք մը կը տածէր հայ ազգին հանդէպ։ Մէմլուքներուն վերջին ճնշողներն ալ բնաջինջ ըրած, լրջօրէն կը մտածէր իր ալբանական նոր հայրենիքը դնել խաղաղ առաջդիմութեան մը ճամբուն մէջ, գիշեր ցերեկ կը խորհէր երկիրը զօրացնել անտեսապէս, հոն ներմուծելով արեւմտեան քաղաքակրթութիւնը, քաջալերելով երկրագործութիւնը, վաճառականութիւնը, և մանաւանդ, նոր զարկ մը տալով կրթական գործին։

Մինչեւ ցարդ, խեդիվական արքունի գործերուն մէջէն տեղեակ և իրազեկ շրջանակներու մէջ, կը պատմուէր թէ՝ Խեդիվ Մուհամմէտ Ալի բաշա նախ պատերազմիկ մըն էր, յետոյ եղաւ բարենորոգիչ մը։

Ինչպէս յիշեցինք, հայերուն հանդէպ մտանաւոր համակրանք մը կը տածէր Մուհամմէտ Ալի։

Ահա թէ ինչո՛ւ։

Եգիպտոսի արշաւանքը կազմակերպելէ առաջ, Պոլիս, փառիչահաներու մայրաքաղաքին մէջ, հայ ազնուական շրջանակներու, մասնաւորապէս (Գարաքէհեա) Երամեան գերդաստանին հրաւէրքները վայելած էր։ Պարկեշտ ու բարի դիւրաւոր մը, Մուհամմէտ Ալի բաշա, իր խեդիվական գահին վրայ բարձրանալուն պէս, յիշեց իր բարերարները, Եգիպտոս կանչել տուաւ Երամեանը, իրեն սեղանաւոր կարգեց զանի։

Իզմիրի Հայերէն Եւսուէֆ Պօղոս պէյ արդէն կը կառավարէր Եգիպտոսը, Առաջին Խեդիվին անունով, և անոր չնորհիւ ու անոր օրով, զանազան վայրերէ հայ գաղութներ կը վազէին, անմիջապէս գործի մը կամ պաշտօնի մը գլուխը կ՚անցնէին, և յետոյ իրենց ընտանիքները բերելով, վերջնականապէս հոն կը հաստատուէին։

Աղեքսանդրիոյ ծովեզերքը, խեդիվական կառավարութեան հրահանգներուն համաձայն, յատուկ պաշտօնեաներ կը ապասէին, նաւերէն ցամաք կլլող ճամբորդներուն մէջէն զատելու համար միայն Հայերը, որոնք մեծ պատիւով կ՚ընդունուէին և կ՚առաջնորդուէին ուղղակի կառավարական պաշտօնատունը, տեղաւորուելու համար զանազան պաշտօններու մէջ, իրենց տարիքին, արժանիքներուն և ընդունակութիւններուն համեմատ։

Այսպէս, տարուէ տարի, ուսանողներ կը ղրկուէին Եւրոպայի լուսաւոր կողմնները, պատրաստուելու համար կառավարական կարեւոր պաշտօններու, որոնց համար անհրաժեշտ էր քանի մը լեզուներ

րու հմտութիւնը։ Այդ կարգի ուսանողներէն էր Իզմիրցի տաղանդաւոր պատանի մը, Նուպար անուն, որ ապագայ Նուպար բաշան պիտի ըլլար։

Սակայն, բայց ի ուսանողներէն, մաս մը պատանիներ ալ կային, տեսքոտ, ճարպիկ, գործունեայ, որոնք ծառայութեան կը մրցէին Խիվական գերդաստանին պատկանող բրեմաներու և կամ ուրիշ բաշաներու ապարանքներուն մէջ, իբրեւ ձիադարման, կառապան, խոհարար, սեղանապարզար, մատակարար, մառանապետ, եւն։ Այս դասակարգին կը պատկանէր Սաւուղ էֆէնտին, որ յետոյ Խիվ Սայիտ բաշային մառանապետը պիտի ըլլար։

Սաւուղ էֆէնտին, ինչպէս ըսինք, ֆիզիքական գեղեցկութեան կը միացնէր ուրիշ ձիրքեր, մասնաւորական թէ բարոյական. աչխատասէր, պարկեշտ, հաւատարիմ, հասակին հետ կը զարգանային իր մէկ աւելի յատկութիւնները, այնպէս որ, քանի մը տարիներու ընթացքում, յաջողեցաւ իր վրայ հրաւիրել իր աէրերուն ուշադրութիւնը։ Խիվական չրջապատին մէջ յաճախ կը խօսուէր Արաբկիրցի հայ երիտասարդին վրայ, որ արդէն ինքզինք արժեցուցած էր իբրեւ և զական ու չահագրգիռ դէմք մը։

Խիվի ապարանքին մէջ մանաւանդ չատ կը փնտռուէր այս ա ռոյգ ու հայ երիտասարդը։

Եւ եղաւ Խիվին մառանապետը։

Այս նոր պաշտօնին ծանօթ թէ անծանօթ եկամուտներովը չգփացած, հարստացած, անբաւ հոգերու տիրացած— որոնք տարուէ տարի կը նուիրուէին իր տիրոջ կողմէն— , իր նախկին խոնարհ դիրքը տակաւ մը մոռնար, և Խիվներու աչխարհին մէջ, ինքզինք փոքրիկ խոիվ մը կը զգար։

Արքունիքին մէջ, ծառաներուն, պաշտօնեաներուն, նոյն իսկ իշխաններուն և իչխանուհիներուն բերնէն յաճախ լսած էր, էֆենտիճա կը կոչէին խոիվը, այսինքն մեր էֆենտին։

Ուստի, ինք ալ, Խիվին մառանապետը, կ'ուզէր կոչուիլ իր տան մէջ, իր չրջապատին մէջ գոնէ էֆէնտի մը, և այդ բառով միայն ինք կ'ուզէր հասկցուիլ, և էֆենտին՝ անձին սեփական յատուկ մակդիրը պէտք էր ըլլար։

Արդէն, Շուպրայի և Գահիրէի գանազան թաղերուն մէջ, գեղեցիկ չէնքեր կառուցանել տուած էր, փոքրիկ ապարանքներ, պարտէզներով, երկաթի ձողէ ցանկապատով Խիվի պալատներուն մանրանկարը, տեսքով թէ ձեւով, հարեմլիքով ու սելամլըքով։

Եգիպտոսի հեռաւոր անկիւններէն այցկուներ կուգային տեսնել Սաւուղ էֆէնտին և իրենց յարգանքը մատուցանել անոր։

Կ'անցնէին տարիները, և Սաւուղ էֆէնտին իր կալուածները կ'աւելցնէր, կը բազմապատկէր, կարգով, իրարու քով կը չարէր նոր կառոյցներ, հասոյթաբեր չէնքեր, և կը խորհէր Թողուլ մառանապետութիւնը, և այնուհետեւ անկախ ապրիլ։

Իր ապարանքին մէջ քաչուած, ամէն իրիկուն հիւրեր, այցկուներ կ'ընդունէր, որոնց կը հրամցնէր իր անցեալ կեանքի դրուագներէն, յաճախ աճեfsoբներ ալ պատմելով, Խիվներու, մանաւանդ

Մուհամմէտ Ալի և Իպրահիմ բաշաներու կեանքէն, որոնց վերջալոյսներուն ականատես եղած էր։

Կեանքի դպրոցը դասախարակուած, ճշմարիտ բարոյախօս մըն էր Սաւուղ էֆէնտին, ամէն հանդիպողի խրատներ տալ կը սիրէր։ Զուարճախօս էր միևնոյն ժամանակ, և կենցաղասէր։ Իր պահեստ կնոջմէն զատ, սեւամորթ աղախին մըն ալ կը պահէր իր տունը, գէթ այդ կերպով նմանելու համար իր վարպետին։ Չէ՞ որ աշակերտած էր խոտիվներուս... դպրոցին, չէ՞ որ չա՜տ բաներ սովրած էր հարէմի աշխարհէն...

«Օր մը, յաճախ կը պատմէր Սաւուղ էֆէնտին իր այցելուներուն, մեր առաջին Խովը—Մուհամմէտ Ալի—, իր պալատին մարմարէ չափուանին եզերքը բազմած, փառաւոր գահի մը վրայ, և շրջապատուած երկրին նախարարներէն ու բարձրաստիճան անձնաւորութիւններէ, ազամանդազարդ ու ոսկեայ գլխով նարկիլէ մը ձեռքին մէջ, կը զուարճնէր, իր կորովարիւ աչքերը յառած՝ չարուանի ջրացայտքի խաղերուն։

«Ծանկարծ խնդաց։

«Եւ խնդացին ներկաները։

«Մուհամմէտ Ալի բաշա, նարկիլէին մարփուչը ձեռքին մէջ, դարձաւ վինք չրջապատողներուն, և ժպտուն դէմքով մը.

— Տխմարնե՛ր, ըսաւ, ես խնդացի, և դուք, առանց չարժառիթը դիտնալու կը խնդաք հիմի հետս, չէ՞։

Ներկաները, նախարարներ ու բարձրաստիճան պաշտօնատարներ, հացկատակներ՝ բոլորը, լռեցին, մարսեցին իրենց տէրոջ անարգանքը։

— Չէ՞ք ուզեր իմանալ չարժառիթը։

— Անշո՛ւշտ...

— Մարիկ ըրէ՛ք ուրեմն, յարեց Սաւուղին Խովը։

Եւ սկսաւ դարձեալ գուարճնել նարկիլէն ու պատմել. —

«Գավալայի մէջ հասարակ բանուոր մըն էի, կիր ու քար կը կրէի չէնքի մը համար, որ կը կառուցուէր. ցեխերուս, փոչիներուս մէջ, արեւին տակ, արիւն քրտինք մտած, կ'աշխատէի ամէն օր։ Դեռ կը յիշեմ, այդ չէնքին մօտերը սրճարան մը կար, փողոցին ծայրի փոքրիկ խորշ մը, «Հասան ագային սրճարանը», ուր սովորութիւն ըրած էի, ամէն դադարի, գալ քիչ մը նստիլ, նարկիլե մը քաշել։

— Էֆենտի՛ցա, ընդմիջեց նախարարներէն մէկը, կ'երեւայ թէ վաղուց կը գործածէք նարկիլէն։

— Անշո՛ւշտ, ըսաւ Մուհամմէտ Ալի, պատանեկան հասակէս ի վեր կը գործածեմ։

«Եւ չարուճակեց պատմութիւնը. —

«Հասան ագային սրճարանին նարկիլէները՝ հնդկընկուզենիէ էին, եղեգէ մարփուչով. հատ մը միայն կար, ապակի չիչով մը, մանուածրներու համար. ա՛յ ոք կը համարձակէր մօտենալ, պզտիկ անոր։ Այդ օրը, Հասան ագան բացակայ էր, վաղուց աչք տնկած էի այդ ապակի չիչով նարկիլէին, բեհպեհին խնամով մը թրջած, ձեռքիս

մէջ, կամացուկ մը մօտեցայ. առի նարկիլէն, լեցուցի, ձեռքովս կրակը դրի և սկսայ քաշել։ Եւ ահա՛ սրճարանէն ներս մտաւ մեր Հասան աղան, և, դահիճի նայուածք մը չանթելով, երեսիս պոռաց. «պէ՛ էֆ՛րիճ, այս նարկիլէն կը վայլէ՞ բերնիդ»։

«Եւ ձեռքիս քաշեց առաւ չիլով նարկիլէն, ապտակ մը ծոծրակիս, կից մըն ալ կռնակիս, վռնտեց դիս իր սրճարանէն։

«Հասկցա՞ք հիմա թէ քիչ առաջ ինչո՛ւ կը խնդայի։

«Բոլոր նախարարները, ապշահար իրարու երես կը նայէին և խորհրդաւոր ակնարկներ կը փոխանակէին։

« Տեսէ՛ք, չարունակեց Մուհամմէտ Ալի, ժամանակին հրաշքը, ինչո՛ր կ՛ընէ, կրնա՞ք հիմա խելք հասցնել Ալլահին իմաստութեան, մեկնեցէ՛ք նայիմ. Հասան աղա մը դիս իր սրճարանէն վռնտեց, ո-րովհետեւ յանդգնած էի(.) պիղծ(.) չրթունքներս դպցնել անոր մեկ հատիկ շիշե ճարկիլէյին, մինչ, ո՛վ աստուածային անհասանելի խոր-հուրդ, այս նարկիլէն կը քաշեմ այսօր...։

« Բոլոր ներկանները, նախարարներ ու բարձրաստիճան պաշտօնա-կաններ, սորուկներու յստուկ թէքթէքումներով ու չալոքորթի լեզ-ուով մը կը դրուատէին իրենց տէրոջ հերոսային առաքինութիւնները։

Մառանապետ Սաուդ էֆէնտին, այսպէս, անեհոգներով կը զբ-ւարճացնէր իր հիւրերը, ինք ալ, իր ապարանքի չատրուանին եզեր-քը բազմած, գոռացնելով իր փառաւոր կկլպակը։

Նոյնպէս, մառանապետ էֆէնտիին հիւրերը, Մուհամմէտ Ալի բա-չան չրջապատող նախարարներուն ու որեարին պէս, ներքողեանններ կը հիւսէին և զիրար կը գերազանցէին էֆենտիին մէկէ աւելի ձիրքե-րը, տաղանդը, առաքինութիւնները թուելու մէջ։

Եւ սակայն, էֆենտին, բարոյախօսել դիտէր միայն ու խրատել, աղուոր առակներ, մանրավէպեր պատմել, իր հիւրերը մեծարել, իր կինը — հաճի հաճիմը — գոհարազարդ ցուցանքի մը պէս բազմոցին գլուխը նստեցնել, իր դիմացը, իր երկրորդ կինը — սեւամորթուհին չը մոռնալ երբէք, մերթ ընդ մերթ ազգային կեանքով ալ չհագըր-գըռուիլ, վանք, դպրոց և ուրիշ բարեգործական թէ կրթական հաստատութիւններ քաջալերել նիւթական նուէրներով, եւն., եւն.։

Ու երբ, իր անդրանիկ, իր մէկ հատիկ որդին Սիմոն պէյ չափա-հաս եղած, կարգուած ու իրեն պարգեւած էր վեց մանչ թոռներ, ինքզինք երջանկութեան զենիթը հասած բլլալ կ՛երեւակայէր Սաուդ էֆէնտին, և, մշտականապ սաղարթներուն չրջապատուած հինաւուրց կաղնիի մը կամ ձիթենիի մը պէս, իր կեանքի վերջալոյսին մէջ սա-կաւին կ՛երազէր տեսնել վարդագոյն արշալոյսներ։

Ահա՛ այս Սաուդ էֆէնտին էր, որ հիմա հիւանդութեան անկող-նին մէջ, վայրկեան մը չէր ուզեր իր քովէն հեռացնել իր հարսը, Սիմոն պէյին կինը, տիկին Ազնիւ, նոյն ինքն վեց մանչուկներ մայրը, մէկ խօսքով էֆենտիին աչքին լո՛յսը...

Չ

ՄԱՅՐ ԵՒ ՈՐԴԻ

Առաջնորդանիստ ապարանքին մէկ անկիւնը, պարտէզին վրայ նայող սենեակներէն մէկուն մէջ, աղօտ լոյս մը կը պլպլար։

Տիկին Աշնիւի առանձնասենեակն էր ան, վարի յարկը՝ ուր վեց մանչերուն դժբաղդ մայրը գիշերներ կը լուսցընէր յաճախ, իր անխիղճ ամուսինէն՝ Սիմօն պէյէն գրէթէ լքուած։

Գեղամ, անոր երկրորդ որդին, կիզէի գիշերային պատյանէն վերադարձին, կը յիշեն անչուչա ընթերցողները, ողջագուրումներով ընդունուած էր մօրը կողմէն, որ մինչեւ այն առաջացած պահը կը սպասէր ապարանքին մէջ անքուն։

Մայր ու որդի քով քովի նստած են հիմա, անկիւնի սենեակին մէջ, հազիւ լուսաւորուած, և կը խօսակցին խիստ կարեւոր նիւթի մը վրայ։

Գեղամ՝ ինչպէս գրեթէ բոլոր զաւակները՝ իր ներքին վիշտերը չէր կրնար պահել իր մօրմէն, կը բանար իր սիրտը, կը խոստովանէր անոր իր բոլոր գաղտնիքները։

— *Մամա՛, կ՚ըսէր Գեղամ աղերսող նայուածքով մը. ի՞նչ կրնամ ընել, կը սիրե՛մ։*

— *Զաւա՛կս. կը յորդորէր տիկին Աշնիւ. և՛ ալ գիտեմ, կը սիրես Հերանոյշը, բայց...*

— *Ի՞նչ, ընդմիջեց Գեղամ, ոճի՞ր մը գործեցի։*

— *Ո՛չ, զաւա՛կս. յարեց տիկին Աշնիւ իր մայրենի դորովանքին ամենէն գողար ու փափուկ ձայնովը. ինչո՞ւ ոճիր ըլլայ, սակայն, անուչիկ զաւա՛կս, խորհէ՛ անգամ մը թէ ո՛վ է սիրածդ։*

— *Ո՞վ է մամա՛, բողոքեց Գեղամ. միթէ անպատի՞ճ, անպարկե՞շտ աղջիկ մըն է։*

— *Ֆա՛ւ լիցի...*

— *Միթէ ընկեցի՞կ մըն է, չարունակեց Գեղամ նոյն թափով։*

— *Ինչո՞ւ կը յուղուիս. ինչո՞ւ կը բորբոքիս, հոգի՛ս. կշտամբեց տիկին Աշնիւ։*

— *Ուրեմն ի՞նչ արգելք կայ, հարցուց Գեղամ։*

— *Զաւա՛կս, պատասխանեց մայրը գորովալի ժպիտով մը, չէ՞ս գիտեր, ո՛վ է Հերանոյշը։*

— Ո՞վ է...
— Հօրաքրոջդ աղջիկը չէ՞։
— Ինչ կ'ըլլայ։
— Մեր կրօնքը, մեր օրէնքը կը մոռնա՞ս, հարցուց մայրը։
— Ինչպէս...
— Կը թոյլատրէ՞, չարունակեց սիկին Աշնիւ, մէկ արիւնէ էք, այնքան մօտիկ· քրիստոնէական կրօնը, մանաւանդ մեր աղգային եկեղեցին երբէք չընդունիր այդպիսի ամուսնութիւն մը։
— Կաթոլիկներուն, բողոքականներուն և ուրիշ քրիստոնեայ աղգերուն մէջ, յարեց Գեղամ, այդպիսի արգելք մը գոյութիւն չունի, մամա՛։
— Մենք ո՛չ կաթոլիկ ենք, ո՛չ բողոքական, առարկեց սիկին Աշնիւ, բարեպաշտ կնոջ մը բոլանդակ սրտմտութեան արտայայտութիւնը դէմքին վրայ, մենք Հայ ենք, Հայ և Լուսաւորչական...։

Գեղամ գեղեցիկ գլուխը ծռեց ու լռեց։ Իր աղգին, իր կրօնին, իր պատմութեան, աւանդութիւններուն վրայ բա՛ռ մը չէր գիտեր, մանկութենէ մայրապետներուն ձեռքը մնծցած, օտար վարժարաններուն մէջ դաստիարակուած, ազէտ էր· օտար էր իր ցեղի սովորութիւններուն ու բարքերուն, անոր նուիրական օրէնքներուն ու դաւանանքներուն, անունովը միայն հայ էր։ Ուստի իր մօր առարկութիւններուն դէմ բուռն գժգոհանք մը կը զգար, տակաւ տակ կը սկսէր իր մայրը, զոր սիրելու միայն վարժուած էր և որուն պաշտամունքէն չպիտի կրնար հրաժարիլ, նա՛յն իսկ վայրկեան մը։

Իսկ մայրը, բարի կին, աշնիւ կին, իր անունին պէս, իր միւս դաւակներէն աւելի կը սիրէր Գեղամը, իր պատկերը, իր հոգին կրող այս աղուոր երիտասարդը· չպիտի ուզէր երբեք վշտացնել զանի, բայց, միւս կողմէ, իր կրօնային զգացումները, իր կանխակալ կարծիքները, կիներու յատուկ իր բարեպաշտական խմորը, այս ամէնը կը նեղէին զինք, գժուարին դրութեան մը կը մատնէին։ Ո՛չ մէկ կերպով չպիտի կրնար հաշտուիլ իր զաւկին ա՛յնքան խիզախ և պայթակղալից դիտումներուն հետ, անկարելի կը գտնէր անոր երաշխաւորութեան իրագործումը։

— Զաւա՛կս, սկսաւ աղերսել սիկին Աշնիւ, եկո՛ւր հրաժարէ այդ միտքէն։

— Մամա՛, բողոքեց Գեղամ զայրագին չեչոով մը, բայց ինչո՞ւ չսիրեմ Հերանո՛յշը, ամբիծ, երկրաւոր հրեշտա՛կ մը, տիպար սիրուհի մը. առոյգ, անմեղ, զարգացած, դաստիարակուած, հրաշագեղ պարմանուհի՛ մը, մատղաչ տարիքէս ինծի ծանօթ, մանկական օրերուս ու խաղերուս ընկերուհին, ընտանի, մտերիմ քո՛յր մը, քոյր հոգի՛ մը... ինչո՞ւ կ'արգիլես, ինչ, ես քեզ ա՛յսքան անգութ չէի՛ գիտեր, մա՛մա։

Ու սկսաւ հեծկլտալ։

Տիկին Աղնիւ զո՛ւր կը ջանար տարհամոզել, հանդարտութեան յորդորել իր զաւակը, սիրտը թունդ եկած էր. անգամ մը, վերջին փորձ մըն ալ ուզեց ընել, ձեռքը ձեռքին մէջ, սկսաւ չոյել անոր երեսները, մերթ աչքերը կը համբուրէր, մերթ շրթունքները։

— Անուշի՛կ զաւակս, մինչեց պաղատող դէմքով մը, գթա՛ ինծի, կը տեսնես, դժբաղդ մըն եմ արդէն, նահատա՛կ մը, հերի՛ք չարչարէնք ալ, օ՛ր մը չպիտի խնդամ կեանքիս մէջ, գիտես, կը ճանչնա՛ս հայրդ, անգութ, անխի՛ղճ հայրդ, եթէ լսէ, ի՞նչ պիտի ըսէ։

— Ի՞նչ պիտի ըսէ, ընդմիջեց Գեղամ, երես ունի՞ խօսելու։

— Բայց, զաւա՛կս, դիտել առաւ մայրը, այսօր իրմէ կախում ունինք։

— Ի՞նչպէս...

— Չէ՞ որ ինք է բացարձակ տէրը, չարունակեց տիկին Աղնիւ, եթէ իմանայ, պիտի կատղի, և գուցէ...

— Ի՞նչ...

— Ժառանգութենէ՛ կը զրկէ քեզ, զաւա՛կս, այն առեն ի՞նչպէս պիտի հասնիս փափաքիդ...։

Գեղամ չանթահար եղաւ, երբէք չէր խորհած ազդ պարագան, սակայն, իր անձին տէրը չէր, սիրոյ ցանցկնդրուած էր անգամ մը, բոլոր աշխարհը զրօ՛ մըն էր իրեն համար, Հերանոյշը կը սիրէր, և ուխտած էր մինչեւ գմահ հաւատարիմ մնալ անոր. ուխտած էր իր բաղդը, իր կեանքը կապել, միացնել անոր բաղդին, անոր կեանքին հետ, և այս ուխտը վերջնական էր, այդ գիշերը կիզէի պուրակին մէջ, Քարայրին առջեւ, լուսնի լոյսին ըրած էր արդէն իր հանդիսաւոր երդումը, գիշերուան աղջիկներուն բոցանչոյլ աչքերը տեսած էին իրենց՝ երկու սիրահարներուն գրկախառնումը, երկինքի աստղերը, անտառակին սոսիներուն վկա՛յ էին, ականատես վկաներ, և լսած էին անոնց փսփսուքը, տերեւներու խշրտոցներուն հետ խառնուած։

— Մամա՛, մամա՛, յանկարծ գոչեց Գեղամ, թո՛ղ զրկէ զիս ժառանգութենէ, դահի՛ճ հայրս, այդ ոճի՛րն ալ թո՛ղ դործէ, հոգ չէ՛, թո՛ղ իր զաւկին արիւնը մանէ...։

Տիկին Աղնիւ գոչաց, Գեղամի աչքերուն մէջ եղերական նչոյլ մը նշմարած էր։

— Զաւա՛կս, բսաւ զուարթ չեչառով մը, գերմարդկային ճիգով մը զսպելով իր ներքին յուզումը, գիտե՞ս ի՛նչ խորհեցայ.

— Ի՞նչ, հարցուց Գեղամ տենդոտ չարժուձեւով մը, խօսէ՛ նաչինք, մամա,

— Այս խնդիրը ձգէ՛ հիմա, չարունակեց տիկին Աղնիւ, դեռ չատ ժամանակ ունինք խորհելու այդ մասին, և կը յուսամ թէ պիտի կըրնանք կարգադրել զայն։

— Ինչպէս, ինչպէս, կրկնեց Գեղամ, անհամբեր չարժուռմով մը, կաղաչեմ, չո՛ւտ ըսէ՛, ինչպէս պիտի կրնանք կարգադրել մեր խընդիրը։

— Մտիկ ըրէ՛, զաւա՛կս, յարեց մայրը, պիտի խօսիմ։

Գեղամ նետուեցաւ իր մօր վրայ, գրկեց ու համբոյրներով ողողեց անոր փափուկ և սպիտակ այտերը։

Եւ տիկին Ազնիւ, փոխարինելով իր զաւկին խանդակաթ համբոյրները։

— Անուշի՛կ զաւակս, ըսաւ, գիտե՞ս այս գիշեր ի՛նչ խօսեցայ էֆէնտիին։

— Մեծ հո՞րս, հարցուց Գեղամ ընդմիջելով։

— Մտիկ ըրէ՛, չարունակեց տիկին Ազնիւ, ծանօթ նամակիդ խընդիրը բացի իրեն։

— Ինչ ըսաւ, մա՛մա, դարձեալ ընդմիջեց Գեղամ փաթթուելով իր մօրը։

— Զգէ՛, զաւա՛կս, ձգէ՛ որ խօսիմ, ըսաւ տիկին Ազնիւ, այս գիշեր կրթ մնարը նստած կը հակէի, դէղեր կուտայի, գիտե՞ս ի՛նչ ըսաւ մեծ հայրդ։

— Ինչ ըսաւ...

— Քե՛զ հարցուց, չարունակեց տիկին Ազնիւ, ո՞ւր է Գեղամս ըսաւ, ինչո՛ւ չ'երեւար, ինչո՞ւ չի գար, կարօտցե՛ր եմ.

— Ցետո՞յ, ընդմիջեց Գեղամ։

— Խեղճ տղան կը տառապի, ըսի, չարունակեց տիկին Ազնիւ, ամսականին խնդիրը դեռ առկախ կը մնայ, չէ՛ կարգադրուած, հայրը չուզեր մտիկ ընել, կը մերժէ տղուն խնդրանքը, և տղան, յուսահատ, ուսանողութեան ընթացքը չպիտի կրնայ աւարտել, որովհետև իր ստացած ամսական գումարը չի բաւեր իր ծախքերուն։

— Ինչ ըսաւ մեծ հայրս, հարցուց Գեղամ ընդմիջելով։

— Ինչ պիտի ըսէր, պատասխանեց մայրը, թո՛ղ աւելցնէ տղուն ամսականը, ըսաւ. իսկ ես հարցուցի իրեն թէ՝ հայրը կը յամառի, կը մերժէ, այնպէս որ, Գեղամը պիտի պարտաւորուի հոս մնալ, փողոցները թափառիլ...։

— Անուշի՛կ մամաս, բացագանչեց Գեղամ, գիտե՛մ, գիտե՛մ, կեանքդ կը զոհես ինծի համար։

Եւ դարձեալ գրկեց իր մայրը, համբոյրներով ծածկեց անոր երեսները։

— Զաւա՛կս, չարունակեց մայրը գորովոտ ձայնով մը, հոս չեմ ուզեր կրկնել ինչ որ խօսեցայ մեծ հօրդ, ինչե՛ր, ինչե՛ր ըսի, մինչեւ որ համոզեցի...

— Ինչպէս...

— Ամսականիդ յաւելման համար, չարունակեց մայրը, անմիջական կարգադրութիւն մը հրամայելու հօրդ։

— Ինչ կ'ըսես, մա՛մա, իրա՛ւ կ'ըսես, հարցուց Գեղամ խանդաւառ զուարթ դէմքով մը, մեծ հայրս պիտի խօսի՛ հօրս, ամսականիս յաւելման համար։

— Անչո՛ւշտ, պատասխանեց մայրը, պիտի կանչէ հայրդ, պիտի հրամայէ որ անպատճառ աւելցնէ քու ամսականդ, և ժամ առաջ ղրկէ քեզ Բարիզ, ուսումդ կատարելագործելու համար։

— Մամա՛, յարեց Գեղամ, դուն անչուշտ դիտես, քանի՞ ոսկի պիտի աւելցնէ արդեօք։

— Հիմակ ի՞նչ կը սահնաս, զաւա՛կս, հարցուց տիկին Ազնիւ։

— Տաններկու սթէրլին, պատասխանեց Գեղամ, դժգոհ դէմքով մը, կամ երեք հարիւր Ֆրանք, ո՛ր մէկ ծախքիս պիտի բաւէ, սենեակի վարձքի՞ս, ճաշարանի՞ս, լուացքի՞ս, հագուստի՞ս, օրական պէտքերո՞ւս, գիշերային պտոյտներո՞ւս, դիրքերո՞ւս, զբօսանքներո՞ւս, ո՛ր մէկին...

— Շա՛տ աղէկ, զաւա՛կս, ըսաւ տիկին Ազնիւ վատահ չեչառով մը, կարեւոր յաւելում մը պիտի ընել տայ մեծ հայրդ, ա՛յսչափ...։

— Թերը պիտի ընել տայ այդ յաւելումը, մամա՛, հարցուց Գեղամ։

— Մօտ օրերս, պատասխանեց մայրը, բայց...

— Ի՞նչ, ընդմիջեց Գեղամ։

— Պէտք է անմիջապէս մեկնիս Բարիզ, յարեց տիկին Ազնիւ։

Գեղամ յանկարծ արտասուեցաւ, սկսաւ խոկալ, ի՞նչպէս պիտի բաժնուէր Հերանուշէն, ի՞նչպէս պիտի կրնար դիմանալ անոր բացակայութեանը, անոր, որուն ներկայութիւնը կեանքի, յոյսի, հեչտանքի ճառագայթներ կը հոսեցնէր իր մեայլ հոգիին խորքը, ա՛չ, ա՛չ, կ'ըսէր ինքնիրեն, առանց անոր, առանց Հերանոյշին, չե՛մ կրնար ապրիլ։ Միամիտ պատանի, կը յուսար համոզել իր մայրը, իրեն հետ առնել Բարիզ առնելու իր հօրաքրոջ աղջիկը, որ հոգի կուտար արդէն արեւմտեան իրերուն, մանաւանդ Բարիզի համար, որուն անբաղդատելի հրապոյրները, կոյսի երեւակայութեանը սէջ խոչորցած, հեռուէն արդէն կը չլացնէին անոր աչքերը։

Տիկին Ազնիւ նշմարեց իր զաւկին դիմագծերուն վրայ թախիծի մթին արտայայտութիւն մը, վայրկենապէս զգաց թէ Գեղամի ներքին դին նոր փոթորիկ մը պայթելու մօտ էր, գորովոտ ու խանդաղատանքոտ ձայնով մը,

— Զաւա՛կս, ըսաւ, ինչո՞ւ տխրեցար յանկարծ։

— Մամա՛, յարեց Գեղամ, ի՞նչպէս չտխրիմ, երբ կը տեսնեմ թէ՝ տմսականիս յաւելման պայման կը դրուի անմիջական մեկնումս։

— Բայց ինչո՞ւ պիտի տրտմիս, զաւա՛կս, յանդիմանեց տիկին Ազնիւ, ինչո՞ւ եկար արդէն Բարիզէն։

— Ես չեկա՛յ, բողոքեց Գեղամ, կանչեցիք զիս, և, հեռագրո՛վ։

— Ցանցա՞նք մը գործեցի, զաւա՛կս, ըսաւ տիկին Ազնիւ, եկար, գործդ պիտի կարգադրուի ու պիտի մեկնիս, գոհ չե՞ս։

— Գոհ եմ յաւելման համար, պատասխանեց Գեղամ, բայց, մամա՛, այսպէս, յանկարծ, առանձին, ինչպէ՞ս պիտի մեկնիմ։

— Առանձին չէի՞ր արդէն, դիտել տուաւ տիկին Ազնիւ, և հոն վերադառնալու նպատակով չէ՞ որ եկար Բարիզէն, ամսականդ քիչ

էր, խօսեցայ մեծ հօրդ, Աստուած մէկ օրը հազա՛ր ընէ, խոստացաւ կարգադրել այդ խնդիրը, ա՛լ ինչ կ՚ուզես, զաւա՛կս։

— Մամա՛, սկսաւ պաղատիլ Գեղամ, ինծի՞ կը հարցնես թէ ինչ կ՚ուզեմ, չե՞ս գիտեր միթէ։

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, զաւա՛կս, կրկնեց մայրը ժպտելով, բայց այդ խնդիրը չեմ կրնար բանալ հիմա, մեծ հայրդ հիւանդ է արդէն, եթէ իմանայ, կրնայ ըլլալ որ կաթուածահար ըլլայ։

— Ինչո՞ւ։

— Չես գիտեր, զաւա՛կս, յիշեցուց մայրը, որքա՜ն բարեպաշտ է մեծ հայրդ, մանաւանդ այսպիսի խնդիրներու մէջ ո՞րքան խստապահանջ է։

— Մամա՛, կաղաչե՛մ, կը պաղատի՛մ, կ՚ըսէր Գեղամ արցունքոտ աչքերով, երկու թեւերով պինդ մը գրկած իր մայրը, եթէ դուն ուզես, այս խնդիրն ալ կը կարգադրես, չա՛տ լաւ գիտեմ։

Տիկին Աղնիւ, ինչպէս տեսան ընթերցողները, իր զաւակներուն, մանաւանդ Գեղամին կրջանկութեան համար յօժարակամ պիտի զոհէր իր կեանքը, բայց միւս կողմէ, կ՚երեւակայէր վտանգները, որ պիտի պայթէր Սիմոն պէյի կողմէն, եթէ այս վերջինը տեղեկանար Գեղամի և Հերմնուշի յարաբերութիւններուն։ Եւ սակայն, դէթ առժամապէս հանդարտեցնելու համար իր սիրական զաւկին սիրտը, մայրենի քաղցր ժպիտով մը

— Զաւա՛կս, ըսաւ, դուն հանդարտէ՛, գնա՛, պառկէ՛, բան մը կ՚ընենք, միայն, չատ կ՚աղաչեմ, գիտես, խնդիրը փափուկ է, պէտք է զգուշապահ ըլլաս, չըլլայ թէ եղբայրներէդ կամ բարեկամներէդ մէկին խօսի՛ս. ա՛չ ոք պէտք է իմանայ այս խնդիրը, մինչև որ կարգադրուի։

— Մամա՛, յարեց Գեղամ դոհունակ դէմքով մը, ես որի՞ պիտի խօսիմ, ինչո՞ւ խօսիմ։

— Հերմնուշին ալ մի՛ խօսիր, պատուիրեց մայրը, քիչ մը թուլբերա՛ն է գիտես, մօրը կը պատմէ, յետոյ գործը կը խանգարուի։

— Մամա՛, բողոքեց Գեղամ, Հերմնուշը չատ գզգնապահ է, սխա՛լ է կարծիքդ, թուլբերա՞ն... ընդհակառակը, ինք չաճախ կը պատուիրէ ինծի գզգնապահ ըլլալ, ի՞նչ կ՚ըսես, ա՜հ, ի՜նչ աղջիկ է, ա՜խ, չե՞ս գիտեր. մամա՛, ի՜նչ թագուն ձիրքեր ունի, ամբո՛ղջ տաղանդ է, տաղա՜նդ...

— Աղէկ, աղէկ, զաւա՛կս, կրկնեց մայրը ժպտելով, գիտե՛մ, աննման է հօրաքրոջդ աղջիկը, բայց դարձեալ կը պատուիրեմ, բա՛ւ մը չպիտի խօսես անոր այս մասին, անա՛ նորէն կ՚ըսեմ. եթէ ա՛ւ է տեղէ մը լսեմ ամենաչնչին խօսք մը՝ այս խնդրին նկատմամբ, գաղտնիքը դո՛ւն դուրս հանած պիտի ըլլաս, այն ատեն ալ չեմ կրնար միջամտել գործիդ, գիտցա՛ծ ըլլաս։

— Շա՛տ աղէկ, մամա՛, յարեց Գեղամ համակերպողի դէմքով մը, կը խոստանամ գաղտնապահ ըլլալ։

Արշալոյսը կը բացուէր, արեւելեան հորիզոնը կը ճերմկէր, երբ մայր ու որդի բաժնուեցան իրարմէ, իւրաքանչիւրը քաշուեցաւ իր ննջասենեակը, երկուքն ալ քնատ, ամբողջ գիշերը հսկած էին, երկուքին ալ աչքերը քուն չէր մտած։

Անդին, իր սենեակին մէջ ալեւոր էֆէնտին, մերթ ընդ մերթ կը հազար, ղուր փնտռելով իր հարսը. հիւանդին անկողնին եզերքը նստած, կը հսկէր Լուսիան, հապէշ քրիստոնեայ կին մը։

Ո՞վ էր այս կինը։

Մառանապետ Սաւուղ էֆէնտին, իր փառքի ամենէն փայլուն չըրջանին, երբ ազգային բարեգործական ձեռնարկներ կը քաջալերէր, դպրոցներ կը բանար իր ծախքով, վանքերու կարեւոր նուէրներ կը ղրկէր, ազգային բարերարի պիտոյս մըն ալ կըստանար, որդեգրած էր նաեւ երկու Ասիսինիացի քրիստոնեայ աղեկներ, Գաբրիէլ և Միքայէլ, դեռատի, հազիւ տասներկու տարու, սիրուն, աղուորիկ սեւամորթներ, զորոնք ղրկած էր Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Փառանգաւորաց վարժարանը։ Միեւնոյն ժամանակ որդեգրած էր նաեւ աղջիկ մը, դարձեալ Ասիսինիացի. արդ, այդ աղջիկը Լուսիան էր, որ տարիներ եւաքը, էֆէնտին ծախքով ու խնամքով ամուսնացած էր Գաբրիէլին հետ, որ չըջանաւարտ, զարգացած, լեզուագէտ երիտասարդ մը, վերադարձած էր Երուսաղէմէն։

Գաբրիէլ և Լուսիա, մէկ քանի տարի ապրեցան իրարու հետ, իրենց պաշտպան հօր՝ Սաւուղ էֆէնտիի հովանաւորութեան տակ և ունեցան մանչ զաւակ մը, Յոսեփը։

Եթովպիոյ թագաւոր-կայսրը լսած էր Սաւուղ էֆէնտիին համբաւը, և զանի պատուած էր արդէն զանազան պատուանշաններով և գոհունակութեան դիրերով, կանոնաւորապէս յարաբերութեան մտած ըլլալով անոր հետ։ Օր մըն ալ, մանաւանդ գրավ մը, որդեգիր Գաբրիէլը կը պահանջէր իրմէ, կը փափաքէր որ այդ հապէշ երիտասարդը ղրկէ իրեն։

Եւ Սաւուղ էֆէնտին անմիջապէս կատարած էր կայսերական հրամանը, Գաբրիէլը ղրկած էր Եթովպիա, ուր չուտով առաջացած էր ան, իրրեւ քաջ լեզուագէտ, և եղած էր կայսերական առաջին թարգման և աւելի յետոյ, թղթատարական նախարար, եւայլն։

Հիմա, Գաբրիէլի մանկամարդուհի կինը, ա՛յդ Լուսիան էր, որ կը հսկէր հիւանդին մնարին, գիշերը կատար ժամացոյցի վրայ, երբեմն անկողնին մէջ կը դարձնէր էֆէնտին, քրտինքները կը սրբէր, կը չռայլէր ամէն խնամք ու դուրդուրանք, որ յատուկ է հարազատ զաւկի մը՝ հանգչեցնել իր ծնողքին։

Պէտք է ակնարկենք խոստովանիլ, էֆէնտին ալ չատ կը սիրէր Լուսիան, իր հարազատ զաւկին պէս, և թերեւս իր միւս երկու աղջիկներուն՝ Մարիանէին ու Սիրանուշին չափ։

Է

ՏԷՐ ՈՒ ԾԱՌԱՅ

1896ի Սեպտեմբերի սկիզբներն էին։

Եգիպտոսի մէջ տարածուած էր արդէն սեւ լուրը, ամէն օր հետագրական գործակալութիւնները, զգայացունց մանրամասնութիւններ կը բերէին Պանքայի Դէպքին, որ փառիշահներու մայրաքաղաքը մատնած էր սարսափի ու կատարածի։

Սիմոն պէյ, Սաուղ էֆէնտիին երջանիկ որդին, իր բազմազբաղ վիճակին մէջ, ժամանակ կը գտնէր կարդալու լրագիրները, և պարապելու հայկական գործերով։

Ինք, խմորով խազազասէր, խառնուածքով պահպանողական, իր մտքին մէջ կը դատապարտէր հայ յեղափոխականներու յախուռն գործունէութիւնը, իբրև վնասարար՝ ազգային չահերուն։

Ու հիմա, իր գրասենեակը նստած, կը քաղէր առտուան փրանսերէն Լը Բոկրէ, Լա Ռէֆորմ, և արաբերէն էլ Մուայյատ, էլ Մուգաթթամ թերթերը, որոնց մէջ ընդարձակօրէն նկարագրուած էր Պանքայի Դէպքը, Կ. Պոլսոյ զանազան թաղերուն, մանաւորապէս Խասդիւղի կատարածները, Հայերուն հաւատքական ձերբակալութիւնները, աքսորները, խոչոնգումները, ևն.։

Նոյն պահուն ներս մտաւ Օննիկ Տէրտէրեան, Սիմոն պէյի գործակատարը, որ արդէն ծանօթ է ընթերցողներուն, Տիկին Սիրանույշ Կօրտոճեանի հետ մշակած յարաբերութեանը չնորհիւ։

— Ինչ կայ, Օննի՛կ, հարցուց Սիմոն պէյ, նոր բան մը կա՞յ։

— Պէյ - էլ Սուրհյնէն(*) կուգամ, ան ինչ խեղճութիւն է, պէ՛յ, պատասխանեց Օննիկ, արգահատոտի ու վշտակրոտի դէմքով մը, տեսնելո՛ւ էք, պէ՛յ։

— Ինչը, հարցուց Սիմոն պէյ անձկանօք։

— Գաղթականնե՛ր, գաղթականնե՛ր, ժժգոյն, հիւանդոտ, ցնցոտիներու մէջ, այրեր, կիներ, ամէն տարիքէ, տղեկներ, ծերուկներ,

---

(*) Պէյն - էլ - Սուրհյն արաբերէն «երկու պարիսպներու միջև» կը նշանակէ, քաղ մըն է, ուր կը գտնուի Հայոց եկեղեցին։

դրէթէ մերկ, ինչպէս եթէ գերեզմանէն յարութիւն առած ըլլային։

Ինչ կ'ըսես, Օննիկ, հարցուց պէյը զարմացած, ո՞ր գաղթականները, որո՞նք են։

— Հայ գաղթականներ, պէ՛յ, չարունակեց Տէրտէրեան, հայ գաղթականներ։

— Ուրկէ՞ կուգան, ե՞րբ եկան, հարցուց Սիմոն պէյ։

— Թուրքիոյ ամէն կողմերէն, պատասխանեց Օննիկ, Պոլսեցիներ են մեծ մասը, թշուառներ, դեռ աչքիս առջեւ է իրենց կերպարանքը, ուրուականներ են, իրենց աչքերուն մէջ մահը կը կարդաս, և իրենց վրայէն հո՜տ մը կ'առնես, արիւնի հո՜տը, պէ՛յ։

— Ինչ կ'ըսես, Օննի՛կ, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, հետզհետէ չհաւատալով, ե՞րբ հասած են, ո՞ւր են հիմա։

— Գիշերուան կառախումբո՛վ հասած են Ադեքսանդրիայէն, պատասխանեց Տէրտէրեան, առաջին կարաւա՛նը, ինչե՛ր կը պատմեն, ինչե՛ր...։

— Ո՞ւր կը գտնուին հիմա, դարձեալ հարցուց պէյը։

— Ս. Առաւաւածածին եկեղեցիին բակը, քարերուն վրայ, պատասխանեց Օննիկ, այնպէս նեղուած, քուրջերու պէս, թշուառութեան զարհուրելի՛, քաոսնելի՛, համայնապատկեր մը։

Սիմոն պէյ կը սիրէր իր ցեղը, բնականաբար ո՛չ այն չափով, որով կը սիրէր իր... տարիքո՛ւհին։ Իսկոյն մէկդի դրաւ հաշուեհաւասարները, ընդօրինակութեան տետրակը, որուն վրայ ծռած էր քիչ առաջ, և յուզուած դէմքով մը.

— Օննի՛կ, ըսաւ, հիմակ այդ գաղթականներուն ո՞վ կը նայի։

— Ո՞վ ախի նայի, պատասխանեց Տէրտէրեան, Ադեքսանդրիայէն դիշերով չոգեկառք դրուած են. խմացայ, իրենք կը պատմէին, հազարաւոր գաղթական դուրս եւած են չոգենաւէն և իրարու վրայ դիզուած, խնդուած՝ Ադեքսանդրիոյ Ս. Պօղոս Պետրոսի չրջափակին մէջ։

— Ինչ կ'ըսես, ընդմիջեց Սիմոն պէյ։

— Էֆէնտի՛ս, չարունակեց Տէրտէրեան, հո՛ն ըլլալու էիք, ինչե՛ր կը պատմեն, ինչե՛ր...

— Ինչ կը պատմեն։

— Պանք Օթոմանի Դէպքը՛, պօմպաները՛, կոտորածները՛, սոսկալի՛ բաներ, սոսկալի՛, մազե՛րդ կը փշաքաղուին, մարմի՛նդ կը քամի՛ն, Աստուա՛ծ իմ, ինչ վայրագութիւններ, ինչ վայրագութիւններ, ինչ խժդժութիւններ գործուած են Ապտ-իւլ-Համիտի հրամանով։

— Օննի՛կ, դարձեալ հարցուց Սիմոն պէյ, չըսիր ինծի, ո՞վ կը նայի հիմակ այդ խեղճերուն։

— Ո՛վ պիտի նայի, պէ՛յ առ այժմ հոն լեցուած են, իրարու վրայ, բակին մէջ, ցուրտ քարերուն վրայ. տեսայ, Առաջնորդարանին դիւանապետը կը գրէր ամէն մէկին անունը, արհեստը, ծննդավայրը, ընտանիքի անդամներուն թիւը, եւն., եւն.։

— Ի՞նչ պիտի ընէ դիւանապետը. չհասկցա՞ր, հարցուց պէյը, ի՞նչ միջոց կը խորհին այդ թշուառները պատսպարելու, կերակրելու համար։

— Ասսեցայ, պատասխանեց Տէրտէրեան, առ այժմ կը խորհին այդ թշուառները պատսպարելու, կերակրելու համար։

— Ասսեցայ, պատասխանեց Տէրտէրեան, առ այժմ կը խորհին տեղաւորել զանոնք ազգապատկան տուներուն և ուրիշ չէնքերուն մէջ, Պէյն-էլ-Սուրէյնի կողմը, բայց ես չեմ կարծեր թէ այդ ողորմելի միջոցներով կարելի ըլլայ գոնէ առեն մը չոր հացով ապրեցնել այդ հալածական գաղթականները։

— Առհասարակ ի՞նչպէս գտար, հարցուց Սիմոն պէյ, ի՞նչ տեսակ ընտանիքներ են։

— Ամէն դասակարգէ կը գտնուին, պատասխանեց Օննիկ, ազնուական թէ գռեհիկ, այսօր, այս պահուս, հաւասարած են իրարու, գրէթէ նոյնացած, թշուառութեան մէջ եղբայրացա՛ծ...։

— Քանի՞ հոգի են, հարցուց Սիմոն պէյ, չհասկցա՞ր։

— Հասկցայ, պէ՛յ, երկու հարիւր քսա՛ն, ծեր, տղայ, կին, այր, բոլորը միասին, բայց, ինչպէս ըսի, առաջին կարաւա՛նը կը կազմէ. ամէն օր պիտի հասնին, պիտի լեցուին հոս. յայտնի է թէ Աղեքսանդրիան մինակը չի՛ կրնար տանձնել այս ահագին բեռը, հազարներու, թերեւս տասնեակ հազարներու պիտի հասնի անոնց թիւը։

— Ձեմ կարծեր, յարեց Սիմոն պէյ։

— Երեւա՛ք չեմ տարակուսիր, պէ՛յ, պնդեց Օննիկ, չոգենաւները լո՛ւկ հայ գաղթականներ կը բերեն, գիտէ՞ք։

— Ինչպէ՞ս կրնան փախչիլ, հարցուց Սիմոն պէյ։

— Իրենք կը պատմէին, պատասխանեց Տէրտէրեան, Ապտիւլ Համիտ, մեծ դեսպաններուն միջամտութեանը վրայ, արտօներ է Հայերուն, դուրս ելլել իր երկիրներէն և ապաստանիլ արտասահման, պայմանաւ որ զրկուած ըլլան ամէն իրաւունքներէ։

— Այդ քա՞ն... բացագանչեց Սիմոն պէյ, ասիկա ճիւաղային է, մարդուն տունը թալլել, պատիւը բռնաբարել կեանքը փճացնել յետոյ, զաւակները զրկել իր հայրենի իրաւունքներէն... օ՛, դարա՛ւերջի՛ւկ բարբարոսութիւն...

Սիմոն պէյի դէմքը կնճռոտած, խոժոռ, յաւագին արտայայտութիւն մը կ'առնէր և խոչոր աչքերէն բոց մը կը ժայթքէր, ա՛նքան զայրացած էր համիտական բարբարոսութեան դէմ, այդ պահուն,

վրէժխնդիր աստուածի մը կը նմանէր մառանապետ Սաւուղ էֆէնտիին տղան։

— Օննի՛կ, հարցուց դարձեալ, այդ խեղճերը պիտի աւելնան երթալով, կ՛ըսէիր քիչ առաջ, ինչէ՞ն դիտես, ո՛վ ըսաւ քեզի։

— Պէ՛յ, պատասխանեց Տէրտէրեան, ա՛չ ոք ըսաւ ինծի, իրենք կը պատմէին իրարու, լսեցի։ վաղը պիտի հասնի, կ՛ըսէին, երկրորդ կարավան մըն ալ, ինչ կ՛ըսէք, պէ՛յ, Աղէքսանդրիոյ Ս. Պօղոս Պետրոսի լայնատարած չրջափակը ծածկուա՛ծ է եղեր գաղթականներով, այսպէս կը պատմէին։

— Ուրիշ ի՞նչ կը պատմէին, հարցուց պէյը։

— Վարժարանին չէնքը գրաւուած է ընտանիքներէն, չարունակեց Տէրտէրեան, այնպէս որ, Թաղական Մորհուրդը պարտաւորուած է եկեղեցին տրամադրել դասաւանդութեանց համար։

— Ասիկա կ՛ըլլա՛յ, բողոքեց Սիմոն պէյ, պահպանողական և հնապաշտ Հայու իր բուռնդակ զայրոյթովը, սրբավայր մը, աղօթատեղի մը, տաճա՛ր մը վերջապէս, կարելի՞ է վերածել դպրոցի՛ մը, օ՛, դեռ ինչե՛ր պիտի տեսնենք։

Տէրտէրեան, խորամանկ ծառաներէն, երբեք առարկութիւն չըբաւ, կը ճանչնար պէյը, ուսումնասիրած էր անոր հոգեբանութիւնը, գիտեր թէ իր սէրը մղեռանդ ծիսապաշտ մըն էր, իր հայրերու կրօնքի տառին հաւատարիմ, կոյր աւանդապահ մը։

— Պէ՛յ, ըսաւ միայն, ի՞նչ կրնար ընել Աղէքսանդրիոյ Թաղական Մորհուրդը, երբ գաղթականները մէկ կողմէ կը խուժէին հոն, ո՞ւր պիտի տեղաւորէր զանոնք, մանաւանդ մերկ ու տիրապուրկ ընտանիքները։

— Դո՞ւն ալ կը պաշտպանես այդ անհաւատները, կչտամբեց Սիմոն պէյ, եկեղեցին դպրոց կ՛ըլլա՛յ, անաստուածնե՛րը։

— Բայց ինչպէ՞ս ընէին, պէ՛յ, հարցուց Օննիկ։

— Թող մանաւանդ չէնք մը վարձէին ընտանիքներուն համար և վարժարանը պարպէին, պատասխանեց Սիմոն պէյ զայրացած դէմքով մը։

— Պէ՛յ, առարկեց Տէրտէրեան, այդպիսի չէնքի մը վարձքին դրամովը կարելի է մէկ քանի օր աւելի ապրեցնել այդ հազարաւոր գաղթականները, չէ՞։

— Եթէ դրամ չունի Աղէքսանդրիոյ Թաղական Մորհուրդը, հեգնեց Սիմոն պէյ, թո՛ղ փակէ վարժարանը։

Տէրտէրեան լռեց։

Ճիտայ, Սիմոն պէյ, վերսին ձեռք առնելով խօսակցութեան թելը, հարցուց.

— Մոռցայ քեզի հարցնելու, Օննի՛կ, ի՞նչպէս կը պատմէին Պոլսոյ վերջին Դէպքը, չիմացա՞ր։

— Ա՛խ, պէ՛յ, հառաչեց Օննիկ, գլուխը ճօճելով, մի՛ քրքրէք այդ կէտերը, սոսկալի բաներ պատահած են հոն, անկարելի է լսել այդ պատմութիւնները. առանց յուզմունքի և առանց արցունքի.

— Դուն իմացա՞ր, հարցուց Սիմոն պէյ, ի՞նչ կը պատմէին։

— Կ՛աղաչե՛մ, պէ՛յ, պատասխանեց Տէրտէրեան, մի՛ սոսկացնէք, չե՛մ կրնար պատմել, տակաւին անոր բուռն տպաւորութեան տակ կը գտնուիմ. աներեւակայելի, անհաւատալի, անկարելի՛ խժդժութիւններ ի գործ դրուած են, ո՛ր մէկը, ո՛ր մէկը պատմել...։

Սիմոն պէյ չսոսկաց։

Պահ մը լռութիւնը տիրեց, յետոյ, պէյը, փոխելով խօսակցութեան նիւթը.

— Օննի՛կ, հարցուց, ի՛նչ վիճակի մէջ են գանձումները, գիտե՞ս, ամսագլուխը կը մօտենայ.

— Գանձումները կը տառապին, պէ՛յ, պատասխանեց գործակատարը, Շուպրայի մեր տուներուն վարձակալները, գրէթէ բոլորը, խօսք մէկ ըրած, կը ձգձգեն վճարումները։

— Բայց ինչո՞ւ, հարցուց պէյը բարկացոտ դէմքով մը, մինչեւ հիմա կանոնաւորապէս կը վճարէին, ի՞նչ պատահեցաւ արդեօք։

— Գործերը դադրած են, պատասխանեց Տէրտէրեան, ո՛ւր որ դիմեցի, միեւնոյն յանկերգը. գործերը դադրած են, գո՛հ կայ, գո՛հ, չեմ հասկնար, ի՛նչ ըսել կ՛ուզեն։

— Պատրուակնե՛ր են, պատրուակնե՛ր, կրկնեց Սիմոն պէյ, Օննի՛կ, դուն պէտք է հոգ տանիս գանձումներուն, մէկ քանի օրէն ամսագլո՛ւխ է, դիտես, քսյրերս մի՛կ վայրկեան չեն սպասեր։

— Արդէն, ընդմիջեց Տէրտէրեան ժպտելով, տիկին Սիրանույշ հիմակուընէ՛ սկսած է նեղել զիս։

— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս, կրկնեց Սիմոն պէյ, չհասկցա՛յ, ի՞նչ ըսիր Սիրանուշին համար։

— Ամսակա՛նը կ՛ուզէ հիմակուընէ, պատասխանեց Օննիկ անտարբեր դէմքով մը։

— Ի՞նչ պիտի ընէ, հարցուց Սիմոն պէյ։

— Ինիա սոիպողական է կ՛ըսէր, յարեց Տէրտէրեան, և...

— Կ՛ըսես իրեն, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, պէտք է սպասէ մինչեւ ամսագլուխ։

— Շա՛տ աղաչեց, պէ՛յ, յարեց Օննիկ, ինք անձամբ կ՛ուզէր գալ ձեզի հաղորդելու իր փափաքը, ես արգիլեցի, ես պէյին կը խօսիմ ըսի, և...

— Ի՞նչ ըսել կ՛ուզես հիմա, ընդմիջեց պէյը խորհրդաւոր նայուածքով մը, ի՞նչ, հիմակուընէ՞ վճարենք ամսականը։

— Ո՛չ, ես այդ մտքով չըսի, թոթովեց Տէրտէրեան, ուրիշ

ամէն նկատումներէ վեր կը դասեմ ձեր չահերը, պէ՛յ, բայց դուք ձեր քոյրը կը ճանչնա՞ք, եթէ մերժէք…

— Ի՞նչ պիտի ընէ, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, եթէ մերժեմ, ըսէ՛ նայիմ, ի՞նչ կրնայ ընել։

— Մի՛ բարկանաք պէ՛յ, յարեց խորամանկ ծառան, չա՜տ բան կրնայ ընել, նոր չէ՞ որ պիտի ճանչնաք ձեր քոյրը, գիտէք ի՞նչ ապրանք է…

— Թեզի՛ եմ, ըսէ՛ նայիմ, կրկնեց պէյը, ի՞նչ կրնայ ընել, Օննի՛կ, մի՛ քաչուխը, համարձակ խօսէ՛, ի՞նչ ըսաւ քոյրս քեզի։

— Բա՛ն մը չէ ըսած, կմկմաց Տէրտէրեան, բայց, իր կերպերը չի հաւնեցայ։

— Ի՞նչպէս։

— Էֆէնտին հիւանդ պառկած է, գիտէք, պէ՛յ, ըսաւ Օննիկ։

— Է՛, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, գիտեմ, հայրս հիւանդ պառկած է, ի՞նչ ըսել կ՛ուզես։

— Հիմա մերժեցէ՛ք, եթէ կրնաք, չարունակեց Օննիկ, պիտի տեսնէք թէ անմիջապէս պիտի հոս գայ։

— Ո՛վ, հարցուց պէյը։

— Ձեր քո՛յրը, տիկին Սիրանո՛յշը, պատասխանեց Օննիկ։

— Ի՞նչ ընելու։

— Նեղելո՛ւ, յարեց Տէրտէրեան, չարչարելու էֆէնտին անկողնին մէջ, առանց մտածելու թէ հիւանդութիւնը կը ծանրանայ առով։

— Ա՛յդքան, բացագանչեց Սիմոն պէյ…

— Այո՛, ա՛յդքան, չեչտեց ծառան, և թերեւս մատ մըն ալ աւելի, մոռցա՞ք իր արարքները, դեռ քանի՞ ամիս անցաւ։

— Իրաւո՛ւնք ունիս, իրաւո՛ւնք, Օննիկ, կրկնեց պէյը, այդ պարագան մոռցած էի, չիտակ է, հայրս պիտի գայ չարչարէ, յետոյ, ո՛վ գիտէ, ի՞նչ զրպարտութիւններ պիտի յորիւրէ իմ հաշուիս, հիւանդին միտքը պղտորելու համար, չէ՞։

— Անշո՛ւշտ, չեչտեց ծառան յաղթողի զեմքով մը, կ՛ընէ՛, կ՛ընէ, ամէն բան կ՛ընէ, չի՛ քաչուխը։

Սիմոն պէյ համոզուեցաւ, իր ծառային դիտողութիւնները չատ արդարացի գտաւ, գիտէր, կը ճանչնար իր քրոջ… առաքինութիւնները, դրամի համար ամէն բան գոհող, նոյն իսկ իր պատիւը, և իր կիրքեր ու իր քմահաճոյքները գոհացնելու համար ծնողք ու զաւակ ուրացող կին մըն էր Սիրանոյշ, հետեւաբար, կը խորհէր Սիմոն պէյ, վտանգաւոր էր չափուիլ անոր հետ. ուրիշ պարագայ մըն ալ կար, որ բոլորովին կը վհատեցնէր, կ՛ընկճէր Սիմոն պէյը, Սիրանոյշ էր հօրը աչքին լոյսը. զաւակներուն մէջ ամենէն աւելի սիրուածը կը համարուէր մանաւանդ էֆէնտիին կրասերագոյն աղջիկ

զաւակը. Սիմոն պէյ կը զգար թէ, իր քրոջ ձայնը բարձր պիտի խօսէր իր հիւանդ հօր անկողնին եղերքը, ուստի, կը խորհէր, ինչպէս արդէն իր ծառան կը թելադրէր, անուշ տեղը կապել խնդիրը, ի՞նչ կ'ըլլայ, կ'ըսէր ինքնիրեն, թող մէկ քանի օր առաջ ստացած ըլլայ ամսականը, իր իրաւունքը չէ՞ : Եւ, արդարացնելու համար իր քրոջ պահանջկոտ վարմունքը, ո՛վ գիտէ, կ'ըսէր ինքնիրեն, թերեւս բացառիկ ծախքեր ընելու դառապարտուած է, խե՛ղճ Սիրանոյշ, հիւանդկախ ու անդամալոյծ տղեկին, Երուանդին համա՛ր... : Եւ դառնալով Տէրտէրեանի, որ երկիւղած լռութեան մը մէջ, կը հետեւէր իր տիրոջ ներսիդին փոթորկող ալեկոծութեան :

— Օննի՛կ, ըսաւ համակերպողի դէմքով մը, պարապ տեղը խնդիր մըն ալ չհանենք, հոգ չէ, ի՛նչ կ'ուզէ Սիրանոյշը :

— Ամսակա՞նը, պէ՛յ, մրմնջեց ծառան կեղծաւոր ծիքծիքումով մը, արդէն հազիւ մէկ չաբաթ կը մնայ ամսագլխուն :

— Այո՛, այո, հոգ չէ, կրկնեց Սիմոն պէյ, տա՛նք ամսական մը, մե՛ղք է, թող իր պէտքերը հոգայ, ո՛վ գիտէ ի՛նչ տագնապ ունի :

— Պէ՛յ, յարեց Օննիկ, իր տիրոջ տրամադրութենէն քաջալերուած, խնդիրը դիտեմ ես, բայց չի համարձակիցայ ձեղի բացուիլ :

— Ի՞նչ խնդիր, ընդմիջեց պէյը սրտի յանկարծական դողով մը, ի՞նչ, ի՞նչ խնդիր է :

— Զի լսեցի՞ք, պէ՛յ, չարունակեց Տէրտէրեան :

— Ի՞նչը...

— Բժշկին խնդի՛րը, պատասխանեց ծառան :

— Ո՞ր բժշկին, Օննի՛կ, ի՞նչ կ'ըսես, ինչո՞ւ բացայայտ չես խօսիր, պատմէ՛, լմնցո՛ւր, հոգիս կը քաշես :

— Պէ՛յ, ըսաւ Տէրտէրեան, գիտէ՞ք Կօրտօնեան պէյին ու ձեր քրոջ միջադէպը :

— Ո՞ր միջադէպը...

— Օ՛, բացագանչեց Օննիկ, իրա՞ւ չէք գիտեր, ամբողջ Գահիրէի մէջ կը խօսուի, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ մինչեւ ցարդ չէ հասած ձեր ականջին :

— Ծօ՛ տղայ, հերի՛ք տանջես զիս, ըսէ՛ լմնցո՛ւր :

— Պէ՛յ, յարեց Տէրտէրեան, մարիկ ըրէ՛ք ուրեմն, պիտի պատմեմ :

— Պատմէ՛ պատմէ՛, հրամայեց Սիմոն պէյ :

— Շատ երկար է պատմութիւնը, յարեց Օննիկ, և միայն գլխաւոր կէտերը պիտի մէջ բերեմ, և սակայն, պիտի աւտնէք, նոյն իսկ իր համառօտութեան մէջ, այդ միջադէպին ամբողջ գարչանքը :

— Ի՞նչ եղած է, չըսե՞ս, կշտամբեց պէյը զայրացած դէմքով մը :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, պատասխանեց Տէրտէրեան, դուք անձամբ տեսէ՛ք բժիշկը, և իրմէ լսեցէ՛ք մանրամասնութիւնները :

— Ո՞ր բժիշկը, հարցուց Սիմոն պէյ ընդմիջելով.

Այս տագ խոսակցութեան պահուն, Սիմոն պէյի գրասենեակին դուռին առջևէն սուուերի մը անցնելը տեսնուեցաւ։

Տէրտէրեան, իր տիրոջ հրամանին համաձայն, տեղէն վեր ցատկեց ու դուրս վազեց տեսնելու համար թէ ո՛վ էր։

— Ո՛վ էր, Օննի՛կ, հարցուց Սիմոն պէյ իր ծառային։

— Օրիորդ Հերանույշը, պատասխանեց Օննիկ ժպտելով, չէ՞ք գիտեր, ամէն օր կուգայ։

— Ինչո՞ւ, հարցուց Սիմոն պէյ կասկածոտ դէմքով մը.

— Գեղամէն դաս առնելու կուգայ, յարեց Օննիկ.

— Ինչ դաս...

— Ֆրանսերէնի, պատասխանեց Տէրտէրեան.

— Հերանույշը ֆրանսերէն չի՞ գիտեր, հարցուց Սիմոն պէյ.

Ինչպէս չը գիտեր, պէ՛յ, ըսաւ Օննիկ, բայց կատարելագործէ պիտի.

— Ինչը։

— «Ա՛քսանը, չարունակեց Օննիկ, այսպէս կը խօսէր ինք անցածները.

Ճեռոյ, վերադառնալով նոյն նիւթին.

— Օննի՛կ, ըսաւ Սիմոն պէյ, բժիշկին խնդի՛րը պիտի պատմէիր, Կօրտոնեան պէյին ու Սիրանուշին միջադէպը։

— Այդ խնդիրը, պէ՛յ, առարկեց, դեռ մութ կը մնայ.

— Պատմէ՛ նայիմ, հրամայեց Սիմոն պէյ.

— Կօրտոնեան պէյը, սկսաւ պատմել Սիմոն պէյին գործակատարը, անցածները բժիշկ մը բերել տուած էր տունը, փոքրիկ անդամալոյծ Երուանդին վրայ գործողութիւն մը կատարելու համար.

— Ո՞ր բժիշկը կանչած էր, հարցուց Սիմոն պէյ.

— Մեր բժի՛շկը, Տօքթոր Վ...ֆը, պատասխանեց Օննիկ.

— Է՛, չարունակէ՛, յետո՞յ.

— Ճեռոյ, յարեց Օննիկ, բժիշկը կը պատրաստուի կատարելու գործողութիւնը, երբ յանկարծ, քովի սենեակէն, ուր ապաստնին կը պահէր, էլէնին, ճիչ կը կը լսուի, Կօրտոնեան պէյը, որ գործողութեան ներկայ ըլլալու համար, բժիշկին քովէն չէր զատուեր, յանկարծ մը վազէ էլէնիի քով, որ կը ճչէր, ջղաձգային գալարումներու մէջ։

— Ինչո՞ւ, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, ինչ ունէր էլէնին։

— Չէի՞ք գիտեր, պէ՛յ, ըսաւ Օննիկ չարաճճի ժպիտով մը, յղի չէ՞ր։

— Ինչ կ'ըսես, բացագանչեց Սիմոն պէյ զարմացած չարժուձեւով մը, որմէ յղի էր արդեօք.

— Ես գիտե՞մ, չարունակեց Օննիկ, յղի էր, ա՛յսքանը գիտեմ։

— Ցետո՞յ, ընդմիջեց դարձեալ Սիմոն պէյ, ի՞նչ եղաւ,

— Տղաբերքի ցաւերը բռնած, չարունակեց Տէրտէրեան, Էլէնին հոգեվարքի վայրկեաններ կ'անցընէր, չարունակ կը ճչէր ու կը գալարուէր, այնպէս որ, բժիշկը պարտաւորուեցաւ պահ մը մօրը քով թողուլ փոքրիկ հիւանդը, յետաձգել գործողութիւնը, և կօրտօնեան պէյին պէս, երթալ Էլէնիին սենեակը, մնացեալը, աւելորդ է ըսել, յայտնի է։

— Ինչպէ՛ս...

— Էլէնին կ'ազատի, չարունակեց Տէրտէրեան, մեր տոքթորին ձեռքով, կայտառ երախայ մը կը բերէ աշխարհ...

— Ջոյրս ի՞նչ ըրաւ, հարցուց Սիմոն պէյ.

— Ջէ՞ք կրնար գուշակել, պատասխանեց Օննիկ, ահագին գայթակղութիւն մը կը հանէ, մեր տոքթորը կը վռնտէ տունէն, թող չի տար որ գործողութիւն մը կատարուի Երուանդի վրայ, կը պօռայ, կը կանչէ, կուլայ, կ'ողբայ, մինչեւ որ ի վերջոյ կը նուաղի.

— Ցետոյ, ինչպէ՞ս վերջացաւ, հարցուց Սիմոն պէյ յուզուած դէմքով մը։

— Ի՞նչպէս պիտի վերջանայ, պատասխանեց Տէրտէրեան, դրացիները վազեցին օգնութեան, ամբողջ Շուպրան իմացաւ եղելութիւնը.

— Նորածին երախան ո՞ւր է հիմա, հարցուց Սիմոն պէյ.

— Մէջտեղը չիկայ, պատասխանեց գործակատարը, ոմանք կը կարծեն թէ մեռած ծնած է, իսկ ուրիշներ թէ՝ անմիջապէս խեղդած են, դեռ յայտնի չէ թէ այս երկու լուրերէն ո՛րը ճիշդ է.

— Հերանոյշը գիտէ՞ խնդիրը, հարցուց Սիմոն պէյ.

— Կարելի՞ է որ չգիտնայ, դիտել տուաւ Տէրտէրեան, մայրը մինչեւ հիմայ պատմած ըլլալու է իրեն.

— Դուն ի՞նչպէս եղաւ որ իմացար, հարցուց Սիմոն պէյ.

— Ինծի մեր տոքթո՛րը պատմեց, պատասխանեց Օննիկ, չա՛տ վշտացած էր.

— Որմէ՞...

— Կօրտօնեան պէյէն, պատասխանեց Տէրտէրեան, որովհետեւ փոքրիկ հիւանդին համար կանչած էր և յետոյ վռնտել տուած էր ինք, առանց գործողութիւն կատարել տալու, պէտք է իր բերնէն լսէք, ինչո՛ւ, ի՞նչ լուսանքներ կը թափէ անոր հասցէին.

— Իրաւունք ունի, հաստատեց Սիմոն պէյ, անամո՛թը, խա՛ղք կըլլայ. ամէ՛ն մարդ կունենայ իր գաղտնիքը, բայց կը զգուշանայ հրապարակ հանելու, չէ՞.

— Աչո՛ւշտ, պէ՛յ, ըսաւ Օննիկ կեղծաւոր դէմքով մը, Կօրտօնեան պէյին հե՞տ ի՛ուզէք բաղդատուիլ, դուք ուրի՛շ մարդ էք.

— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, ուզելով երկրորդ անգամ մըն ալ լսել իր ծառային գնահատականը.

— Դուք ուրիշ մարդ էք, պէ՛յ, կրկնեց Օննիկ, ձեր ու Կօրտօնեան պէյին միջեւ լուռներ կան, դուք, վերջապէս, հրապարակի վրայ ճանչցուած էք իբրեւ պատուաւոր ընտանիքի հայր մը, որբերու, այրիներու, անօթեւաններու, աղքատներու հզօր պաշտպան մը, մէկ խօսքով, ազգային բարերար մը։

— Իրա՞ւ, այդպէ՞ս կը ճանչնան զիս, Օննի՛կ։

— Կը ներէ՛ք, պէ՛յ, բողոքեց Սիմոն պէյին գործակատարը, ես երբէք սովորութիւն չունիմ չղղոքորթելու, ժողովուրդին ամէն օրուան խօսակցութեան առարկան էք դուք, ձեր զաւակներուն կրթութեան համար, կ'ըսէ ամէն մարդ, առանց խնայելու, առատօրէն կը ծախսէք, մինչդեռ ան, Կօրտօնեան պէյը, պետական կարեւոր պաշտօնատար մը, դիտէ՞ք, ի՛նչ կ'ըսեն իրեն համար։

— Ի՞նչ կ'ըսեն, հարցուց Սիմոն պէյ հետաքրքիր դէմքով մը։

— Կ'ըսեն թէ իր ստացած ամսականը, չարունակեց Տէրտէրեան, հանրային տուներու մէջ կը մսխէ, հռչակաւոր խաղամո՛ղ մըն է, մի եւ նոյն ժամանակ, անբաղդատելի կնամո՛ղ մը, գիտէ՞ք պէ՛յ, դեռ ինչե՛ր կը պատմեն.

— Ինչե՞ր, հարցուց պէյը։

— Ամէն ամսու վերջի օրերը, պատասխանեց Օննիկ, ասդին անդին կը դիմէ, փոխառութիւններ կ'ընէ, և...

— Չե՛մ հաւատար, ընդմիջեց Սիմոն պէյ, փոքրիկ դումար մը չէ առածը։

— Գիտե՛մ, պէ՛յ, ամիսը քառասուն եգիպտական ոսկի կը ստանայ, չարունակեց Տէրտէրեան, ճի՛շդ է, փոքրիկ դումար մը չէ առածը, բայց, պարտքը մինչեւ կոկորդը հասած է։

— Հապա քրոջս ամսակա՞նը, ընդմիջեց դարձեալ Սիմոն պէյ, քանըհիդ ոսկին ալ խոտելի դումար մը չէ։

— Բայց, պէ՛յ, դիտել տուաւ Տէրտէրեան, տիկին Սիրանուշի ամսականը հազիւ իր անձնականին կը բաւէ, որիորդ Հերանուշին ծախքերն ալ լինք ստանձնած է, գիտէ՞ք։

— Ի՞նչպէս...

— Ամիսը հինգ ոսկի կուտայ տիկին Սիրանույշ, չարունակեց Օննիկ, մինչդեռ Կօրտօնեան պէյը, տուն ու տեղը լքած, ընտանիքը ձգած երեսի վրայ, չամչնար, էլէնին կը սիրէ, չեմ ուզեր մանրամասնութիւնները կրկնել, ազատ՛ա են, ազատ՛ա, ասդին, օրիորդ Հերանույշը, չափահաս աղջիկ, անարժան հօր մը բոլոր խաղքութիւններուն ականատես, կը տառապի, խե՛ղճ Հերանույշ, հապա ձեր քո՛յրը, հաւատացէ՛ք, պէ՛յ, չա՛տ կը մեղքնամ, դժբա՛ղդ կին...։

Սիմոն պէյ ա՛յնքան կը սիրէր իր կրտսեր քոյրը, տիկին Սիրանոյշը, որքան կ՛ատէր իր քեռայրը, Կօրտոնեան պէյը։ Տէրտէրեանի վերջին խօսքերէն խորապէս յուզուած, դրէթէ ընկճուած, կը խորհէր թեթեւցնել, ամբոխել տիկին Սիրանուշի թախիծը։ Ուսաի, դառնալով իր ծառային.

— Օննի՛կ, ըսաւ, քանի որ այդպէս է, հոգ չէ, քանի՛ օր մնաց արդէն ամառգլուխին, այսօր կ՛երթաս, կը յանձնես իրեն ամսական գումար,։

Տէրտէրեանի սիրտը արտիւեց խնդուքէն, ինք ալ ունէր իր բաժինը, այդ գումարին մէջ, սակայն, ինքզինք չմատնելու, և իր ծառայական հաւատարմութիւնը ցոյց տուած ըլլալու համար.

— Պէ՛յ, ըսաւ անտարբեր չեչոով մը, եթէ կ՛ուզէք, մէկ քանի օր վերջը թող ըլլայ, չնեղուի՛ք։

— Ի՞նչ պիտի նեղուիմ, յարեց Սիմոն պէյ, ամսականն մըն է պիտի տրուի, թող մէկ չաբաթ առաջ եղած ըլլայ, մեղք է քոյրս, Օննի՛կ, ա՛յսօր իսկ պէտք է յանձնես իրեն։

Եւ քաշելով գրասեղանին դարակը, քսանըհինգ անգլ. ոսկի հանեց մէջէն, թուղթի մը մէջ ծրարեց ու Տէրտէրեանի երկնցնելով պատ.

— Օննի՛կ, ըսաւ, ա՛ռ այս գումարը, և եթէ կրնաս, հիմա գընա՛ յանձնէ իրեն։

— Շա՛տ լաւ, ըսաւ Օննիկ, գլխի յարգական չարժուումով մը, հիմա ե՛րթամ, արդէն ինքն ալ տունը մինակ նստած, կ՛սպասէ, պէ՛յ, եթէ կ՛ուզէք, հա՛ս կանչեմ զինք։

— Մ՛չ, հարկ չը կայ, ըսաւ Սիմոն պէյ, դուն անձամբ տա՛ր, յանձնէ՛ իրեն, զգո՛յշ, Կօրտոնեան պէյը չիմանա՛յ։

— Կարելի՞ բան է, հաւատաց Օննիկ ժպտելով, ե՞րբ տունը կը գտնուի որ իմանայ, ցերեկները պաշտօնատունը, իսկ գիշերները, գիտէք, դուրսե՛րը կը դեգերի։

— Լա՛ւ, լա՛ւ ուրեմն, կրկնեց Սիմոն պէյ, չուտով գնա՛, ուրախացո՛ւր քոյրս։

Օննիկ Տէրտէրեան, Տիկին Սիրանուշի ամսական գումարը գրպանին մէջ, բաժնուեցաւ պէյին քովէն, վազեց դէպի Կօրտոնեան պէյի բնակարանը։ Պարտէզին դուռը բաց էր, ներս սողոսկեցաւ, բակը մտաւ, չուրջը նայեցաւ, ո՛չ ոք կար, էլէնին ալ բացակայ էր, վեր ելաւ, ուղղուեցաւ Տիկին Սիրանուշի առանձնասենեակը, դուռին զարկաւ, յետոյ ներս մտաւ, սենեակը պարապ էր, դուրս ելաւ և ուղղեց իր քայլերը դէպի տիկնոջ ննջասենեակը, ուր վարժուած էր արդէն մանելու յաճախ, մանաւանդ, ամսագլուխներուն, երբ առիթը կ՛ունենար ամսականը բերելու։

Ներս մտաւ Տէրտէրեան։ Տիկին Սիրանոյշ երկնցած էր թու-

Լարձակօրէն իր մահճակալին մէջ, կէս մը կը մրափէր, Օննիկի քայլերուն ձայնէն արթնցաւ, և անկողնին մէջ նստաւ։

Օննիկ, առանց յառաջաբանի, ամսական գումարը յանձնեց անոր, մնացեալը կրնան գուշակել ընթերցողները։

Փողոցներուն լապտերները կը սկսէին վառիլ, երբ Տէրտէրեան դուրս կ'ելլէր տիկին Սիրանուշի ննջասենեակէն։ Ժամացոյցը նայեցաւ, ճիշտ երկու ժամ տեւած էր տիկնոջ հետ դլուխ դլխի տեսակցութիւնը։

Տիկին Սիրանոյշ վար իջաւ, ընկերացաւ Տէրտէրեանի, մինչեւ պարտէզին դուռը, զոր բաց ձգեց օրիորդ Հերանուշին համար։

Օրիորդ Հերանոյշ տակաւին չէր վերադառնար, կէսօրէն ետքը գացած էր Առաջնորդեանները բնակարանը, իր մօրեղբօրորդիէն դաս առնելու, ֆրանսերէնի դասը, և անկէ ի վեր չէր երեւցած։

Իսկ Կօրտօնեան պէ՞յ...։

Ը

ԵՐԿՈՒ ՀՐԱՄԱՆՆԵՐ

Սղեքսանդրիոյ Մեճիճիէի հրապարակը սոսկալի ամբոխ մը խռնուած, յամառ չչուկ մը չրջան կ'ընէր ժողովուրդի ամէն խաւերուն մէջ. հայ գաղթականները չուարուն դէմքով մը կը հարցնէին իրարու.

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ սոսկ վերջը։

— Մենք սխալե՞ր ենք, կը սրանչար ուրիշ գաղթական մը, Եգիպտոսի հողը կը կարծէինք թէ ազատ էր, անբռնաբարելի.

— Զարմա՜նք, կ'ըսէր ուրիշ մը, Լորա Գրօմէրը կը քնանա՞յ.

— Կը հաւատա՞ք թէ, կը փսփսաբանէր ուրիշ մը, Խոիվ Ապպաս Հիլմի բաշան ինք իր գլխուն արձակած ըլլայ այդ հրամանը. Լորաին մասը չէ՞ք գուշակեր սոսկ մէջ։

Եւ յուզումը կ'աւելնար Հայ գաղթականներուն մէջ, որոնք, յանկարծակիի եկած, արտառոհմանի ուրիշ երկիրներ փախչելու միջոցներ կը սկսէին խորհիլ։ Կը զգային թէ Եգիպտոսի մէջ անսահման պիտի դառնայ կեանքը, քանի որ Խեդիվը, Ասպիւլ Համիտի հաճելի ըլլալու համար, պիտի հալածէր զիրենք։

Այս յուզումներուն ու արտունչներուն չարժառիթը բացատրենք երկու բառով։—

Այդ օրերը, գաղթային հոսանքէն օգտուելով, Մախսուսեան չոգենաւային ընկերութեան Պէյրութի վարչական բարձր պաշտօնեաներէն Յովսէփ Էֆ. Զաուգճեան, կարեւոր գումար մը իւրացուցած ու Եգիպտոս առած էր իր չունչը, ինչպէս կը գրէին այն տարուան Պէյրութի ու Կ. Պոլսոյ թերթերը. Բ. Դուռը, նոյն ընկերութեան դիմումին վրայ, հեռագրով Խեդիվական կառավարութենէն պահանջած էր յիշեալ պաշտօնեային ձերբակալութիւն ու անմիջապէս Պոլիս ղրկուիլը։ Խեդիվը, չափազանց փութկոտ գտնուած էր, արձակելով ձերբակալման հրաման մը, և Սղեքսանդրիոյ գաղտնի գործակալները կը փնտռէին Զաուգճեանը։

Ահա այս հրամանին չուրջը յարուցուած էր ժողովրդային դժգոհութեան ու արտունչի աղմուկը։ Սմէն տեղ, սրճարաններուն և ուրիշ հանրային վայրերու հաւաքոյթներուն մէջ նոյն դժգոհանքի չչուկնները։

Հայ գաղթականներու երկիւղը մանաւանդ, չատ իրաւացի էր, որովհետեւ, կ'ըսէին իրարու, այսօր Զաուգճեան մը կը ձերբակալեն, վաղը Գրիգոր մը, այսօր քեզի, վաղը ինծի...

Այս ընդհանուր իրարանցումին մէջ, երկայն հասակով, ծաղկատ դէմքով, լայն ճակատով ու խոշոր աչքերով, ուսերը քիչ մը կլքած, անճոռնի քիթով ու ագեղ դէմքով մարդ մը, մոլորաքայլ ու գլխիկոր կ'առաջնար դէպի Կռան Գաֆէ տիւ Լուվրը, հրապարակին վրայ բացուած մեծագոյն ու չքեղ զբօսարանը, սովորաբար հայ գաղութի մտաւորական թէ վաճառական դասակարգերու յաճախավայրը։

Այս մարդը նոյնինքն օրուան մարդն էր, Յովսէփ Զաուգճեանը, նեղս մտաւ զգեստաւորի քայլերով ու իր խոտով նայուածքը չուրջը պտըտցնելով՝ անցաո սեղաններուն մէջէն և դնաց անկիւն մը նստաւ, երիտասարդի մը քով, որ նարկիլէ կը քաշէր, մէկ կողմէ կարդալով Բուօկռէ ֆրանսերէն օրաթերթը։

Այդ երիտասարդը ծանօթ բարեկամ մըն էր, գրեթէ մէկ տարի առաջ, Պէյրութի մէջ հանդիպած էր իրեն, անձնուէր, հնարամիտ ազգային գործիչ մը, որ տարիներով բանտերու մէջ քաշած էր իր յեղափոխականի... ոճիրը։

— Բարեկա՛մ, ըսաւ Զաուգճեան, գրեթէ անլսելի ձայնով մը,

Ի՞նչ պիտի ընեմ, գաղանի ոստիկաններէ կը հետապնդուիմ, Մէնչիէի սահմանը չեմ կրնար անցնիլ, ամէն անկիւնները կը սպասեն ոստիկանաթեան գաղանի գործակալները։

— Աստուածի՛ր, ճի՞շդ է, հարցուց քովի երիտասարդը, մէկդի դնելով ձեռքի թերթը, և դուացնելով նարկիլէն։

— Ի՞նչ կ՛ըսես, ամենահաւատարմի ապրիւրէ սուտ եմ, Խաիվը հեռագրով հրամայած է ձերբակալումս, նոյնիսկ հեռագրատան պաշտօնեաներէն մէկին բերնէն լսեցի։

— Է՛հ ուրեմն, յարեց բարեկամը, ի՞նչ պիտի ընենք հիմա.

— Դո՛ն գիտես, կ՛ապերաբեր Զաուրճեան, ճար մը, հնար մը խորհէ՛, ժամանակը կ՛անցնի՛։

Բարեկամը թողուց ձեռքի նարկիլէն, նոյնպէս լրագիրը, յանկարծ ոտքի ելաւ և դառնալով Զաուրճեանի.

— Ե՛լ, ըսաւ հրամայական չեչտով մը, երթա՛նք հոսկէ։

— Ո՞ւր, հարցուց Զաուրճեան դողդոջ ձայնով մը։

— Ե՛լ, կ՛ըսեմ...

— Դուրսը կը սպասեն.

— Որո՞նք...

— Լրտեսնե՛րը, չարունակեց Զաուրճեան։

— Մի՛ վախնար, խրախուսեց բարեկամը, հոս, հրապարակին վրայ, չեն համարձակիր մօտենալ, չո՛ւտ ըրէ, չո՛ւտ։

Եւ երկուքը միասին դուրս եկան։

Մէնչիէյի հրապարակին երկայնքը, զբօսարանի մայթին առջեւ, իրարու հետեւէ կարգով չարուած, կառքեր կը սպասէին։

Աստից մէկին մէջ նետուեցան ու հեռացան հրապարակէն։

Ուղղուելով դէպ ի Շէրիֆ Փաչա փողոցը, մէկ քառորդ ժամ տեւող պտոյտէ մը վերջ, վերադարձան նոյն հրապարակը, և չեզեցան դէպ ի Փոքր Մէնչիյէ, ուր կառքը կանգ առաւ։

Վար իջան և ներս մտան հինգյարկանի հոյակապ չէնքի մը դռնէն, որուն քով կը գտնուէր հայկական սրճարան մը, հայ գաղթականներուն հաւաքավայրը։

Մարմարէ սանդուխներէն վեր եկան մինչեւ երկրորդ յարկը, և դուռի մը զանգակը հնչեցուցին։

Շուտով բացուեցաւ դուռը, մանկամարդուհի կին մը՝ ներքինք ներս ընդունեց և առաջնորդեց սրահ մը, ուր, յիսունոց մարդ մը, ակնոցը քիթին, լրագիր կը կարդար։

Տոքթոր Բօզտէյլին էր իր ընտանիքով։

Այս բժիշկը, բնիկ Ամերիկացի, աարիներով Պէրութ ապրած, մտերմական յարաբերութիւններ մշակած ըլլալով նոյն քաղաքի Հայերուն հետ, շատ մօտէն կը ճանչնար թէ՛ Զաուրճեանը և թէ անոր բարեկամը։

Տօքթորը, տեսնելով երկու հիւրերը — որոնց դիմագծերուն վրայ կ'արտայայտուէր իրենց ներքին հոգեկան տագնապը — ձեռքէն վար ձգեց լրագիրը, ակնոցը հանեց, և յարգական բարեւով մը նստեցուց զանոնք թիկնաթոռներուն վրայ։

Ցետոյ,

— Այս ի՞նչ հով փչեց, պարո՛ններ, ըսաւ ժպտելով, աւնի՞ք հրաման մը։

— Խնդրա՛նք մը, յարեց Զարուգճեանի բարեկամը, պարո՛ն տոքթոր, պիտի ներէք անշուշտ որ այսպէս ձեզ անհանգիստ կ'ընենք։

— Ոչի՛նչ, բողոքեց տոքթորը, պատրաստ եմ ձեզ մտիկ ընելու։

Զարուգճեանի բարեկամը հակիրճօրէն պատմեց Զարուգճեանի խնդրին մանրամասնութիւնները, եւ տոքթորին միջամտութիւնը խնդրեց ո և է կերպով արգիլել տալու համար խախտական հրամանին գործադրութիւնը։

Մոռցանք ըսելու թէ տոքթոր Բօզաէյլին յարգուած անձնաւորութիւն մըն էր Եգիպտոսի դիւանագիտական շրջանակներուն մէջ, ինք էր որ Ազիլ Ռօսոլթ ըսուած մարդասիրական հաստատութեան դիմելով, յաջողած էր ապահովել աղքատիկ ու անպաշտպան հայ գաղթականներուն ամէն օրուան ապրուստը, տասնեն մսի ջուրով ապուր, և իրիկունը փիլաւ։ դարձեալ, նոյն հայասէր բժիշկն էր, որ իր ազնուական կնոջ թելադրանքովը, կը պատրաստուէր այդ օրերուն մէջ նուագահանդէս մը կազմակերպել ի նպաստ հայ գաղթականներուն, մէկ խօսքով, տոքթոր Բօզաէյլին հայ ազգին անկեղծ, անշահախնդիր ու ճշմարիտ բարեկամներուն մէջ առաջին կարգը գրաւողներէն էր։

Բոլոր մանրամասնութիւնները լսելէ ետոյ.

— Բարեկամնե՛ր, ըսաւ, երբեք մի՛ կասկածիք, այսօ՛ր իսկ կը ջանամ կարգադրել այս խնդիրը։

— Ի՞նչպէս, հարցուց Զարուգճեան տենդոտ չարժուձեւով մը։

— Հիմա կ'երթանք, չարունակեց ազնիւ բժիշկը, ուղղակի անգլիական հիւպատոսարանին դուռը կը բաղխենք։

— Ի՛նչ օգուտ, մրմնջեց Զարուգճեան։

— Մնացեալը ճամբան կը պատմեմ, ըսաւ Տոքթորը, և քովի սենեակը քաշուեցաւ։

Տասը վայրկեան չէր անցած երբ դուրս ելաւ ան, պաշտօնական սեւ հագուստով։

Երեքը միասին վար իջան ու կառք մը նետուեցան։

Մէկ քառորդ ետքը կառքը կեցաւ պերճաշուք ապարանքի մը դուռին առջեւ, որ կը բացուէր Նամիէի պողոտային վրայ, Ծովեզերքի կողմը։

Երկաք հիւրերը նկատ առաջնորդուհեան բարապանէ մը, որ Տօքթոր Բօզաէյլիին այցաքարտը ձեռքը, վեր վազեց։

Երկու վայրկեան հաքը վար իջաւ, բակին մէջ, ուր կը սպասէին հիւրերը, և առաւ վեր առաջնորդեց զանոնք։

Անգլիական ընդհանուր հիւպատոսին ընդունելութեան սրահը, մարօքէն թիկնաթոռներու մէջ նստած, կը սպասէին, երբ ընդհանուր հիւպատոսը ներս մտաւ։

Տօքթոր Բօզաէյլի, իր երկու հիւրերը ներկայացնելէ յետոյ, պարզեց խնդիրը, և մասնաւորապէս թախանձեց ընդհանուր հիւպատոսին միջամտութիւնը լորա Քրօմէրին քով, չէզոքացնելու համար Խոիվին հրամանագիրը։

Ընդհանուր հիւպատոսը, խորհրդաւոր ժպիտ մը չրթունքներուն եզերքը.

— Պարո՛ն տօքթոր, ըսաւ, բաւական լուրջ հանգամանք ունեցող խնդիր մըն է, և ես կը խորհիմ թէ ազնուական լորան չպիտի բաներ գանէ իմ դիմումս։

— Իրա՛ւ է, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, առարկեց տօքթորը, այս խնդիրը, ինչպէս չատ լաւ բացատրեցիք, բաւական լուրջ է, սակայն, վայրկեան մը չեմ կրնար երեւակայել թէ՝ Նորին Բարձրութիւն Լորա Քրօմէրը բանաւոր չգանէ Ձեր Վսեմութեան դիմումը։

— Ինչպէս, հարցուց հիւպատոսը, կրնա՞ք պարզել ձեր կարծիքը։

— Շա՛տ պարզ է, պատասխանեց տօքթորը, Լորա Քրօմէր երբեք չկրնար տեղեակ եղած ըլլալ այս միջադէպին և ես, ինչպէս ըսի, կը խորհիմ թէ խախվին հրամանը դաղտնի հրաման մը պէտք է եղած ըլլայ.

— Կը կարծէ՞ք միթէ, դիտել տուաւ ընդհանուր հիւպատոս, հեգնոտ ժպիտով մը. չէ՞ք դիտեր թէ Նեղոսի եղերքներուն վրայ նո՛յն իսկ արմաւենիի տերեւ մը չի՛ րնար առանց մեր լորաի հրամանին.

— Ձեւ պնդեր, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, ըսաւ տօքթոր Բօզաէյլի, տարակոյս չկայ թէ անվիճելի է ձեր հեղինակութիւնը, այս կարգի խնդիրներու մէջ։

Կարծիքներու փոխանակումը տեւեց գրեթէ մէկ ժամ, մինչեւ որ ընդհանուր հիւպատոսը, թէ և ակամայ, չկրնալով մերժել իր բարեկամ բժշկին թախանձանքը, հաճեցաւ խոստանալ նոյն օրը հեռագրով մը հաղորդել խնդիրը Լորա Քրօմէրին։ Ցետոյ դառնալով տօքթորին.

— Բարեկա՛մս, ըսաւ, եթէ կարելի է, երկու ժամէն հանդիպեցէ՛ք հոս, կը յուսամ ձեզի հաղորդել Նորին Բարձրութեան Լորա Քրօմէրի պատասխանը։

Հիւրերը մեկնեցան բրիտանական հիւպատոսարանէն, և, ընդ-

հանուր հիւպատոսը, իր խոստումին համաձայն, անմիջապէս հեռագրատունը ղրկեց իր բարեպանը, Լորա Քրօմէրի ուղղեալ հեռագիրը քաշելու։

Երկու ժամ ետքը, տօգթօր Բօզտէյլին անգլիական հիւպատոսարանը գնաց Զապուգճեանի բարեկամին հետ։

Լորա Քրօմէրի պատասխանը հասած էր արդէն։

Ընդհանուր հիւպատոսը տօգթորին հաղորդեց անոր պարունակութիւնը։

Լորան կը պատուիրէր ընդհանուր հիւպատոսին, բարեպանի մը հետ Գահիրէ ղրկել Զապուգճեանը, որուն ունկնդրութիւն մը կը խոստանար հետեւեալ օրը, առաւօտեան ճիշդ ժամը տասն ու կէսին միջոցները։

Տօգթոր Բօզտէյլին ու Զապուգճեանի բարեկամը, չնորհակալութիւն յայտնելով ընդհանուր հիւպատոսին, հրաժեշտ առին իրմէ, վար իջան և դուրսի առջեւ սպասող կառքը նետուելով, գայլին ուղղակի դէպի Փոքր Մէնչիյէ, բժիշկին բնակարանը, ուր Զապուգճեան կը սպասէր իրենց վերադարձին։

Զապուգճեան քիչ մը չունչ առաւ՝ երբ իմացաւ լորա Քրօմէրի պատասխանը, տօգթոր Բօզտէյլիի բերնէն։ Կը մտածէր նոյն դիշերուան կառախօսքով մեկնիլ Գահիրէ, բայց թէ՛ տօգթորին և թէ՛ իր բարեկամին խորհուրդին անսալով, որոշեց ճամբորդել յաջորդ օրը, առաւօտեան առաջին ճեպընթացով, որ ժամը տասը քսան վայրկեան անցած, Գահիրէի կայարանը կը հասնէր։

Ուստի, հետեւեալ օրը, որոշեալ ժամուն, ճեպընթացը հասած ըլլալով Գահիրէ, Զապուգճեան դուրս ելաւ, Աղեքսանդրիոյ բրիտանական ընդհանուր հիւպատոսարանի բարեպանին հետ, որ իրեն կընկերանար և կառք մը նստելով, երկուքը միասին գայլին Գասր էլ Նիլ, լորա Քրօմէրի ապարանքը։

Զապուգճեան առաջնորդուեցաւ ներս և ներկայացաւ Մեծ Բրիտանիոյ Վեհափառ Թագուհիին կառավարութեան ներկայացուցիչ՝ լորա Քրօմէրին։

Տեսակցութիւնը տեւեց ճիշդ երկու ժամ։ Զապուգճեան, վարժ ու սահուն ֆրանսերէնով մը կը պատասխանէր աղնուական լորային հարցումներուն։

— Պարո՛ն, ըսաւ լորան, դուք կրնաք համարձակ պատրաստուիլ ու՛ր որ կ՛ուզէք, թէ՛ Գահիրէ, թէ՛ Աղեքսանդրիա։

— Բայց, մի՛ լորա, առարկեց Զապուգճեան, ոստիկանութեան գաղտնի գործակալներ կը հետապնդեն զիս, և...

— Այսուհետեւ չպիտի կրնան հետապնդել, ընդմիջեց լորան վրդոված չեշտով մը։

— Սակայն ներեցէ՛ք, մի՛ լորա, խոխվական բարձր հրամանագիր մը կայ, որուն ուժով է որ...

— Ձեզի ըսի, դարձեալ ընդմիջեց լորա Քրօմէր քիչ մը նեղսըրտած, այսուհետեւ չե՛ն կրնար հետապնդել։

Զաուգճեան լռեց։

Լորա Քրօմէր ոտքի ելաւ ու սկսաւ մեն դալ սենեակին մէջ, մինչ Զաուգճեան յարգական դիրքի մը մէջ, վայրկեանէ վայրկեան կը սպասէր անոր հրամանին։

Ճանի մը վայրկեան մեն դալէ յետոյ, լորան պահ մը սենեակին անկիւնի մէկ դռնակէն ներս սողոսկեցաւ, առանձին թողլով իր հիւրը, որ հոգեվարքի րոպէներ կը համրէր։

Լորան վերադարձաւ սենեակը, և դառնալով Զաուգճեանի։

— Պարո՛ն, ըսաւ, ինչպէս քիչ առաջ յայտարարեցի, ո՛չ ոք պիտի կրնայ հետապնդել ձեզ, վստահ եղի՛ք, ազատ էք, կրնաք մնալ։

— Ո՛ւր, ո՛ւր կրնամ երթալ, հարցուց Զաուգճեան անհոգոտ չարժուձեւով մը։

Լորա Քրօմէր նչմարեց, Զաուգճեան ամբողջ մարմինովը կը դողար ու դէմքը մոմիա դարձած էր։

— Ձափազանց երկչոտ կը գտնեմ զձեզ, պարո՛ն, յարեց լորան ժպտելով, և՛ս եմ որ ձեզի կը յայտարարեմ, այս րոպէէն սկսեալ, ձեր անձը բացարձակապէս ազատ է ամէն հետապնդումէ։

Զաուգճեան ոտքի ելաւ իսկոյն և ուզեց փաթթուիլ լորա Քրէմէրի ոտքերուն, սակայն, աղնուական լորան բռնեց անոր ձեռքէն և արգիլեց։

Կէսօրը զրէթէ կէս ժամ անցած էր, երբ Զաուգճեան, միշտ Սղեքսանդրիոյ անգլիական հիւպատոսարանի բարապանին հետ, կառքը նստաւ ու հեռացաւ վեհափառ Թագուհիի կառավարութեան ներկայացուցիչ լորային պալատէն, ուր ա՛յնքան ջերմագին ընդունելութիւն մը գտած էր։

Կառքը կանգ առաւ Օրէրայի հրապարակին մէկ անկիւնը, երկուքը միասին դուրս եկան և ուղղուեցան «Սրյանտիա»ի ճաչարանը։

Զաուգճեան չատ զուարթ էր, անսովոր ախորժակով մը ճաշեց այդ օրը բարապանին հետ։

Բարապանը, բարի ու կենցաղասէր Ալպանացի մը, որ Սրապի բաչային ապստամբութեան թուականէն ի վեր մտած էր ընդհանուր հիւպատոսարանը, սովորութիւն ունէր ամէն ճաչէ ետք նարկիլէ մը քաչելու։ Իր սեփական նարկիլէն ունէր ան, և Ռամլէյի պողոտայէն անցնողները յաճախ կը տեսնէին զանի, հիւպատոսարանին դաւիթը նստած, կը դուռացնէր իր փոքրիկ, չիբ, արծաթ գլուխով նարկիլէն։

Սբլանտիսի ճաշարանին մէջ, գարեջուրի բաժակը պարպելու պահուն, Զպուզճեանի դառնալով։

— Պարո՛ն, ըսաւ ժպտելով, ճաչէն եաքը, կրնա՞նք երթալ սրճարան մը.

— Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց Զպուզճեան, բայց հոս ալ սրճարան չէ՞.

— Սրճարան է, դիտեմ, Թոթովեց բարապանը, բայց ա՛չ իմ ուզածս։

— Ինչպէ՞ս...

— Հոս նարկիլէ չի կա՛յ, չարունակեց բարապանը մտերիմ ձեւերով, եթէ կ՛ուզէք, ուրիշ սրճարան մը կ՛երթանք, մէկ մէկ նարկիլէ կը քաշենք, չըլլար.

— Անչո՛ւշտ, անշո՛ւշտ, կրկնեց Զպուզճեան, ճաչէն անմիջապէս եաքը կ՛երթանք...

— Ահա՛, ըսաւ բարեկամը, Գաֆէ Շիշէն, դիմացի կամարնեռուն տակ, Գահիրէի ամենէն ընտիր, ամենէն չքեղ ու պերճ նարկիլէները հոն կը գտնենք. անակնկալ գլուխ մը կը լեցնեն ա՛ր...

Զպուզճեան ինք ալ սիրահար էր նարկիլէի, մանաւանդ սրտանց կը փափաքէր հաճելի ըլլալ բարապանին, որուն յանձնուած էր իր անձին պահպանութիւնը։ Շուտով մաքրեց հաչիւը և բարապանին ձեռքէն բռնելով.

— Հա՛յտէ, երթա՛նք, ըսաւ։

Ու երկու նոր բարեկամները, կուշտ ու կուռ, դուրս ելան Սբլանտիսէն, անցան դիմացը, Էզպեքիյի պարտէզին ցանկապատը քերելով, հասան Գաֆէ Շիշէի առջեւ, ուր կամարնեռուն տակ, սեղանի մը չուրջը նստան։

Կառաւօնը ներկայացաւ անմիջապէս ու Զպուքճեան երկու կրկնակ նարկիլէ և երկու դառաֆ՝ չաքարը քիչ՝ սուրճ տպսպրեց։

Մէկ ձեռքով՝ սուրճի դառաֆը, և միւսով՝ հսկայ նարկիլէի մը մարմունդը բռնած՝ բարապանը նոյն պահուն երազներու աշխարհները կը թափառէր, գոզտր նայուածք մը ղրկելով իր նոր բարեկամին, որ նոյնպէս, միեւնոյն դիրքին մէջ, խոխլական հրամանին վրայ կը խորհէր, միեւնոյն ժամանակ որոճալով յորտ Քրօմէրի վերջին ապահովիչ խօսքերուն վրայ։

Մէկ ժամէն աւելի նստած էին հոն, կամարնեռուն տակ, և բարապանը նորոգել տուած էր նարկիլէին թէմպէքին։ Խօսակցութիւնը չատ մտերմական էր, Զպուզճեան, յորտ Քրօմէրին ազդեցութեան աստիճանը կ՛ուզէր հասկնալ և այդ նպատակով չատ մը հարցումներ կ՛ուղղէր բարապանին, իսկ այս վերջինը, անցեալ դէպքերէն չահեկան դրուագները կը պատմէր անոր և կը սրտապնդէր զանի։

Այսպէս, չուրջ երկու ժամ, Թաֆէ Շիչէի կամարներուն տակ նստեցէ, նարկիլէ քաշէլէ, և խօսակցելէ իւրայ, Զապուգճեան ժամացոյցը նայեցաւ, ճիշդ երեք ժամ անցած էր կէս օրը։

— Օ՜... բացագանչեց բարեպաշտը, իր արծաթ չղմայով ժամացոյցին վրայ չառած, միայն կէս ժամ մնացած է.

— Ինչի՞, հարցուց Զապուգճեան.

— Շոգեկառքին, պատասխանեց բարեպաշտը։

— Կառաօ՜ն, կառաօ՜ն, կանչեց Զապուգճեան։

Եկաւ կառաօնը, Զապուգճեան հաշիւը մաքրեց, կառաօնին ալ պախշիշ ձգեց սեղանին վրայ, և անմիջապէս, երկուքը միասին առաքի եկան, կառապան մը կանչելին ու կառքին մէջ նեստեցան, պատուիրելով զիրենք տանելու չխաակ երկաթուղիներուն կայարանը։

Նոյն օրը, իրիկուան ժամը եօթէն հաքը հասան Ազեքսանդրիոյ կայարանը, ուր հարիւրաւոր կառքեր կը սպասէին արդէն, ճամբորդները փոխադրելու համար։ Զապուգճեան, բարեպաշտին հետ նստաւ կառք մը, զոր վարել տուաւ ուղղակի դէպի Բահչէի պողոտան, բրիտանական ընդհանուր հիւպատոսարանը։

Կառքէն վար իջած ու հիւպատոսարանի դուռնէն ներս մտած էին, երբ վերէն կանչուեցաւ բարեպաշտը։

Քանի մը վայրկեան հաքը, բարեպաշտը վար իջաւ և վեր առաջնորդեց իր նոր բարեկամը։

Ընդհանուր հիւպատոսը կ՚ուզէր տեսնել Զապուգճեանը։

Յօսակցութիւնը չատ մտերմական եղաւ։

— Պարո՛ն, ըսաւ ընդհանուր հիւպատոսը Զապուգճեանին, սրտանց կը խնդակցիմ ձեզի.

— Ի՛նչպէս, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, բացագանչեց Զապուգճեան, ի՛նչ բանի համար, չնորհակա՛լ եմ.

— Ձեր յաջողութեան համար, չարաճակից հիւպատոսը նոյն զբաղմունքի գծով, դուք չէ՞ք գիտեր.

— Ներեցէ՛ք, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, յարեց Զապուգճեան զարմացկոտ դէմքով մը, ի՛նչը.

— Նոր հրամա՛նը, պատասխանեց ընդհանուր հիւպատոսը, խոխվը նոր հրաման մը գրկած է հոս.

— Ե՞րբ, հարցուց անձկանօք Զապուգճեան.

— Այսօր, կէսօրէ հաքը, պատասխանեց ընդհանուր հիւպատոսը, նոր հրաման մը գրկած էր հեռագրով քաղաքիս կառավարիչին։ Խոխվը չեզեակ կը հաչակէր ձեր ձերբակալման մասին իր արձակած առաջին հրամանը, և երկրորդ հրամանով մը խոսիւ կը պատուիրէր դադրեցնել ամէն հետապնդում. հասկցա՞ք.

— Երախտապա՛րտ եմ ձեզի, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, յարեց Զաւուգճեան յուզիչ ձայնով մը, ձեզի՛ կը պարտիմ անձիս ու ընտանիքիս պատիւը։

Եւ այս յայտարարութեան վրայ, ոտքի կալաւ, յարգալից չարժուժով մը մօտեցաւ ընդհանուր հիւպատոսին և կրկնեց իր շնորհակալութիւնները։ Յետոյ, հանդարտօրէն.

— Պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, ըսաւ Զաւուգճեան, կրնա՞մ արդեօք հրաժեշտ առնել Ձեզմէ.

— Ինչո՞ւ կ՚աճապարէք, պարո՛ն, հարցուց հիւպատոսը.

— Կը վախնամ բարի լուրը հաղորդել մեր ազգիարին, պատասխանեց Զաւուգճեան, դիտէք, մրքան աչխատեցաւ այս գործին յաջողութեան համար, կը նեղէք անչուչտ, անհամբեր եմ ուրախութեանս մասնակից ընելու թէ՛ ազգիարը և թէ՛ միւս բարեկամս, որ պատիւ ունեցաւ երէկ ձեզի ներկայանալու.

— Համբերեցէ՛ք քիչ մըն ալ, յարեց ընդհանուր հիւպատոսը ժպտելով, քիչ մըն ալ սպասեցէ՛ք, երկո՛ւքն ալ հոս պիտի գան։

— Ինչպէս, հարցուց Զաւուգճեան զարմացկոտ դէմքով մը.

— Հոս հրաւիրեցի զիրենք, պատասխանեց հիւպատոսը։

Նոյն պահուն բարապանը ներս մտաւ և խնաց տուաւ ազգիար Բօղոսեանի և իր ծանօթ ընկերոջ ժամանումը։

Ընդհանուր հիւպատոսը պատուիրեց անմիջապէս իր ներկայութեան հանել երկու հիւրերը։

Երկու վայրկեան հաքը, ազգիար Բօղոսեան և Զաւուգճեանի ծանօթ բարեկամը ներս մտան և յարգական բարեւներէ վերջը, նըստան թիկնաթոռներուն վրայ։

Զաւուգճեանի դէմքը կը չոգար։

Ընդհանուր հիւպատոսը դառնալով երկու հիւրերուն.

— Բարեկամնե՛ր, ըսաւ զուարթ դէմքով մը, ձեր խնդակցութիւնները յայտնեցէ՛ք պարոն Զաւուգճեանին։

— Ինչպէս, ինչպէս, հարցուցին երկու հիւրերը, աչքերնին յառելով Զաւուգճեանի։

— Մեր ազնուական ըոլոր, չարունակեց ընդհանուր հիւպատոսը, միջամտեր է, և

— Կ՚ապաչե՛մ, ընդմիջեց ազգիար Բօղոսեան, պատմեցէ՛ք մանրամասնութիւնները.

— Մանրամասնութիւնները դեռ կը պակսին, պատասխանեց հիւպատոսը. միայն, այսօր, կէսօրէ հաքը, հեռագիր մը հասած է Աղեքսանդրիոյ կառավարիչին, խախուտական երկրորդ հրամանի մը, եթէ կ՚ուզէք, հակահրամանի մը, առաջինը չըող ու պարոն Զաւուգճեանի մասին ամէն հետապնդում արգիլող.

— Շնորհակա՛լ ենք, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, կրկնեցին երկու հիւրերը միաբերան, ձեր ջանքերուն համար։

— Զարժէր, պարոննե՛ր, յարեց ընդհանուր հիւպատոսը, մեր ազնուական լորտի՛ն կը պատկանի պատիւը։

— Կեցցէ՛ լորտ Քրօմէրը, գոչեցին այս անգամ երկուքն ալ միասին։

— Կեցցէ՛ Նորին Շնորհափայլ Վեհափառութիւնը, Մեծն Բրիտանիոյ Թագուհին, յարեց ընդհանուր հիւպատոսը։

— Աստուա՛ծ պահէ Վեհափառ Թագուհին, կրկնեցին միւսները։

Այս միջոցին, սպիտակ գոգնոցով ու կապոյտ չրջազգեստով փափկակազմ մանկամարդուհի մը ներս մտաւ, երկու ձեռքերով ափսէ մը բռնած, ուր չարաւած էին սուրճով լեցուն գաւաթները։ Սուրճը խմեցին հիւրերը և կամաց կամաց կը պատրաստուէին մեկնիլ, երբ բարապանը ներս մտաւ նամակի ծրարներ ձեռքին մէջ, և եկաւ դրաւ զանոնք հիւպատոսին առջևի սեղանին վրայ։

Այդ նամակի ծրարները գահիրէէն հասած էին նոյն իսկ երեւան Թղթաբերով։ Ընդհանուր հիւպատոսը, թերթերը մէկդի դրաւ և անոնց մէջէն նամակները զատելով, անունցմէ մէկը բացաւ հապճեպով ու սկսաւ քաղել, մինչ երեք հիւրերը, խորունկ, երկիւղած լռութեան մը մէջ, խորհրդաւոր ակնարկներով կը խօսակցէին իրարու հետ։

Հիւպատոսը նամակը քաղելէ յետոյ, դարձաւ հիւրերուն և ժպտուն դէմքով մը.

— Պարոննե՛ր, ըսաւ, մեր ազնուական լորտէն է, կուզէ՞ք լսել քանի մը կարեւոր հատուածներ։

Երեք հիւրերը չակուցան իրենց թիկնաթոռներուն մէջ։

Եւ ընդհանուր հիւպատոսը սկսաւ կարդալ հետեւեալ հատուածը նամակէն, որ անդլիերէն գրուած էր. —

« Նորին Բարձրութիւն Խեվը, խարուած՝ Կայսերական Գամիէլերի կողմէն հասած թիւր տեղեկութիւններէ, աճապարած էր արձակել ձերբակալման հրամանագիր մը, Յովսէփ Զապուճեան անուն հայ գաղթականի մը համար, որ կը կարծուի թէ Պերսիէն փախած ըլլայ։ Այսօր, որոշեալ ժամուն, յիշեալ Հայը ներկայացաւ Խեդի, լսեցի գինք, համոզուեցայ իր անմեղութեան և խոստացայ պաշտպանել իր անձը։ »

Տօքթոր Բօգոէլլի, խանդավառ ծափերով ընդմիջեց ընթերցումը, և միւս երկու հիւրերուն հետ գոչեց.

— Կեցցէ՛ լորտ Քրօմէրը...

Ընդհանուր հիւպատոսը չարունակեց. —

« Հետաձգելով հարկ եղածը հաղորդեցի խախմական կառավարութեան պատկանած պաշտօնեաներուն։ Այսօր կէս օրէն ետքը, խախմական հակահրամանի մը հետադրուեցաւ տեղիդ կառավարիչին, պարոն Յով-

սէմ Զապուգճեանի ձերբակալման մասին արուած նախորդ հրամանագիրը չնչող. հետեւաբար, պէտք է հակիրճ այս երկրորդ հրամանին ճշգրիտ գործադրութիւնը, և յետոյ, պէտք է վոյթ տանիք որ հայ գաղթականները չի նախատեսին ու հարձանգքներու չենթարկուին մոլեռանդ խուժանի մը կողմէն, եւն.»:

Նամակը գոցեց ու առդիմոր Բօզաէյլի դառնալով,

— Տօդմո՛ր, քաւ ընդհանուր հիւպատոսը, կը դիտէ՞ք, ո՛րքան մեծ բարեփոխում կրած է մեր քաղաքականութիւնը.

— Ինչպէս, հարցուց բժիշկը.

— Հայուն կախուելէն ի վեր, շարունակեց հիւպատոսը, Վեհափառ Թագուհին կառավարութեան քաղաքականութեան մէջ դժալի փոփոխութիւն մը կատարուած է ըսել կ՛ուզեմ:

— Ինչի՞ կը վերագրէք ասիկա, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, հարցուց բժիշկը.

— Կ. Պոլսոյ վերջին դէպքերը, պատասխանեց հիւպատոսը, զգեստոր ազդակ մը կը համարուին, զէթ ես այդպէս կը խորհիմ, Ազատիւլ Համիտ Հայաստանը սպանդանոցի մը վերածելէ յետոյ, իր սեփական մայրաքաղաքին մէջ ալ չսպասուց սուրը, դիտէ՞ք. ազէտ խուժան մը վրնեց բիրևրով ու Պոլսոյ սահմանաւիները ներկեց հայկական անմեղ արիւնով, չէ՞.

— Մի նորոգէք մեր վիշտերը, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, մրմնջեց Զապուգճեանի բարեկամը, որ մինչեւ այն րոպէն լուիկ նստած կը հետեւէր խօսակցութեան, կը նկարէք, ես ալ մին եմ այն տարաբախտներէն, որոնք տպրեցան Օգոստոսեան արհաւիրքի օրերը:

— Սիրելի՛ պարո՛ն, քաւ ընդհանուր հիւպատոսը, այդ վիշտերը միայն ձեզի չեն վերաբերիր, այսօր բովանդակ Եւրոպան կը սարսռայ հայկական ջարդերուն արհաւիրքներէն և, ինչպէս կ՛երեւայ վերջին թղթակցերով հասած քաղաքական թերթերու հրապարակութիւններէն, աւազական միջամտութիւն մը մօտալուտ կը թուի.

— Մենք չենք հաւատար, պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, քաւ Զապուգճեանի բարեկամը՝ զլուխը ճօճելով, Եւրոպան, նկարեցէ՛ք այս բացատրութեանս, դիտակցօրէն դաւեց Հայկական Դատին և չհամոզուելնէ կուրցած, զարթիք ու մեղսակից եղաւ մեր Դահիճին:

— Այո՛, այո՛, կրկնեց առդիմոր Բօզաէյլի դլխի հաւանութեան նշանով մը, մեր բարեկամին կարծիքները կը հաստատեմ ե՛ս ալ, ես ինքս ականատես եղած եմ համիտական վայրագութիւններուն, որոնց հանդիպ, դժբաղդաբար. եւրոպական ներկայացուցիչներուն անտարբերութիւնը տեսած եմ:

— Ճիշդ է, հաստատեց ընդհանուր հիւպատոսը, եւրոպական տէրութիւնները չանգստ ու ևանդ իսկ պատասխանատու սկզբունքներուն, որուն մէջ մտած է այսօր Հայկական խնդիրը:

Ցետոյ խօսակցութիւնը դարձաւ հայ գաղթականներու դրութեան վրայ։

— Պարո՛ն ընդհանուր հիւպատոս, ըսաւ ազգմոր Բօզաէյլի, գիտէ՞ք, մօտիկս նուագահանդէս ունինք։

— Ո՞ւր, հարցուց հիւպատոսը։

— Զիճինիայի մէջ, պատասխանեց ազգմոր Բօզաէյլի, հայ գաղթականներուն ի նպաստ կազմակերպուած է այս նուագահանդէսը, որ կը յուսամ թէ բաւական արդիւնաբեր պիտի ըլլայ։

— Ո՞վ կազմակերպած է զայն, հարցուց հիւպատոսը։

— Ես յղացայ գաղափարը, պատասխանեց բժիշկը, և յաջողեցայ քանի մը համախոհներ ալ գտնել, հիմա կարգադիր յանձնախումբ մը կայ, որ կ՚աշխատի զեեղիլ և մեծ թիւով ապահով տոմսերը։

— Ինչ դումար կը յուսաք թէ զոյանայ նուագահանդէսէն, հարցուց հիւպատոսը։

— Առնուազն երեք հարիւր սթէրլին, պատասխանեց բժիշկը, ինքնավստահ չեչտով մը։

— Քանի՞ սթէրլին նչանակեցիք օթեակները...

— Առաջին կարգի օթեակները հինգ սթէրլինի կը սրսւի, իսկ երկրորդ կարգինները՝ երեքի։

— Լա՛ւ ուրեմն, յարեց ընդհանուր հիւպատոսը, զրկեցէ՛ք ինծի երկու տոմսեր առաջին կարգի երկու օթեակներու համար։

Երեք հիւրերը, ազգմոր Բօզաէյլի, Յովսէփ Զաւուգեան և ասոր բարեկամը, գոհ սրտով հրաժեչտ տուին ընդհանուր հիւպատոսէն ու մեկնեցան դիչերուան ժամը տասին միջոցներուն։

Ռամլէի պղտոտային մէջ կառքերուն անցուդարձը չէր դադրած, սրճարաններուն ու գրօսարաններուն լոյսերը կը վառէին տակաւին, երբ երեք հիւրերը դուրս ելան անգլիական հիւպատոսարանի դուռնէն ու կառք մը նստան, որ չիտակ Մէնչիկ տարաւ զանոնք, Լուվըր գրօսարանը։ Ներս մտան երեքը միասին և անցան, առիթնեի տեղանեըէն մէկուն չուրջը նստան։

Գրօսարանի յաճախորդները, Զաւուգեանը ցոյց տալով՝

— Անա՛, անա՛, ի՛նք է, կը փսփսային։

Եւ այն դիչերը, գրեթէ բոլոր սեղաններուն չուրջը, խօսակցութեան միուեոյն նիւթը, Յարիին Երկու Հրամանների՛ր։

— Լորա Քրօմ՛ըը միջատած է, կ՚ըսէին տանք։

— Յարիին ակա՛նջը պորեր է լրաբ, կ՚ըսէին ուրիչները խորհրդաւոր ժպիտներով։

Եւ բոլոր յաճախորդներուն դիմագծերուն վրայ գոհունակութեան արտայայտութիւն մը կը նչմարուէր։ իսկ հայ գաղթականները, որոնք սովորաբար հոն կուգային կը նստէին, առհասարակ զուարթ էին այն գիչերը։

Թ

«ԹԱԶ» ԹԱՂԹԱՅԻՑ

Յովսէփ Զապուքճեանի միջադէպը բարերար ազդեցութիւն մը գործեց Եգիպտոսի, մանաւանդ Ալէքսանդրիոյ արաբ բնակչութեան վրայ, որուն մոլեանդութիւնը դրգռած էր Փահիրէի «էլ Մուայյատ» թերթին անօրէնը Շեխ Ալի Եուսուֆ, որակելով Հայերը խառնվարար, անիշխանական տարր մը, որ Սպոտիւլ Համիտի պէս դիմառատ(՞) Խալիֆայի մը դէմ ապստամբելէ, Օսմանեան կայսրութեան անկորուստը(՞) վրդովելէ չխտայ, վախճած ապաստանած էին Եգիպտոս, հոն ալ չարունակելու համար իրենց անիծապարտ(՞) չահատակութիւնները։

Զապուքճեանի միջադէպին վրայ, տգէտ ֆելլահները, որոնք առաջին օրերը կը նեղէին, կը ծիծէին խնդճ գպրիականները, յանկարծ փոխակին իրենց վարուելակերպը, սկսան նոյն իսկ, փաղցնին հայ անցորդները բարեւել մանրմօրէն, բարեկամական յարաբերութիւններ մշակել անոնց հետ։

Այդ օրերուն մէջ էր, Ալէքսանդրիոյ Թաղական Խորհուրդը պատասխանատու փակել Ազգային երկսեռ վարժարաններուն դռները, ամբողջ չէնքը յատկացուցած ըլլալով գպրիական անուէրունչ ընտանիքներու բնակութեան, և ուսուցիչները բացը մնացին, բաց ի մէկ քանիներէն, որոնք նախապէս մէկ ապրուստի պայմանագրութիւն մը կնքած էին Թաղ. Խորհուրդին հետ։

Բոլորովին լքուած ու զրկուած ուսուցիչներէն էին Արծուիբունեան ու Քանասարեան, որոնք, երկուքն ալ Ալէքսանդրիոյ մէջ հանդիպած իրարու, չուտով բարեկամներ դարձած էին։

Արծուիբունեան ծանօթ դէմք մըն է արդէն վէպիս ընթերցողներուն համար, Զապուղեանի բարեկամը, որ զանի անձամբ տարած ներկայացուցած էր Տօքթոր Բօզաէլլիի, իսկ Քանասարեան, Բազէրթ Թօլէճէն ընծայառատ, անպիերներէն ուսուցիչ, մէկ չարաթ առաջ հասած էր Պոլիէն, ուր ընդհանրապէս մասնաւոր դասեր ասլով կ'ապրէր։

Երկու բազմակից ուսուցիչները, արդէն իրարու բարեկամ, դժբազդութեան մէջ աւելի մօտեցան ու մտերմացան։

Մէնշիէ, Լուվրի զբօսարանի պարտէզը, ծառի մը տակ նստած, նարկիլէ կը քաշէին ու իրարու կը պատմէին իրենց ներքին, ընտանեկան գաւերը։ Նոյն պարտէզին մէջ նստած էին ուրիշ հայ յաճախորդներ ալ, առհասարակ կոկիկ հագուստով, ջոջ դասակարգէն, հոն էր նաև Կօրտօնեան Պաղտիկ պէյը, հեռագրատան երբեմնի քննիչը, որ հանգստեան կոչուած, ամսական երեսուն եգիպտական ոսկի կը ստանար կառավարութենէն մնաուկէն։

Պաղտիկ պէյը բարի, միամիտ մարդուկ մըն էր, չատ կը չահադրդռուէր հայ գաղթականներուն վիճակով, որուն բարելաւման համար անկեղծ ջանքեր սկսած էր ընել, մասնակցելով հանգանակութիւններու, նուիրատուութիւններու և գաղթականներուն ի նպաստ կազմակերպուած ամէն բարեգործական ձեռնարկներու։ Պէյը կը ճանչնար նաև Արծուիբունեանը, որուն մէկէ աւելի անգամներ հանդիպած էր Աղեքսանդրիոյ Ս. Պօղոս Պետրոս եկեղեցիի բակին մէջ, երբ ան չրջապատուած հետաքրքիր ամբոխէ մը, կը պատմէր Պօղոսյ Ջարդը, Պանքային Դէպքը, և Հայկական Կատորածներէն քաղուած քաոսիճելի պրուազներ։

Եկաւ նստաւ երկու վարժապետներուն քով, որոնք, ինչպէս ըսինք, իրենց դժբաղդութիւնը կուլային և կը փորձէին պրոպար ափոփել։

— Բարեկամնե՛ր, ըսաւ Պաղտիկ պէյ գոլտը ու քնքոյշ ձայնով ու իր միշտ ժպտուն դէմքովը, ի՞նչ ի՛ընէք, ի՞նչ կը խորհիք։

— Ոչի՛նչ, պատասխանեց Արծուիբունեան, նստեր օդ կ՛առնենք, տեսէ՛ք ի՛նչ գեղեցիկ է արեւը, ի՛նչպէս ծաղկեր են ծառերը, մշտադարուն կլիմայի մը տակ կ՛ապրինք, չէ՞.

— Անշո՛ւշտ, հաստատեց պէյը, այդ կողմէն չատ բաղդաւոր ենք չիտակը, Եգիպտոսի կլիմային գէմ չի՛ հանիր, երեք չորս ամիսներ միայն քիչ մը կը նեղուինք, Նեղոսի ամման չրջանին, յետոյ, սքանչելի օդեր կ՛ունենանք, գրիպէ ձմեռ չունինք, հոս, Աղեքսանդրիոյ մէջ, քիչ մը կ՛անձրեւէ, իսկ Գահիրէ, գիտէ՞ք, կաթիլ րը չուր չ՛իջներ երկինքէն, միշտ անամպ, կապոյտ երկինք մը...։

— Ա՛խ, վանմաշո՛ւք պէյ, բացագանչեց Քանաաարեան, փոշի թառած թարթիչները բացախելով կեղծուկ ժպիտով մը, դուք ուրիշ հոգ մը չունիք, օդէն, չուրէն, երկինքէն կը ճառէք, իսկ մե՞նք...

— Ի՞նչ կայ, խե՞ր է, ընդմիջեց Պաղտիկ պէյը։

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, պատասխանեց Քանաաարեան, բռնեցին փոզոյը նետեցին։

— Ո՞վ, ի՞նչ եղաւ, պատմեցէ՛ք նայիմ, հարցուց պէյը գլխաս չնչտով մը։

— Այսօր կո՛ւտա մը չենք արժեր, գիտէ՞ք, պէ՛յ, չարունակեց

Քանասարեան լալկան ձայնով մը, Թալալեան Յորհուրդը մեզի ճամբայ տուաւ։

— Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, չարցուց պէյը ցասագին չեչոով մը։

— Վարժարաններդ փակեց մեր երեսին, պատասխանեց Քանասարեան նոյն լալկան ձայնով ու ընկճուած դէմքով, և մենք բա՛ցը մնացինք, փողո՛ցը, փողո՛ցը, հիմա կը մտածենք թէ ի՛նչ պիտի ընենք, որո՛ւ պիտի բանանք մեր սիրտը, ո՞վ պիտի հետաքրքրուի մեր վիճակով։

— Այդքան մի՛ սեղմներ Քանասարեա՛ն, բաղձանքդ Արժանիրուհեան խրոխտ չեչոով մը, ի՛նչ է եղեր, չը մեռա՞նք, Թալալեան Յորհուրդին դէմ տրտնջալու իրաւունք չունինք, ստիպուած էր վարժարանները փակել, քանի որ անպատասխան, անտէրունչ ընտանիքները չէր կրնար փողոցը նետել, չէ՞։

— Ձեզի բան մը չըրա՞ւ Թալալեան Յորհուրդը, հարցուց Պաղտիկ պէյը, գոնէ մէկ երկու ամսական չի տուա՞ւ։

— Գաո՛ք, հեգնեց Քանասարեան։

— Ինչպէս, զարձեալ հարցուց պէյը միամտօրէն, զէթ մէկ ամսականն ալ չը տուա՞ւ։

— Ո՛չ, պէ՛յ, ո՛չ, պատասխանեց Քանասարեան՝ և ո՛չ խակ չոր չնորհակալութեան բա՛ռ մը. հաւատացէ՛ք, յուսահատականն է վիճակնիս։

— Աստուած ողորմա՛ծ է, յարեց պէյը սրտապնդելով երկու տաբատաւոր ուսուցիչները, կը նայիս վաղը նորէն կը բացուին վարժարանները, և դուք կը վերադառնաք՝ ձեր պաշտօնին մէջ, միթէ կա՞ն ձենէ աւելի կարող, ձեռնհաս, արժանաւոր ուսուցիչներ։

— Բա՛ւ լիցի, ի՞նչու չէ, առարկեց Արժանիրուհեան հեգնոտ չեչոով մը, անա՛ մեր պատուելին,

— Ո՞ր պատուելին, հարցուց պէյը։

— Գարա... կիւղելճո՛ղը, պատասխանեց Արժանիրուհեան ժպտելով։

— Գարակիւղելճո՛ղը... ո՞վ է այդ մարդը, հարցուց Պաղտիկ պէյ։

— Պէտք է ճանչնաք զինքը, պէ՛յ, յարեց Արժանիրուհեան, չէ՞ք յիշեր, Թալալեանց Նպաստամատոյց Ճանճնաժողովին խնդրագիր մը մատուցած էր, որով պաշտօն մը կը խնդրէր ազգային վարժարանին մէջ։

— Հը՛մ, հը՛մ, մտածեց Պաղտիկ պէյը, սա թուխ վարժապետը, այն որ «կէս տուկինա» լեզու պիտեմ կ՛ըսէր, չէ՞։

— Այո՛, այո՛, կրկնեց Քանասարեան, գերմաներէն, անգլիերէն, ֆրանսերէն, իտալերէն, թուրքերէն, պարսկերէն, այս վեց լեզուները ջուրի պէս կը խօսի, կը գրէ, կը կարդա՛յ եղեր։

— Ապո՛ւշը, յարեց Պաղտիկ պէյը խնդալով, բա՛ն մըն ալ չը պիտեր, հասկցայ, հասկցա՛յ.

Սակայն Արծուիբունեան չատ մտածկոտ կ'երեւար, բան մը կ'ուռճար ներսի դին, և գլուխը կոթծքին վրայ ծռած իր թախծոտ նայուածքը կը պարզացնէր չրջապատող աւարկաներուն վրայ, կը պատէր պարտէզին ծառերը, որոնց կանոնաւ տերեւները կ'երկրացին աչնան հովէն, և դիմացի ծիրանի ծովը, որուն ալիքները կաղապին փշրուիլ Բիրամիսի սրճարանին ոտքը։

— Ինչո՞ւ չէք խօսիր, պարո՛ն Արծուիբունեան, հարցուց Պաղտիկ պէյը.

— Ինչ խօսիմ, պէ՛յ, պատասխանեց անիրաւուած ուսուցիչը, ամէն բան խմացաք մեր ընկեր Քանասարեանէն։

— Հոգ մի՛ ընէք, սիրելինե՛ր, խրախուսեց պէյը, մէկ չարաթ չի կրնար տեւել այս վիճակը, դպրոցը կոտրելի՛ է դոց պահել, վեր-ջապէս մէկուն մը պիտի խորհած, ազաքները վազցնելը չեն կրնար թափառիլ, եգիպտա՛ց է հոս, գիտէ՛ք.

— Ծնողներո՛ւն ըսէ՛ք, պէ՛յ, պիտի տեսա Արծուիբունեան, խնդիր չէ՛ մեր պաչտօնը, բայց կը ցաւիմ ժողովուրդին անտարբե-րութեան վրայ, ինչպէս կրնան հանդուրժել.

— Սպասեցէ՛ք, սպասեցէ՛ք, կրկնեց Կօրտենեան Պաղտիկ պէյը, դուք հոգ մի՛ ընէք, ես վազը մէկ քանի բնաւանիքներ կը տեսնեմ, կը խօսիմ, Թաղական Խորհուրդի ատենապետին ալ կը խօսիմ, Հայկ էֆէնտին պատասխանատու մարդ է. ես կը տեսնեմ դինք, և ձեզի հա-մար կը խօսիմ, դուք երթեք մի՛ մտմտաք այդ մասին։

— Շնորհակա՛լ ենք, պէ՛յ, բայն երկուքն ալ, ձեր ազնիւ վերա-բերումին համար.

Պաղտիկ պէյ հեռացաւ, առանձին խոզով երկու վարժապետ-ները, որոնք վերաոին սկսան իրենց նախկին խօսակցութիւնն.

— Ինձի նայէ՛, Քանասարեա՛ն, ըսաւ Արծուիբունեան, հոս, ա՛յս բոպէիս, ծրագիր մը չկայ.

— Ինչ ծրագիր է, հարցուց Քանասարեան անձկոտ չարժուձեւով մը, կ'ապաչեմ չուտ ըսէ՛.

— Մանաւանդ վարժարան մը բանա՛նք, չարաճակեց Արծուի-բունեան, ինչ կ'ըսես այս գաղափարիս.

— Հիանալի՛ գիւտ, բացագանչեց Քանասարեան, բայց ա՛ր բա-նանք այդ վարժարանը և ինչպէս. գիտե՞ս, դրամագլուխ պէտք է, դրամագլո՛ւխ.

— Անչուչա, անչուչա՝ կրկնեց Արծուիբունեան, առանց դրամա-

գլուխի ո՛չ մէկ ձեռնարկ կը յաջողի, և՛ ալ պիտեմ, բայց դուն անհամբե՛ր ես, չես թողուր որ աւարտեմ.

— Խօսէ՛, խօսէ՛, կ՛աղաչեմ, բաւ Քանաանարեան, ալ չեմ ընդմիջեր.

— Մարիկ ըրէ՛ ուրիշն, չարունակեց Արծուիբունեան յուրջ դէմքով մը, մանաւանդ վարժարան մը պիտի հիմնենք մենք, բայց զգո՛յշ. անհրաժեշտ է զգաստասրտութիւնը, եթէ խմացուի վաղը, գիտցած ըլլաս, գործը կը վիժէ.

— Ինչ կ՛ըսես, սիրելի՛ս, բողոքեց Քանաանարեան, այդքան անխոհե՞մ կը կարծես զիս.

— Ո՛չ, չարունակեց Արծուիբունեան, սակայն, գիտե՞ք, ինչ ժամանակի մէջ կ՛ապրինք, աչխարհի բոլոր անօթիներուն, կեղծաւորներուն, խարդախներուն, գողերուն, աւազակներուն ու մարդասպաններուն ժամադրավայրը, ազատասիրարանը դարձած է Եգիպտոս, հասարեալ Արշակաւան մը. գիտե՛ս, քանի՞ քանիներ կը հետապնդեն մեզ, մեր բերնին պատառը յափշտակելու, կը հասկնա՞ս, հարկ չկայ բացատրելու, աչքերո՛վդ տեսար.

— Բացարձակապէս իրաւունք ունիս, ընդմիջեց Քանաանարեան, բայց կ՛աղաչեմ, մանաւանդ վարժարանին խնդիրը չը մոռնանք.

— Այդ խնդիրը չեմ մոռնար, բաւ Արծուիբունեան, միայն կը կրկնեմ զգուշանալ, պէտք է զգաստասրտ ըլլանք.

— Անտարակո՛յս.

— Այդ վարժարանը պիտի հիմնենք, ինչպէս ըսի, բայց ոչ հասարակ քաղաքացիոյ մէջ, իրաւ է, տուսար թիւով դպրոցականութիւն մը կայ այս պահուս, բայց հարուրին իննսունը խեղճ է, նպաստի կարօտ, միացեալ մէկ քանի ընտանիքները, որոնք քիչ մը չատ բարեկեցիկ կը կարծուին, գիտե՞ք, ո՛ւր կը ղրկեն իրենց զաւակները.

— Ո՛ւր, հարցուց Քանաանարեան ընդմիջելով.

— Օտարներուն վարժարանները, պատասխանեց Արծուիբունեան, անխիղճները, օտարամոլները, մէկ միլիմ ամօթական չեն վճարեր ազգային վարժարանին, բայց ամիսը մէկ ոսկի միայն թոշակ կը վճարեն ո՛և է օտար վարժարանի մը, գիրքերու, տետրակներու և ուրիշ դպրոցական պիտոյքներու ծախքերը դուրս.

— Իրաւունք ունիս, սիրելի՛ս, հաստատեց Քանաանարեան, Ազգանանդրիոյ մեր ազգայինները, բնիկ մէկ գաղթական, կարուսած են, կորսուած, մանաւանդ ջոջ դասակարգը. ազգութիւն, կրօն, լեզու, պատմութիւն, այս ամէնը կ՛ուրանան և աւանդ ամչնալու, իրենց զաւակները բարոյապէս կրպանններ:

— Քանի որ այդպէս է, չարունակեց Արծուիբունեան, մենք հոս գործ մը չունինք, Գահիրէ՛ պիտի ջանամ հիմնել այդ վարժարանը.

— Աքանչելի յղացում, բացագանչեց Քանասարեան,

— Հո՛ն պէտք է աշխատինք առաջ բերել ազգային յեղաշրջում մը, չարունակեց Արծուիբունեան.

— Բայց ինչպէս, դարձեալ հարցուց Քանասարեան մտահոգ դէմքով մը, անպայման զրամագլուխ մը պէտք է, չէ՞.

— Անտարակոյս, յարեց Արծուիբունեան, յիմարութիւն է ճարբայ ելլել առանց կանխաւ ապահովելու այդ էական պայմանը, ինչ է քսեր Պոնապարթ, չէ՞ք յիշեր, զրամը չէ՞ պատերազմին ջիղը.

— Շա՛տ ազէկ, սիրելի՛ս, հարցուց Քանասարեան, դասո՞ծ էք այդ զրամագլուխը.

— Ո՛չ տակաւին, պատասխանեց Արծուիբունեան սրհամարհոտ չեչառվ մը, բայց պիտի գանենք, վատահ եղի՛ր, բարեկա՛մս, միայն, բան մը պիտի խնդրեմ քեզմէ.

— Կ՛ազաչեմ, հրամայէ՛ միայն, ընդմիջեց Քանասարեան, և ես բոլոր անձովս պատրաստ եմ ծառայելու.

— Կը յիշե՛ս, ինչ քսի քիչ առաջ, չարունակեց Արծուիբունեան, չըսի՞ թէ այս գործին յաջողութեան համար անհրաժեշտ է գաղտնապահութիւնը.

— Այո՛...

— Դարձեալ նոյնը կը կրկնեմ, սիրելի՛ս, չարունակեց Արծուիբունեան, մեր բոլորիքը թշնամիներ, նախանձորդներ, յիմար հակառակորդներ չեն պակսիր, գիտե՞ս.

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, հաստատեց Քանասարեան.

— Ուրեմն, յարեց Արծուիբունեան, անհրաժեշտ է գաղտնապահութիւնը, և յետոյ, այսպիսի ձեռնարկ մը, Եգիպտահայոց մէջ թեթեւս առաջինը, մեծ զոհաբերութիւն կը պահանջէ.

— Պատրա՛ստ եմ, ընդմիջեց Քանասարեան.

— Լա՛ւ ուրեմն, չեչառվ Արծուիբունեան, պէտք է վաղը Դահիրէ մեկնիս և ներկայանաս լորտ Բրօմէրի.

— Ինչպէս, առարկեց Քանասարեան, պարզ գաղթական մըն եմ, անձամնօք մը.

— Անձամնօք մը չպիտի ըլլաս, պիտի յանձնարարութիւս կարեւոր անձնաւորութեան մը կողմէն.

— Որմէ՞, հարցուց Քանասարեան.

— Տօքթոր Բօզէյլիի ու տէրիս անգլիական ընդհանուր հիւպատոսին կողմէն, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Ե՞րբ պիտի առնուի այդ յանձնարարագիրը, հարցուց Քանասարեան յուսահատ դէմքով մը.

— Առնուա՛ծ է արդէն, պատասխանեց Արծուիբունեան ժպտելով։ Եւ կուշտի դրպանէն հանեց թղթածրար մը, որուն մէջ խնամով

դրաւած էր Լորա Քրօմէրին ուղղուած հիւպատոսական յանձնարարագիրը, տօգթոր Բօզտէյլիի նամակին հետ։

Քանասարեան, ինչպէս ըսինք, Բօպէրթ Գօլէճէն էր, վարժ անգլիագէտ մը, կարդայ նամակները և դոնունակ դէմքով մը, դառնալով իր ընկերոջ։

— Պաւլօ՛, բացագանչեց, հիմա կը հաւատամ թէ հրաշքներ պիտի կրնան գործել փարաւոններու երկրին մէջ։

Արծուիբունեան քմծիծաղով մը միայն պատասխանեց Քանասարեանի փաղաքշանքներուն։ Ազնգամանդրիոյ ըրիատնական ընդհանուր հիւպատոսը կը յանձնարարէր երկու հայ ուսուցիչները, խնդրելով որ Լորա Քրօմէր անունց չի պահայ իր բարեգործական աջակցութիւնը, կառուցանելու Գահիրէի մէջ հիմնելու համար հայկական կեդրոնական վարժարան մը, ուր մանաւանդ այժ պիտի սորվէր անգլիերէնի ուսուցման, եւն.։

— Քանասարեա՛ն, ըսաւ Արծուիբունեան, այս իրիկուընէ պէտք է Գահիրէ մեկնիս, անձամբ յանձնես այս նամակները Լորային, և ինծի հեռագրես պատասխանը, զոր իրմէ պիտի առնաս։ Ես հոս կը ապահովեմ հրահանգներուդ, եթէ պէտք ունենաս իմ ներկայութեանս, կրնաս հեռագրով կանչել զիս, անմիջապէս կուգամ, կը հասկնաս, գործը լուրջ է, պէտք չէ թեթեւօրէն վերաբերուիս։

— Բայց ինչպէս պիտի մեկնիմ. առարկեց Քանասարեան, մայրս ու քոյրս առանձին պիտի մնան հոս, առանց տպրտսոի ու և է միջոցի մը, և յետոյ, ես ինչպէս պիտի ապրիմ Գահիրէի պէս ընծի բոլորովին անծանօթ քաղաքի մը մէջ։

— Այդ կէտը մասամբ մը կարգադրուած կը համարուի, պատասխանեց Արծուիբունեան։

— Ինչպէս, հարցուց Քանասարեան անհամբեր չարժուձեւով մը։

— Անհա՛նգիստ, առէ՛ք այս փոքրիկ գումարը, յարեց Արծուիբունեան, լրացուցէ՛ք ձեր ընտանեկան պէտքերը, և առանց չտպտզելու, եթէ կարելի է, այս գիշերուան կառախումբով մեկնեցէ՛ք, սիրելի՛ս։

Եւ երեք ոսկի դրաւ իր պաշտօնակցին ափը։

Մէնտիլէի պարտէզէն դուրս կան և քիչ մըն ալ ճամբան խօսակցելէ յետոյ, բաժնուեցան իրարմէ։

Քանասարեան նոյն գիշերուան կառախումբով Գահիրէ մեկնեցաւ, իսկ Արծուիբունեան, այն գիշերը Լուվրի սրճարանին մէջ անցուց, եւրոպական գանազան թերթեր քաղելով։

Անցան մէկ քանի օրեր, անցաւ ամբողջ չարաթ մը, և Քանասարեանէն ոչ մէկ լուր։ Արծուիբունեան կը տագտապէր, ո՛և է կերպով մը չէր կրնար մեկնել իր պաշտօնակիցին լուութիւնը. արդեօք հիւան-

դացաւ, կ'ըսէր ինքնիրեն, արդեօք բոլորովին մոռցաւ զինք, դժնդակ արդեօք իր խոստումին դէմ։ Եւ հազարումէկ ենթադրութիւններով ինքզինք կը չարչարէր։

Այսպէս, ամբողջ երկու չաբաթներ զուր սպասել յետոյ, որոշեց ինք անձամբ մեկնիլ Գահիրէ, երթալ գտնել իր ընկերը, իմանալու համար այս երկարաձգ լռութեան պատճառը։

Զորեքշաբթի կէսօրէն առաջ, ժամը տասնուկէսին միջոցները, Գահիրէի կայարանէն դուրս կ'ելլէր Արծուիբունեան և Էզպէքիյէ տանող ելեքտրական գիծին մէջ կը նետուէր։

Տասը վայրկեան ետքը վար իջաւ Աբասա-էլ-Հասրա կայարանը, և դիմեց Նափիյէ սրճարանը, որ այն տարին վարձուած էր Հայկական Բարեգործական ընկերութենէն և որ, հետևաբար, Հայկական սրճարանի մը վերածուած էր։

Արծուիբունեան արձանացած մնաց սրճարանին առջև, երբ նչմարեց Քանաարեանը, որ անդադ նստած, նարկիլէ կը քաշէր։ Ծեռոյ, իր ներքին զայրոյթը զսպելով, մօտեցաւ և գլուխը ճօճելով.

— Օ՜... բացագանչեց, ո՞ղջ էք, բարեկա՛մ։

Քանաարեան չանթահար եղաւ, չէր սպասեր այս անակնկալին։ Շուտով ինքզինք ամփոփեց և անմիջապէս սուրճ ու նարկիլէ յանձնարարեց կառօնին։

Եւ երկու պայծառակիցները, քովէ քով նստած, սկսան մտերմական խօսակցութեան մը։

— Ո՞ւր էիր, բարեկա՛մ, հարցուց Արծուիբունեան կշտամբոտ չեչտով մը, գոնէ երկտող մը թող հասցնէիր, գիտե՞ս ո՛րքան տառապեցայ։

— Ա՜խ, եղբա՛յր, յարեց Քանաարեան, տառապանքներէ նոր ազատած մէկու մը զժգոհ դէմքով, չէ՛ք գիտեր, ինչե՛ր կրեցի, մահուընէ՛ աղատեցայ գրեթէ։

— Ինչ պատահեցաւ, ընդմիջեց Արծուիբունեան, անցա՛ծ ըլլայ։

— Նամակները կորսուեցա՛ն, պատասխանեց Քանաարեան։

— Ինչպէս։

— Լորա Բրօմէրին ապարանքը գացի, չարունակեց Քանաարեան, լաւ կը յիշեմ, նամակները յանձնեցի բարապանի մը և ես վարը բակին մէջ սպասեցի, սպասեցի, յուսալով թէ Լորան պիտի բարեհաճէր զիս վեր կանչել, մէկ ժամէ աւելի բակին մէջ մնաց եկայ, զուր յուսացի, սպասեցի, ի վերջոյ, բարապանը մօտեցաւ ինծի և ազդարարեց մեկնիլ, մէկ քանի օրէն կրնաք վերադառնալ հոս, ըսաւ, և առնել պատասխանը։

— Է՛, յետո՛յ, հարցուց Արծուիբունեան,

— Ինչ կրնայի ընել, չարունակեց Քանաարեան իր ոլխականը, բարապանը պարզապէս կը վռնտէր զիս, չէի կրնար երկար

առեն սլքոտալ լրտեի մը պատասխան կամարներուն տակ, առանց հոխ նայելու, հեռացաւ։

— Ցեսո՛յ, հարցուց անհամբեր Ադեքսանդրիայէն նոր հասած պաշտօնակիցը, ուրիշ անդամ մը չհանդիպեցա՞ր։

— Հանդիպեցայ, պատասխանեց Քանասարեան, չորս օր վերջը դիմելի լրտեին դարձեալ սպասելի բակին մէջ, ի վերջոյ նոյն բա-րապանը մօտեցաւ ինծի, և, դիտե՞ք, ինչ ըսաւ։

— Ինչ ըսաւ։

— Ուրացա՛ւ նամակները, չարունակեց Քանասարեան, նոյն իսկ չուզեց զիս ալ ճանչնալ, և, փառաւորապէս(։) վռնտեց զիս...

Արծուիբունեան պիտի ճամբէր բարկութենէն, այնքան յուզուած ու դրգռուած էր իր ընկերոջ դէմ։ Սակայն, դերապոյն ճիգով մը զսպեց ինքզինք և լուց։ Ցեսոյ, դառնալով,

— Բարեկա՛մ, ըսաւ, երկու չաթմէ ի վեր ինչ կ'ընէիր, ինչո՛ւ դէմ ինծի չգրեցիր ու չհաղորդեցիր եղելութիւնը։

— Ինչ, առարկեց Քանասարեան, ա՛յնքան անգո՛ւթ կը կար-ծէք զիս, ա՛յնքան ապո՛ւշ, որ ձեզի խնայ տալի դժբաղդութիւնը։

— Լա՛ւ, յարեց Արծուիբունեան զսպուած զայրոյթի չեչաով մը, հիմա ինչ կ'ընես, ինչով կը զբաղիս։

— Անգլիերէնի մէկ երկու դասեր ճարեցի, պատասխանեց Քանա-սարեան, և առ այժմ առով կ'ապրիմ, ինչ ընեմ...

— Շա՛տ լաւ, չա՛տ լաւ, կրկնեց Արծուիբունեան, դառն ժպի-տով մը, չնորհակալ եմ, կէտ առ կէտ գործադրած էք ձեր խոստումը։

Եւ սուրճը կէս խմած ու նարկիլէն այնպէս ձգելով, ոտքի ելաւ, առաւ քալեց առանց մնաք բարովի, ուղղուելով դէպի Մուսխլի փո-դոցը, երթալու համար Հայոց եկեղեցին, ուր պիտի փնտռէր Ազիզ Եուսուֆ պէյը, որուն այցագրատ մը բերած էր Ադեքսանդրիոյ կա-բեւոր բարեկամէ մը։

Ազիզ պէյը Գահիրէի բնիկ Հայերէն էր, ազնուական ընտանիք մը, հռչակաւոր Ադեքսանդր Պօձարիսի սրդէն, կամոլիկ դպրոցներու մէջ առած իր ուսումը, բոլորովին օտար և ոչէ՛ մեր ազգային կեանքին, Գահիրէի Յառն Դատարանին ազդեցիկ անդամներէն էր, սիրուած ու յարգուած դէմք մը։

Տիգրան բաչա ա'Ապօ, Եգիպտոսի մեծանուն նախարարապետ Նուպար բաչայի վեհան և Արտաքին գործերու նախկին նախարարը, որ միեւնոյն ժամանակ Եգիպտոսի Ազգ. Գատաւ. Ժողովի նախա-գահ էր, նորեկ հայ գաղթականներուն համար Նպաստամատոյց Յանձ-նաժողով մը կազմել տուած էր, որուն առենապետութիւնը յանձնած էր Ազիզ Եուսուֆ պէյի, որ հակառակ իր օտար դաստիարակութեան, կը սիրէր իր ցեղը, ու թէև արաբախօս, կը փափագէր դէմ իր գաւակ-

Ներսէն տալ ազգային դասախարակութիւն մը, անանց սովրեցնել տա-
լով իրենց մայրենի լեզուն, կրօնը, պատմութիւնը։

Արծուիբունեան Հայոց եկեղեցին մտաւ, ուր, բակին մէջ տար-
տուռով մը դիտեց զաղթականներուն ողբալի տեսարանը, չտակը
կիսամերկ, ցնցոտիներու մէջ, գունատ մանկիկ մը կառչած սպառ
մօր մը կուրծքին, որ կը պլանար կաթը, հոս հիւանդներ պառկած,
բակի քարերը ծածկող աղտոտ փսխմներու վրայ, կը հնձէին. հան,
այրիներու, որբերու թափօր մը. Յանձնաժողովի գրասենեակին դու-
ռը խռնուած, հայ կը հայցէին։

Արծուիբունեան այդ թշուառներու ամբոխը կարեց անցաւ ու
ներս մտաւ սենեակէն, ուր նիստ կը գումարէր Նպաստառատոյց
Յանձնաժողովը, Ազիզ պէյի առնապետութեան ատկ. մտենալով
այս վերջինին, Ազգքառղրիայ ուսուցիչը ներկայացուց այցաքարտը։

— Մ... բացագանչեց Ազիզ պէյ, և նոտեցէ՛ք, նոտեցէ՛ք, ըսաւ
ֆրանսերէն լեզուով. ինչպէս է էքզիլէր էֆէնտին։

Միւս անդամները հետաքրքիր նայուածքներ կ՛ուղղէին Արծուի-
բունեանի, որ առհուն ֆրանսերէնով մը կը պատասխանէր Եուսուֆ
Ազիզ պէյի հարցումներուն։

Այսպէս, քանի մը վայրկեան խօսակցէլ յետոյ, Արծուիբունեան
մտենալով, առնապետին ականջին փսփսաց։

Ազիզ պէյ անմիջապէս դուրս ելաւ Արծուիբունեանի հետ և եր-
կուքը միասին, խօսակցելով, անցան զաղթականներու գոյքերու կոյ-
տին մէջէն։

Արծուիբունեան փափագ յայտնեց Ազիզ պէյի, զինքը Տիգրան
բաչային ներկայացնելու, ինչ որ խոստացաւ պէյը, հետևեալ օրուան
համար։

— Բարեկա՛մս, ըսաւ, վաղը կէսօրէն առքը ժամը երկուքին կը
սպասեմ ձեզի Նիու Պար։

— Ո՞ւր է Նիու Պարը, հարցուց Արծուիբունեան, առաջին անգամ
այցելած ըլլալով Գահիրէ, չէր ճանչնար վայրերը։

— Օրէջայի հրապարակը, պատասխանեց Ազիզ պէյ, Իպրահիմ
բաչայի արձանին դիմա՛ց։

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ Արծուիբունեան, որոշեալ ժամուն
պիտի գտնուիմ հոն։

Չհամիչա առաւ Ազիզ պէյէն և Հայոց եկեղեցիի չրջափակէն
հազիւ կրցաւ ինքզինք դուրս նետել, առանց վայրկեան մը կաթնալ
իր մաքէն վանելու զաղթականներուն սրտակեղեք տեսարանը, որուն
հանդիպած էր քիչ առաջ, բակին մէջ։

Ցետոյ ուղղուեցաւ դէպի Պէյն-էլ-Սուրէյն փողոցին անկիւնը
կեցող կառք մը։

Կառքին մէջ իր թղթապանակը քրքրելով, մէջէն այցաքարտ մը հանեց որուն վրայ յառեցաւ քանի մը վայրկեան, մարքին մէջ բաներ մը որոճալով։

Կառապանը ձիերը կեցուց յանկարծ հակայ չէնքի մը դուռը, ծառայներուն վարժարանին առջեւ հասած էին։ Վար իջաւ Արծուիբունեան, կառապանը ճամբից եւ ինք մեծ դուռէն ներս մտաւ, այցաքարտը միշտ ձեռքին մէջ։ Շուտով դիմաւորուեցաւ նոյն վարժարանի տնտեսէն, որուն՝ իր այցաքարտը տալով Արծուիբունեան, սկսաւ մեն պալ սպասման սրահին մէջ։

Վերէն չսինդով մը վար իջաւ փուռահաղ մօրուքով ծեր մը, նոյն ինքն վարժարանին տնօրէնը, և Արծուիբունեանի այցաքարտը ձեռքին մէջ դարձնելով, հրաւիրից զանի վեր։

Այցաքարտին վրայ ֆրանսերէն դրուած էր.

Ս. ԱՐԾՈՒԻԲՈՒՆԵԱՆ

Թղթակից «Թան»ի

Արծուիբունեան, չրջապատուած՝ վարժարանի տնօրէնէն և ուրիչ մէկ քանի ուսուցիչներէ, դասարանէ դասարան կ'այցելէր, կ'ուսնկրնդրէր դասաւանդութիւնները, աչքէ կ'անցընէր օրագրութիւնները, որոնք անդուլ կը գրուէին իր տրամադրութեան տակ։

Աղեքսանդրիոյ փոքռ ու յանդուգն ուսուցիչը, ներկայացուցած այցաքարտին չնորհիւ, արտակարգ մեծարանքներու առարկայ, իր խորհրդաւոր հարցումներով մէկ կողմէ կը չահագրգռէր նոյն վարժարանի պաշտօնէութիւնը, և միւս կողմէ, օրագրութեան տետրակներուն մէջի «նան» վերջաւորող բոլոր մականունները կը համրէր, հասկնալու համար թէ քանի՛ հայ աշակերտներ կը յաճախեն հոն։

Միամի՛տ ծեռներ, Թանի թղթակիցը սիրաչահելու համար, մեծարանքներ կը չռայլէին։

Թանի թղթակիցը մնկնեցաւ ծեռներու վարժարանէն և կառք մը նստելով, չարունակեց իր այցելութիւնները Գահիրէի միւս օտար վարժարաններուն մէջ, ուր կը յաճախէին հայ աշակերտներ։

Այսպէս, երկու երեք ժամուան մէջ, միշտ իբրև Թանի թղթակից ներկայանալով, յայտնեցաւ ընդօրինակել բոլոր հայ պատանիներուն անուններն, որոնք զանազան օտար դպրոցներու մէջ կը սստանային իրենց կրթութիւնը։

Արծուիբունեան հասած էր իր նպատակին, չուրջ քառասուն

աշակերտներու ցանկ մը կրցած էր պատրաստել, որուն առհասարակ պիւրակեցիկ ընտանիքներու զաւակներ ըլլալով, պիտի կրնային իւրաքանչիւրը մէկ ոսկի ամսական վճարել, եթէ յաջողէր համոզել ծնողքները, զանոնք ղրկելու համար իր նոր հիմնելիք վարժարանը։

Քանասարեան, մէկ կողմէ իր անպլիերէնի մասնաւոր դասերը չարունակելով, միւս կողմէ կը հետեւէր Արծուիբունեանի մէն մի քայլին, և կը տեղեկանար օրը օրին անցած դաշնագիներուն։ Երկու պաշտօնակիցները, ցերեկները միշտ միասին կ'անցընէին. փողոցներէն և անցորդներուն ու խանութպաններուն հետաքրքրութիւնը կ'արթընցնէին, իսկ պիչերները, Հայերէ չյաճախուած սրճարանի մը մէկ անկիւնը քաշուած, յայտապիր մը կը խմբագրէին, զոր աւարտել յետոյ, տպագրել պիտի տային Դարբինեանին, այն չրջանի միակ հայ տպարանը՝ Գահիրէի մէջ։

Յայտագիրը տպագրուած, Արծուիբունեան սկսաւ կարգով՝ այցելութիւններ տալ բոլոր ծնողներուն որոնց զաւակները կը յաճախէին Ֆէէռներուն, Յիսուսեաններուն քով, Սէնթ Մէրիի անգլիական վարժարանը։

Ծնողքները, գրեթէ առանց բացառութեան, քաջալերեցին Արծուիբունեանը, խոստանալով աջակցիլ իրեն, և իրեն վստահիլ իրենց զաւակներուն դաստիարակութեան գործը, եթէ ինք փութայներ հայկական երկրորդական վարժարանի մը հիմնարկութիւնը, մայրաքաղաքին հայաչատ թաղերէն մէկուն մէջ։

Արծուիբունեան և Քանասարեան էին այդ օրերու խօսակցութեան առանցքը, ամէն տեղ սրճարաններուն մէջ թէ տուներու, միշտ միեւնոյն խօսակցութեան նիւթը. — Հայկական երկրորդական վարժարան մը պիտի հիմնուի, զուտ ազգային դաստիարակութիւն մը պիտի տրուի մեր զաւակներուն. հայերէն, տպարերէն, անգլիերէն ու ֆրանսերէն լեզուները միանգամայն պիտի աւանդուին, ևն.։

Եւ երկու վարժապետներուն համբաւը տարածուեցաւ ամբողջ մայրաքաղաքին մէջ։

Ը

ՏԻԳԻՆ ԱԶՆԻՒԻ ԳՈՀԱՐՆԵՐԸ

Տիկին Ազնիւ, Առաջնորդեան Սիմոն պէյին կինը, ամէն օր Ս. Աստուածածնին Եկեղեցին կ'այցելէր, գաղթականներուն վիճակը մօտէն տեսնելու և անոնց ինչ-ինչ կարիքներուն դարման մը տանելու փափաքով։ Այդէն, հարիւր յիսունէ աւելի թիւով գաղթականներու — որոնք բացարձակապէս զուրկ էին գոյութեան ամէն միջոցներէ — անկողին պատրաստել տուած էր իր անձնական քսակէն։

Այդ օրերուն մէջ էր, Պէյն-էլ Մուրէյնի փողոցէն չքեղ կառք մը կ'անցնէր ու կանգ կ'առնէր Ս. Աստուածածնին Եկեղեցիի դուռին առջեւ։ Նոյն պահուն, բակին մէջ կը գտնուէր Արծուիբունեան, քանի մը գաղթականներէ չրջապատուած։

Կառքին մէջէն դուրս կ'ելլէն մէկ կին ու մէկ աղջիկ, տիկին Ազնիւ Առաջնորդեան և օրիորդ Հերմինէ Կօրճեանեան։

Գաղթականներուն այցելութեան եկած էին տասնք։ Տիկին Ազնիւ մօտենալով բակի խումբին և տեսնելով Արծուիբունեանը, զոր առանց տեսած ըլլալու անունո՛վը միայն կը ճանչնար։

— *Պարո՛ն, հարցուց, ե՞րբ եկաք։*

— *Կա՛յ մէկուկէս չարաք, պատասխանեց Արծուիբունեան։*

— *Ինչ կը կոչուիք, հարցուց տիկին Ազնիւ հետաքրքիր դէմքով մը։*

— *Արծուիբունեան կը կոչուիմ, տիկի՛ն։*

— *Օ՛... բացագանչեց տիկին Ազնիւ հիացիկ ակնարկ մը նետելով, Արծուիբունեանը դո՞ւք էք, բա՛ց եմ ձեր անունը, և չատ ուրախ եմ որ հիմակ անձամբ կը տեսնեմ զձեզ։*

— *Շնորհակա՛լ եմ, ըսաւ Արծուիբունեան, գաղտնի նայուածք մը սահեցնելով տիկնոջ քովը կեցող օրիորդին, որ արցունքոտ աչքերով կը դիտէր բակի քարերուն վրայ պառկած հիւանդ գաղթականները։*

— *Հոս էք տակաւին, պարո՛ն Արծուիբունեան, այնպէս չէ՞, հարցուց տիկին Ազնիւ։*

— *Այո՛, տիկի՛ն, ըսաւ Արծուիբունեան, դեռ հոս պիտի մնամ։*

— *Մի՛ հեռանաք հոսկէ, պատասխանց տիկին Առաջնորդեան, կ'ուզեմ ձեզ տեսնել յետոյ։*

Եւ օրիորդ Հերանուշին հետ բաժնուելով խումբէն, սկսաւ առաջանալ բակին մէջ։

Մէկ ժամէն աւելի տեւած էր տիկին Աշնիւի այցելութիւնը, իր ձեռքով դրամական նպաստներ բաշխած էր ծայրայեղօրէն թշուառ դպրոցականներուն, մանաւորապէս այրիացած ծծմայրերուն, որոնք անունդի պէտք ունէին։

Իսկ Արծուիբունեան բակէն չէր հեռանար, տիկին Աշնիւի պատուէրին համաձայն, խրախուսելով ու սրտապնդելով գաղթականները, որոնք դիմք չէին կրնար պատած, ախորժակով կը լսէին իր խօսքերը։

Տիկին Աշնիւ օրիորդ Հերանուշին հետ կը վերադառնար գաղթականներու քովէն, և կը պատրաստուէր դուռին առջեւ սպասող կառքին մէջ նետուելու, երբ նչմարեց Արծուիբունեանը։

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ գողար ձայնով մը, կը հաճի՞ք ընկերանալ ինծի,

— Շնորհակալ եմ, տիկին, յարեց Արծուիբունեան, սրտի տրոփումով մը, ի՞նչ հրաման ունիք։

— Կառքս մտէ՛ք, չարունակեց տիկին Աշնիւ, այս գիշեր մեր տունը հիւր կը մնաք, չը՞կար։

Միւս գաղթականները զմայլանքով կը դիտէին տիկին Առաջնորդեանը, որ նոյն պահուն հրեշտակ մը կը թուէր իրենց աչքին։

Արծուիբունեան, առանց ո՛և է առարկութեան, ընդունելով տիկնոջ հրաւէրը, կառքը մտաւ և նստաւ տիկին Աշնիւի և օրիորդ Հերանուշի դիմացը։

Եւ կառքը մեկնեցաւ ուղղակի Շուպրա, Առաջնորդեան Սիմոն պէյին բնակարանը, ուր, կը յիշեն մեր ընթերցողները, հիւանդ կը պառկէր պետրս Էֆէնտին։

Կառքը Շուպրայի կամուրջէն անցաւ և գնաց կեցաւ Սիմոն պէյի ապարանքին դրան առջեւ։ Մէջէն դուրս եկաւ նախ տիկին Աշնիւ, օրիորդ Հերանուշին հետ, յետոյ Արծուիբունեան։

Այդ օրը Սիմոն պէյ բացակայ էր։

Ապարանքի դահլիճին մէջ, օրիորդ Հերանոյշ յարգալիր ձեւով մը բարեւելով Արծուիբունեանը, կը պատրաստուէր հրաժեշտ առնել, երբ տիկին Աշնիւ,

— Հերանոյշ, ըսաւ մայրենի գորովանքի փափուկ չեչտով մը, ո՞ւր պիտի երթաս հիմա.

— Դասի՛ս, մրմնջեց օրիորդը, Թեղամը կըսպասէ կարծեմ.

— Հոգ չէ՛, ապրի՛կս, պնդեց տիկին Աշնիւ, քովէս մի՛ բաժնուիր, արդեօք ի՞նչ յուղիչ պատմութիւններ պիտի լսենք հիմա Պալոյ և Հայաստանի վրայ.

— Ինչպէս...

— Ջե՜ռ գիտեր, չարունակեց տիկին Ազնիւ աչխուժով մը, պատրոնը հոնկէ կուգայ։

— Օ՜... բացագանչեց օրիորդը, թո՛ղ մնայ ուրիշն այսօրուան դասս, բայց, Գեղամին ալ իմաց տանք, չէ՞։

— Ինչո՞ւ չէ, ապշի՛կս, յարեց տիկին Ազնիւ խորհրդաւոր ժպիտով մը, Գեղամիս ալ իմաց կուտանք հիմա։

Եւ երկքը միասին, սանդուխէ մը վեր եկան և ուղղուեցան սենեակ մը, ուրկէ ներս մտան, տիկին Ազնիւի առանձնասենեակը։

Սպասուհի մը, նիհարակազմ ու խարտեաշ վարսերով, արծաթ ափսէ մը բռնած, մօտեցաւ և հիւրերուն հրամցուց արմաւի անոյշ մը։

Տիկին Ազնիւ, տենդոտ անհամբերութեամբ մը կը սպասէր լսել Պանքային Դէպքին ու Պոլսոյ Ջարդին մանրամասնութիւնները, մինչ Հերանոյշ անհանգարտ, յաճախ կ'ելլէր տեղէն, նայէր կը նստէր, չարունակ աթոռ կը փոխէր, ոտքի կ'ելլէր կ'երթար կը կայնէր խոչոր հայելիին առջեւ ու ինքզինք կը դիտէր մէջը, յետոյ կուգար կը նստէր տիկին Ազնիւի քովը։ Դառնալով անոր.

— Ջաձա՛, ըսաւ յանկարծ, ո՞ւր է, դեռ չկա՛ւ Գեղամը։

— Հա՛ մոռցայ, ապշի՛կս, յարեց տիկին Ազնիւ, հիմա կանչել կուտամ, դուն քովիկս նանդիստ նստէ՛, հիմա կուգայ։

Ցետոյ դառնալով Արծուիբունեանի, և իր հետաքրքիր աչքերը պարտցնելով բոլորտիքը, ինչպէս եթէ զգուշանար օտարի մը ներկայութենէն.

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ քնքոյշ ձայնով մը, և թեթեւ ժպիտ մը չրթունքներուն վրայ, կ'ապաչեմ, չընեղուի՛ք, գիտէ՞ք, ինչո՛ւ հրաւիրեցի ձեզի հոս.

— Ինչո՛ւ պիտի նեղուիմ, տիկի՛ն, բազմեցաւ Արծուիբունեան խիստ քաղաքավար ձեւով մը, քա՛ւ լիցի, ընդհակառակը, ձեզի պէս բարի, մարդասէր և ազնուասիրտ տիկնոջ մը հետ ծանօթանալ՝ ինծի համար մեծ պատիւ մըն է, հաւատացէ՛ք.

— Շնորհակա՛լ եմ, ազնի՛ւ պարոն, յարեց տիկին Ազնիւ յուզեալ չեչտով մը, մեզ մի՛ մեղադրէք, Եգիպտոսի մէջ ապրելու դատապարտուած, աքսորականի մը պէս, տարիներով չէի կրնար տեսնել մեր սիրելի ազգայիններուն երեսը, ո՛րքան բարեբաղդութիւն է ինծի համար, վայելել ներկայութիւնը ձեզի պէս ազգասէր, Ազգասիրեան համար տարիներով բանտարկուած պատուական Հայու մը, որ...

— Շնորհակա՛լ եմ, տիկի՛ն, ընդմիջեց Արծուիբունեան, ես ինքզինքս արժանի չեմ դտներ այնքան ներողամտօրէն չսայլուած ըղձուտիքներուն, հասարակ ուսուցիչ մըն եմ, և եթէ կ'ուզէք, մտքի մշակ մը, զրիչս նուիրած՝ մարդիրաս ազգիս դատին։

— Ա՜հ, բացագանչեց օրիորդ Հերանոյշ, ակնարկով մը ցոյց տալով Արծուիբունեանը, ուրեմն պարոնը գիտէ՝ ամէնը։

— Ո՞րը, ո՞րը, հարցուց տիկին Ազնիւ։

— Վերջին դէպքերը, պատասխանեց օրիորդը, ա՛խ, ո՛րքան կը փափագիմ իմանալ ստոյգ պատմութիւնը։

— Ցօժարակա՛մ, օրիորդ, ըսաւ Արծուիբունեան, ո՛ր դէպքերը կ՚ակնարկէք ոսկայն.

— Պանքային Դէպքը, Գողոց Ջարդը, պատասխանեց օրիորդը, արդեօք պիտի հաճի՞ք պատմել մեզի, պարո՛ն։

— Ե՛ս ալ ունիմ նոյն փափագը, յարեց տիկին Ազնիւ, բայց, դժբաղդաբար, ահա երեք ամիսներ անցած են այդ արիւնոտ դէպքերէն ի վեր, և տակաւին հաժոյ հոտով պատմողի մը չը հանդիպեցայ, բոլորը չինծու առասպելներ, չատերը կը չափազանցնեն, ուրիշներ ալ՝ կը խեղաթիւրեն։ Սիրելի՛ պարո՛ն, դուք միայն պիտի կրնաք գոհացընել մեզ։

— Խղճա՛մ, բողոքեց Արծուիբունեան, չարժեր այդքան յոգնիլ, պատրաստ եմ պատմելու, երբոր ուզէք, և վստահ կրնաք ըլլալ թէ իրական պատմութիւնը, ո՛չ թէ առասպելներ պիտի լսէք իմ բերնէս, որովհետեւ մէկն էի, և ապրեցայ արիւնի և արհաւիրքի այն օրերը, աչքերովս, այս աչքերո՛վս տեսայ գործուած վայրագութիւնները, փողոցները կարմիր ներկող եղբայրներուս անմեղ արիւնը, ականջներո՛վս լսեցի պանքային փողոցը հետուստ ուսմբերուն պայթումները...։

Եւ Արծուիբունեան յանկարծ փղձկեցաւ և յուզումէն սկսաւ լալ։

Տիկին Ազնիւի և օրիորդ Հերանուշի դեղեցիկ աչքերն ալ լեցուեցան արցունքով, և պահ մը պաղ ու սառեցուցիչ լռութիւն մը տիրեց առանձնասենեակին մէջ։

Նոյն պահուն, նիհար կազմով ու խարտեաշ մազերով սպասուհին երեւցաւ սրսկով մը։

Սուրճը պատրաստած էր, մօտեցաւ ու կարգով հրամցուց ներկաներուն։

Օրիորդ Հերանոյշ ապերասով սկնարկով մը,

— Ձա՛ճա, ըսաւ տիկին Ազնիւի, կը խօսի՞ք հիմա։

— Ի՛նչը, հարցուց տիկին Ազնիւ, սուրճի գաւաթը ձեռքին մէջ.

— Գեղամին համա՛ր, մինչեւ օրիորդ Հերանոյշ.

— Շա՛տ լաւ, չա՛տ լաւ, աղջի՛կս, կրկնեց տիկին Ազնիւ ժպտուն աչքերովը նայելով օրիորդին, որ կ՚եռեւռիէր նստած տեղը։

Յետոյ դառնալով սպասուհիին,

— Էլիզա՛, ըսաւ տիկին Ազնիւ, Գեղամին ըսէ՛, իմ՛ոլ հոս գայ, մամա՛ն կ՚ուզէ, ըսէ՛ իրեն։

Յպասուհին սուրճի գաւաթները մէկիկ մէկիկ առաւ, դրաւ ափսէին վրայ և ինք դուրս ելաւ առանձնասենեակէն։

Խօսակցութիւնը քանի մը վայրկեան ընդհատեցաւ, յետոյ, սիկին ազնիւ, դառնալով Արծուիբունեանի,

— Պարո՛ն, ըսաւ զոզոր ձայնով մը, ի՛նչ անոյշ կը պատմէիք։

— Ներեցէ՛ք, սիկի՛ն, յարեց Արծուիբունեան խռով դէմքով մը, սիրտս թունդ եղած է, չեմ դիտեր ինչո՛ւ այսքան կը յուզուիմ։

— Անչուչա պիտի յուզուիք, ընդմիջեց սիկին Ազնիւ, մենք որ հետս կ'ապրինք, այդ արիւնոտ դէպքերուն արձագանգը միայն լսելով կը մոմնջինք, հապա դո՞ւք, չէ՞ որ ականատես եղած ու ապրած էք այդ կարմիր օրե՛րը...։

— Կ'ափսո՛ս, սիկի՛ն, կրկնեց Արծուիբունեան, մի՛ մեղադրէք դիս, ներեցէ՛ք մինչեւ որ ինքզինքս գտնեմ.

— Հոգ չէ՛, հոգ չէ՛, սիրելի՛ս, յարեց սիկին Ազնիւ, չատ ժամանակ ունինք, երբ որ ուզէք, այն ատեն կը պատմէք, աւելի՛ լաւ է, իրիկուան կը յետաձգենք, արդէն կը մտածեմ ձեզ տանիլ մեր էֆէնտիին ներկայացնել, դիտէ՞ք, պ՛րքան կ'ախորժի հայկական պատմուածքներէն, կը խենդենայ երբ Հայաստանի անունը լսէ, ազգասէր մա՛րդ է մեր էֆէնտին։

— Շնորհակա՛լ եմ, ըսաւ Արծուիբունեան։

Սպասուհին յանկարծ ներս մտաւ և մօտենալով սիկին Ազնիւի, ականջին բան մը փսփսաց ու նորէն դուրս ելաւ։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ, ձաձա՛, կրկնեց Օրիորդ Հերանոյշ տենդոտ չարժուձեւով մը։

— Գեղամը դո՞ւրս է ելեր, աղջի՛կս, ըսաւ սիկին Ազնիւ.

— Մ՛յ... բացագանչեց օրիորդը, դիտե՞մ, դիտե՞մ, ինծի ապասած ու յետոյ դուրս ելած ըլլալու է։

— Հոգ չէ՛, աղջի՛կս, յարեց սիկին Ազնիւ ժպտելով, ի՞նչ կ'ըլլայ, այսօր դաս մի՛ առներ։

Օրիորդ Հերանոյշ, ա՛լ չէր կրնար նստիլ հոն, ոտքի ելաւ, հայհոյելին դիմացը դնաց կեցաւ, ինքզինք մէջը դիտեց, դլխին մազերը քիչ մը յարդարեց, յետոյ սիկին Ազնիւի պատնաշով,

— Ձաձա՛, թոյլ տուէ՛ք ուրեմն երթամ, ըսաւ ախուր չեչտով մը։

— Է՛հ, ըսաւ սիկին Ազնիւ, դո՛ւն դիտես բայց ո՛ւր պիտի երթաս, աղջի՛կս։

— Տա՛ւնը, պատասխանեց օրիորդ Հերանոյշ դժգոհութիւն բառզ դէքով մը, ի՞նչ ընեմ։

— Աղջի՛կս, յարեց սիրին Ազնիւ, հիմա գնա՛, հոգ չէ՛, երբ Գեղամս վերադառնայ, քեզի լուր մը կը դրկեմ, իրիկունը կու գաս կ'առնես զատդ։

— Մ՛հ, ձա՛ձա, բացագանչեց օրիորդը, ո՛րքան ազնիւ էք, իրա՞ւ է, ինծի իմաց պիտի տա՞ք, եթէ Գեղամը տուն գայ։

— Հա՛, աղջի՛կս, այո, այո՛, կրկնեց սիկին Ազնիւ, գլուխն պէս-պէս, քեզի լաւ մը կը դրկեմ, դուն տունէդ մի՛ հեռանար։

— Ո՞ւր պիտի երթամ արդէն, ձառա՛, ըսաւ օրիորդը, պատրաստեմ կը նամիմ ու Ռաֆայէլս կը կարդամ.

— Ի՞նչը, հարցուց սիկին Ազնիւ։

— Ռաֆայէ՛լը, Լամարթինի Ռաֆայէ՛լը, ձառա՛, պատասխանեց օրիորդը զմայլուն ու խանդավառ դէմքով մը, չէ՛ք գիտեր, ինչ յուզիչ վէպ է, աննման, աննման։

— Աղէ՛կ, աղջի՛կս, հեգնեց սիկին Ազնիւ, կարդա՛, կարդա՛ նայինք, քեզ ո՞ւր պիտի տանի վէպերուն ընթերցումը։

— Ի՞նչ ընեմ, ձառա՛, ի՞նչ ընեմ, արտօրեայ օրիորդը, եթէ տունը չըլլան, ձանձրոյթէս պիտի ճաթի՛մ, տունը դժո՛խք մըն է, ծնողքներս աչքիս, ինչ պահեմ մեղքս, ճիւաղնե՛ր կ'երեւան, ա՛խ, անուշի՛կ ձառաս, գիտե՞ս ինչե՛ր կը կրեմ ես այն... մօ՛րս համար, հապա հա՛յրս... անգութ մըն ալ ա՛ն է, խե՛ղճ Երուանդիկս, անդամալո՛յծը, անկիւնն մը նետուած քուրջի մը պէս, էչէնիին ձեռքը յանձնուած է...

— Հերի՛ք է, հերի՛ք է, աղջի՛կս, ընդմիջեց սիկին Ազնիւ, կըշտամբող նայուածք մը նետելով օրիորդին, տասը զգացնել ուզելով թէ՝ անպատշաճ էր այդ ընտանեկան գաղտնիքները պատմել Արծուիբունեանի պէս նորեկ հիւրի մը ներկայութեանը։

Օրիորդը լռեց, թեթեւ չափաւորուկ մը նկարուած էր անոր թխադէղ այտերուն վրայ։ Ա՛լ չկրցաւ հոն, մօտեցաւ սիկին Ազնիւի, ձեռքը սեղմեց, յետոյ դառնալով Արծուիբունեանի, զլեխ յարդալիր չարժուձեւով մը հրաժեշտ առաւ ու դուրս ելաւ։

Արծուիբունեանի սիրտը կը արագիւր ուժգին, արագ արագ, և աչքերը կը չղացին արտասուալոր ցոլքով մը, որուն մէջ կը կարգայուէր զրկուած, չարչարուած, բայց գեռ յուսալից զաղթականի մը հոգին։ Հոն, սիկին Ազնիւի առանձնասենեակին մէջ, որուն լուռթիւնը, խաղաղութիւնը խռովող էակ մը կամ առարկայ մը չկար այդ պահուն, ինքզինք բոլորովին առանձին զտնելով, հարստութիւն մը կը զգար, քանի՛ կը խորհէր թէ մինակը կ'ըմբոշխնէր այն ամբուհական ու փարթամ կեանք կազդուրիչ ու քիչ մըն ալ զգլխիչ ներկայութիւնը։ Իրր նորեկ մը, գաղթական վարժապետը չէր կրնար ճանչցած ըլլալ Սաւուղ էֆէնտիի հարսին հոգին. միայն, անոր հեզահամբոյր դէմքէն ու հրեչտակի նայուածքէն կրնար գուշակել անոր հուրքոտ աչքերուն տակին վառող բարութեան բոցը. կը զգար միայն թէ սիկին Ազնիւ բարի կին՝ մըն էր, իր ցեղին յատկութիւնը չհանգրըդրտուղ, խիստ զգայուն, հանգիստ գորով ու խանդաղատանք։

Աղէտն, սիկին Ազնիւ, ոտքի վրայ մըն կու գար իր սենեակին մէջ, կ'երթար պահ մը կը կենար հակայ հայելիին առջեւ, ինքզինք

կը պիտէր անոր մէջը. յետոյ, ետին կը դառնար, կը նայէր Արծուիբունեանի, որ երազներու հեչտանքներուն մէջ խորասուզուած էր այն պահուն։

Այսպէս, քանի մը վայրկեան, առանձնասենեակին մէջ մեռելային լռութիւն տիրեց։ Ապա, յանկարծ, Արծուիբունեանի քովը, և գորովալի ձայնով մը.

— Պարո՛ն, կ'ըսէ, հիմակ հոս ոչ ոք կայ, մենակ ենք, բոլորովին մենակ, և եթէ կ'ուզէք, սենեակին դուռն ալ կը գոցեմ.

— Ինչո՞ւ, սիկիր, ընդմիջեց Արծուիբունեան, կ'ուզեմ, որ ըսածէք, ինչ ըսել կ'ուզէք, ինչո՞ւ դուռը պիտի գոցէք։

— Ձեզ ապահովելու համար, պատասխանեց սիկիր Ազնիւ չարաճճի ժպիտով մը, որուն իմաստը Բոլ Պուռժ մը կամ Մարսէլ Բրէյօ մը միայն կրնար ըմբռնել։

— Ներեցէ՛ք, սիկիր, չարունակեց Արծուիբունեան, ինչ կայ որ, դժբաղդաբար բան մը չը հասկցայ ձեր խօսքերէն,

— Այդքան միամի՞տ էք, պարո՛ն, որպէս զի չի կարենաք հասկնալ թէ ինչ ըսել կ'ուզեմ, կշտամբեց սիկիրը ժպտելով.

— Հաւատացէ՛ք, սիկիր, յարեց Արծուիբունեան, չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչու դուռը պիտի գոցէք, միթէ դուք այս բնակարանին սիրուհին չէ՞ք, ո՞վ պիտի համարձակէր խանգարել ձեր հանդիսաբը, ո՛վ պիտի յանդգնէր ներս մտնել, առանց ձեր արտօնութեան, և

— Շեաո՛ւկ է, պարո՛ն, ընդմիջեց սիկիր Ազնիւ, ես իմ սենեակիս մէջ կը դանուիմ, և ազատ եմ այցկուներ ընդունելու, բայց, դուք դեռ նոյնիսկ մը, չէք ճանչնար այս երկրի բարքերը. մի՛ խաբուիք դրսերեւոյթէն, կոկիկ ու չիք հագուստ կը տեսնէք, չէ՞, թէ մարդիկը, թէ կիները, բայց, անգամ մը փորձեցէ՛ք, մօտէն դիտեցէ՛ք, ուսումնասիրեցէ՛ք զիրենք, գիտէ՞ք, ինչ պիտի գտնէք.

— Ինչ, սիկիր, մրմնջեց Արծուիբունեան, արտի՞ւժդին բարախօսութեամբ մը, հազիւ կրնալով պահել յուզումը, որ սակայն կը մատնուէր թէ իր ձայնին և թէ իր նայուածքներուն մէջ.

— Կոչտ ու կոպիտ Ֆելլահներ, պատասխանեց սիկիր Ազնիւ, կը տեսնէք հիմա, առանց դուռը բախելու և առանց ազդարարութեան, յանկարծ կը հրեն ու ներս կը մտնեն.

— Թո՛ղ մտնեն, ինչ կ'ըլլայ, առարկեց Արծուիբունեան.

— Եւ եթէ գմեզ այսպէս քով քովի նստած տեսնեն, չարունակեց սիկիր Ազնիւ.

— Այո՛, այո՛, բացագանչեց Արծուիբունեան, հիմա՛կ հասկցայ։

— Պիտի բամբասեն, չէ՞, վերջացուց սիկիրը.

— Այո՛, հաստատեց Արծուիբունեան, իրաւունք ունիք, սիկիր, կ'տեսայ թէ չար լեզուներ շատ են այս երկրին մէջ։

— Է՜հ ուրեմն, յարեց սիկինը, մանրիմ ու գորովա ձայնով, կը տեսնէք, հիմա մինակ ենք հոս, բոլորովին առանձին, մէկ օր պիտի իմանայ մեր խօսակցութիւնը, պատմեցէք ինծի, առանց քաշուելու պատմեցէք, ինչ ունիք. կրնա՞մ արդեօք օգտակար ըլլալ ձեզի։

— Ո՛հ, մ՛րքան բարի էք, սիկի՛ն, հառաչեց Արծուիբունեան. արդեօք երա՞պ է։

— Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ կը պարմանաք, պարո՛ն, բողոքեց սիկին Ամենու, վա՜ռ մը պիտի եղած ըլլայի, եթէ չը չահագրգռուէի հայ գաղթականներուն, մանաւանդ ձեզի պէս հայրենասէր հայու մը վիճակովը։

— Մ՛ի եմ ես, բողոքեց Արծուիբունեան, ինչ կ՛արժեմ այսօր, խափանաչրջիկ մը...

— Քա՛ւ լիցի, սիրելի՛ պարոն, չարունակեց սիկինը, կրնաք վստահիլ անկեղծութեանս. ես վաղուց լսած եմ ձեր համբաւը, և առանց զձեզ տեսած ըլլալու, վարժուած եմ ձեզ համակրելու, ինչ կ՛ըսեմ, պաչակրո՛ւ. դիտէ՞ք, մ՛րքան կը յարգեմ ես իմ ազգիս միաքի մչակները, մ՛րքան կը փափագէի ձեր անձին ծանօթանալ.

— Ինչպէս, սի՛կին, հարցուց Արծուիբունեան զարմանալով, ինչպէս լսած էք իմ անունս։

— Դուք բանտարկուած չէի՞ք, յարեց սիկինը, ա՛խ, ինչ արցունքներ թափած եմ ձեզի համար...

Արծուիբունեանի մթնած աթոռին մէջ լոյս մը ծագեցաւ յանկարծ, նոյն պահուն, երջանկութիւնն գինիքը հասած ըլլալ կը կարծէր ինքզինք, Սիմոն պէյի պէս միլիոնատիրոջ մը կնոջը ներկայութեան. կին մը, որուն անկեղծութիւնն վրայ կասկածելու պատճառ մը չունէր, և այդ կինը, բարեբախտաբար անձնասիրութիւն կը չահագրգռուէր իր վիճակով. ուրեմն ինչո՞ւ չը բացուիր իրեն, կը խորհէր ինքնիրեն. պէտք է պարզեմ իրեն իմ ծրագիրը, պէտք է օգտագործեմ անոր համակրութիւնները։ Ուսաի, ինքզինք ամփոփելով։

— Տի՛կին, ըսաւ յուզուած չեչոտով մը, հաւատացէ՛ք, կեանքիս մէջ առաջին անգամն է որ կը հանդիպիմ...

— Ինչի՞, հարցուց սիկին Ամենու ընդմիջելով։

— Մ՛յոքան բարի, մ՛յոքան դիմաց հրեչտակի մը, ինչպէս էք դուք, չարունակեց Արծուիբունեան։

— Մի՛ չափազանցէ՛ք, սիրելի՛ պարոն, բողոքեց սիկինը, ժպտուն նայուածքովը կշտամբելով իր խօսակիցը. ես ինչ երախտիք

բրած եմ ձեզի, ա՛յսքան չտպաւորած զովեստներու արժանանալու համար. կ՛ափսո՛ս, այդ խօսքերը մէկդի՛, ձեր սիրտը բացէ՛ք ինծի, ձեր տառապանքները պատմեցէ՛ք Թիւրիա կարենամ թեթեւցնել քիչ մը գանոնք, ըսէ՛ք հիմակ ինծի, ինչ կը փափաքիք որ ընեմ ձեզի։

Արծուիբուներան սիրտը բարախել սկսաւ աւելի ուժգին. ինքզինք հզօր կը զգար սիկին Ազնիւի ներկայութեան, որուն յուսատու խօսքերը՝ նոր, ծիրանեփայլ հորիզոն մը կը բանային լաւատես երեւակայութեան առջեւ։ Պահ մը մէկդի դրաւ ամէն նեղութիւն, և ուզելով օգտուիլ իր վայելած բացառիկ բոպէներէն...

— Ձեր ա՛յսքան անկեղծ և ա՛յսքան բարի սրտամտրութիւնէն քաջալերուած, կը համարձակիմ ձեզի բանալ սրտիս գազանիքը։

— Պատմեցէ՛ք, պատմեցէ՛ք, սիրելի պարոն, կրկնեց սիկինը, բնաւ մի՛ քաշուիք, կրնաք վստահ ըլլալ գաղտնապահութեանս։

— Մտիկ ըրէ՛ք ուրեմն, բարի՛ սիկին...

Տիկին Ազնիւ անգամ մըն ալ ելաւ տեղէն, գնաց դուռին կողմը, ականջնց քիչ մը, յետոյ վերադարձաւ եկաւ տեղը բազմոցին մէջ։

— Քիչ առաջ լսել կ՛ուզէիք Պանքայի Դէպքին ու Պոլսոյ Զարդին մանրամասնութիւնները. պիտի ներէք սակայն, սիրտս հիմա չատ թունդ եղած է, չպիտի երնամ գանոնք պատմել. ուրիշ առիթով մը կը խոստանամ գոհացնել ձեր փափաքը։

— Շա՛տ լաւ, սիրելի՛ս, յարեց սիկինը, հոգ չէ, ա՛ռնպէս խոզ բլլայ։

— Մէկ տարի առաջ, սկսաւ պատմել Արծուիբուներան, բանտէն արձակուած, ընտանեօք եկած հաստատուած էի Պոլսոյ Գատը Գիւղը. դեռ նոր կը սկսէի չունչ առնել, ջանալ մոռնալու անցեալի տառապանքները, երբ յանկարծ պայթեցաւ Պանքայի Դէպքը. չարեքշաբթի օր մըն էր, Օգոստոսի 14ին, խուլ բոմբիւն մը լսեցինք, ըսին թէ Օսմանեան Պանքան կոխեր են։ Ես այն պահուն տունը կը գտնուէի, երեք ցերեկ, երեք գիշեր, հոն բանտարկուած մնացինք. դուրսը կը ջարդէին, կը ջարդէին, ամէն կողմ կառտրած, ամէն տեղ թալան։

— Դուք ի՞նչպէս եղաւ որ ազատեցաք, հարցուց սիկին Ազնիւ տենդոտ չարժումով մը։

— Ձի՛շդ այդ պարագան պիտի պատմէի, սի՛կին, չարունակեց Արծուիբուներան, մեր յեղափոխականները ռումբերով ու պայթուցիկներով յարձակած էին օսմանեան դրամատունը, Ապահով Համիա բիրերով վճնել տուած էր մայրաքաղաքին մէջ որջացած քուրտերու խումբ մը, որոնք արիւնով ներկեցին Պոլսոյ փողոցները. մենք, ինչպէս ըսի, այդ օրը Գատը Գիւղ էինք, տատներնիս փակուած. վաստիոլի ասիական եզերքի Հայերուն մեծ մասը, Տէլի Ֆուատ բաչային կը պարտին իրենց կեանքը։

— Ո՛վ է այդ Տէլի Ֆուատ բաշան, հարցուց սիկինը։

— Ազատաձեր զօրավար մը, միւչիր Ֆուատ բաշան, պատասխանեց Արծուիբունեան, Ապտիւլ Համիտի ուխտակալ և վերջիմ թիւնամին, ազատեց Հայերը, ան կին։

— Ապրին Տէլի Ֆուատները, բացագանչեց սիկինը։

— Այսպէս, չարունակեց Արծուիբունեան, մենք ալ ազատեցանք ընդհանուր կոտորածէն, և յոյզերնիս ազատատիպ հաս. երկու ամիս կայ որ եկած ենք Ազնիքսանդրիա.

— Ո՞ւր է հիմա ձեր ընտանիքը, հարցուց սիկին Ազնիւ համակրագի հետաքրքիր դէմքով մը, քանի՞ հոգի էք.

— Զորս ենք, ես, կինս և երկու զաւակներս.

— Մա՜նչ են թէ ազջիկ.

— Երկուքն ալ մանչ են, չարունակեց Արծուիբունեան.

— Ինծի պէս է եղեր ձե՛ր ալ սիկինը, չըսէ՞ք, յարեց սիկինը ժպտելով.

— Ի՛նչպէս, հարցուց խօսակիցը.

— Մանչերու մա՛յր, պատասխանեց սիկինը, և՛ ալ ունիմ վե՛ց մանչ զաւակներ, մէկ հատ ազջիկ միայն ունէի, չպրնցա՛ւ, ինչ որ է, չարունակեցէ՛ք ձեր պատմութիւնը.

— Երկու ամիս առաջ հասանք Ազնիքսանդրիա, ու Մուգ-ել խուտար փոզոյին վրայ, քանի մը սենեակներով յարկաբաժին մը վարձեցի, և հոն տեղաւորեցի կինս ու երկու փոքրիկները։

— Դուք մինա՞կ էք հոս, հարցուց սիկինը.

— Այ՛ . . .

— Բայց անոնք հիմա ի՞նչպէս կ՛ապրին հոն, ունի՞ն ապրուստի միջոց մը. զարմացաւ հարցուց սիկինը.

— Կ՛ապրին, սի՛կին, պատասխանեց Արծուիբունեան, հոգ չէ՛, կինս վարժուած է արդէն զրկանքի. կը ճանչնա՛ք սիկին երանուհին, չէ՞.

— Տիկին Բարթող պէ՞կը, հարցուց սիկին Ազնիւ.

— Այ՛, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Անչո՛ւշա. յարեց սիկին Ազնիւ, ի՛նչ բարի սիկին է . . .

— Չնայի՛ պէս, ընդմիջեց Արծուիբունեան, լաւ էք անչուշա, Ազնիքսանդրիոյ Նպաստամատոյց Տիկնանց Ժանձնախումբին առաջնորդուհին է, հոյ գաղթականներուն պահապան հրեշտակը.

— Կը ճանչնա՛մ, կը ճանչնա՛մ, կրկնեց սիկին Ազնիւ, ի՞նչ պիտի լսէի՛ք.

— Ըսել կ՛ուզէի թէ սիկին Բարթող պէկի վարած Տիկնանց Ժանձնախումբին քարտուղարուհին է կինս.

— Լա՛ւ, լա՛ւ, կրկնեց սիկինը. հիմակ ի՞նչ կը խորհի՛ք ընել,

ինչո՞ւ եկած էք Գահիրէ, հոն գործ մը կարելի չեղա՞ւ գտնել։

— *Ի՞նչպէս ա՛յ, պատասխանեց Արծուիբունեան, չզենուէն կած օրս գոայ։*

— *Ի՞նչպէս, հարցուց սիկինը, ընդմիջելով։*

— *Այցելու ուսուցիչ կարգուեցայ ազգային վարժարանին մէջ, բայց հազիւ ամիս մը միայն պաշտօնավարեցի, պատասխանեց Արծուիբունեան։*

— *Ինչո՞ւ...*

— *Որովհետեւ, չարունակեց Արծուիբունեան, Թագաւոր Խոհուրդը, մէկ ամիս վերջը, փակեց վարժարանը, և մենք մէջտեղը մնացինք։*

— *Հասկցա՛յ, հասկցա՛յ, յարեց սիկինը, գաղթական ընտանիքներ տեղաւորուած են վարժարանի չէնքին մէջ, չէ՞։*

— *Այո՛, սի՛կին...*

— *Լա՛ւ, չարունակեց սիկին Ազնիւ, հիմակ ի՞նչ նպատակ ունիք, ի՞նչ կը մտածէք ընել, կրնէ կ՛ուզէք, խօսիմ մեր Եուսուֆ Ազիզ պէյին, ազգային վարժարանին մէջ պաշտօն մը ի՛մ տայ ձեզի։*

— *Ո՛չ, սի՛կին, չնորհակա՛լ եմ, առարկեց Արծուիբունեան, ես չեմ ուզեր ուրիշի հացը խլել։ վարժապետներու բանակ մը հասած է հոս, ամենքն ալ պաշտօնի մը պէտք ունին. և յետոյ, ես ուրիշ ծրագիր մը յղացած եմ, որ*

— *Ի՞նչ ծրագիր, ընդմիջեց սիկին Ազնիւ, հասարակ խօսեցէ՛ք, յայտնեցէ՛ք ինձի ձեր ծրագիրը։*

— *Մասնաւոր վարժարան մը կը խորհիմ հիմնել Նպիսաոսի մայրաքաղաքին մէջ, չարունակեց Արծուիբունեան։*

— *Գովելի՛ քաջախրանքի արժանի՛ գաղափար մը, ընդմիջեց դարձեալ սիկինը, հիմնեցէ՛ք, հիմնեցէ՛ք այդ վարժարանը, մեր ազգին պատանիները պիտի փրկած ըլլաք օտարներու ձեռքէն։*

— *Սակայն, սիկի՛ն, յարեց Արծուիբունեան, կը տարակուսիմ յաջողութեան մասին։*

— *Ինչո՞ւ կը տարակուսի՛ք...*

— *Որովհետեւ, սիկի՛ն, չարունակեց Արծուիբունեան, այսպիսի ձեռնարկ մը դլուխ հանելու համար անագին խոչընդոտներու պէտք է յաղթել։*

— *Ի՞նչ խոչընդոտներ, վերսին հարցուց սիկինը։*

— *Նախ՝ տական խոչընդոտներ, պատասխանեց Արծուիբունեան, յետոյ դարձ մըն ալ, դրամագլխի կարօտ։*

— *Քանի՛ կինէ պէտք է, դարձեալ հարցուց սիկին Ազնիւ։*

Արծուիբունեանի սիրտը նորէն թունդ եկաւ։ արդեօք սիկինը պիտի օգնէ՞ իրեն։ ինք պիտի հայթայթէր արդեօք նախնական դրա-

մագլուխը. այլապէս, կ'ըսէր ինքնիրեն, ինչո՞ւ ուիկինը պիտի հարցընէր իրեն թէ քանի՞ կինէ պէտք է։

— Տիկի՛ն, ըսաւ, Գահիրէն անծանօթ քաղաք մըն է ինծի համար. դեռ չեմ ուսումնասիրած տեղիս բնակչութեան բարքերը. ո՛չ ալ կեանքի պայմանները, միայն գիտեմ թէ նոր վարժարան մը բանալու համար անհրաժեշտ է նախ տրամադրութեան տակ ունենալ չէնքը. պէտք է պատրաստել գրասեղանները, նստարանները, և ուրիշ դպրոցական գոյքեր ու գործիքներ, չէ՞։

— Անչո՛ւշտ, հաստատեց ուիկին Ազնիւ, ատոնք անհրաժեշտ են.

— Բայց չեմ գիտեր, ինչպէս ըսի, շարունակեց Արծուիբունեան, այս երկրի կեանքի պայմանները. օրինակի համար, նախ, վարժարանի յարմար չէնք մը քանի՞ով կարելի է վարձել, բնականաբար կեդրոն տեղ մը. յետոյ, քանի՞ով կարելի է չինել սոյլ գրասեղանները, նստարանները, եւն.։

— Սիրելի՛ս, յարեց ուիկինը ժպտելով, ե՛ս ալ չեմ գիտեր, բայց կ'ենթադրեմ թէ վարժարանի յարմար չէնք մը, քաղաքին մէջտեղը, կարելի է վարձել ամսական 10 կինէով. եւամսեան կանխիկ վճարուելու պայմանով.

— Շա՛տ լաւ ուրեմն, յարեց Արծուիբունեան, չէնքի եւամսեայ վարձքը 30 կինէ կ'ընէ.

— Քանի՞ աշակերտ կը յուսաք ունենալ, հարցուց ուիկինը.

— Այդ մասին փոքր գաղափար մը կրցած եմ կազմել. պատասխանեց Արծուիբունեան. օտար վարժարաններ յաճախող աշակերտներուն ծնողքներէն չատերը տեսած եմ, խոստացած են ինծի յանձնել իրենց զաւակներուն կրթութիւնը, եթէ յաջողիմ հիմնել մատչելի վարժարան մը. ենթադրելով թէ այդ ծնողքները պիտի գործադրեն իրենց խոստումը, գոնէ քառասուն աշակերտ պիտի կրնամ ունենալ. հետեւաբար, առ այժմ երկու հոգիանոց քանի նստարաններու և գրասեղաններու պէտք ունիմ. որոնց համար դէմ 20 կինէի ծախք մը կ'ենթադրեմ.

— Ըսել է թէ առ այժմ 50 կինէով կարելի պիտի ըլլայ բանալ վարժարանը, չէ՞, յարեց ուիկին Ազնիւ։

—Այո՛, պատասխանեց Արծուիբունեան, նուազագոյն հաշիւով.

— Մեծ բան մը չէ՛, յարեց ուիկինը վստահ չեչտով մը, մեր Էֆենտիին թող ասոր այդ գումարը.

— Ո՞ր Էֆէնտին, հարցուց Արծուիբունեան զարմացկոտ դէմքով մը.

— Մե՛ր Էֆէնտին, կրկնեց ուիկինը, չէ՞ք լսած, մեր Սաւո՛ւղ Էֆէնտին։

— Ո՞ւր կը բնակի, հարցուց Արծուիբունեան։

— Հա՛ս, պատասխանեց ուիկինը, ա՛յս բնակարանին մէջ, իր հարսը չե՞մ ես.

— Ներեցէ՛ք, ա՛կին, ըսաւ Արծուիբունեան, մատանագետ էֆէնտի՛ն լսել կ՛ուզէք։

— Այո՛, նայե՛ցէք, պատասխանեց ակին Ազնիւ, քիչ մըն ալ կը սպասենք, յետոյ կ՛առնեմ ձեզ իր սենեակը կ՛առաջնորդեմ, վերէն անչուչա, անկողինը պառկած է, հիւանդ։

— Ինչպէս...

— Վազ՛ուց հիւանդ է, սիրելի՛ս, ըսաւ ակինը, ծերութեան հիւանդութի՛ւնը, ինտուէնսոյ մը կա՛յ. չէք դիտեր, ո՛րքան կ՛ախորժի հայրենիքի խօսքեր լսել։

Նոյն պահուն չուկ մը լսուեցաւ դուրսէն, ոտքի ձայներ, ակինը դէպ ի դուռը վազեց ու կիսովի բացաւ զայն։

Սպասուհին էր, նոր հիւրի մը ժամանումը կ՛ազդարարէր. այցաքարտ մը յանձնեց, ուսկցնելով թէ Արծուիբունեանը կը փնտռէր այցելուն։

Տիկինը, այցաքարտը կարդալէ յետոյ, զարճաւ Արծուիբունեանի, և այցաքարտը ցոյց տալով,

— Կը ճանչնա՞ք, ըսաւ, այս այցաքարտին տէրը.

Արծուիբունեան տեղէն ցատքեց և մօտենալով ակինոջ, այցաքարտը կարդաց և ըսաւ.

— Այո՛, ակի՛ն, կը ճանչնամ դինքը, ընկերս է։

— Էհ ուրեմն, յարեց ակինը, պատասխի՛ր սպասուհիս, թո՛ղ վեր առաջնորդէ։

Ցետոյ դառնալով սպասուհին, ըսաւ.

— Վեր առաջնորդէ՛ հիւրը։

Քանի մը վայրկեան վերջը, բարձր հասակով ու գեղին մազերով երիտասարդ մը ներս մտաւ սենեակէն։

Արծուիբունեան զանի ներկայացուց ակին Ազնիւ, ըսելով.

— Պարո՛ն Քանասարեանն, եղբայրակիցս է, անգլիերէնի մատնադէտ ուսուցիչ, Բոգէրթ Գոլէճէն.

Տիկին Ազնիւ, յարգալիր վերաբերում մը ցոյց տուաւ նորեկ այցելուին, զոր իր գիմացը նստեցուց, բազմոցին միւս անկիւնը։

Ցետոյ, Արծուիբունեան հակիրճօրէն պատմեց թէ ինչպէս ակած է իր և Քանասարեանի միջև գոյութիւն ունեցող բարեկամութիւնը, չմոռնալով յիշել Ազնքանդրիոյ վարժարանին վարման հետեւանքով իրենց երկուքին կրած զրկանքը։

— Տիկի՛ն, ըսաւ, պարո՛ն Քանասարեանի հետ ընկերովի պիտի բանանք մատնագրի վարժարանը, հետեւաբար կրնանք չարաւնակել մեր խօսակցութիւնը։

— Ոչ՛ խե՛ղճ եմ, յարեց ակինը, սիրելինե՛ր, սրտանց կը վախճիմ որ յաջողութեամբ պսակուի ձեր փափաքը. հաւատացէ՛ք, այս

յուրը մեծապէս ուրախացուց դիս, և, ինչպէս քիչ առաջ ըսի, ոչ մէկ ջանք չպիտի խնայեմ, նախնական դրամագլուխը ձեռք բերելու համար։

— Երախտապա՛րտ ենք, ա՛ղկին, ըսաւ Քանասարեան, ժպտուն դէմքով մը, չպիտի մոռնանք երբեք ձեր բարիքները։

— Ի՞նչ բարիք, բողոքեց ալկինը, պարտականութիւն մըն է ըսկ, պարո՛ն, եթէ երբեք կարենամ կատարել. դուք եկած էք փրկելու մեր գաւառները, մե՛նք պիտի երախտապարտ մնանք ձեզի, չէ՞...։

Նոյն պահուն սպասուհին ներս մտաւ ափսեով մը, մրգոյլի ու սուրճ ներկայացուց Քանասարեանին։

Երբ սպասուհին դուրս ելաւ, ալկին Ազնիւ չարաճակելով խօսակցութիւնը.

— Պարո՛ննե՛ր, ըսաւ, հիմա եթէ չխոսէն ոսկի պատարաւ ունենանք, պիտի կրնա՞ք բանալ մանուածոյ վարժարանը.

— Անտարակո՛յս, պատասխանեց Սանասարեան.

— Այդ չխոսէն ոսկիով, յարեց Արծուխրունեան, մանուածոյ վարժարան մը բանալ յանդգնութիւն է, ալկի՛ն։ սակայն, ինչպէս քիչ առաջ յայտնեցի, կը յուսամ թէ չուրջ քառասուն աշակերտներ ունենանք.

— Կ՛ունենա՛ք, կ՛ունենա՛ք, կրկնեց ալկինը գուարթ դէմքով մը։

— Սրդ, եթէ այդ աշակերտները կանխիկ վճարեն եւամսեանները, չարաճակից Արծուխրունեան, այն ատեն, բնաւ մտահոգութիան պատճառ մը չի մնար.

— Կը վճարե՛ն, կը վճարե՛ն, յաւելուց ալկինը, բոլոր օտար վարժարաններուն կը վճարեն, ինչո՞ւ ձերինին չպիտի վճարեն.

— Ի՞նչ կը վճարեն, ալկի՛ն, օտար վարժարաններուն, հարցուց Քանասարեան.

— Մէ՛կ եղիպտական ոսկի. այսինքն, ամսական 26 ֆրանք, պատասխանեց ալկինը. իմ երեք վարդրիկներուս համար ամսական 80 ֆրանքի գումար մը կը վճարենք, եւամսեան՝ կանխիկ. պարոննե՛ր, երբեք մի՛ վհատիք, պիտի բանանք այդ վարժարանը, այո՛, պիտի բանանք...։

Տիկին Ազնիւի դէմքը կը չոգար. երկու վարժապետներէն աւելի ոգեւորուած կ՛երեւար, և անհամբեր՝ մանուածոյ վարժարանը բանալու։

Տեղէն ելաւ և սկսաւ մեն ու մեն անհանգիստ մէջ։ Արծուխրունեան ու Քանասարեան, խորհրդաւոր ակնարկներով կը խօսակցէին, մինչ ալկինը կը չարաճակէր անհանգստութեամբ չափել իր առանձնասենեակին երկայնքը։

Անսովոր մտածում մը կը չարչարէր այդ աւազքինի կնոջ ուղեղը, յանկարծ կանգ առաւ անկիւնի ձորձապարանին առջեւ, բացաւ դայն

ու կար, խոշորիկ ծրար մը դուրս հանեց. յետոյ, ծրարը ձեռքը-
բուն մէջ, եկաւ նորէն նստաւ իր տեղը։

Երկու վարժապետները լուռ, անշարժ, կը դիտէին սիկին Ազնիւի դէմքը, որ կը պայծառանար տակաւ։ Այսպէս, քանի մը րոպէ տեւող լռութենէ մը վերջ.

— Պարոննե՛ր, ըսաւ սիկինը, կրո՛ ծրարը ձեռքերուն մէջ դար-ձընելով. կը տեսնէ՞ք այս ծրարը իմ սեփական գոհարներս կը պարու-նակէ, տա՛ր բոլոր անձնական հարստութիւնս։

Եւ ծրարը բանալով, բազմոցին վրայ իրարու քով չարեց գո-հարները. — Եռանկիւնի երկու բանտանգիծներ, երեք ադամանդա-կուռ պուօշներ, չորս զոյգ օղեր, երեք զոյգ ապարանջաններ, մէկ քանի փոքրիկ ոսկեայ ժամացոյցներ, երկու թառամանեակներ, զանազան մատնիներ, մարգարտի, ադամանդի, և ուրիշ թանկագին քարերու գերընտիր հաւաքածոյ մը։

Քանասարեան գայլի նայուածքը սեւեռած, վայրկենապէս ապշու-սիկ ու լռիկ կ'ուզէր այդ չոլշոլուն պերճանքներու դանձը, մինչ Արծուիբունեան, երկիւղած պաչառմամբ մը կը հետեւէր սիկին Ազ-նիւի ձեռքի չարժումներուն, երբ անոնք կը փորձէր իր գոհարներուն մէջէն դասել մէկ երկուքը.

Ի վերջոյ, մէկ զոյգ ապարանջան դասելով, դարձաւ ըսաւ սիկինը։

— Պարոննե՛ր, տա՛ր մէկ զոյգ ապարանջան, հարսնութեանս ըն-ծայ արուած՝ կեսրոջս կողմէն. Բարիզէն յանձնարարուած է 2000 ֆրանքով, ինչպէս կը պատմէր մեր էֆէնտին. այսօր չուրի մէջ ար-ժանի կիներ կ'արժէ։

Դառնալով Արծուիբունեանի.

— Սիրելի՛ պարոն, ըսաւ համակրալիր դէմքով մը, առէ՛ք ա-րեան, տարէ՛ք գրաւի դրէ՛ք սեղանատոմի մը քով, կամ գրամատուն մը, ո՛ւր որ կ'ուզէք, վերջապէս ձեր գործը տեսէ՛ք. ես ձենէ աւելի կը վստահիմ որ ժամ առաջ բացուի մանուածոր վարժարանը. չէ՞ք դիտեր, ո՛րքան կարօտ ենք այդպիսի կրթական հաստատութեան մը։

Պահ մը պազ լռութիւն մը տիրեց. երկու վարժապետները չուա-րած, իրարու կը նայէին։ Վերջապէս, Արծուիբունեան, լռութիւնը խզելով և յանկարծ ոտքի կելլելով.

— Ազնուափայլ սի՛կին, ըսաւ, ա՛յս վայրկենէն սկսեալ, դէմ պիտի ճանչնանք մեր ծրագրած վարժարանին Հիւմնադիր-Պահապանու-հին. սակայն, ներեցէ՛ք, դժբաղդաբար, չպիտի կրնանք ընդունիլ ձեր առաջարկը, մենք պարզ մշակներ ենք, ազգային կրթութեան հա-մեստ մշակներուն, չպիտի կրնայինք բնականաբար չհանգուցել ձեր ա՛յսքան ազնուօրէն և գործնականօրէն արտայայտուած վճռակամութեան

անկեղծ զգացումները. կ՛ապաչեմ, ծրարեցէ՛ք վերատին, պահեցէ՛ք այս գոհարները. ձեր սիրտը մեզի համար, հաւատացէ՛ք, գոհարներէն ամենէն թանկագինը կը համարուի։

— Բայց, պարոնի՛ր, բողոքեց սիկինը, ի՞նչու պիտի մերժէք այսքա՛ն սովորական առաջարկ մը, ես յօժարակամ կը նուիրեմ գոհարներուն մէկ վոքրիկ մասը, զուք ի՞նչու խղճահարուիք պիտի.

— Ո՛չ, սիկի՛ն, ո՛չ, կրկնեց Արծուիբունեան, մենք չենք կրնար ընդունիլ այս առաջարկը, կ՛ապաչեմ, մի՛ այլ ևս պնդէք։

Նոյն պահուն, Քանասարեանի սովահար զայլի աչքերուն մէջ օտարոտի նշոյլներ կը կայծկլտային, գոհարներուն չսայլ չզչդոտմանքէն չլացած, և Արծուիբունեանի յամառ մերժումին դէմ զայրացած, չարաչուք նայուածք մը կը չանթէր անոր. չէր ուզեր բնաւ ատիթը փախցընել. ի՞նչ կ՛ըլլայ, ի՞նչ անպատեհութիւն կայ, կ՛ըսէր ինքնիրեն, մնծահարուստ, վարձամ, միլիոնատէր մարդու մը կնոջը գոհարները չե՞ն. իր նիհ թատրաչա փիլիսոփայութեան առջեւ զատապարտելի կը գնահէր իր ընկերոջ ա՛յսքան անչահախնդիր վերաբերումը. կը մտածէր միջամտել, և Արծուիբունեանի տխմար յամառութիւնը կտրել. սակայն, միւս կողմէ, չէր համարձակեր, իրեն ծանօթ էր իր պաշտօնակիցին անդրդուելի կամքին կորովը, նոր նկատրագիրը. և որպէս զի, ո՛և է կասկած մը չը հրաւիրէր իր վրայ.

— Տի՛կին, ըսաւ, կ՛ապաչեմ, այդ գոհարները տարէ՛ք, պահեցէ՛ք քանի որ ա՛յդքան եռանդով կը վարիք այս գործին, ուրիշ կերպով մը կրնաք ձարել նախնական գրամագլուխը չէ՞։

— Ի՞նչպէս, պարո՛ն, հարցուց սիկինը։

— Օրինակի համար, պատասխանեց Քանասարեան, բարեխօսելով էֆէնտիին, կամ ձեր պատուական ամուսնոյն՝ Սիմոն պէյին։

— Ի՞նչ խօսիմ, դարձեալ հարցուց սիկինը.

— Ձե՛ն կրնար այդ գումարը փոխ առ մեզի, յարեց Քանասարեան, մէկ կամ երկու տարուան պայմանաժամով։

— Ա՛խ, սիրելի՛ պարո՛նները, հառաչեց սիկին Ալնիւ, զուք չէ՛ք գիտեր ինչե՛ր կը քաչեմ ես. կ՛ապաչե՛մ այդ կէտերը մի՛ քրքրէք. ինծի համար լաւագոյն է գրկուիլ բոլոր գոհարներէս, քան թէ դիմել մեր Սիմոն պէյին։

Երկու վարժապետները լռեցին, չէին համարձակեր աւելի առաջ տանիլ իրենց հետաքրքրութիւնը։

Սակայն սիկին Ալնիւ միչա կը պնդէր, կը թախանձէր, կը պաղատէր Արծուիբունեանի, ընդունիլ իր զատած գոհարները, և զանոնք սեղանատրի մը քով գրաւ դնելով, տոգոլ նախնական գրամագլուխը։

Արծուիբունեան յանկարծ ոտքի ելաւ, և Քանասարեանի ականջին բան մը փսփսաց։

Քանասարեան անմիջապէս ոտքի ելաւ և դառնալով տիկին Ազնիւի, խիստ քաղաքավար չեչառով մը.

— Տիկին, ըսաւ, ինձի թոյլ տուէք որ մեկնիմ, ժամադրութիւն մը առած եմ, սոխպուած եմ որչափ ժամուն անպատճառ եմ գտնուիլ։ Ներեցէք, կը խնդրեմ,

— Ազա՞տ էք, պարո՛ն, մրմնջեց տիկինը, զայրոյթ նայուածք մը նետելով Արծուիբունեանի։

Քանասարեան մեկնեցաւ և Արծուիբունեան պարձեալ մինակ մնաց տիկին Ազնիւի հետ։

— Սիրելի, պարո՛ն, ըսաւ տիկինը, կ՚ապաչե՛մ, ինձի պէտք է բացատրէք, ինչ կը մերժէք առաջարկս, որպէսզի ձեր ընկերոջ ներկայութենէն նեղուեցաք, որպէսզի անխոհեմութի՛ւն մը գործեց.

— Ա՛ւ լիցի, տի՛կին, բողոքեց Արծուիբունեան, ինչ կ՚ըսէք, ինչ անխոհեմութի՛ւնը գործած պիտի ըլլաք, և՛ ձենէ խնդրեցի որ չարաշահուի խօսակցութիւնը, և՛ սէի զանի ձեզի յանձնարարողը, ինչո՞ւ այդպիսի կասկածներ կը մտացածնէք.

— Ուրեմն ինչո՞ւ կը մերժէք, պարձեալ կրկնեց տիկինը, յամառօրէն պնդելով, ես այս ապահանջանը չե՛մ դներ թէև, վազուց ձգած եմ արդուզարդը, սիրելի պարոնս, եթէ սիրես բանաւոր, ներսի վէրքը պիտի տեսնէք, ու սոսկումով պիտի թողուք փախչիք.,.։

Արծուիբունեան սարսռաց. ինչ ըսել կ՚ուզէր տիկին Ազնիւ. արդեօք ինչ ներքին վիշտ ունէր. ինչ վէրք պիտի ունենար այդ փարթամութեան, այդ պերճանքին ու փառքին մէջ։

— Ձեզի եմ, պարո՛ն Արծուիբունեան, չարաշահեց տիկինը, ըսէ՛ք ինձի, ինչո՞ւ կը մերժէք, ինչ նկատումով, յայտնեցէ՛ք ինձի ձեր մտածումները, ես յօժարակամ կը նուիրեմ ձեզի, զուք ինչ առարկութիւն կրնաք ընել. իմ տիւթեան գոհարներուս բացարձակ տէրը չե՞մ, ո՞վ կրնայ ձեռքս արգիլել. մանաւանդ, եթէ լսես տարաձայնութեան հասարակութեան մէջ, ամէնքն ալ պիտի գնահատեն այս ժեսթս, չէ՞. մանաւանդ վարժարանի մը հիմնարկութեան նպատակին պիտի գործածուի. հետևաբար, բանաւոր չեմ գտներ ձեր մերժումը.

— Շա՜տ կ՚ապաչեմ, տի՛կին, փակեցէ՛ք այս խնդիրը, վերցուցէ՛ք մէջտեղէն այդ ծրարը, մերժումս վերջնական է։

Տիկին Ազնիւ, սիրտը կոտրած, ծրարը վերցուց ու տարաւ տեղը պրաւ դարձեալ։ Յետոյ, Արծուիբունեանի քով եկաւ նստաւ. և

— Շա՜տ լաւ, պարո՛ն, ըսաւ, քանի որ մերժեցիք իմ առաջարկս, ըսէ՛ք հիմա, ինչ միջոց խորհած էք նախնական դրամագլուխը ճարելու համար,

— Ես այս քաղաքին մէջ դեռ ո՛չ ոք կը ճանչնամ, ա՛ղկին, պա-տասխանեց Արծուիբունեան, միայն, պէտք է ձեզի խոստովանիմ, Սպիտակաղբիւր Թաղական Խորհուրդի ատենապետ Հայկ Էֆէնտի էքիպէրէն այցաքարտ մը բերած էի Եուսուֆ Աղիզ պէյին, որուն յանձնելի արդէն. նոյնպէս, այցաքարտ մըն ալ ձեր պէյին բերած եմ իր բարեկամներէն մէկուն կողմէն.

— Մեր ո՞ր պէյին, հարցուց ա՛ղկինը հետաքրքիր ղէմքով մը.

— Սիմոն պէյին, պատասխանեց Արծուիբունեան, դեռ քովս պահած եմ, յարմար առիթ մը կը փնտռեմ իրեն ներկայանալու և այդ այցաքարտը յանձնելու համար:

— Որմէ՞ է այցաքարտը, հարցուց ա՛ղկինը, կրնա՞մ դիտնալ.

— Մխոչհանէն.

— Օ՛... բացագանչեց ա՛ղկինը, չա՛տ լա, չա՛տ լա, աճապա-րեցէ՛ք, եթէ կրնաք, վազեցեք մի՛ թողուք, այսօր իսկ յանձնեցէ՛ք պէյին, ես պիտի ուզէի զայն ձեռքովս յանձնել իրեն, բայց ազէկ չի՛ փախիր:

— Ներեցէ՛ք ա՛ղկին, յարեց Արծուիբունեան ժպտելով, Մխոչ-հան ինձի պատուիրեց արդէն որ իմ ձեռքովս յանձնեմ քարտը, ա՛ղ-կին Աղնիւը թո՛ղ չիմանայ բաւ.

— Տեսա՞ք, սիրելի պարոնս, չըսի՞ ձեզի թէ ազէկ չի՛ փախիր իմ ձեռքովս յանձնելը. դուք անձամբ ներկայացէ՛ք պէյին, յետոյ ինձի կը հաղորդէք ձեր տեսակցութեան արդիւնքը, չէ՞.

— Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Է՛, Եուսուֆ Աղիզ պէյ ի՞նչ բաւ, հարցուց ա՛ղկինը նոյն հետաքրքիր ղէմով.

— Խոստացաւ դիս վաղը ներկայացնել Տիգրան բաշա Տ'Ապրոյի,

— Լա՛ւ ուրեմն, սիրելի պարոն, ընդմիջեց ա՛ղկինը, բաշային կը բացուիք և նախնական դրամագլխի պէտքը կը հասկցնէք իրեն:

— Ա՛ս ալ նոյնը կը խորհիմ, յարեց Արծուիբունեան:

Տիկին Աղնիւի դէմքը վերստին չորալ սկսաւ, և առաւ դարձեալ իր նախկին զուարթ արտայայտութիւնը: Ցետոյ, չկրնալով զսպել իր ներքին դէն եռացող ժժդոնութիւնը՝ դոհարներու մերժումին առիթ.

— Սիրելի՛ պարոն, բաւ դոլար ձայնով մը, կ'աղաչեմ, ինչո՞ւ կը մերժէք առաջարկս:

— Ի՞նչ առաջարկ, ա՛ղկին, հարցուց Արծուիբունեան, չհասկցած ըլլալ կեղծելով:

— Մոռցա՞ք, յանդիմանեց ա՛ղկինը թեթեւ ժպիտով մը. ձեր ընկերը թո՛ղ չիմանայ, ես ձեզի կը յանձնեմ, գայէ՛ք ապառով տեղ մը գրաւ դրէ՛ք և չուտով կարգադրեցէ՛ք ձեր գործը.

Արծուիբունեան յանկարծ ցատքեց տեղէն և պատրաստուեցաւ

հրաժեշտ առնել, ա՛յնքան ազդուած կ՚երեւար սիկին Ազնիւի նոյն ինդիրը յուզուիլէն։ Սակայն այս վերջինը, նշմարելով իր խօսակցին զսպուած բարկութեան արտայայտութիւնը. անոր դէմքին վրայ նկարուած, անմիջապէս փոխեց խօսակցութեան նիւթը, և

— Ներեցէ՛ք պարո՛ն, բաւ կնոջ յաւուկ դէմքի փարուկ ծաղմածուռմով մը, մոռցած էի. ա՛յ չեմ խօսիր այդ մասին. հիմա ձեզի ուրիշ բանիքներ ունիմ, հանդարտեցէ՛ք։

Եւ Արծուիբունեանի ձեռքէն բռնելով, զանի վերատին նստեցուց բազմոցին վրայ, և ինք, աւելի մօտենալով, նստաւ անոր քովը։

Ճիշդ այդ պահուն, սպասուհին ձայնը լսուեցաւ դուրսէն.

— Տի՛կին, կը ձայնէր սպասուհին, էֆէնտին ձեզ կը կանչէ։

— Ինչ ազուոր աւիթ, բացագանչեց սիկին Ազնիւ, հիմա ձեզ պիտի առաջնորդեմ էֆէնտիին մօտակը. թէ և հիւանդ, անկողնին է, բայց հոգ չէ՛, պիտի տեսնէք, ո՛րքան պիտի սիրէ ձեզ։

Արծուիբունեան, չկրնալով ծածկել իր գոհունակութիւնը՝ սիկին Ազնիւի այս առաջարկին համար, գոչեց.

— Շնորհակա՛լ եմ, ո՛րքան ազնիւ էք, սիկին...։

— Զա՛րժէր, սիրելի՛ պարո՛ն, իմ պարտականութի՛ւնս կը կատարեմ միայն. հիմա քովը պիտի երթանք, վստահ եմ, ձեր լեզուով պիտի դիւթէք մեր էֆէնտին. չա՛տ հայրենասէր է, գիտցած ըլլաք երէ բաղդ ունիք, կը նայիս յանկարծ կը խոստանայ ինք հոգալ նախնական դրամագլուխը. տեսնե՛նք, ինչ կը ցուցնէ Աստուած։

— Տիկի՛ն, յարեց Արծուիբունեան հպարտ չեչտով մը, հաւատացէ՛ք, լո՛կ ձեր բարոյական ազակցութիւնը պիտի բաւէ գլուխ հանելու այս ձեռնարկը։

— Ինչպէս...

— Կիները, ա՛խ կիներ, երէ ուզեն, հրաշքներ կը գործեն, անկարելիները կարելի կը դարձնեն.

— Պարզ խօսեցէ՛ք, կ՚աղաչեմ, ինչ ըսել կ՚ուզէք։

— Ըսել կ՚ուզեմ երէ, պատասխանեց Արծուիբունեան, հակառակ պարագային, երբ ամէն կողմէ լքուինք, ձե՛ր իսկ նախաձեռնութեամբ, քանի մը սիկիններէ յանձնախումբ մը կը կազմուի, և այդ գումարը ձեռք կը բերուի։

— Ինչո՛ւ չէ...

ՋՆՋՈՒԱԾ ԿՏԱԿԸ

Տիկին Ազնիւ, Արծուիբունեանի ընկերացած, ներս կը մտնէր օդասուն, ընդարձակ, ճոխապէս կահաւորուած սենեակէն, որուն անկիւնը, չքեղ մահճակալի մը մէջ պրկուցած, Էֆէնտին կը պառկէր, Առաջնորդեան դերդաստանին նահապետը, երբեմնի խոխմի մատանապետ Սաւուղ Էֆէնտին, որ արդէն ծանօթ է վէպիս ընթերցողներուն։

Ակնարկ հիւանդը, անկողնին մէջ երերաց, գլուխը քիչ մը վեր առաւ։ Իր սիրեցեալ հարսը կեցած էր մահճակալին առջեւ։

— Ազնի՛ւ, մրմնջեց Էֆէնտին, ո՞վ է պարոնը.

— Էֆէնտի՛ս, պատասխանեց տիկին Ազնիւ, Պոլսէն եկած է. նոր գաղթականներէն, լեզուագէտ վարժապե՛տ մըն է։

— Ի՞նչ է անունը, ո՞ր տեղացի է, հարցուց դարձեալ Սաւուղ Էֆէնտին։

— Պարոն Արծուիբունեան՛ն, պատասխանեց հարսը, Կիլիկիայ կողմերէ՛ն է։

— Ո՞ր քաղաքէն...

— Զեթունէ՛ն է Զեթունէ՛ն, պատասխանեց տիկին Ազնիւ։

Էֆէնտին յանկարծ կենդանացաւ, առանց ուրիշի օգնութեան, նստաւ մահճակալին մէջ, և Արծուիբունեանի դառնալով.

— Մօտեցի՛ր նայիմ, զաւա՛կս, մրմնջեց դանդաղ ձայնով, քովս եկո՛ւր նստէ՛, նստէ՛.

Յետոյ դառնալով իր հարսին.

— Ազնի՛ւ, բաւ, սա չալը վրան ձգէ՛։

Եւ տիկին Ազնիւ, հօրը վրայ դուրգուրացող զաւկի մը փութկոտութեամբ, իսկոյն լոգոցի չալը ձգեց Էֆէնտիին ուսերուն վրայ։

Սաւուղ Էֆէնտին հետաքրքրութեամբ կը զննէր նորեկ հիւրին դիմագծերը, ինչպէս եթէ վաղեմի ծանօթի մը հանդիպած ըլլար։ Իր հին յիշատակները քրքրելով, կը ջանար իր միտքին մէջ վերապրեցնել մոռցուած անցեալ մը, որ տակաւին իր կեանքին քաղցրագոյն և հեշտալի փուլերը կը յիշեցնէր։

Արծուիբունեանի դառնալով

— Զաւա՛կս, բաւ, ինչ էր անունդ,

— Արծուիբունեան՛, պատասխանեց տիկին Աղնիւի պաշտպանեալը.

— Ցիչեցի՛. յիշեցի՛, կրկնեց Էֆէնտին, երեքցնելով ալեհեր գլուխը, դուն Զաքրեանը պիտի ճանչնաս, Զօլագ-Վարժապե՛տը, չէ՞։

— Անշո՛ւշտ, պատասխանեց Արծուիբունեան, ազգականս ու թաղեցիս է, իրմէ դաս առած եմ քերականը.

— Ըսել է թէ, չարունակեց Էֆէնտին, Մարաչի Վարժապետեան Տէր Յովհաննէս աւագ քահանա՛ն ալ պիտի ճանչնաս դուն.

— Անշո՛ւշտ, պատասխանեց Արծուիբունեան, հապա՛ւ ևսիմ մարտ ալեհեր մըն էի, դեռ կը յիշեմ, Մարաչէն միշտ սուակ կը գրբկէր, Զեթունի վարժապետներուն ամսականները։

— Ապրի՛ս, զաւա՛կս, յարեց Էֆէնտին ժպտելով, լաւ կը յիշես դէպքերը. Չորսաձեան Տէվլէթ Էֆէնտին և յիշեալ Աւագ քահանան իմ կողմէս փոխանորդ կարգած էի Զեթունի դպրոցներուն հսկելու և իմ գրկած գումարներս՝ վարժապետներուն բաշխելու համար։

— Շա՛տ լաւ կը յիշեմ, Էֆէնտի՛, ըսաւ Արծուիբունեան, նախապատո՛ւ կու գայ, կ՚ըսէին, դրամը, խովի մատանապետ Առաքնորդեան Սաւուղ Էֆէնտին կը գրկէ այդ դրամը, կը պատմէին այն ատեն. եթէ չեմ սխալիր, վեց տարի չարունակ գրկուած է այդ տարեկան գումարը։

— Այո՛, այո՛, զաւա՛կս, կրկնեց Էֆէնտին հառաչելով. ա՛խ, ինչ ըսեմ, ինչ ըսեմ արդիւսկին.

— Ի՞նչպէս, հարցուց Արծուիբունեան զարմանալով դէմքով մը.

— Ա՛խ, դարձեալ հառաչեց հիւանդ Էֆէնտին, մի՛ նորոգեր հին ցաւերս, զաւա՛կս.

Եւ սկսաւ լալ։

Տիկին Աղնիւ իսկոյն մատաղ թաշկինակով մը սրբեց Էֆէնտիին արցունքները, մինչ Արծուիբունեան, ապշահար, կը դիտէր լացող ծերունին։

Ցետոյ, քիչ մը հանդարտած.

— Զաւա՛կս, չարունակեց Էֆէնտին, ես, տղայութենէս իվեր, լսած էի Զեթունի քաջութիւնները. սերտարի մը պէս կը պաշտէի այդ արի լեռնականները, և, երբ Առաւտած այս դիրքը պարգևեց ինծի, ուխտեցի յաւերժական յիշատակարան մը թողուլ հոն, Զեթունի դպրոցներուն համար կարեւոր գումար մը կտակելով, երեք հազար ոսկի, որուն տոկոսները հոն կը գրկէի տարուէ տարի...

— Սակայն, Էֆէնտի՛, ընդմիջեց Արծուիբունեան, միայն վեց տարի չարունակեցիք գրկել այդ նպաստը. յետոյ, յանկարծ դադրեցուցիք, եթէ չեմ սխալիր. մինչև ցարդ անլուծելի հանելուկ մը կը մնայ մեզի համար այդ խնդիրը.

— Հանելուկ մը չէ՛, զաւակս, յարեց Սաւուղ Էֆէնտի, գլուխը

ձեռքով, ա՛խ, ինչ ըսեմ այդ անխիղճին, որ ջնջել տուաւ այն կըտակը։

Եւ դարձեալ սկսաւ լալ։

Տիկին Ազնիւ նորէն սրբեց արցունքները ձեռքի մեռաքսէ թաշկինակովը։

Երբ Էֆէնտին ինքզինք դատաւ ու հանդարտեցաւ, ցոյց տալով տիկին Ազնիւը.

— Անա՛ հոս է, ըսաւ, թո՛ղ ինք պատմէ, ի՞նչպէս ջնջուեցաւ կտակը։

— Հայրի՛կ, տաարկեց հարսը, մէկդի թողունք հիմակ այդ խընդիրը, պիտէ՞ք, մեր պարոնը Պոլիսէ՛ն կուգայ, բա՛ւն ուզէն, աչքեր տալ տեսած է տասկալի կտտրածները։

Ծերունին ինքզինք ամփոփելով դարձաւ ըսաւ Արծուիբունեանի.

— Հայտատանէն ինչ խապար...

— Էֆէնտի՛, պատասխանեց Արծուիբունեան, ինչ լուր կ՚ուզէք Հայտատանէն, արիւնը հոսեցաւ հեղեղի պէս եւ Պատոյ տաքերը Ըրջեց. ամենուրեք տարտարը կը տիրէ. գիւղերը, քաղաքները մոխրակոյտներու վերածուեցան. բոլոր օճախները մարեցան. հազարներ, տասը հազարներ, հարիւր հազարներ կեղեքուեցան, խողխողուեցան, աքսորուեցան, բանտարկուեցան. Համիտի վարձկան խուժանը պղծեց մեր տաճարները, թալեցի՛ն վանքերը. այսօր Հայտատանը լայնատարած ուերակի մը զարհուրելի համայնապատկերը կը պարզէ...

— Հերի՛ք է, մեղա՛յ, մեղա՛յ, բացագանչեց լայտնատաչ ծերունին, ա՛խ, ինչո՞ւ փախաքեցայ իմանալ այս դէպքերը։

Եւ արցունքոտ աչքերը դարձնելով տիկին Ազնիւի,

— Ինչո՞ւ խօսքը բացիր, աղջի՛կ, զոչից կշտամրոյ նայուածքով մը։

Եւ դարձեալ սկսաւ արտասուել։

Պահ մը խորունկ լռութիւն մը տիրեց հիւանդին չրջապատը։ Մարմրուն աչքերը յառած Արծուիբունեանի, խղճի խայթէն չարչարուող զղջացողի մը ներքին յուզումները կը կարդացուէր Էֆէնտիին զատամած դիմագծերուն վրայ։

Տիկին Ազնիւ, ճարպիկօրէն փոխել ուզելով խօսակցութիւնը նիւթը.

— Հայրի՛կ, ըսաւ իր ձայնին ամենէն զուարթ ու քնքոյշ չեչտաւը, պիտէ՞ք ինչու բերի ձեզ պարոնը,

— Ինչո՞ւ, ապջի՛կս, հարցուց Էֆէնտին, տակաւին նոյն դառն ու վշտոտ մտածումի բեռին տակ։

— Պարոնը, չարունակեց տիկին Ազնիւ, Էֆէնտիին ինչո՛ւէն

քոյակերուած, կը փափագի մասնաւոր վարժարան մը հիմնել Գահիրէի մէջ, ուսար վարժարանները յաճախող հայ ազաքները փրկելու համար, և

— Ապրի՛ պարոնը, ընդմիջեց ծերունին, քանի՛ լեզու պիտի սովրեցնէ.

— Թո՛ղ ինք պատմէ ձեզի, հա՛յրիկ, ըսաւ տիկին Ազնիւ, Արծուիբունեանի ճամրան հարթելով.

— Էֆէ՛նտի, ըսաւ Արծուիբունեան, անձամբ այցելեցի մայրաքաղաքին դրեթէ բոլոր օսար վարժարանները, որոնց մէջ չուրջ քսան հայ ազաքներ ուսում կ'առնեն, ի՞նչ կ'ըսեմ, կը թունաւորւին. եթէ յայդոլիմ բանալ վարժարան մը, այդ ազաքներուն ծնողքներէն խոստում առած եմ, ամէնքն ալ իրենց զաւակները պիտի ղրկեն իմ քովս. հայերէն, արաբերէն և ֆրանսերէն լեզուներէն զատ, պիտի սովրին չատ մը դիտութիւններ, ստամպոլաբութիւնը, ազգային թէ ընդհանուր ազգերու պատմութիւնը, ևն.

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, կրկնեց էֆէնտին, գովելի նպատակ.

— Բայց ի՞նչ օգուտ, ընդմիջեց տիկին Ազնիւ.

— Ի՞նչ կայ ու, հարցուց էֆէնտին.

— Ինչո՞վ պիտի վարձուի վարժարանին չէնքը, ինչո՞վ պիտի չինուի տուրին նստարանները, դրասեղանները, և ուրիշ դպրոցական անհրաժեշտ գոյքերը,

— Սահակ չունի՞, հարցուց էֆէնտին զարմացկոտ դէմքով մը.

— Ի՞նչ, ասոնք, ի՞նչ կ'ըսէք հա՛յրիկ, բոլոր քսան հարիւր, հարցուցի՛ք անգամ մը, ա՛րդեօք կուզայ պարոնը, հազիւ կրցած է ճարպարիլ մանուկ ձիրանները, հայածական, փախստական ինկած է հոս, ա՛րդեօք պիտի ըլլար սահակը. գիտէ՞ք հինգ տարի բա՜նտը պահած է.

— Վա՛խ, վա՛խ, վա՛խ, ափսոսաց էֆէնտին, գլխի ցաւագին ճօճումով մը։

Տիկին Ազնիւ սիրտը կը բարախէր, հոգեբանական րոպէն կը մօտենար. յոյս ներչնչող պարագաները կ'աւելնային հետզհետէ, և խօսակցութիւնը խիստ չահեկան փուլի մը մէջ կը մտնէր։ Սակայն, միամիտ կինը խարուած էր. Սաւուղ էֆէնտին, թէև ազգասէր բարերարի համբաւի մը սիրացած էր, համոզուած նուիրատուչ մըն էր, անհանդուրժելի բարոյախօս մը, անխոնջ խրատատու մը, քան թէ բարեգործ կամ նուիրատու մը։

— Տա՛ս, ըսաւ Արծուիբունեանի, քանի որ սահակ չունիս, ի՞նչ չափ պիտի բանաս վարժարանը։

— Սահակը միայն կը պահի, էֆէնտի՛, պատասխանեց Արծուիբունեան, միւս պայմանները լրացուցած եմ. դպրոցական յայտագիրը պատրաստ է արդէն, Շարա Մուհամմեդ Ալի պողոտան, Մէնչիլէ

տանող թրամվէյին վրայ, տասնըվեց սենեակներով եւ ընդարձակ պարտէզով չէնք մը կայ, տասնըմէկ կիներ ամսականով կաթելի է վարձել. իսկ նստարան, գրասեղան եւ ուրիշ գոյքեր, մէկ չափաւոր մէջ կը պատրաստուին, ուսուցչական մարմինն ալ դիւրին է կազմել, եթէ...

— Սատկ ըլլայ, չարունակեց Էֆէնտին.

— Անտարակո՛յս, յարեց Արծուիբունեան։

— Հա՛յրիկ, ըսաւ տիկին Ազնիւ, մեծ գումար մը չէ՞։

— Ի՞նչ կ'ըսես, աղջի՛կ, յանդիմանեց Էֆէնտին, դուն գիտե՞ս որ կը խօսիս։

— Ցիտուն կինէ՛ միայն պէտք է, չարունակեց հարսը.

— Ցիտուն կինէ՞... կրկնեց Էֆէնտին։

— Այ՛, յարեց Արծուիբունեան, եթէ այդ գումարը պատրաստ ըլլայ, անմիջապէս կը ձեռնարկեմ գործի.

— Է՜հ, ուրեմն, ըսաւ Սաւուլ Էֆէնտին, եթէ լո՛ւկ այդ գումարով կը լինայ ֆ սրճը, մեր Սիմոնը թո՛ղ տայ։

Տիկին Ազնիւ խնդումէն պիտի լար։

— Հա՛յրիկ, ըսաւ, չեմ կարծեր թէ մեր Սիմոն պէյը տայ, եթէ դո՛ւք չի կանչէք ու չի պատուիրէք.

— Կը կանչե՛մ, կը խօսի՛մ, աղջի՛կս, յիսուն ոսկի թո՛ղ տայ մեր պարոնին, ես կը պատուիրեմ մեր Սիմոնին, ըսաւ Էֆէնտին։

Սաւուլ Էֆէնտին այս խոստումով կը յուսար քաւել անցեալի սճիր մը, որ չարունակ կը տանջէր իր խիղճը. գնէ, կ'ըսէր ինքնիրեն, այդ չնչին գումարով մեր Սիմոնը թո՛ղ իր մեղքը քաւէ. ինչ չէ՞ր որ առաջին կասկ պատռեց ու նորը դրել տուաւ. ինչ չէ՞ր Զեթունի կասկ ջնջել տուո՛ղը, անխի՛ղճ որդի...։

Իսկ Արծուիբունեան, Սաւուլ Էֆէնտիին հանդիսաւոր խոստումէն վոխտնակ ազդուելու եւ տիճուելու, ընդհակառակը, ուելի ալեւրեցաւ, դիտ իր աչքին առջեւ էր ալեւոր հիւանդը, ապաչխարող մեղ զաւորի մը դիրքին մէջ։ Ու հիւանդին սենեակը զնդան մը կ'երեւար իր աչքերուն, ձեղունը փլչիլ կը թուէր իր գլխուն վրայ. ա՛լ չէր տեսներ իր շուրջը, ո՛չ Էֆէնտիին արցունքոտ աչքերը, ո՛չ ալ տիկին Ազնիւի պայծառ ու զուարթ դէմքը։ Անի մէկ բան միայն կ'երեւակայէր տեսնել, առաջին կասկին պատռուած թուղթի կտորները. հոն, հիւանդին ոսկեզօծ մահճակալին եզերքը, իր գիմացը կը տեսնէր սառած ուրուական մը, ջնջուած կա՛մ կը...։

Ե.

ՎԱՐԺԱՊԵՏ ՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐ

Արծուիբունեան, ջնջուած կտակին տպաւորութեան տակ, հրաժեշտ առած էր տիկին Ագնիւէն և իր օթեւանը վերադարձած, Օթել տ'Ալմեյդա։

Իրիկուան զուարճին պահ մըն էր, եկեղարակատքերը դիրար կը խաչա՛ձեւէին, ցերեկուան տաժանքէն յոգնաբեկ յաճախորդները խումբ խումբ ներս կը մտնէին սրճարաններէն, քիչ մը հանգչելու, խաղալու և օրուան քաղաքականութեան վրայ խօսակցելու համար։

Հայկական սրճարանին մէկ անկիւնը նստած, նարիկլէ մը կը դուացնէր Քանասարեան, երբ ներս մտաւ Արծուիբունեան և հազ բազմութիւն մը ճեղքելով անցաւ, դնաց նստաւ անոր քով։

Բոլոր աչքերը կը յառէին երկու վարժապետներուն, օրուան հիւրանոցները, որոնք գլուխ գլխի տուած, սենեակ մը կը սրբագրէին։

Արծուիբունեան ալ տպսպրեց գաւաթ մը սուրճ ու նարիկլէ մը։

Ու հիմա, դէմ առ դէմ նստած, մարմարէ սեղանի մը չուրջ, տակաւ խօսակցութեան մը բռնուած են։

— Երանելի մարդ, կը գանգատէր Քանասարեան, ինչո՞ւ մերժեցիր...

— Ինչո՞ւ ես, ինչ ես, յանդիմանեց Արծուիբունեան, գիտե՞ս որքան փափուկ խնդիր մըն էր, եթէ յիմարութիւնը գործէնք ընդունելու, գիտե՞ս, ինչ պիտի պատահէր.

— Ինչ պիտի պատահէր, հարցուց Քարասարեան դժգոհ դէմքով մը.

— Աչադուզնե՛ր պիտի նկատուէինք, պատասխանեց Արծուիբունեան. ինչ, կ'ուզէիր որ ընդունէի՛ գոհարները. յետո՛յ, ինչպէ՞ս պիտի կրնայինք ելլել գործին մէջէն։

Քանասարեան կատղած էր, ինքզինք կուտէր, բան չէր կրնար գտնել արտայայտելու համար իր զգացած ցաւումը.

— Եղբա՛յր, ըսաւ կշտամբող ձեւով մը, տիկինը սերայօ՛ր նուիրեց այդ գոհարները, դուն ինչ խելքով ետ մերժեցիր, ինձի՛ ա մերժել տուիր.

— Դուն չե՞ս հասկնար այդ նրբութիւնները, բարեկա՛մ, յարեց Արծուիբունեան խոժոռ դէմքով մը, ես չեմ կրնար, ա՛չ ալ կը դիջանէի չահագործել բարի կնոջ մը սիրտը, որ միլիոններ կ՚արժէ. ի՞նչ կ՚ըսես, վազը պիտի սեսնե՛ս դուն, ո՛րքան օգտակար պիտի ըլլայ անոր պաշտպանութիւնը.

— Շիտակը չե՛մ կրնար հասկնալ այդ խրթին կէտերը, հեգնեց Քանասարեան, միշտ իր աչքին առջեւ բերելով մերժուած ապառանջանները։

Արծուիբունեան անհանդուրժելի կը գտնէր այս խօսակցութիւնը, Քանասարեանի երեսն վեր.

— Եղբա՛յր, ըսաւ, կ՚աղաչեմ, ա՛լ մի՛ խօսիր այդ նիւթին վրայ։

Քանասարեան լռեց. իր ընկերոջ նկարագիրը բաւական ուսումնասիրած էր, գիտէր թէ անի կ՚սաէր նիւթը, վառ երեւակայութեան սէր, յանդուգն ձեռնարկէ մը, հաւատացեալ լաւատես մըն էր անի.

Սրճարանին յաճախորդները կ՚աւելնային, մինչ անդին, երկու եղբայրակիցները, նարկիլէները կը քաշէին ախորժակով։

— Կառաո՛ն, կանչեց Արծուիբունեան, նարգա մը բե՛ր.

Կառաօնը, հաղիւ քսան տարու կայտառ երիտասարդ մը, նորեկ զաղթականներէն, անմիջապէս սեղանին վրայ բերաւ նարգան։

Եւ երկու ընկերները խաղալ սկսան։

Մէկ քառորդ խաղցած էին, երբ Արծուիբունեան տաքի կլլելով.

— Օ՛, բացագանչեց, ո՛ւր է արդէն.

— Ինչը, հարցուց Քանասարեան.

— Ժամադրութիւն առած էի, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Որո՞ւ...

— Եուսուֆ Ազիզ պէյին, մռնգաց, յանդիմանեց Արծուիբունեան.

— Գնա՛ ուրեմն, յարեց Քանասարեան, ես հոս կըսպասեմ. ե՞րբ կը վերադառնաս.

— Ո՛վ դիտէ, ժամէ մը, երկու ժամէն, հիմակուընէ չեմ կրնար որոշել, գո՛րծը գիտէ, պատասխանեց Արծուիբունեան։

Եւ հրաժեշտ առնելով, դուրս ելաւ սրճարանէն, մինչ յաճախորդները, հետաքրքրաշարժ աչքերով կը հետեւէին իրեն։

Դուրսը, սրճարանէն դրեթէ քսան քայլ հեռու, հրապարակին վրայ, կառքեր կրսպասէին, մէկուն մէջ նետուելու և ձեռքի գաւազանովը կառապանին ցոյց տալու Մուսթիյէ փողոցին ուղղութիւնը։

Հինգ վայրկեան ետքը, կառքը կանգ առաւ Ս. Աստուածածնին եկեղեցւոյ արտաքին պատին տակ, Պէյօ-ըլ-Սուրէյի փողոցին մէջ։

Կառքէն վար իջաւ, դռնէն ներս մտնելով հարցուց Եուսուֆ Ազիզ պէյը, և դռնապանին հաստատական պատասխանին վրայ, դէպի վեր ուղղուեցաւ, Առաջնորդարանը, ուր պէյը, դեռ նոր փակած

ըլլալով Նալպանտեանցոյց Յանձնաժողովին նիստը, որուն նախագահած էր, կը սպասէր Արծուիբունեանի։

Երբ տեսաւ այս վերջինը, որ իր ձեռքը կը սեղմէր։

— Պատո՛ւ, պարո՛ն, գոչեց Եուսուֆ Ազիզ պէյ, կը յարգեմ ձեր հիւրասիրութիւնը։

Յետոյ, կուրծքի փոքրիկ ժամացոյցը նայելով։

— Ճի՛շտ ժամանակին հասաք, ըսաւ ժպտելով։

— Բայց ինչո՞ւ այդքան կը զարմանաք, պէ՛յ, դիտել տուաւ Արծուիբունեան, ճշտապահութիւնը քաղաքակրթութեան տարրական պայմաններէն մէկը չէ՞...

— Մ՞յա երկրին մէջ, ընդմիջեց պէյը։

Երկուքը միասին վար իջան, եկեղեցիին բակը։

Կառքը դուրսը կը սպասէր, փողոցի դուռին առջեւ, երկուքն ալ մէջը նստուեցան։

Եուսուֆ Ազիզ պէյ, արաբերէն լեզուով պատուիրեց կառապանին կառքը վարել դէպի Սբ Ֆիլիպ Հասիս։

Մէկ քառորդ վերջը, կառքը նորէն կը մտնէր հոյակապ դռնէ մը, և ծառուղիներուն մէջէն անցնելով կանգ կ'առնէր չքեղ ապարանքի մը մարմարէ սանդուխներուն առջեւ։

Եգիպտոսի Պրատքին Գործերու նախկին նախարար Տիգրան բէյա ս'Ապրոյի ապարանքը։

Եուսուֆ Ազիզ պէյ, ինչպէս յիշուեցաւ, խոստացած էր Արծուիբունեանը ներկայացնել հայ նախարարին, որ, միեւնոյն ժամանակ, Եգիպտոսի Գաւառական Ժողովին նախագահն էր։ Գաղթական վարժապետը, փափաք յայտնած էր անձամբ տեսնելու բարեն և անոր առջեւ պարզելու մանաւանդ վարժարան մը հիմնելու իր նպատակը։ Կը յուսար ջերմ ընդունելութիւն մը գտնել անոր քով և թերեւս փափաքած արդիւնքը ձեռք բերել։

Նախարարին ծառաներէն խումիչկ մը մօտեցաւ, յարգական դիրքով մը, մինչեւ գետին ծռեցաւ և երկու այցեքարտերը վեր առաջնորդեց, ընդունելութեան սրահը։

Տիգրան բարեն դեռ չէր երեւնար, երբ հիւրերը կը սպասէին հոն՝ սրահին մէջ։

— Պէ՛յ, կ'ըսէր Արծուիբունեան, բարեն հայերէն կը խօսի՞։

— Ո՛չ, ընդհանրապէս ֆրանսերէն կը խօսի, պատասխանեց պէյը, այնպէս վարժուած է։

— Հայերէն չի՞ գիտեր, հարցուց Արծուիբունեան զարմացական չեչտով մը։

— Ա՛ճ կարծեր, պատասխանեց պէյը, մի՛ մեղադրէք, պարո՛ն, եւր, ատիթ ունեցած է սորվելու։

— Զարմանք, բացագանչեց Արծուիբունեան, հայ չէ՞ բայան։

— Հա՛յ է, յարեց պէյը, և հայ իշխանադո՛ն մը։

— Ի՞նչպէս...

— Չէ՞ք իմացած, չարունակեց Եուսուֆ Ազիզ պէյ, Տիգրան բայա ա՛Ապօ Բագրատունի չի՞ կոչուիր, եղբայր մըն ալ ունի, որ Նաթօլի կը բնակի, բէհնա ա՛Ապօ՛ն։

— Լա՛ւ ուրեմն, առարկեց Արծուիբունեան, ի՞նչպէս կ՛ըլլայ որ հայերէն չի՛ գիտեր, ինք որ հայ իշխա՛ն մըն է կ՛ըսէք։

— Ե՛ս ալ հայ դաստաւոր մըն եմ, պատասխանեց Ազիզ պէյ, Գամ հիրէի Ճառն Դատարանին մէջ, բայց, դժբաղդաբար մէ՛կ բառ չեմ հասկնար մայրենի լեզուէս։

— Ախո՛ն, հազա՛ր ափսոս, հառաչեց Արծուիբունեան, լսէ՛ք պարզապէս թէ հայութիւնը մեռա՛ծ է Եգիպտոսի մէջ։

— Ի՞նչ կը կարծէիք, հառաչեց պէյը։

— Հիմակ ի՞նչ լեզուով պիտի խօսակցինք բայային հետ, հարցուց Արծուիբունեան.

— Ֆրանսերէ՛ն, պատասխանեց պէյը, կամ եթէ կուզէք, թուրքերէ՛ն. անգլիերէ՛ն ալ գիտէ, սահուն կերպով կը խօսի.

— Բայց ո՞ր լեզուն կը նախընտրէ բայան, հարցուց Արծուիբունեան.

— Շատ կ՛ախորժի ֆրանսերէնէն, յարեց պէյը, եթէ կ՛ուզէք, ֆրանսերէն խօսեցէ՛ք։

Այս խօսակցութեան պահուն, դրան չչուկ մը լսուեցաւ, քայլափոխի ձայներ։

Սրահին դուռը բացուեցաւ և խոշիխկը, բարեւ բռնած, դուռին առջեւ կը կենար։

Ինչ յետոյ բարձահասակ, հոյակապ մարդ մը ներս մտաւ։

Տիգրան բայա ա՛Ապօն էր, ճչմարիտ ճէնդիմէն մը, բարեւելով, անցաւ սրահին անկիւնի թաւիշէ թիկնաթոռը բազմելու, երկու հիւրերուն դիմացը, որոնք ոտքի վրայ կը սպասէին։

— Հրամմեցէ՛ք, ախոռ ասէ՛ք, բսաւ բայան խիստ վարժ ֆրանսերէնով մը։

Երկուքը այցկատուները նայան դիմացի թիկնաթոռներուն վրայ։

Յետոյ դառնալով պէյին,

— Սդի՛ղ պէյ, բսաւ բայան, ո՞վ է պարոնը։

— Հայ ուսուցիչ մըն է, պատասխանեց պէյը. Պոլսոյ վերջին Դէպքի փախստականներէն, Ալեքսանդրիոյ Թագական Տոհմարքի Սահնապետէն յանձնարարուած։

— Ի՞նչպէս է՛ք, պարո՛ն, բսաւ նախարարը, ե՞րբ եկաք։

— Կա՛յ չուրջ երեք ամիս, որ Պոլսէն մեկնած ու հոսած եմ Ղրիքսանդրիա, մէկ քանի օրէ ի վեր հոս կը գտնուիմ։

— Ի՞նչ կը փափաքիք, պարո՛ն, հարցուց բաչան.

— Ձեր վեհանձնութեան թանկագին ազակցութիւնը, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Ի՞նչ բանի համար, հարցուց բաչան։

— Նպատակիս իրագործումը դիւրացնելու համար, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Ի՞նչ նպատակ կը հետապնդէք, պարո՛ն, հարցուց բաչան հետաքրքիր դէմքով մը.

— Մանուկ դպրոց մը բանալու նպատա՛կը, պատասխանեց Արծուիբունեան ինքնավստահ չեչոով մը.

— Ո՞ւբ...

— Հո՛ս, Թահիրէի կեդրոնը.

— Հո՞ս, Թահիրէի կեդրո՞նը, հարցուց բաչան զարմացկոտ դէմքով մը. ինչ կ՛ըսէք, պարո՛ն, ուրիչ անդամ գանուած էք հոս, կը ճանչնա՞ք միջավայրը։

— Ո՛չ, բաչա՛, պատասխանեց վարժապետը, չեմ գանուած, և հետեւաբար, միջավայրը չեմ ճանչնար.

— Ուրե՞մն, դիտել տուաւ բաչան կարեկից չեչոով մը, ինչպէս կը համարձակիք այդպիսի միտք մը յղանալ, այդքան թեթեւօրէն, չբանալու համար տղայամօրէն, մնուցանելի նպատակ մը, որ երբեք իրագործուիր.

— Ներեցէ՛ք, բաչա՛, բողոքեց վարժապետը, ինքզինք ամփոփելով ու մէջքը չոկելով թեկնածուին մէջ, ես վստահ եմ ձեռնարկիս յաջողութեան վրայ։

— Ի՞նչպէս, հարցուց բաչան հեգնոտ ժպիտով մը.

— Ճի՛շդ է, չարաբնակեց Արծուիբունեան, միջավայրը չեմ ճանչնար, բայց, վերջապէս, գիտեմ թէ հոս կը գանուին ծնողքներ, որոնք պիտի փափաքէին իրենց զաւակները առնմային դաստիարակութեան օժանդ տալ, արդէն մէկ քանի օրուան մէջ, չա՞տ բաներ տեսայ, հայ աշակերտներու բաւական հոծ թիւ մը գտայ մայրաքաղաքիս օտար վարժարաններուն մէջ, ուր ամբողջ սերո՛ւնդ մը կը թմրեցուի, մեր սերո՛ւնդը, բաչա՛։

Եւ տուաւ Ադիզ պէյ, խորունկ լռութեան մը մէջ, կը հետեւէր խոստակուքեան, որ տակաւ կ՛արձագուէր ու չտեսնուած կը թուէր, հայ նախարարին ու վարժապետին միջեւ։

— Շա՛տ ազատ կը խօսիք, պարո՛ն, յարեց բաչան, կը տեսնեմ հայրենասիրութեան լոյս մը ձեր աչքերուն մէջ, կը գովեմ ձեր զգացումները. սակայն, չափազանց լաւատես կը գտնեմ զձեզ. մտաւոր վարժարան մը հիմնե՞լ, գիտե՞ք, ո՛րքան լուրջ գործ մըն է.

— Գիտե՛մ, բաչա՛, յարեց Արծուիբունեան, բայց խոչընդոտները

նախատեսած եմ. և սակայն, որոշումս որոչո՛ւմ է, պիտի ջանամ, ամէն դնով, իրագործել նպատակս։

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, կրկնեց բաշան, հեգնոտ ժպիտ մը դրկելով Նուսուֆ Ակիլ պէյի, որ, ինքնիրեն, կ՚արդահատէր հայ վարժապետին միամտութեան վրայ, ծափելի զազափար մըն է, բայց, սիրելի պարոն, կը ցաւիմ թէ չպիտի կրնաք մարմին մը տալ անոր.

— Բայց ինչո՞ւ, բաշա՛, կ՚աղաչե՛մ, հաճեցէք պարզել ձեր տեսութիւնները.

— Իմ տեսութիւններս պարզ են, սիրելի՛ս, յարեց բաշան ժըպտուն դէմքով մը, դուք մանաւանդ վարժարան մը կը փափաքիք հիմնել, չէ՞, Գահիրէի մէջ։

— Այ՛, բաշա՛...

— Շա՛տ լաւ, պարո՛ն, պիտի՞ք քանի՛ կրթական հաստատութիւններ կան, չարաճակեց բաշան.

— Ներեցէ՛ք բաշա՛, այդ ակնարկուած վարժարաններուն մեծագոյն մասը տեսած եմ, թէ՛ կաթոլիկ, թէ՛ բողոքական, և թէ՛ ուրիշ եւրոպական այդ կարգի հաստատութիւնները մէկիկ մէկիկ այցելեցի, իրրեւ «Թան»ի թղթակից, և յաջողեցայ ձեռք ձգել հոն յաճախող հայ աշակերտներուն անուններն ու քանակը։

— Լա՛ւ, ընդմիջեց բաշան, ինչ ըսել կ՚ուզէք հիմա.

— Ըսել կ՚ուզեմ թէ, չարաճակեց վարժապետը, այդ անունները ժողվելէ յետոյ, գացի գտայ ծնողքները, որոնց հաղորդեցի մտածուած վարժարան մը հիմնելու ծրագիրս և որոնք խոստացան իրենց զաւակները հանել օտար վարժարաններէն և իմ խնամքիս յանձնել անոնց կրթութեան գործը. արդ, այսօր, ձեռքիս տակ պատրաստ ունիմ չուրջ քառասուն աշակերտներ որոնք, մտածուած դպրոցիս բացման կըսպասեն ակնդէտ։

— Ծնողքներուն խոստումնե՞րը կ՚ոգեւորեն ձեզ, պարո՛ն, հեգնեց բաշան, դուք չէք ճանչնար միջավայրը, ինչպէս խոստովանեցաք քիչ առաջ, մենք վազուց կը ճանչնանք Գահիրէի հայ բնակչութեան բարքերը. գիտե՞ք, քանի՛ քանի՛ տարբեր վայրերէ, կեդրոններէ գաղթած ու հոս հաստատուած ընտանիքներ կան, մեր ազգային վարժարանը կայ, ուր ձրի կ՚աւանդուին ուսումները, լո՛կ ազքատիկ ազաքներ կը յաճախեն հոն. ունեւորներուն զաւակները գունդ գունդ կը վազեն Գրանֆիշները, Սեն Մեռի՛ս Սգո՛ւլը, Ամերիկեան միսիոնարական, Յիւսուսեաններուն վարժարանները, իտալական, անգլիական ֆրանսական, գերմանական, ամէն տեսակ մրցակիցը կը համարուի Եգիպտոսը, սիրելի՛ պարոն.

— Սակայն, բաշա՛, կը յամառէր Աբծուխրուհեան, այսքան օտար կրթական հաստատութիւններու դէմ մէ՞կ հատիկ հայ դպրոց մը չա՞ս

կը տեսնէք. ինչո՞ւ կը չլսեէք այսքան բնական փափաքի մը ձայնը։ Ես կը հաւատամ թէ պիտի յաջողիմ.

— Բայց, սիրելի պարոն, կը յորդորէր բաչան, ձեզի դէմ հաւաքորդ մրցակիցներ պիտի ունենաք ձենէ անհամեմատօրէն գերազանց ուժեր. զուք ինչպէս, ինչ պայմաններու տակ, կ'ենթադրէք դիմադրաւել խաչընդոտները, որոնք, պիտի տեսնէք առաջին քայլին, անթիւ են և անհաղթելի. անոնք, օտարներէն, իրենց նեթական ու բարոյական ազդակներով, այսքան երկար տարիներէ ի վեր կը յարատեւեն, զուք ինչ միջոց ունենալ կը կարծէք, այդ ազդակները հակակշռելու համար. ունի՞ք գրամագլուխ մը, ունի՞ք ձեր ետեւ ընկերութիւն մը։

— Կ'ազաչե՛մ, բաչա՛, պիտի ներէք անչուչա ինձի, եթէ դիտել տամ թէ՝ բոլոր այդ տարակուսութիւնները պիտ ընկճելու բնոյթը չեն կրնար ունենալ. ինչպէս ըսի, պիտի հիմնե՛մ այդ վարժարանը, եթէ, նախնական քայլերուս մէջ, քաջալերութիւն գտնեմ Ձեր Վսեմութեան կող։

— Դժբաղդաբար, յարեց բաչան, սովորութիւն չունիմ քաջալերելու ձեռնարկներ, որոնց յաջողութեանը վրայ հաւատքս կը պակսի, կը կրկնեմ զարձնել, հրաժարեցէ՛ք այդ վերացական, անիրական զաղափարէն, ես կը պատուիրեմ, ձեզի պաչոն մը թո՛ղ վստահուի մեր ազգային վարժարանին մէջ, ուր, կը սիրեմ հաւատալ, պիտի կրնաք օգտակար ծառայութիւններ մատուցանել.

— Շնորհակա՛լ եմ, բաչա՛, յարեց Արծուիրունեան, ես հոս պաչոն մը խնդրելու չե՛մ եկած, միայն, եթէ կարելի է, պիտի ինդրէի որ, առանց կասածի տակ դնելու անկեղծութիւնս, յաւտահասրէն վերաբերուիք...

— Ձե՛մ կրնար, պարո՛ն, չեչաց բաչան, քաջալերել այդ պիտ... խիզախ ձեռնարկ մը.

— Բաչա՛, բաչա՛, զսչեց յանկարծ Արծուիրունեան բանիս, Դուք, դիտեմ, ձեր տագնապով ու ձեր դիւանագիտական անվիճելի կարողութիւններով. յաջողած էք տարիներով վարել Փարաւոններու երկրին ճակատագիրը, հետեւած ըլլալով եւրոպական մեծ թերթերու քաղաքական յօդուածներուն, Ձեր Վսեմութեան մասին խորունկ համոզումներ գոյացուցած եմ և կը խորհիմ թէ զուք կրնաք միլիոնաւոր ժողովուրդներու չահերը պաչտպանել Արեւմուտքի այրագան ազդեցութեանց դէմ. սակայն, կը ներէ՞ք որ ըսեմ...։

Ու կանգ առաւ, զգուչաւոր նայուածք մը պտըտցնելով սրահին մէջ, այնպէս կարծեցնելով թէ՝ խիստ կարեւոր գաղանիք մը կը պատրաստուէր հրապարակել.

— Շարունակեցէ՛ք, պարո՛ն, յարեց բաչան, համարձակ խոսա՛, ինչ պիտի ըսէիք.

— Ձախի սրդոլիք անչուչա, բայա՛, երբ հաս, ձեր ներկայութեան յայտարարեմ թէ դուք, իբրեւ արտաքին գործերու նախկին նախարար մը, կընաք տէրութիւն մը կառավարել և անոր չահերը պաշտպանել եւրոպական բոլոր մեծ ու փոքր տէրութիւններուն դէմ, սակայ, կը նեղէք անչուչա, երբ ըսեմ թէ չէք կրնար կառավարել ձեր ընտանիքը։

Տիգրան բայան ցնցուեցաւ, դէմքին վրայ արտակարգ գոյուկ մը, աչքերուն մէջ չարաչուք բոց մը, մարմնովին կը դողար։

Եուսուֆ Ագիպ պէյ, ապառնական դայլուածք մը չանթելով իր քոյր նասդ Արծուիքունեանի, կառաղի կամքի մը փակցուց անոր ձախ դիտակին։

Պահ մը տատնցաւ սրահին մթնոլորտը, պղտ լուսթիւն մը յաջորդեց այս բուռն խօսակցութեան։ Բայան ու պէյը, խորհրդաւոր ակնարկներով միայն կը խօսակցէին։ Եւ այս վիճակը տեւեց գրեթէ հինգ վայրկեան։

— Շա՜տ լաւ, բաւ վերջապէս բայան, լուսթիւնը խզելով, ինչ կը փափաքիք։

— Իսկ ես չարունակեց վարժապետը, առանց ապդուկու չդիտցած, գոնէ գպրո՛ց մը կրնամ կառավարել։

Նախարարին նեղ կուգար այն ընդարձակ սրահը, կ՚ուզէր ժամ առաջ ազատիլ վարժապետին ներկայութենէն. ուստի. զոգեկոչ իր հոգեկան ապդնապը, որուն ենթարկուեցաւ Արծուիքունեանի արտասանած «Ձէմ կրնար կառավարել ձեր բնաւթիւն» պարբերութիւնէն,

— Պարո՛ն, բաւ, քանի որ վերջնականապէս որոշած էր հիմնել այդ վարժարանը, ըսէ՛ք ուրեմն, ինչ կը փափագիք որ ընեմ ձեզի։

— Նախնական դրամագլո՛ւխ մը միայն պէտք է։ բայա՛, պատասխանեց Արծուիքունեան, չէնքը վարձելու և դրասեղանները, նստարանները, նաեւ դպրոցական ուրիշ գոյքերը պատրաստելու համար։ գումար մը, որ դժբազդաբար կը պակսի։ ապերդ է կրկնել, վախտապանե՛ր ենք, հապա կրցած ենք ազատել մեր մո՛րթը։

— Ո՞ւր էիք առաջ, հարցուց բայան։

— Պոլի՛ս էի, Գատրգիւղի Արամեան վարժարա՛նը, պատասխանեց վարժապետը։

— Ապրի՛ս առաջ, հարցուց դարձեալ բայան, ո՞ւր էիք։

— Հինգ տարի բանտին մէջ անցուցած եմ։ Պատասխանեց Արծուիքունեան։

Նախարարը չուզեց առաջ երթալ, ուստի

— Պարո՛ն, բաւ, այդ նախնական դրամագլուխը կ՚ուզէք հայթայթել, չէ՞։

— Այ՛, բայա՛...

— Քանի՞ ոսկի պէտք է, կը խորհի՛ք, դարձեալ հարցուց նախարարը։

Արծուիբունեան չուարած մնաց, ինչ դումար պահանջէր արդեօք, խոշոր գումար մը չի՛ տար, կը խորհէր

— Բայց՛, առ այժմ լո՛կ յիսուն ոսկին ըկ բաւէ, ըսաւ։

— Յիսո՞ւն ոսկի միայն, հարցուց բաշան զարմանքով մը, չա՛տ լաւ, չա՛տ յաւ, բան մը կ'ընենք, մինչեւ վազը։

Եուսուֆ Ազիզ պէյ, որ հազար անգամ ղղջացած ըլլալ կը թուէր այս խեղդ վարժապետը նախարարին ներկայացնելու անխոհեմութիւնը գործած ըլլալուն համար, անմիջապէս ոտքի ելաւ, հրաժեշտ առնելու յու ձեւով մը։ Արծուիբունեան ալ ոտքի ելաւ, և մօտենալով նախարարին.

— Շնորհակա՛լ եմ, բաշա՛, ըսաւ, կը խնդրեմ որ ներողամիտ ըլլաք, արտայայտած բուռն զգացումներուս և զաղափարներուս համար, որոնք, գիտեմ, յախուռն կը գտուին Ձեր Վսեմութեան կողմէն։

— Մ՛չ, ա՛չ, հերքեց նախարարը, գոհ մնացի այս առնակցութենէն։

Ցետոյ, դառնալով Եուսուֆ Ազիզ պէյին.

— Ազի՛զ պէյ, ըսաւ հրամայական չեչտով մը, պարապեցէ՛ք պարոնով, մի՛ զլանաք իրեն ձեր աջակցութիւնները։

Երկու հիւրերը վար իջան և նետուեցան կառքին մէջ, որ տակաւին կը սպասէր հոն, սպարանքին մարմարէ սանդուխներուն ոտքը։

Կառքին մէջ, Եուսուֆ Ազիզ պէյ կը բացատրէր իր կամքի հարուածին չարժառիթը.

— Պարո՛ն, կ'ըսէր Արծուիբունեանի, ան ինչ կաճ էր որ ըրիք.

— Ի՞նչ... հարցուց Արծուիբունեան ապշահար.

— Չէ՞ կրնար կառավարել ձեր ընտանիքը, չարունակեց պէյը, ըսուելի՞ք խօսք էր.

— Ի՞նչ կայ որ...

— Չէի՞ք իմացած միջադէպը.

— Ի՞նչ միջադէպ.

— Ընտանեկան գայթակղութիւնը, պատասխանեց Ազիզ պէյ։

Եւ հակիրճօրէն պատմեց թէ ինչպէս, տիկին Զիպա Տ'Ապրօ, մեծանուն նախարարապետ Նեապոլի բաշային տղիկը, ժամանակին խօսուած էր Իտալացի . . . սպահի մը հետ, և թէ ինչպէս, Տիգրան բաշա Տ'Ապրօ, այդ ընտանեկան գայթակղութեան վերջ մը դնելու համար, մեռամարտի դիմած և իր սւրբովը սրբած էր այդ... պատուի արատը։

Արծուիբունեան չկրնեցաւ։

— Ազի՛զ պէյ, ըսաւ, հասա ոտքէ՛ք, ես երբեք տեղեկութիւն չունիմ այդ միջադէպին, և միա՛ւ ծօրէն արտասանեցի յիշեալ խօսքերը։

— Եւ սակայն, այդ խօսքէն ազդուելով է որ Նորին Վսեմութիւն մեր բաւան ձեզի խոստացաւ իր աջակցութիւնը։

Կառքը հասած էր Ամթապէլ Աաարա, երկուքն ալ վար իջան և իրարմէ բաժնուեցան։

Արծուիբունեան իր քայլերը կ՚ուղղէր դէպ ի հայկական սրճարանը, ուր, ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, Քանասարեան պիտի սպասէր իրեն։

Սրճարանը տակաւ պարպուած էր, և յատկանական յաճախորդները միայն կը մնային դեռ, մաս մը նարտի, մաս մըն ալ թղթախաղի կամ soulinայի հետ։ Արծուիբունեան նկատ մտաւ և առաջացաւ դէպ ի անկիւնը, ուր կը նստէր տակաւին Քանասարեան, Էնիքսըն Կազէքին վրայ ծռած։

— Բարե՛ւ, ըսաւ Արծուիբունեան և ընկերոջ դիմացը նստաւ։

— Օ՜, բացագանչեց Քանասարեան ժպտելով, վերադարձա՞ր, նայինք ի՛նչ լուր բերիր.

— Ի՞նչ կ՚ուզես որ բերեմ, յարեց Արծուիբունեան, գործը լաւ է.

— Ի՛նչպէս, ընդմիջեց Քանասարեան անհամբեր չարժումով մը, ունի՞ս բարի լուր մը.

— Գէշ չէ՛, կ՚ըսեմ, պատասխանեց Արծուիբունեան, հի՛մա պիտի պատմեմ.

— Նարկիլէ՛ մը, կարսո՛ն, պոռաց Քանասարեան։

Յետոյ, Արծուիբունեանի դառնալով.

— Թէ՛յ թէ սուրճ, ըսաւ, ո՞րը խոշ բերէ.

— Նախ նարկիլէն խոշ բերէ՛, յարեց Արծուիբունեան.

Ես սկսաւ խօսակցութիւնը.

— Ինձի նայէ՛, ըսաւ Արծուիբունեան, ընքուինները պատելով, զգո՞յշ, ո՛չ ոք պէտք է իմանայ իմ առակցութիւնս՝ Տիգրան բաշային հետ։

— Մե՞նք եմ որ ուրիշի մը պատմեմ, բողոքեց Քանասարեան։

Եւ Արծուիբունեան մանրամասնօրէն պատմեց իր ու բաշային միջեւ բոլոր անցած դարձածները։

Ճաճախորդները հետզհետէ կը մեկնէին, իրիկուան ժամը 10 էր (Լ. Ե.), երբ երկու ընկերակիցները, զուարթ տրամադրութեան մը տակ հրաժեշտ առին իրարմէ, հետեւեալ օրը վերջապէս գտնելու խոստումով, դարձեալ հայկական սրճարանին մէջ։

ՎԱՂԵՄԻ ԸՆԿԵՐԸ

Արծուիբունեան հետեւեալ օրը կանուխ արթնցաւ, թէեւ ամբողջ գիշերը քնաս անցուցած էր։ Անհիւսպէս լուացուեցաւ, հագուեցաւ, աճապարանքով մը դուրս ելաւ ու գնաց ուղղակի հայկական սրճարանը, որ կէս ժամ առաջ բացուած էր, և ուր, միայն քանի մը յաճախորդներ գտաւ, սովորական ծանօթ դէմքերը։

Սուրճը խմեց, նարկիլէն քաշեց, ժամացոյցը նայեցաւ և ինքզինք դուրս նետեց։ Մէկ չարաթ կար որ ընտանիքէն լուր մը չէր առած և բաւական մտահոգ կ'երեւար։ Ուզեց քայլերը դէպի նամակատունը, որ չաս հեռու չէր գտնուեր։

Կիչէները դեռ բացուած չէին, քաւակուսի գաւիթը խոնուած երկտեւ բազմութիւն մը կը սպասէր հոն, ինք ալ խառնուեցաւ այդ բազմութեան մէջ։

Վերջապէս, կէս ժամ վերջը կիչէները բացուեցան և սպասող ամբոխէն պայթուեցան։

Նամակատան պաշտօնեան, որ սկսած էր ճանչնալ Արծուիբունեանը, մէկ նամակ և մէկ խառը բոպրալ յանձնեց այս վերջինին։

Նամակը, ինչպէս որ վրայի դրոշմը կը ցուցնէր, Ադիքամպրիայէն էր, իսկ խառը բոպրալը՝ Գահիրէի մէջէն։

Նախ քառդ բոպրալը կարդաց։

Կարտոնեան սէյ ժամադրութիւն մը կուտար Արծուիբունեանի, խիստ կարեւոր խնդրի մը համար, և կը խնդրէր որ նոյն օրը, երեկուան ժամը 5ին միջոցները գայ գինք գտնէ Իպրահիմ բաչայի արձանին դիմացի Նիու Պառ գարիջըաուընը։

Յետոյ նամակը բացաւ և սոորագրութիւնը կարդաց անմիջապէս։ Ընտանեկան նամակ մըն էր, իր կինը կը գրէր, դառապարտելով իր լռութիւնը, և կը խնդրէր որ փութացնէ իր վերադարձը, երկու փոքրիկները, կ'ըսէր նամակին մէջ, գիս չատ կը չարչարեն, ամէն օր փողոց կ'ուղեն ելլել, խնդ Աննան — պառաւ սպասուհին — կը նահատակեն, յաճախ կ'անյայտանան, ծովեզերքը կը փախչին, ուրիշ սառնակներու հետ խառնուելու, եւն.։

Արծուիբունեան, այդ նամակին ընթերցումէն վերջ, ինքզինք թեթեւցած կը զգար, ընտանիքի կողմէ ա՛լ մտահոգ չէր։ Ձամբան,

կ՚որոճար Կորտոնեան պէյի ժամադրութիւնն վրայ. ինչ պիտի ըսէ ինծի, կ՚ըսէր ինքիրեն, խիստ կարեւոր խնդրի մը համա՛ր է, կը դրէ. ինչ է արդեօք այդ խիստ կարեւոր խնդիրը։ Սակա յարաբերութիւն մը չունէր անոր հետ, նորին մըն էր ինք. միայն անգամ մը տեսած էր պէյը, երբ սա, իբրեւ Հոգաբարձութեան ատենապետ, այցելած էր Գալուստեան ազգային վարժարանը, որուն անօրէնը, Պ. Կ. Նաւասարդեանն էր, իր դպրոցական վաղեմի ընկերակիցներէն, որ զինքը ներկայացուցած էր Կորտոնեան պէյին։ Արծուիրատնեան գիտէր նաեւ թէ՝ իր դպրոցական ընկերակիցը մանաւանդ դասեր կուտար Կորտոնեան պէյի աղջկան՝ օրիորդ Հերանուշի. նոյնպէս, պարոն Նաւասարդեանէն իմացած էր թէ՝ Կորտոնեան պէյը պետական պաշտօնեայ մըն էր, և Տիգրան բաչա Տ՚Ապրոյին աչքին լոյսը։ Եւ որովհետեւ իր բովանդակ ու միակ մտահոգութիւնը՝ բաչան էր, և ասոր հետ իր երեկուան տեսակցութիւնը, Արծուիրատնեան կը փորձէր ենթադրելու թէ՝ Կորտոնեան պէյին այսօրուան ժամադրութիւնը կապ ունի երեկուան հետ։

Եւ այս մտածումներով հասած էր հայկական սրճարանը, լեփլեցուն նոր յաճախորդներով, որոնց մէջ կը նչմարուէր ազգային վարժարանին անօրէնը։

Պարոն Նաւասարդեան իր տեղէն հրաւիրեց Արծուիրատնեանը, և ժպտուն դէմքով մը.

— Սիրելի՛ս, ըսաւ, մեր Տիգրան բաչան տեսեր էք երէկ, շատ ուրախ եղայ։

— Ինչպէ՞ս, ե՞րբ, ո՞րկէ իմացար, հարցուց Արծուիրատնեան զարմանքով։

— Իմացայ՛, պատասխանեց Նաւասարդեան չարաճճի ժպիտով մը, ինչո՞ւդ պէտք, աղբիւրը մի՛ փնտռեր.

— Բայց կ՚ազաչեմ, կ՚ուզեմ գիտնալ, պնդեց Արծուիրատնեան, մի՛ պահեր ինէ, ըսէ՛, ուրկէ՛ իմացար.

— Կորտոնեան պէյէն, պատասխանեց Նաւասարդեան, Եւ ասիկա պէյին հետ միասին չե՞ս ներկայացեր բաչային, ինչո՞ւ կը ծածկես, ամբողջ անցած զարճանքը գիտեմ, Կորտոնեան պէյը պատմեց.

— Բայց Կորտոնեան պէյը ներկայ չէր, առարկեց Արծուիրատնեան, ի՞նչպէս կրնայ իմացած ըլլալ ամբողջ անցած զարճանքը.

— Ինչո՞ւ կը զարմանաս, սիրելի՛ս, դիտել տուաւ Նաւասարդեան, Տիգրան բաչան ի՛նքը պատմած է տեսակցութեան բոլոր պարագաները, երէկ իրիկուն, ուշ ատեն հոն էի ես։

— Ա՛հ, հարցուց Արծուիրատնեան զարմացկոտ դէմքով մը.

— Կորտոնեան պէյին տո՛ւնը, պատասխանեց Նաւասարդեան, օրիորդ Հերանուշին դաս չե՞մ տար, չե՞մ ըսած քեզի,

— Այո՛, այո՛, կրկնեց դալրոցական ընկերը, յիշեցի՛, չարու-նակէ՛ դուն.

— Օրիորդ Հերանուշին ինչ ես ըրեր, չարունակեց Նաւասարդեան խորհրդաւոր ժպիտով մը գլուխը ճօճելով.

— Ինչ եմ ըրեր, կրկնեց ընկերը.

— Դիւթե՛ր ես, մոգնիսե՛ր ես, յարեց Նաւասարդեան, ո՛րքան գովեստներ կը չռայլէր հասցէիդ. Տօրը վրայ պարզապէս կը բռնա-նար, քեզմով չհամպդդուելու, քեզ պաշտպանելու, վերջապէս քի-ղի ամէն կերպով օգնելու համար:

— Շնորհակա՛լ եմ, բաւ Արծուիբունեան, բայց երբե՛ք այդ կարգի առաջարկ մը չեմ ըրած օրիորդին.

— Ինչ կ՚ըսես, յարեց Նաւասարդեան, հո՛ն ըլլալու էիր, դի-տե՛ս, իմ ներկայութեանս ո՛րքան պաշտպանեց քեզ.

— Ինչ տուիմով, ինչ պարագայի տակ, հարցուց Արծուիբուն-եան հետաքրքիր դէմքով մը.

— Կորտոնեան պէյը, չարունակեց Նաւասարդեան, բաչային ապարանքէն նոր կը վերադառնար, երբ ես, դասս աւարտած, կը պատրաստուէի մեկնիլ, և...

— Է՛, ընդմիջեց Արծուիբունեան, լաւերուն առպրակը քակէ՛ նայինք.

— Սախպուհայ հոն մնայ, չարունակեց Նաւասարդեան, միասին ընթրեցինք. յետոյ, պէյը սկսաւ պատմել քու առասկցութիւնդ՝ Տիգրան բաչային հետ. իրմէ՛ իմացայ թէ դուն նպատակ ունիս մաս-նաւոր վարժարան մը հիմնելու Գահիրէի մէջ և թէ՝ նախնական դրա-մագլուխը կը պակսի, եւն., չէ՞:

— Է՛, ինծի՛, չարունակէ՛...

— Բաչան, չարունակեց Նաւասարդեան, նախ հակառակեր է, բայց ի վերջոյ, խոստացեր է իր կոզմէն հոգալ նախնական ծախքերը, և այդ մասին հարկ եղածը պատուիրեր է պէյին.

— Ապիզ պէյին՞, հարցուց Արծուիբունեան.

— Ո՛չ, պատասխանեց Նաւասարդեան, մեր Կորտոնեան պէյին:

Արծուիբունեան անմիջապէս յիշեց առաւուան խառը բօդալը, և վերջնականապէս համոզուեցաւ թէ՝ իրիկուան ժամը 5ի ժամադրու-թիւնը՝ նոյն խնդիրը կը չօչափէր:

— Կորտոնեան պէյ ինչ կ՚ըսէ, հարցուց Արծուիբունեան:

— Ինչ պիտի ըսէ, յարեց Նաւասարդեան, բաչային հրամաննե-րը պիտի գործադրէ, ինք արդէն կը համակրի քեզի. ես ալ իմ կող-մէս այժ առաւ, բայց օրիորդ Հերանուշին երախտապա՛րտ ես, չես դիտեր ո՛րքան պաշտպանեց քեզ.

— Ինչ բաւ օրիորդը, հարցուց Արծուիբունեան, իրեն հանդէպ՝

աղջկան մը պատասխաններն ու մտածումները լսելու անդիմադրելի փափաքը չկրնալով զսպել, ի՞նչ խօսեցաւ։

— Հո՛ն ըլլալու էիր, սիրելի՛ս, յարեց Նաւասարդեան, քեզ միւնչեւ երկինք բարձրացուց, Ո՞ր մէկը յիշեմ, մէկէ աւելի ձիրքերդ, առաքինութիւններդ, սաացած զարգացումդ, բարոյական կորովդ, մէկ խօսքով, եզական տաղանդդ զրուցատեց և իր հօրմէն խնդրեց որ քեզի չի պահայ ամէն աջակցութիւն։

— Ո՞ւր է տեսեր դիս, հարցուց Արծուիքունեան, աւելի խօսեցընելու համար իր զպրոցական ընկերը, որուն անհեղձութիւնը վեր էր ամէն կասկածէ.

— Տիկին Ազնիւի միջոցաւ ճանչցեր է քեզ, պատասխանեց Նաւասարդեան, եկեղեցիէն միասին կառք էք նստեր, եկեր էք Առաջնորդանոցատուն ապարանքը, հո՛ն լսեր է ձեր խօսքերը, և դիւթուե՛ր է, դիւթուե՛ր, հաւատա՛, բերնէն վար չի՛ ձգեր անունդ, մի՛շտ քու խօսքդ կ՚ուզէ ընել.

— Ուրեմն, յարեց Արծուիքունեան, կարտոնեան պէյը սիրտ զրաղի՞ կ՚ըսես մեր գործով.

— Անշո՛ւշտ, հաստատեց Նաւասարդեան, պարտաւո՛ր է զրաղիլ, քանի որ բաշան պատուիրած է իրեն։

Արծուիքունեան բոլորովին կը հաստատուէր իր նախկին համոզման մէջ, և աւելի յուսադրանալու մտօք, կը մտածէր քարտ բօզալին խօսքը բանալ իր զպրոցական ընկերոջ։

— Սիրելի՛ս, ըսաւ, մարիկ ըրէ՛ հիմա, քեզի պատմեմ թէ ի՛նչ պատահեցաւ ինձի այս առտու.

— Ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց ընկերը կասկածոտ նայուածքով մը։

— Այս առտու չատ կանուխ արթնցաւ, չարունակեց Արծուիքունեան, թէեւ գիշերը քունչէր մտած աչքերս. նամակատունը գացի, և այս քառդ բօզալը սաացայ։

Ու ծոցի գրպանէն հանած քառդ բօզալը Նաւասարդեանին երկընցնելով, չարունակեց.

— Կարդա՛, այսօր, իրիկուան ժամը 5ին պէտք է ներս պատգամիմ, Իպրահիմ բաշայի արձանին դիմացի հայ-լայճ գարնջրատունը.

— Այո, ըսաւ Նաւասարդեան, քառդ բօզալը կարդալէ յետոյ, վերադարձնելով ընկերոջը. ձի՛շդ է, բաշային հրամանգները պիտի բաղարդէ քեզի։

— Երէկ իրիկուան խօսակցութեան մէջ, հարցուց դարձեալ Արծուիքունեան, ակնարկութիւն մը չըրա՞ւ այս ժամադրութեան մասին։

— Ո՛չ, պատասխանեց Նաւասարդեան, միայն հասցէդ հարցուց ինծի, ա՛լ կը գտնուի ընդհանրապէս, ևն.

— Դուն ի՛նչ ըսիր իրեն...

— Օքէյ տ'Աւմլենի իմած է ըսի, յարեց Նաւասարդեան, սովորաբար հայկական սքճարանը կը յաճախէ ըսի.

— Այդ պատճառո՛վ է ուրեմն, ընդմիջեց Արծուիբունեան, որ քառդ բօսդալին վրայ օվէյլիս հասցէն գրուած է, թէեւ ես կանխեցի, նամակատուն գայի և պաշտօնեային ձեռքէն առայայ:

— Այս իրիկուն ժամը 5ին ա՛նպատճառ պիտի գանուիս, չէ՞ հարցուց Նաւասարդեան:

— Անտարակո՛յս, յարեց Արծուիբունեան, քանի որ ժամադրութիւն տրուած է, պիտի՞ ո՛րքան կը յապաղեմ ճշդապահութիւնը:

— Մանաւանդ այս պարագային մէջ, աւելցուց Նաւասարդեան, ի՛նազատեմ, դուն չես ճանչնար Կորտոնեան պէյը, խորամանկ, հոգեբան, խիստ զգայուն կերպերով խնամուել կրթութիւն մը առած, վարչական անվիճելի կարողութիւններով օժտուած, պետական անձնաւորութիւն մըն է, բաւերը մէկիկ մէկիկ կշռելո՛վ պէտք է խօսիս իրեն հետ, և

— Տիգրան բայա ա՛Ապրոն կը դերազանցէ՛ ուրեմն այս պէյը, ընդմիջեց Արծուիբունեան, դէմքի հեգնոտ ծամածռումով մը:

— Մի՛ ծաղրեր, սրանչաց Նաւասարդեան, Տիգրան բայան եւզական դէմք մըն է Եգիպտոսի դիւանագիտական աշխարհին մէջ. նայն իսկ յո՛րաը կը յարգէ զանի, և կը խոնարհի անոր առաջեւ. սակայն Կորտոնեան պէյն ալ խոտելի ոյժ մըղէ, պէտք է լա՛ւ դիտնաս ասիկա:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես հիմա, սիրելի՛ս, յարեց Արծուիբունեան, պարզ խօսէ.

— Մի՛ սրդոզիր, բարեկամ, կշռամբոյ ընկերը, ես քու օգտիդ համար է որ կուզեմ քեզ նախապատրաստուած գրկել մեր պէյին քով:

— Շնորհակա՛լ եմ, ինչո՞ւ պիտի սրդոզիմ, յարեց Արծուիբունեան:

Կառսոնը նարկիլէ մը բերաւ և գաւաթ մը սուրճ, մինչ երկու ընկերները կը չորուհակէին խօսակցութիւնը.

Արծուիբունեան, մարմուզը ձեռքը, յանկարծ յիշեց Քանասարեանը:

— Քանասարեանը տեսա՞ր, հոս հանդիպեցաւ արդեօք, հարցուց.

— Զը տեսայ, դեռ չերեւցաւ, պատասխանեց Նաւասարդեան:

Եւ խօսքին վերջին վանկը դեռ բերնէն մէջ, դուրսէն երեւցաւ Քանասարեանին հասակը. ներս մտաւ և եկաւ երկուքին քովը տեսակից ինքզինք:

Կառավոնը, առանց աղղարարութեան սպասելու, Քանասարեանի նարկիլէն բերաւ սեղանին վրայ անկից, նոյնպէս դաւաթ մըն ալ թէյ։

Խօսակցութիւնը վերջացած էր արդէն, Արծուիրատեան ու Նաւասարդեան ուղեցին նարա խաղալ. Այն օրը, տարրի մը ատենին ա-ուիթովը, վարժարանը գոց էր և բոլոր վարժապետները, անօրէնէն սկսեալ, Հայկական սրճարանը կուգային ժամանակ սպաննելու։

Մէկ կողմէն նարա խաղալով, կը խօսակցէին երկու ընկերակից-ները, մինչդեռ իրենց քովը, Քանասարեան, երջանիկ անհոգի մը դէմքով, նարկիլէն արտաբուրած մուխի ամպերուն մէջ կ'երազէր աւանդ իր վարդագոյն ապագան, որ նոյն պահուն կը ժպտէր իրեն, իր բերնէն ու քիթէն դուրս հոսող ու ծաւալող մոխրագոյն ու կա-պոյտ ծուխերուն մէջէն։

Արծուիրատեան յայտնած, Քանասարեան կ'անցնէր նարաին դուռը, և այսպէս պարտուածը միշտ ետ քաշուելով, խաղը կարգով կը շարունակուէր երեք պաշտօնակիցներուն և ղբայրակիցներուն միջեւ։

Նարաի խաղը վերջացած, երեք աւտուդիչները կը պատրաստո-ւէին մեկնիլ սրճարանէն, երբ անդիէն երեւցաւ ծանօթ դէմք մը, Սեճեէեիմ աղա Քիչլիւհանը, պոլսեցի նոր գաղթականներէն, պա-րոն Նաւասարդեանին ինքնակոչ հիւրը, որուն վրայ պիտի առիթ ունենանք խօսելու առաջիկային, իր կատարած քանի մը կարեւոր դերերուն համար, որոնց պիտի հանդիպինք վէպս ընթացքում։ Այս չաղակրաս ծերուկը, Գահիրէ ժամանակէն ի վեր, նոր ախտաս մըն ալ վաստակած էր, Սրճատանի Փիւանապէտը։։։

Երեքն ալ միասին ոտքի կանգ և հետացան սրճարանէն, իօսլի չը բռնուելու համար սրճարանի պիւանապէտին(*) հետ։

Ը.

ԿՈՐՅՈՆԵԱՆ ՊԱՏՄԻՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

Նոյն օրը, իրիկուան ժամը 5ին հինգ վայրկեան մնացած, Արծուիբունեան, էզպէքիյէի պարահէդին դիմացի Գաֆէ տը Գօնդաւդիպիճօբլի կամարներուն տակէն անցնելով, կ'առաջանար դէպի Օբերաի հրապարակը, որուն մէջտեղը կանգնած է Իպրահիմ բաշայի ձիաւոր արձանը, և կը հանդիպէր Նիու Գատի գարեջրատունը, որուն առջեւը, երկաթ յաճախորդներու խումբեր, զոյնզգոյն ճննապակիէ սեղաններու չուրջը նստած, գարեջուրի օղիներ կը պարպէին։

Աչքերը պարապցնելով այս կենցաղասէր երամին վրայ, Արծուիբունեան կը փնտռէր իր մարդը, որ նշանակուած ժամադրութեան համեմատ, ճի՛շդ նոյն ժամուն զանուելու էր հոն։ Արդարեւ, Կորտոնեան պէյ յարդած էր ժամադրութիւնը, ուստի ձին անկիւն մը քաշուած, կը սպասէր։

Արծուիբունեան դրսէն նչմարեց զանի, մօտենալով բարեւեց և անոր դիմացը նստաւ, սեղանին միւս ծայրը։

Նիւսպաի կարսոնը բերաւ երկու զաւաթ գարեջուր.

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ Կորտոնեան պէյ ժպտելով, այս զաւաթը պարպե՛նք մեր բաշային կենացը.

— Պարպե՛նք, պէ՛յ. յարեց զապթիական վարժապետը, ինչո՞ւ չի պարպե՛նք; բայց ո՞ր բաշային, կը հաճի՞ք ըսել.

— Մեր բաշային, Տիգրան բաշա Տ'Ապրայի՛ն կենացը, պատասխանեց Կորտոնեան պէյ զուարթ դէմքով մը. հիմա բաժակները պարպե՛նք, յետոյ պիտի խօսինք այս մասին.

Եւ երկու զաւաթները պարպուեցան բաշային կենացը։

Կատոնը, պէյին ազդարար ակնարկին վրայ, նորոգեց զաւաթները, սեղանը ծածկելով ճոխազան, ախորժագրգիռ վեզէներով։

Կորտոնեան պէյի դէմքը կը չոգար, հաւանօն սիկառ մը հրամցնելով Արծուիբունեանի.

— Սիրելի՛ս, ըսաւ համակրալիր ու մտերիմ չեչտով մը, ծխացուցէ՛ք նայիմ, պատրաստուեցէ՛ք լսել գիս, ուշադիր բարեկամ մըն է ձեր խօսակիցը. մեր բաշային կողմէն յանձնարարուած եմ ձեզի հաղորդելու Նորին Վսեմութեան բարձր հրամանը։

Արծուիբունեան չկուենար, անպատում հրճուանքի մը սար-սուռը ղգայ յանկարծ իր ներսի դին։

— Նորին Վսեմութիւնը, կը չարունակէր պէյը, գարեջուրի գա-ւաթը մէկ ձեռքին մէջ բարձրացուցած, և միւսովը սեղանին մէզե-ները տակելով, չատ գոհ մնացած է ձեր երէկուան տեսակցութենէն։

— Շնորհակալ եմ Նորին Վսեմութենէն, ընդմիջեց Արծուիբուն-եան, ազնուականի դրոշմ մը կարծեցի տեսնել իր բարձր ճակատին վրայ, հանճարի բոց մը՝ խորունկ աչքերուն մէջ և ընկճող վհնու-թիւն մը՝ իր մէն մի կերպին ու չարժումին մէջ, հաւատացէ՛ք, պէ՛յ, սովորական մահկանացուներէն չէ՛ Տիգրան բայա Տ'Ապրօ.

— Եգիպտոսի առաջին պետական մարդը, յարեց Կորտոնեան պէյ, նուպար բայային աչակերտը թէ և, ոմանց կարծիքով, կը գե-րազանցէ իր վարժապետը. այնքան կարճատես տեսակցութեան մը մէջ, այնքան խորունկ և այնքան ճշդրիտ դատողութիւն մը, արդա-րեւ, պատուաբեր է ձեզի. մեր բայան, ինչպէս որ լաւ ուսումնա-սիրած էք, հասարակ մարդերէն չէ՛, որպէս զի չկարենար գնահատել ձեր ատաղձը.

— Ջափաղա՞ն կը գտնէք զինս, պէ՛յ, դիտել տուաւ Արծուի-բունեան։

Եւ երկրորդ գաւաթները պարպուելու պահուն.

— Ձեր կենա՛ցը, պէ՛յ, ըսաւ Արծուիբունեան։

Եւ երկու բաժակները պարպուեցան Կորտոնեան պէյին կենացը.

Կորտոնեան պէյի դէմքը կը պայծառանար տակաւ, գարեջուրի զուարթ ազդեցութիւնը կը փայլէր անոր ժպտուն աչքերուն մէջ. ապին, Արծուիբունեան, անհամբեր կը սպասէր այս սիրալիր տե-սակցութեան կլքին. կը փափագէր ժամ առաջ լսել պէյին բերնէն, այս ժամադրութեան չարժառիթը. տակայն, կը զգուշանար անոր խորամանկ նայուածքին հանդիպելու, միչտ կը յիշէր իր դպրոցական ընկերոջ՝ պարոն Նաւասարդեանին թելադրանքները, Կորտոնեան պէ-յի հասցէին անոր չտպագած գովեստները։

Կառոնը կուգար կ'երթար, չարունակ կը նորոգէր գարեջուրի գաւաթները։

Կորտոնեան պէյ, յանկարծ լուրջ կերպարանք մը հագած.

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ, ինչպէս քիչ առաջ յայտնեցի, Նորին Վսեմութիւն բայան չատ գոհ մնացած է երեկուան տեսակ-ցութենէն, և ինչպէս որ խոստացած էր, անո՛ր այսօր իմ միջոցաս կը հաղորդէ ձեզի թէ՝ մանաւանդ վարժարանի բացման նախ՛ական ծախքերը հոգալու համար, պատրաստ է յանձնելու ձեզի 50 եգիպ-տական ոսկի։

Եւ գրպանի վոքր թղթապանակի մը մէջէն 5 հատ եգիպտ. տաս-նոց ոսկի դրամատոմս հանելով.

— Սիրելի պարոնս, ըսաւ, անա՛ւ ասիկ գումարը, բաչան ինձի պատուիրեց որ ձեզի յանձնեմ այս պաճուճօրնները, առակ պայմանով մը միայն.

— Ի՞նչպէս, հարցուց Արծուիբունեան, վարանոտ դէմքով մը.

— Այո՛, մէ՛կ պայմանով միայն կը յօժարի Նորին Վսեմութիւնը, չարունակեց պէյը.

— Ի՞նչ պայման է, պէ՛յ, հարցուց Արծուիբունեան, աչքերը յառած՝ պանքնօթի արցակին վրայ:

— Առէ՛ք նայիմ, յարեց պէյը, զուարթ չիչաով մը, այս գաւաթն ալ պարպե՛ք, պիտի պատմեմ ձեզի:

Երկու գաւաթները բարձրացան օդին մէջ.

— Պարո՛ն, ըսաւ Կորսունեան պէյ, թոյլ տուէ՛ք որ այս բաժակը պարպեմ յաջողութեանը համար մտանեաւոր վարժարանին, որ ձեր նախաձեռնութեամբը պիտի բացուի մայրաքաղաքիս մէջ:

Արծուիբունեան, պէյին այսքան չողոքորթ արտայայտութենէն ազդուած.

— Պէ՛յ, ըսաւ հպարտ չեչաով մը, այժմէ՛ն վառան կրնաք ըլլալ թէ այդ վարժարանը պիտի բացուի մօտ օրէն, եթէ, ինչ որ չպիտի ուզէի ենթադրել, նո՛ւիրակ Տիգրան բաչա ա՛Ապրօ հակառակի այս ձեռնարկիս:

— Ինչ կըսէ՛ք, պարո՛ն, հակառակի՞լ, մեր բաչա՞ն, լողոքեց պէյը, գաւաթը դնե ձեռքին մէջ, ինչ անհեզնդ ենթադրութիւն պիտի ըլլար: գիտէ՞ք, ո՛րքան համակրած է ձեզի Նորին Վսեմութիւնը կ՛ազաչեմ մէկդի վանեցէ՛ք այդպիսի անտեղի կասկածներ. խմե՛նք ուրեմն այս պարկեշտը ձեր վարժարանի յաջողութեանը համար.

— Շնորհակա՛լ եմ, յարեց Արծուիբունեան, պարպենք այս բաժակն ալ, բայց, միեւնոյն ժամանակ, պիտի ներէ՛ք անշուշտ, եթէ յիշեցնեմ ձեզի թէ բաչան մեկ պայմանով միայն խոստացած է հոգալ նախնական ծախքերը. կրնա՞մ արդեօք իմանալ, ինչ է այդ մէ՛կ պայմանը.

Գաւաթները պարպուեցան. նոյնպէս նոր մէզէները բաւական ատկուեցան:

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ պէյը մեզմաւ ընտանի չիչաով մը. տեսէ՛ք, ինչ կը փափագի մեր բաչան.

— Ինչ կը փափագի, հարցուց Արծուիբունեան անհամբեր ընդմիջումով մը.

— Մտանեաւոր վարժարանը, չարունակեց պէյը, դնել հաստատ հիմերու վրայ, և ապահովել անոր կեանքը.

— Ո՛րքան ուրախ եմ, պէյ, ընդմիջեց դարձեալ Արծուիբունեան Նորին Վսեմութեան այսքան ազնիւ վերաբերմունքին համար, կը զգամ

թէ հոգեւոր վարած կ'երեւայ այս գործին.

— Ինչ կ'ըսէք, պարո՛ն, հասատահեց պէյը, մեր բաչան անգուդական հայրենասէր մըն է, գիտէ՞ք, այս մեկ երկու ամիսներու մէջ ինչ հրաչքներ գործեց, թչուառ գաղթականներուն բարեբա՛խը հանդիսացաւ.

— Իմացած եմ, իմացա՛ծ, կրկնեց Արծուիբունեան, պլիսի հաւանութեան ձօճումով մը.

— Պարահանդէ՛ս մը կազմակերպեց վերջերս, կը չարունակէր Կոլտոնեան պէյ նոյն խանդով, ուր յորդ Քրամէրը, դիւանագիտական մարմինը, բոլոր նախարարները հրաւիրեց, Հայ-Լայֆ ընտանիքները, և գիտէ՞ք գոյացած հասոյթին քանակութիւնը.

— Որքա՞ն, հարցուց Արծուիբունեան հետաքրքիր դէմքով մը:

— Երկու հազա՛ր կինէ, բացագանչեց Կոլտոնեան պէյ, դեռ ինչ՛ը, մեր բաչան, աւելորդ է կրկնել, եզական դէմք մըն է.

— Գիտե՛մ, պէ՛յ, գիտե՛մ, հեգնեց Արծուիբունեան, Եգիպտոսի հայութեան փառքերէն մեկը չէ՞ Տ'Ապրօ բաչան, նախարարապետ Նուպար բաչային փեսան չէ՞. Եգիպտոսի Գաւառ. Երեսփ. Ժողովին Առենապետը չէ՞. վերջապէս Արտաքին գործերու նախկին նախարար մը չէ՞. յորդ Քրամէրի մասին բարեկա՛մը, բոլոր պետական ու դիւանագիտական շրջանակներու մէջ բացառիկ դիրք մը գրաւած, ամէն ազգի հասարակութիւններէն յարգուած, մեկ խօսքով, անգուգական բաչա՛ մը, չէ՞. ինչ պայման կը դնէ հիմա մեր մասնաւոր վարժարանի բացման նախնական ծախքերը հոգալու համար.

— Սիրելի՛ս, յարեց Կոլտոնեան պէյ, պաղ արիւնով մը. պէտք է մանկ ընէք, կ'ազա՛ւէմ, յանկարծ մի՛ յուզուիք. ազասեցէ՛ք մինչեւ որ աւարտեմ խօսքս, և յետոյ բրէ՛ք ձեր առարկութիւնը.

— Շա՛տ լաւ, պէ՛յ, խօսեցէ՛ք, ըսաւ Արծուիբունեան, մինչեւ վերջը պիտի պիտի մանկ ընեմ, առանց ընդմիջելու, կրնաք վստահ ըլլալ այդ մասին

Նորին Վսեմութիւնը, ըսաւ Կոլտոնեան, ինչպէս կը տեսնէք, նախնական ծախքերու գումարը կը տարամասրէ ձեզի, միայն, կը փափաքի որ դուք հանդարտ մտքով կարենաք վարել վարժարանին տնօրէնութիւնը և, նիւթական հոգերէ բոլորովին ազատ, յայտագրին գործադրութեանը վրայ հսկել. այս մտօք, չատ բանաւոր առաջարկ մը կը բերէ.

— Ինչ, հարցուց Արծուիբունեան.

— Դպրոցական յանձնախումբ մը, պատասխանեց Կոլտոնեան պէյ, մեր ապագային վարժարաններու Հոգաբարձութեան պէս մարմին մը, որուն պաշտօնը պիտի ըլլայ բացատրիլ մասնաւոր վարժարանին մասակարարութիւնը, գանել հասոյթի աղբիւրներ, որոնցմով կարելի

ըլլայ հրաշխատութիւնը տեսնելու ատակդիմութիւնը. ա՛յս է մեր բաշխած պայմանը.

— Դէշ պայման մը չէ՛, յարեց Արծուիբունեան հեգնոտ չեչտով մը, սակայն պէ՛տ կը հանի՛ք ինծի ըսել մեր բանակիք վարժարանը մասնաւո՛ր պիտի ըլլայ թէ ազգային.

— Մասնաւո՛ր, պատասխանեց պէյը.

— Շա՛տ լաւ, պէ՛յ չարունակեց Արծուիբունեան, պիտի կրնա՞ք ինծի ցոյց տալ մասնաւոր դպրոց մը, զոնէ մէկ հատ, որ ձեր ատաջարկած պայմանովը կատարուի.

— Ինչպէ՞ս...

— Կա՞յ մի՛թէ մասնաւոր վարժարան մը, չեչտեց Արծուիբունեան որ Յանձնաժողովի մը կամ Հոգաբարձութեան մը ձեռքին տակ կառավարուի, կ՚ապահովի, ըսէք ինծի.

— Բայց, ներեցէ՛ք պարո՛ն, դիտել տուաւ, այդ մասնաւոր կրթութեան հիմնարկութիւնները բոլորն ալ դրամագլուխ ունին, կամ ընկերութեան մը կը պատկանին, կամ անհատի մը. իսկ դուք, կը ներէ՛ք անչուչա, չունենալով նոյն իսկ նախնական դրամագլուխը, բնականաբար պէտք պիտի ունենաք մեր բաշխին պէս բարձր անձնուրութեան մը պաշտպանութեան.

Արծուիբունեան լսեց, դժուար կացութեան մը հանդէպ կը գտնուէր.

— Ինդրե՛մ, պարո՛ն, չարունակեց պէյը, հետզհետէ աւելի ոգեւորուած, ի՞նչ անպատեհութիւն կը գտնէք այս պայմանին մէջ, Նորին Վսեմութիւնը, հաւատացէ՛ք, իր հովանաւորութեան տակ պիտի առնէ վարժարանը, ուր դուք, իբրեւ հիմնադիր-անօրէն մը, պիտի վայելէք ամէն ազատութիւն, պիտի կրնաք անկախօրէն գործադրել ձեր ծրագիրը, առանց խոչընդոտի, և առանց պատկառ Նեւթիական մասով.

— Շնորհակա՛լ եմ, պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան կատարած դէմքով մը, այդ գումարը չպիտի կրնամ ընդունիլ, եթէ Նորին Վսեմութիւնը պնդէ իր առաջարկին վրայ,

— Բայց ինչո՞ւ...

— Եթէ Տիգրան բաշան այդքան փափաք է մեր ազգային կրթական գործին, չարունակեց Արծուիբունեան, թող Գալուստեան ազգային վարժարանը բարեկարգէ.

Կարմանեան պէյ ինքզինք վիրաւորուած զգաց, որովհետեւ ինք էր նոյն վարժարանի Հոգաբարձութեան ատենապետը.

— Պարո՛ն բաւ, լուռ, բանաւոր պատճառ մը չեմ տեսներ դժբաղդաբար ձեր ընդդիմութեան մէջ, խոսքի գումար մը չէ յիսուն ոսկին, մանաւանդ, ձեզի համար, որ, գիտեմ, պատուի խնդիր դրած էք մասնաւոր վարժարանին հիմնարկութիւնը.

— Անչո՛ւշտ, ընդմիջեց Արծուիբունեան, ամէն դնով պիտի բանամ այդ վարժարանը, բայց ո՛չ ձեր բաչային քմահաճոյքովը.

— Սակայն, պարո՛ն, բողոքեց Կորտունեան պէյ, մեր բաչան ազգաժառանգական անձնուէրութիւն մըն է.

— Եւ սակայն, պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան, ներեցէ՛ք բացատրութիւնս, բաչայական քմահաճոյք մըն է ասիկա, չըսելու համար ամիրայական, և

— Կ՛ազաչեմ, ընդմիջեց Կորտունեան պէյ, կիրքդ չը խօսակցի՛նք, հաճեցէ՛ք միս համոզել, ինչ անպատեհութիւն կայ մեր բաչայի դրած պայմանին մէջ.

— Բաչան, պատասխանեց Արծուիբունեան, կը ցաւիմ յայտարարել, պարզապէս չհանգուրժել կը փորձէ գաղթականի մը, մանաւանդ գաղթական ուսուցչի մը անտեսական ապահովալի դրութիւնը.

— Քաւ լեցի, բողոքեց պէյը, ո՛րքան անդութ էք ձեր քննադատութեան մէջ.

— Ձչմարտութիւնները դառն ու անդութ են ընդհանրապէս, յարեց Արծուիբունեան ժպտելով, դուք, իրաւ է, վաղուց դադրած էք, լսելէ այսպիսի խիստ բառեր, այս երկիրը կաւավարող բաչաներուն հասցեին, չէ՛.

— Բայց, սիրելի՛ս, յարեց պէյը, գոնէ մեր բաչան բացառութիւն մըն է, և յարգելի բացառութիւն մը...,

— Հակառակը չեմ պնդեր, պէ՛յ, չարունակեց Արծուիբունեան, ճիճգիմէճ մը գայ Նորին Վսեմութիւնը,

— Արդէն ազնուական մընէ, ընդմիջեց Կորտունեան պէյը, չէ՞ք լսած, Բագրատունի՛ մըն է, արքայական գարմէ.

— Լսա՛ծ եմ, լսա՛ծ, կրկնեց Արծուիբունեան, այդ պարագան կա՛յ ու կա՛յ, ես ուրիչ հակ մը նչմարեցի անոր վրայ, ճչմարիտ Անգլիացի մը, հայկական խրխոփա ճակատավ, թափանցող նայուածքովը, պահակապզուկ դէմքովը, յարգանք կը պարտադրէ ամէն ներկայացող անհատի,

— Սիրելի՛ս, ըսաւ պէյը, միայն դրսևորեալքը չէ՛, որ յարգանք կը ներչնչէ. Նորին Վսեմութիւնը պէտք է պահանջ, իր բնածին ազանգին կը միացնէ խնամեալ դաստիարակութիւն մը, մտքի բարձրագոյն զարգացում մը, և ընկերային կեանքի մեծ փորձառութիւն մը. հաւատացէ՛ք, ո՛և է յատկութիւն միտք մը, թափանցիկ դիտում մը մի՛ վնասէք այս առաջարկին մէջ. մեր բաչան մէ՛կ մասնոգութիւն միայն կը նուագանէ.

— Ինչ...

— Ձեր գործին հրաչխառնութիւնը, պատասխանեց պէյը, եկէք առէ՛ք այս դասերը, մի՛ մերժէք Նորին Վսեմութեան առաջարկը,

թո՛ղ կազմուի Ցանձնաժողով մը. և ժամ առաջ թո՛ղ վարժարանը, բացուի ա՛յրիկս, զուր տակաւին չէք ճանչնար մեր բաչան, ասկի սիրտ մընէ, վհո հոգի մը.

— Կը ներէք, պէ՛յ, կը յամառէր Արծուիբունեան, նուաստացուցիչ և միանգամայն անհեթեթ կը գտնեմ ձեր առաջարկը, հետևաբար կը ցաւիմ որ տակտուած եմ մերժելու զայն. տնա՛ իմ վերջին պատասխանս:

— Հիմա ի՞նչ երթամ ըսեմ բաչային, հարցուց Կոլոմենեան պէյ, չուարած դէմքով մը, ե՞ տանիմ այս պունգանօմինեը.

— Մնչո՛ւչտ, պատասխանեց Արծուիբունեան, կ՛երթաք բաչային կը հաղորդէք եղելութիւնը.

— Ի՞նչպէս...

— Գումարը մերժեց, չ՛առաւ, կ՛ըսէք, Որովհետև Ցանձնաժողովի մը կազմութեանը համաձայն չէ, չարունակեց Արծուիբունեան.

— Պիտի զղջաք յետոյ, պարո՛ն, յարեց պէյը գլուխը ճօճելով. այս մերժումով, երկու բան պիտի կորսնցնէք, նախ յետոյ ոսկին, յետոյ Տիգրան բաչա Տ'Ապրոյի պէս պաչասան մը,

— Հոգ չէ՛, հոգ չէ՛, պէ՛յ, հեգնեց Արծուիբունեան, այդ կարգի կորուստները կը կը դիմաւորեմ անտրտունջ, բաւական է որ պատիւս կարենամ անաղարտ պահել.

Կոլոմենեան պէյ զուր կը ջանար կտրել իր խօսակցին յամառութիւնը. իրեն զժուար կը թուէր այնպէս ձախող վերադառնալ ու մերժումը հաղորդել բաչային. տարբերակով ուսումնասիրած էր այս վերջինին հոգեբանութիւնը. գիտէր թէ՝ հպարտ հոգի մը կը կրէր անի և թէ՝ չպիտի դիւրաւ մարսէր այսպիսի արհամարհանք մը, վարժապետի մը, գաղթական վարժապետի մը կողմէն: Ի՜նչ ալ կը փափագէր որ Արծուիբունեան անձնատուր վարժարանը, բայց, միևնոյն ժամանակ, չէր ներեր ատոր որ Տիգրան բաչային պէս բարձր անձնաւորութիւնն մը կամքը ծաղրէ. վերջապէս, Կոլոմենեան պէյ երկու սուրի միջև կը տեսնէր ինքզինք, և չտա կ՛աչխատէր համոզել դիմացինը:

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ, ընտանի ժպիտով մը, ես դեռ չեմ յուսահատած, կը սիրեմ յուսալ թէ ի վերջոյ հասկացողութիւն մը պիտի գտնէք, չէ՞.

— Կ՛ազաչեմ, պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան, զուր մի՛ յոգնիք, պատասխանս վերջնական է, վճռական. ես չեմ կրնար բղտնիլ այս գումարը, ա՛յնքան նուաստացուցիչ ու ծիծաղելի պայմանի մը տակ. ես կ՛ուզեմ հիմնել մանուկս վարժարան մը, իմ բացարձակ իրաւասութեանս, և հետևաբար, անհատական պատասխանատուութեանս տակ. կ՛ուզեմ որ այդ հիմնարկութեան պատիւն ալ ինձի

վերաբերի, սրա՛ն ալ, եթէ երբէք չը կարենամ յարատեւել. Ցանձնամժողով մը, որ մեր ազանդական ազգային հոգաբարձութենէն մաղի մը չափ առաքելութիւն մը չունի, չեմ գիտեր ինչի՛ պիտի ծառայէ ինչ օգուտ պիտի բերէ, կ՛ազաչեմ, պէ՛յ, վարժարանին առաջդիմութեան տեսակէտով. և յետոյ, կը զգրմանամ ձեր բաչային դատելակերպին վրայ, ինք որ ազգային ժողով մը կը նախագահէ, ինք որ ինչպէս դուք կը վկայէք, ա՛յդքան կը չահագրգռուի ազգային խընդիրներով, իր աչքին առջեւ չի՛ տեսներ արդեօք ազբալի դրութիւնը.

— Ի՞նչպէս...

— Գալուստեան վարժարանին, չարունակեց Արծուիբունեան, չի՛ տեսներ արդեօք հայ ազաքներու խումբ խումբ վազելը դէպի օտար վարժարանները, ա՛հ, ա՛հ, պէ՛յ, մի՛ մեզագրէք գիս, ձեր բաչային կարծեցեալ պաչտպանութենէն հազար անգամ աւելի կ՛արժէ իմ ձեռներէց ոգիս, աչխատանքի սէրս, գործելու կամքս, մէկ խօսքով, Եգիպտոսի հայութեան ապագայ սերունդը փրկելու և զայն իբրեւ հայ դատաւարակերպ ուխտս, հետեւաբար, երբէք մի՛ վարանիք, գացէ՛ք, ա՛յսպէս պատմէցէք Նորին Վսեմութեան, մինչեւ ցարդ լոկ իր արգահատանքը չարժող տեսարաններուն վարժուած իր աչքերը, թող այսուհետեւ իրեն դէմ ցցուած տեսնեն գաղթական վարժապետին ըմբոստ ճակատը:

Կոթանեան պէյ ալ չի խօսեցաւ:

Մութը կը սարսռուէր չուրջը:

Նիւպարի բոլոր ամուռները գրաւուած էին, նեղսը դարսը լեցուած էր յաճախորդներով, գարեջուրի գաւաթները չարունակ կը նաբոգուէին և կառաններու, մի՛չա սարի վրայ, հաղիւ կը բաւէին ծառայութեան:

Կոթանեան պէյը, հաչիւը մաքրելէ առաջ, ուզեց վերջին փորձ մըն ալ ընել, Արծուիբունեանը համոզելու յաջող: Իսկ այս վերջինը, կը տառաճէր երկու մտածումներու միջև, պահ մը կը փորձըւէր դատապարտելու իր մեծազական ընթացքը, և ընդունելու Տիգրան բաչային կոզմէն պարտադրուած առաջարկը. սակայն անգամ մը ճամբայ եղած էր, դժուար կը թուէր իրեն ետ դառնալ: Մանաւանդ վարժարանին հիմնարկութենան համար ամէն զոհարերութիւն պիտի յանձն առնէր, պայմանաւ սակայն որ յարգուէր իր անձնական անկախութիւնը, իր մէջ արմատացած էր այն համոզումը թէ՝ ազգային վարժարանները չեն կրցած և չպիտի կրնան հասցնել չրջանաւարտ աչակերտներ, որովհետեւ, տարուէ տարի, զպրոցական պաչտօնէութիւնը, անօրէնէն սկսեալ մինչեւ յետին անտասը կամ անտասուհին, փոխուելու դատապարտուած էին. ինք կը փափագէր ունե-

նալ իր սեփական վարժարանը, որուն ուսուցչական մարմնի անդամները պիտի ընտրէր ինք, տարիներով դանդաղ պայծառնի վրայ պահելու նպատակով. մինչդեռ, կը խորհէր Արծուիբունեան, եթէ ընդունէր Տիգրան բաշային առաջարկը, ազգային վարժարանի մը տնօրէնին պէս, կախում պիտի ունենար, Հոգաբարձութիւն կոչուած մարմինէ մը, որ իր կարծիքով, դոյութիան ո՛և է իրաւունք չունէր։

Կորառնեան պէյը կ՚աճապարէր, ըզդեց, ինչպէս ըսինք, վերջին փորձ մըն ալ ընել, ուսոի.

— Պարո՛ն Արծուիբունեան, ըսաւ խիստ ընտանի ձեւով մը, վերջին գաւաթ մըն ալ պարպե՞նք.

— Պարպե՛նք, պէ՛յ, եթէ կ՚ուզէք, յարեց Արծուիբունեան։

Եւ կառոցը դարձեալ նորոգեց գաւաթները, այս անգամ աւելի ճոխ մէզէներով ծածկելով քառակուսի ճենապակիներով սեղանը։

— Պէ՛յ, ըսաւ Արծուիբունեան, չատ մտածկոտ կը տեսնեմ ձեզ, արդեօք վշտացուցի՞ ձեր սիրտը.

— Ո՛չ, քաւ լեցի, ինչո՞ւ պիտի վշտանամ, ըսաւ Կորառնեան պէյ, սակայն, աւելի դոհ ու զուարթ կը փափագէի մէկինել հոսկէ.

— Ի՞նչպէս.

— Եթէ չը մերժէիք, չարունակեց Կորառնեան պէյ, ես հիմա չուարած եմ, ի՞նչպէս պիտի հաղորդեմ Նորին Վսեմութիան թէ...

— Պարզապէս, ընդմիջեց Արծուիբունեան, մերժեց կ՚ըսէք, չընդունիր Ցանձնառժողովի մը հսկողութիւնը, խնամակալի պէտք մը չունիմ ըսաւ, կըսէք.

— Այդ կէտը դժուար կը թուի ինծի, սիրելի պարո՛ն, յարեց պէյը ժպտելով, նկէ՛ք, մի՛ չամառիք, այս իրիկուընէ վերջացնենք սա խնդիրը. բայարձակ մերժում մը վիրաւորիչ է, չէ՞, մեր բաչային համար.

— Բայց ի՞նչ կրնայի ընել, պէ՛յ, առարկեց Արծուիբունեան.

— Գոնէ կրնաք յետաձգել ձեր պատասխանը, դիտել տուաւ պէյը.

— Ինչպէս...

— Օրինակի համար, չարունակեց պէյը, մէկ երկու օր պիտի մտածեմ կ՚ըսէք, ևն։

— Բայց, պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան, խնդիրը չատ պարզ է, մտածելու հարկ չկայ. ես ո՛և է կերպով չեմ կրնար հաչտուիլ վօնիրոլի մը գաղափարին հետ.

— Սակայն գոնէ թրոլ մը չէ՛, կը պնդէր պէյը, ընդհակառակը, օժանդակ մարմին մըն է, որ աւելի պիտի զիւրացնէ ձեր գործը, նիւթական մասնակարատութիւնը պիտի առանձնէ, եկամուտի աղբիւրները պիտի գտնէ, մէկ խօսքով, այդ դպրոցին կեանքը պիտի ապահովէ,

ձեզի համար ի՛նչ նուաստացուցիչ պարագայ կայ ասոր մէջ։

Եւ փրփրադէզ գաւաթները ձեռքին մէջ բարձրացուցած.

— Ձեր կենա՛ցը, պարո՛ն ըսաւ ժպտելով.

— Եւ ձերինի՛ն, յարեց Արծուիբունեան.

Ու վերջին գաւաթներն ալ պարպուեցան։

— Այնպէս չէ՞, չարունակեց պէյը, թաց չրթունքները սրբելով ձեռքի մեռաքսի թաչկինակովը, ասոր մէջ նուաստացուցիչ բան մը չիկայ, զպրոցը մանաւանդ զպրոց է, և ձենէ զատ ոչ ոք իրաւունք պիտի ունենայ միջամտելու ձեր ներքին գործերուն, չէ՞,

— Այնպէս է, այո՛, չա՛տ ազուր կը խօսիք. պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան, բայց Յանձնախո՛ւմբը. ի՞նչ պիտի ըլլայ ասոր պաշտօնը.

— Ինչ առաջ բացատրեցի, չէ՞, պատասխանեց պէյը, իսկ սահմանափակ, իրաւասութեան սահմանը դրուած, ճշտուած պաշտօն մը, ձեր օժանդակը, թէև ու թիկունքը պիտի ըլլայ, չաբաթը, թերեւս երկու չաբաթը մէկ անգամ պիտի այցելէ վարժարանը, աչքէ պիտի անցընէ ձեր օրագրութիւնը, պիտի մօտէն տեղեկանայ կատարուած առաջդիմութեան, աչքերովը պիտի տեսնէ սոյն հաստատութեան կարգ ու կանոնը, վիճակահանութիւններ, հանդէսներ պիտի կազմակերպէ, բնականաբար Նորին Վսեմութեան բարձր հովանաւորութեան տակ. ծախքերուն բացը զոգելու բնոյթ ունեցող բացառիկ եկամուտներ իրագործելու նպատակով, մէկ խօսքով, պիտի ընէ բոլոր ինչ որ իր պաշտօնին կը վերաբերի, և այս բոլորը, աւելորդ է ըսել, ձեզի հետ կանխաւ խորհրդակցելէ յետոյ, մթթէ այս ամէնուն մէջ կա՞յ պարագայ մը, ձեի ինքնասիրութիւնը վիրաւորող։

Արծուիբունեան, երկրին ու միջավայրին դեռ ազէտ, այսքան մեկին ու համոզիչ տրամաբանութեան մը դէմ անզօր կը զգար ինքզինք և տակաւ կը փորձուէր տեղի տալու պէյին չլացուցիչ խոստումներուն առջեւ. կը խոհէր թէ՝ Տ Ապօ բաշայի պէս բարձր անձնաւորութեան մը պաշտպանութիւնը կարեւոր ադգակ մը պիտի ըլլայ և թէ՝ Յանձնախումբի մը կազմութիւնը չպիտի վնասէ իր հեղինակութեան, մանաւանդ, կ'ըսէր ինքիրեն, այս կերտներուն ծնողացը վրա՛յ ալ պիտի ազդէ, իր անհատական ձեռնարկին աւելի լուրջ հանդամանք մը տալու տեսակէտով։

— Պէ՛յ, ըսաւ յանկարծ, գիտէ՞ք ինչ է վախս։

— Ի՞նչ...

— Արտաքին անհարկի միջամտութիւններ, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Ի՞նչպէս, ընդմիջեց պէյը.

— Որոնք, չարունակեց Արծուիբունեան, վնասարեր կրնան ըլ-

լալ մանաւանդ վարժարանի մը բարոյական վարկին։

— Բացատրեցէ՛ք, կ՛ապաչեմ, յարեց պէյը։

— Օրինակի համար, ըսաւ Արծուիբունեան, այդ Ճանճնախումբը կրնայ, իր առաջին քայլերուն մէջ, փափագուած արդիւնքներ տալ, սակայն, հետզհետէ, չեղլով իր ուղղութենէն, պիտի փորձէ միջամտել ըլլալ գործերու, որոնք լոկ ինծի կը վերաբերին. այսօր, իբրեւ օժանդակ մարմին մը միայն կը ներկայանայ, բայց վաղը, այս երկրի հանրային մարդիկներուն —բայաններուն, պէյերուն ըսել կ՛ուզեմ— յաւուրկ կամայական ձգտումով մը, պիտի ուզէ սեղմել իրաւասութիւններս, կաչկանդել գործելու ազատութիւնս և չեզոքացնել բոլոր ջանքերս. ահա՛ իմ վախս։

— Չարմա՜նք, բացագանչեց Կորառնեան պէյ ժպտելով, ի՜նչ անկարելի բաներ կը խորհիք, պարո՛ն. Նորին Վսեմութիւնը, ինչպէս առիթ ունեցայ մէկ քանի անգամ յայտարարելու, եւրոպական սկզբունքներով մնած ու զարգացած միաք մը, պիտի հանդուրժէ՞, պիտի դիջանի՞ երբէք այդպիսի ընթացքի մը, որ միայն արեւելեան բարքերու յաւուրկ է, և չեղո՛, ձեր կռմիէն այդպիսի վախ մը ձե՛ր իսկ արժանիքին ուրացո՛ւմը պիտի ըլլար, չէ՞։

— Մ՛րքան ճարպիկ էք, պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան, ինքնասիրութիւնը փայփայուած մէկու մը հպարտ չեչաւը. ինչո՛ւ չէք խոստովանիր թէ այսօր դրա՛մը կ՛իշխէ Մարկութեան ճակատագրին. եթէ պատրաստ ունենայի նախնական դրամագլուխը, Նորին Վսեմութիւնը պիտի համարձակէ՞ր Ճանճնախումբի մը գաղափարը յղանալ...։

— Անհրաժե՛շտ է Ճանճնախումբի մը կազմութիւնը, սիրելի՛ս, չեչաւ Կորառնեան պէյ, կ՛ապաչեմ, մի՛ այլեւս յամառիր, հիմա ինչ պատասխան տանիմ Նորին Վսեմութեան։

Արծուիբունեան կը վարանէր, երկմիտ էր, չէր դիտեր ի՛նչ պատասխանել. եթէ այո՛ ըսէր, անմիջապէս պիտի սիրանար յիսուն կիներէն և հետեւեալ օրը պիտի ձեռնարկէր գործին. իսկ եթէ մերժէր, իրեն դժուար, չատ դառն կը թուէր չչափել այդ վերջին կէտը. մերժումը չատ սուղի պիտի նստէր իրեն, քայքայո՛ւմը պիտի ըլլար իր բոլոր յոյսերուն, քանդո՛ւմը՝ իր հիմնել երազած չէնքին։

— Պէ՛յ, ըսաւ, կ՛ապաչեմ, որչո՛ւմս որչո՛ւմ է, վերջնական՝ն, ես չեմ կրնար ընդունիլ այդ պայմանը. հոգ չէ՛, Նորին Վսեմութիւնը թո՛ղ ուրիշ մը գտնէ և անո՛ր յանձնէ այդ գումարը. անոր՝ որ կ՛ընդունի բաչայի մը պաչալանութեան վտանգին տակ գործել. ես, դժբաղդաբար, չեմ վարժուած ուրիշներու փետուրներովը զարդարուիլ և թեւերովը թռչիլ. կը մերժեմ Ն. Վսեմութեան առաջարկը։

Կորառնեան պէյ տոքի եղաւ, և

— Է՛հ ուրեմն, ըսաւ դառնացած չէչոով մը, թոյլ տուէք որ մեկնիմ.

— Կրնաք մեկնիլ, պէյ, մի՛ սրդոզիք, յարեց Արծուիբունեան, ձեր բաչային կ՛ըսէք թէ զալթական վարժապետը չի՛ կրնար ընդունիլ ո՛չ Նորին Վսեմութեան պաշտպանութիւնը, ո՛չ ալ Ցանձնախումբի մը թեւարկութիւնը, թէ՛ ան, իր սեփական ձեռներէցութեանը վստահ, ամէն գնով պիտի ջանայ հիմնել մանաւանդ վարժարան մը, և փարաւոններու աւազուտներուն մէջ բարձրացնել նահատակուած ազգի մը կամքին կոթողը, այո՛, ա՛յսպէս կ՛երթաք կ՛ըսէք Տիգրան բաչա Տ՛Ապրոյին...։

Կորտոնեան պէյ, ոտքի վրայ, Արծուիբունեանի ձեռքը սեղմելու պահուն, լուրջ ու խորհրդաւոր դէմքով մը.

— Պարո՛ն, ըսաւ, ահա՛ ես կը մեկնիմ, սակայն, իբրեւ անկեղծ բարեկամ մը, պարտք կը զգամ անգամ մըն ալ ձեր լուրջ ուշադրութեան յանձնելու այս խնդիրը. խորհեցէ՛ք, լաւ խորհեցէ՛ք, հետեւանքը դուշակեցէ՛ք.

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ հետեւանքը, հարցուց Արծուիբունեան խրոխտ չէչոով մը.

— Նորին Վսեմութիւնը պիտի վշտանայ, պատասխանեց պէյը, և ձեզի պիտի պահայ իր ա՛ն քան թանկագին պաշտպանութիւնը.

— Ներեցէ՛ք, պէյ, այդ սպառնալիքը չի՛ կրնար ազդել ո՛չ խորհելակերպես, ո՛չ ալ գործելակերպիս վրայ, Տ՛Ապրօ բաչան չեմ կարծեր թի զիջանի այլ եւս զբաղելու այս խնդրով, յարգանքնե՛րս Նորին Վսեմութեան։

— Ծօժարակա՛մ, սիրելի՛ պարոն, ըսաւ Կորտոնեան պէյ։

Եւ մեկնեցաւ Նիու - Պառէն։

ԵՐԿՈՒ ԳԱԽԱՓՐՆԵՐ

Կորտոնեան պէյլի մեկնումէն անմիջապէս առքը, Արծուիբունեան մօտակայ ճաշարան մը գնաց, Լ'Էոբէրաճնը, և իւեթեւ ընթրիքէ մը վերջ, հայկական սրճարանը վերադարձաւ, սուրճ ու նարկիլէ մը յանձնարարեց և սկսաւ կարդալ այն օրուան Բուօկռէ օրաթերթը։

Իսկ Կորտոնեան պէյ կառաօնին հաշիւը մաքրելէ յետոյ, հրաժեշտ առած էր Արծուիբունեանէն և Նիւսպառէն մեկնած։ Կառն Քաֆէ Էժիբսիէնին առջեւ, իրեն կըսպասէը Դեւակ Սաֆիրեան, Տ'Ապրօ բաչային ծերուկ գործակատարը, որ Կորտոնեան պէյը տեսնելուն պէս, ետ տեղէն և անոր հետ միասին ուղղուեցաւ դէպի Շանզէլիզէ, կամարներուն տակ, ուր, գիշերուան այդ պահուն, կը ճեմէին Փարիզի հանրային ազջիկները, յաճախորդներ փնտռելու։

Սաֆիրեան այդ կամարներուն տակ, գիշերներ լուսցուցած էր, բոլորը չարչրկելով և յաճախ անունցմէ ապտակներ և կիներ ընդունելով, և սակայն, այդ հեշտաբոյր վայրերու յափհանդիսական սուսերը, ժամերով, անարատունջ կը թափառէր կամարներուն տակ։ Սաֆիրեան Կորտոնեանի անբաժան ընկերներէն էր, գիշերուան արշաւանքներուն մէջ, և անցորդները յաճախ կը հանդիպէին այս զոյգին, որուն, երկուքն ալ, թէ և առաջացած տարիքի մէջ, երբէք չէին ուզեր պարտութիւն խոստովանիլ, և արտաս մը չէին տեսած իրենց... Համբաւին։

Սաֆիրեան ու Կորտոնեան, ներս մտան Աչիմ'ա Պօսիկայէն, հայ լայֆ ծանօթ գարեջրատունը, փոքրիկ, կոկիկ, չիք, արապեսք զարդերով, պարսկական գորգերով, առևուտլօ աթոռներով ու սեղաններով, չինական, հնդկական և ուրիշ թանկագին հնութիւններով ծածկուած, խորհրդաւոր տաճարի մը պէս, Սփինքսի տաճար մը, ուր Լուսթիւնը, ձեղունները սաւառնած, աստուածի մը պէս, կ'ունկնդրէր հոն առանձնացած աշխարհիներուն գաղտնի խոստովանութիւնները։

Անկիւն մը, սեղանի մը չուրջը նստած, դէմ առ դէմ, փրփրադէղ գարեջուրի գաւաթները պարպելով, մտերիմ խօսակցութեան մը սկսան։

— *Ինչ ըրիր նայինք, պէ՛յ, հարցուց Սաֆիրեան, որ գիտէր արդէն Կորտոնեան պէյլին ու Արծուիբունեանի ժամադրութեան չար-*

ժառիթը.

— Օ՛, բացագանչեց Կարապետեան, ընքուինները պռասելով, կեանքիս մէջ ա՛յսքան յամառ, ա՛յսքան ամբարտաւան մէկու մը չէի հանդիպած.

— Ես չէի՞ ըսեր քեզի, յարեց Սաթիրեան, մէ՛կ անգամ միայն տեսայ զինքը, և գաղափարս կազմեցի. ի՞նչ ըրաւ, խօսէ՛ նայինք.

— Մերժե՛ց, չընդունե՛ց գումարը, պատասխանեց Կարապետեան.

— Ինչո՛ւ, ի՞նչպէս, ի՞նչ առարկելով, յարեց Սաթիրեան զարմացկոտ դէմքով մը.

— Ո՛չ բաչային պաշտպանութիւնը, ո՛չ ալ Յանձնախումբի մը թեւարկութիւնը կ՛ընդունիմ բսաւ.

— Խե՛նդ, խե՛նդ, կրկնեց Սաթիրեան արգահատանքի չարժուձեւով մը. դեռ ջահի՛լ է. չի՛ գիտեր թէ այս երկրի գործերը քէմհենցայով կը դառնան:

— Խօսեցայ, աղաչեցի, թախանձեցի, չարունակեց Կարապետեան պէյ, անկարելի եղաւ համոզել.

— Պաճիճօքները ցոյց չի տուի՞ր, հարցուց Սաթիրեան.

— Քանի՞ անգամ, պատասխանեց Կարապետեան պէյ, բացարձակապէս մերժեց, ծաղրեց մեր բաչային բարեացակամութիւնը.

— Նորին Վսեմութիւնը պիտի բարկանա՛յ, չըսե՞ս, դիտել տուաւ Սաթիրեան գարնջուրի վերջին կաթիլը կլկլալով.

— Անշո՛ւշտ, հառաչեց Կարապետեան պէյ, եթէ բան առ բան հաղորդեմ այդ խենդին խօսածները, հուսահատի՛ք, վայրկենապէս երկրէն արտաքսել պիտի տայ զանի, չուարձա՛ծ եմ.

— Շուարելու բան մը չկա՛յ, կչտամբեց Սաթիրեան, նօյնութեամբ կը պատմէք եղելութիւնը. Նորին Վսեմութիւնը դիտէ ընելիքը.

— Ձե՛ւ պիտեր, Դեւա՛կ, ի՞նչ արհամարհոտ ձեւեր, ի՞նչ վիրաւորիչ բառեր, չարունակեց Կարապետեան, գումարը մերժեց, մերժեց, անձնահանութեա՛ն ալ դպաւ.

— Պատմելո՛ւ է ասիկը, կը յորդորէր Սաթիրեան, մինչ կառանը կը նորոգէր գաւաթները:

Կէս ժամ տեւեց այս գաղտնի խօսակցութիւնը: Ժամացոյցը նայեցան, ժամանակը կը մօտենար.

— Ձերթա՞նք, ըսաւ Սաթիրեան, բաչան կրնայ սէխմա.

— Երթա՛նք, երթա՛նք, կրկնեց Կարապետեան պէյ, արդէն ուշ է, տունը պէտք է հանդիպիմ, ընթրիքէն վերջը կուգամ.

— Ինչո՞ւ չգա՞ս, դիտել տուաւ Սաթիրեան, մինչեւ Շուպրա պիտի երթաս, հետդ նորէն պիտի վերադառնաս: աւելի լաւ չէ՞ որ միասին երթանք, բաչային հետ կ՛ընթրես:

— Բայց տունը կը սպասեն, կ՛առարկէր պէյը.

— Ո՛վ պիտի սպասէ քեզի, յարեց Սաթիրեան չարաճճի ժպիտով մը, սիկինը առնը չպիտի գտնես, մէկ ժամ առաջ տեսայ, կառքով կ՛անցնէր, ապահով եմ, կէզիրէ կերթար.

— Մինա՛կը, հարցուց պէյը կասկածոտ դէմքով մը:

— Մինակը գացած ունի՞, դիտել տուաւ Սաթիրեան

— Ո՛վ կար հետը, հարցուց պէյը, միշտ կասկածոտ.

— Լաւ չի նչմարեցի, պատասխանեց Սաթիրեան, դիմասաւորը միայն տեսայ.

— Մի՛ պահեր ինէ, թախանձեց պէյը, քանի որ տեսած ես, դիտես ո՛վ ըլլալը.

— Ինչ պիտի ընես եթէ դիտնամ, լաւ Սաթիրեան ժպտելով, պիտի հետևդ՞ես.

— Ո՛չ, պատասխանեց պէյը, անտարբեր չեչտով մը, միայն հետաքրքիր եմ գիտնալու եթէ որո՛ւ հետ կ՛երթայ պատյան,

— Սովորական ընկերոջը հե՛տ, հեգնեց Սաթիրեան.

— Ո՞վ է սովորական ընկերը...

— Դուն չե՞ս գիտեր, կչտամբեց Սաթիրեան ժպտելով, և ինձի կը հարցընես.

— Մի՛ քաչքչեր, ըսէ՛, ո՛վ էր կառքին մէջինը.

— Քուկինդ, պատասխանեց Սաթիրեան, կծոց հեգնութեամբ մը.

— Ո՛վ է, ո՞վ, հարցուց Կորտոնեան, բարկութենէն ականջները կաս կարմիր կարած, չըսե՞ս, խըլյա՛ւեր.

— Տէրտէրնե՛ր, Տէրտէրնե՛ր, կրկնեց Սաթիրեան սադայկեան ժպիտով մը, անհերձափիլ գործակատա՛րը, հասկցա՛ր.

Կորտոնեան պէյին արիւնը գլուխը ցատկեց, վայրկեանապէս մոռցաւ ուրիչ ամէն բան. կը մտածէր կառք մը նետուիլ և հետապնդել իր կինը:

— Սաթիրեա՛ն, ըսաւ յանկարծ, կ՛ընկերանա՞ս ինձի.

— Ինչ կայ...

— Երթանք կսեմնք, պատասխանեց պէյը:

— Հէմնդ..., ծաղրեց Սաթիկեան, կսեմ՞լ. անանք չատ՞նց վերադարձած պէտք է ըլլան միւս ճամբով.

— Բայց դո՛ւն էիր որ քիչ առաջ կ՛ըսէիր թէ առնը չի գտնուիր.

— Դարձեալ կ՛ըսեմ, յարեց Սաթիրեան, եղբօրը առնը կը գըտնուի. ինչ կրնաս ընել. ձգէ՛, ինչ կ՛ուզէ, թո՛ղ ընէ, ինք կը խառնուի՛ քեզի, կը հետապնդէ՛.

Ոտքի եղան և սկսան ուղղել իրենց քայլերը դէպի Սբ Ղեւոնդ Հաtsիs: Կամարներուն տակ քիչ մը ալքատացին. աղջիկներուն հետ խնդան մէկ երկուքը սեղմատեցին, յետոյ չարունակեցին իրենց ճամբան:

— Սաթիրեա՛ն, դարձեալ առարկեց Կորտոնեան պէյ, ես ընթերթ-

քէն վերջը կուգամ. անպատճառ պէտք է տունը հանդիպիմ անգամ մը. աղջիկս մինակ է, պիտեմ, ինծի կ'սպասէ, ատանդ ինծի բնաւ չի ճաչեր. պէտք է տունը գանեմ. չատաւ կուգամ, երեք քառորդէն.

— Քեզի ինչ ըսի, սիրելի՛ս, կը պնդէր Սահիրեան, ընթրիքը բաչային հետ միասին կ'ընես, պիտի՛ս, կըսպասէ արդէն. մոռցա՞ր, ընթրիքէն վերջը պիտի դատ ելլէր.

— Ո՞ւր, հարցուց Կորտանեան պէյ.

— Լորանի՛ չպիտի երթար, յիշեցուց Սահիրեան, ցերեկուընէ չ'ազդարարե՞ց.

— Այ՛, այո՛, կրկնեց Կորտանեան, յուր Քրամէրին պիտի երթայ ընթրիքէն ետքը, և

— Հետեւաբար, ընդմիջեց Սահիրեան, ընթրիքէն առա՛ջ պէտք է ներկայանաս և քեզի յանձնուած պատուիրակութեան հաչիւը տանս Նորին Վսեմութեան:

Կորտանեան պէյ համոզուելցաւ, հրաժարելցաւ նախապէս տունը հանդիպելու գաղափարէն. դարձաւ բաւ Սահիրեանի.

— Շա՛տ լաւ, միասին կ'երթանք, բայց, եթէ կարելի է, ծառայ մը ղրկենք մեր տունը, թո՛ղ Հերանուշին իմաց տայ ու պատուիրէ որ ինք ընթրէ, ինծի թո՛ղ չսպասէ.

— Կը ղրկենք, կը ղրկենք, յարեց Սահիրեան. դուն սա խնդիրը կրնա՞ս արտաքսել տալ մեր երկրէն. դիտցած ըլլաս. եթէ յաջողի վարժարան մը բանալ, տակն ու վրայ պիտի ընէ հրատարակիր, վտանգաւոր յեղափոխականն մըն է, վազը պիտի ժողովուրդը զրգռէ մեզի դէմ, մեր հանգիստը պիտի վրդովէ.

Ամէն բանի կարող է, հաստատեց Կորտանեան պէյ, եթէ քաջալերուի՛ն գանէ, չա՛տ ատաչ պիտի քալէ.

— Ձանրի՛ Կորտանեան պէյ, բաւ Սահիրեան, այս գաղմականները մեծ փորձանքներ պիտի բերեն մեր գլխուն.

— Ես ալ այդպէս կը խորհիմ, յարեց պէյը, Թիւրքիայէն..., չատերը բանտերէ, աքսորներէ, կախաղանէ ազատած մարդիկ, ուխտեալ խռովարարներ, Եգիպտոսի խաղաղութիւնը պիտի խանգարեն, այսօր անօթի են, բայց վազը, եթէ քիչ մը կչտանան ու կռնակնին տաքնայ, դիտցած ըլլաս, տա՛ս ալ պիտի սկսին գործել միևնոյն նախաձիրները...:

Եւ խօսակցելով, հասան Ա՛ապօ բաչայի տունը, որ բացակայ էր, Հանրային Կրթութեան նախարար եղած Արթին բաչային հետ պրոտոյի ելած էր:

Սահիրեան, բաչային բացակայութեանը, ապարանքին միահեծան

տէրը, ալ ու ձախ հրամաններ, պատգամներ կ'արձակէր։ Իր սենեակը տարաւ Կորտոնեան պէյը, չարունակելու համար իրենց խօսակցութիւնը մինչդեռ նիւթին վրայ, որ հետզհետէ չհաղորդիս հանգամանք մը առացած էր։

Ապարանքին գեղեցկարկը, պարտէզին վրայ նայող քառակուսի սենեակ մըն էր Տ'Ալրօ բաչայի գործակատարին գրասենեակը։ Թաւչապատ քանաբէ մը, երեք թիկնաթոռներ, նոյնպէս թաւչապատ, իւղաներկ պատերէն կախուած քանի մը մեծադիր նկարներ, մետաքսէ վարագոյրներ, ընկուզի գրասեղան մը, անկիւնները՝ մարմարէ քարակ սիւներու վրայ հաստատուած սեամորիի արձանիկներ, քանի մը չինական անօթներ, գետինը պարսկական թանկարժէք գորգ մը, չորս անկիւնները տեղաւորուած եղեկարական յամբեր, սառափապատ սեղանիկներ, ահա՛ բաչայի գործակատարի գրասենեակին ամբողջ կահոյքը։

Կորտոնեան պէյ, անփութօրէն տեղաւորուած՝ թիկնաթոռներէն մէկին մէջ, հաւանաբար սիգառը մխացնելով.

— Սաֆիրեան՛, ըսաւ, ես կը խորհիմ թէ Ապտիւլ Համիտ իրաւունք ունի Հայերը հալածելու, բանտարկելու, աքսորելու, և

— Ջարդելո՛ւ, չարունակեց Սաֆիրեան, արդէն Նորին Վսեմութիւնը յաճախ յայտնած է միեւնոյն կարծիքը. դժբաղդաբար, կ'ըսէ մեր բաչան, իսկական յանցաւորներէն աւելի՝ անմեղնե՛րը կը պատժուին, յեղափոխականներուն մեծ մասը փախած Արտասահման ապաստանած, հետևէն կը գրգռեն ազէա ու միամիտ ժողովուրդը, տիրող կառավարութեան դէմ, և իրենք իրենց արհեստ, բան գործ ըրած են Թուրքիոյ մէջ ցոյցեր կազմակերպել, աւազակային խումբեր ղրկել ներքին գաւառները, և այս կերպով, վրդովել երկրին ներքին անդորրութիւնը.

— Իրաւ՛ունք ունի Նորին Վսեմութիւնը, կը հաստատէր պէյը, այս գաղթականները վազը մեր գլուխն վտանգներ պիտի բերեն, անօթի մարդիկ, մեր տուներուն դուռները պիտի պաչարեն, մեր հանգիստը պիտի խանգարեն, ասոր ճարը խորհելու է ժամ առաջ.

— Ճարը, յարեց Սաֆիրեան, ես գտած եմ. հիմա բաչան կուգայ. կը նկարագրես, կը հաղորդես տեսակցութեանդ արդիւնքը, մէկիկ մէկիկ կը թուես այդ ամբարտաւան վարժապետին պոռոտ ու վիրաւորիչ խօսքերը, և, ինչպէս քիչ առաջ որոշեցինք, կ'ուխտադիր Նորին Վսեմութիւնը համոզելու որ փութայնէ այդ վտանգաւոր մարդուն՝ Եգիպտոսէն արտաքսումը.

— Բայց ատարկեց պէյը, չեմ կարծեր թէ մեր կարծածին չափ դիւրին ըլլայ այսպիսի գործ մը.

— Ինչպէս...

— Ձե՞ս յիշեր, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, Զաուգհան Ճովսէփ անուն գաղթականին միջադէպը.

— Ո՞րը...

— Պերութէն փախած չէ՞ր, իտարէի մախսուսէի հայ պաշտօնեաներէն Զաուքճեան Ճովսէփ էֆէնտին մուգա՞ր.

— Հա՛, հա՛, յիշեցի, կրկնեց Սաֆիրեան, լորտ Քրոմէրի մարդը...

— Այ՛, այն մարդը, յարեց Կորտոնեան պէյ, չե՞ս յիշեր, ինչպէս մէջտեղը լորտը, և պարտաւորեց Էֆենտիեան, վար առնելու զանի ձերբակալելու և հակողութեան տակ Պոլիս ղրկելու հրամանագիրը։

— Գիտե՜մ, գիտե՜մ, մռմռաց Սաֆիրեան, սա լորտին գործերուն խելքս չի հասնիր, Մուչեղը կախուելէն ի վեր, քաղաքականութիւնը փոխուա՜ծ է.

— Անգլիոյ եգիպտական քաղաքականութեան մէջ, յարեց պէյը, զգալի փոփոխութիւն մը կը նշմարուի Պոլսոյ վերջին դէպքերէն ի վեր. անցածները նոյնը կը հաստատէին մեր չրջանակներուն մէջ.

— Ո՞ւր ըսիր, ընդմիջեց Սաֆիրեան.

— Մեր չրջանակներուն մէջ, կրկնեց Կորտոնեան պէյ, Արտաքին Գործերու պաշտօնատան մէջ կը խօսէին. Լորտ Քրօմէր, թէկուզ հրաւէրի մը մէջ, յայտարարած էր պետական բարձր անձնաւորութեան մը թէ՝ վերափառ Թագուհիին կառավարութիւնը հաչտ աչքով չպիտի դիտէր այսուհետեւ Ապա իւլ Համիտի հայահալած և հայաջինջ քաղաքականութեան չարունակութիւնը, և թէ՝ Լոնտոնէն հասած բարձրագոյն հրահանգներուն համաձայն, ինք լո՛րտը պիտի սաստկանէ հոս ապաստանած Հայերուն պաշտպանութիւնը՝ մոլեռանդ խուժանին պատահական յարձակումներուն դէմ, եւլն.։

— Ի՞նչ կ՛ըսես, պէ՛յ, ափսո՜ս ուրեմն, բացագանչեց Սաֆիրեան, մեր բաչան չպիտի կրնայ միջամտել.

— Ինչի՞...

— Արտաքսումի գործին, պատասխանեց Սաֆիրեան.

— Որի՞ն արտաքսումը, հարցուց պէյը, պահ մը մոռնալով իրենց խօսակցութեան նիւթը.

— Սա խայտառակին՝ չարունակեց Սաֆիրեան, սա ըմբոստ վաթժապետին արտաքսո՜ւմը...

— Այ՛, այ՛, կրկնեց Կորտոնեան պէյ, ինդրակա՞ն է, տեսնենք ինչ պիտի ըսէ Նորին Վսեմութիւնը, ինք մեծէ լաւ գիտէ քաղաքականութեան այժմու վիճակը, չէ՞.

— Անչո՜ւշ, յարեց Սաֆիրեան, մեր բաչան, պէտքը կո՛յ կրկնելու, Եգիպտոսի առաջին քաղաքագէտներէն է...

— Նուպար բաչայէն ճաքը, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, ինքզինք վիրաւորուած զգալով Սաֆիրեանի վերջին բառերէն։

Կորտոնեան պէյ, Իզմիրի ծանօթ ընտանիքներէն մէկին զաւակը, Նուպար բաչայի մերձաւոր ազգականներէն էր և անոր արարածը կը համարուէր. անո՛ր կը պարտէր իր պիրքը, հետեւաբար, որքան որ Տիգրան բաչա ա՛Ապրոյի թեւին տակ կը գտնուէր, չէր կրնար չյիշել իր բարերարը, նախկին նախարարապահ Նուպար բաչան, որ, պետական գործունէութենէն քաշուելէն ի վեր, մեկուսացած կ՛ապրէր Բարիզի մէջ, ուրկէ մերթ ընդ մերթ անդրկուիներ կը ստանար իր բարերարին նկատմամբ. կը լսէր թէ Եգիպտոսի նախկին նախարարապետը սկսած էր, Պոլսոյ վերջին դէպքերէն ի վեր, աւելի՛ չահադրգռուիլ հայ կեանքով և տեսակ մը նախանձամտութիւն դառնալ հոն ապաստանած թշուառ գաղթականներուն համար։ Եւ յետոյ, եւրոպական կարեւոր թերթերուն մէջ, երբեմն հանդիպած էր խմբագրականներու, որոնք Նուպարը կը բազդատէին Քաւուրի ու Պիսմարքի պէս մեծ քաղաքագէտներու հետ, և Արեւելքի, մանաւանդ պէս Եգիպտոսի գործերուն մէջ անոր սրատեսութիւնն ու հոտառութիւնը կը մատնանշէին։ Կորտոնեան պէյին համար Նուպար բաչան անզուգական դիւանագէտ մըն էր, հետեւաբար, Սաֆիրեանի կողմէն՝ ա՛Ապրօ բաչայի հասցէին չսպասուած գովեստը չափազանց կը գտնէր։

— Սաֆիրեա՛ն, ըսաւ, կշտամբող դէմքով մը, կը մոռնա՞ս Մեծ Նուպարը, Եգիպտոսի, և պիտի ըսեմ, բավանդակ Ասիոյ — չըսելու համար Եւրոպայի — միա՛կ քաղաքագէտը. մեր Տիգրան բաչան ալ անոր սանը չէ՞.

— Ճա՛նչցիր Կորտոնեան պէյ, յարեց Սաֆիրեան ժպտուն դէմքով մը, ինչո՞ւ այդքան դիւրազգած ես.

— Դիւրազգած չե՛մ, սիրելի՛ս, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, կը ցաւիմ միայն թէ՝ անգամ մըն ալ հաստատուած կը տեսնեմ դառն ճշմարտութիւն մը.

— Ինչպէս...

— Թէ՝ բացակաները միշտ անիրաւ են, ինչպէս կ՛ըսէ Ֆրանսիացին առած մը.

— Հը՛մ, մտաց Սաֆիրեան, հասկցայ, Նուպար բաչան կ՛ակնարկես, կ՛ապաչե՛մ, պէյ, խօսքս ես ասի, քանի որ այդքան վիրաւորիչ կը գտնես. ո՞վ չգիտեր թէ Նուպար բաչա՛ն է մեր Տիգրան բաչային վարպետը.

— Ինդիրը փակուած է ուրեմն, յարեց Կորտոնեան, չեզեցանք նկատել, կը պատմէի թէ վերջերս զգալի փոփոխութիւն մը կը նշմարուի Անգլիոյ եգիպտական քաղաքականութեան մէջ և թէ, այդ

պատճառով, խոչընդոտի պիտի բախի մեր ծրագիրը, մեր երեւակայածին չափ դիւրին գործ մը չէ հայ գաղթականներուն արտաքսումը. Զպուզճեանի պարագան չմոռնանք:

Սաթիրեան, մտահոգ, գլուխը կը ճօճէր, հայհոյանքներ կը մրմնջար դժբաղդ գաղթականներու հասցէին և չէր ամչնար բարձրաձայն խոստովանելու թէ՝ այդ խռովարար(.՞) ամբոխը(.՞) բաշանեբուն, պէյերուն, և ասոնց գործակատարներուն ու փոխանորդներուն, մէկ խօսքով, Եգիպտոսի մէջ վաղուց հաստատուածներուն ու բնիկներուն երանաւէտ հանգիստը պիտի վրդովէր...:

Ծեսոյ, փոթորկոտ ու խաւար գիշերուան մը մէջ, թափառելէն յոգնած ուղեկորոյս ճամբորդի մը պէս, որ հեռուն, լոյսի մը պլպլուքը կը տեսնէ, Սաթիրեան յանկարծ գոչեց.

— Կորանեա՛ն պէյ, երբէ՛ք վհատիլու չէ՛. դիւրին է, շատ դիւրին.

— Ի՞նչը.

— Արտաքսելը:

— Ի՞նչպէս...

Կառավարութիւնը գաղտնի ոստիկաններու խառիւ պատուիրած է, չարունակեց Սաթիրեան, հետապնդել անիշխանականները.

— Է՛, յետո՞յ...

— Այդ վարժապետը կը յանձնարարենք(.՞) գաղտնի ոստիկանի մը. մէկ րոպէի մէջ կը թռցնէ, չէ՞.

— Բայց, սիրելի՛ս, կ՛առարկէր Կորանեան պէյ, ինչպէ՞ս պիտի կրնաս հաստատել.

— Մի՛ կարծեր թէ երկար բարակ քննութիւններ կատարեն, յարեց Սաթիրեան, բաւական է որ անգամ մը ձեռք տայ օձիքը:

— Ձե՛ւ կարծեր, առարկեց դարձեալ Կորանեան պէյ, քու գիտցած հասարակ մարդկերէդ չէ՛ ան:

— Ա՛յդքան, հեգնեց Սաթիրեան.

— Ա՛յդքան, և մո՛ւտ մըն ալ աւելի, չարունակեց Կորանեան պէյ, չես գիտեր ո՛րքան խորամանկ է ու խելոք...:

Կառքի մը չառաչիւնը լսուեցաւ, Տիգրան բաշան կը վերադառնար:

ԵՍ ՊԻՏԻ ՅԱՄ

Լուրը տարածուած էր արդէն, Գահիրէի հայ չէչանակներուն մէջ հիացումով իրարու կը պատմէին թէ ինչպէս զաղթական վարժապետ մը յանդգնած էր արհամարհելու Տիգրան բաչային թեւարկութիւնը, և մերժած՝ Նորին Վսեմութեան զրամական նուէրը, եւն։

Սիմոն պէյ, Կորտոնեան պէյին աներորդին և միանգամայն անհաչելի հակառակորդը, որուն ներքին հաճոյք մը զգացած էր, երբ իմացած էր այս եղելութիւնը։ Կը փափագէր անձամբ տեսնել այն հպարտ վարժապետը, և իրմէ լսել մանրամասնութիւնները։

Արծուիքունեան, կը յիշէն անշուշտ ընթերցողները, նոյն իրիկունը, Լ'Եաբէրացիս ճաչարանին մէջ ընթրելէ յետոյ, հայկական սըրճարանը գացած էր իր սովորական նարկիլէն քաչելու և սուրճը խմելու։

Քանասարեան չէր երեւցած հոն, և, Արծուիքունեան, գրեթէ մինչեւ կէս գիշեր լրագիրներ քաղելէ յետոյ, իր օթեակը վերադարձած էր բաւական մտածկոտ ու թախծոտ։

Այն գիշերը գրեթէ չի քնացաւ, այնքան կատրուած էր սիրտը. քանի՛ կը յիշէր Կորտոնեան պէյին թախանձագին սոխպուհները, և իր յամառ մերժումը, պահ մը կը զղջար և ինքզինք կը դատապարտէր թէ՝ ինչո՛ւ այդքան առաջ տարած էր յամառութիւնը։ Անկողնին մէջ յաճախ դառնալով, աչքերը բաց, մահճակալին քովի սեղանին վրայ պլպլացող ազօտ լոյսին չառած, կ'անիծէր իր ճակատագիրը։ Գիչերուան խաղաղութեանը մէջ, յանկարծ աչքին դէմ կը ցցուէր Տառապանքին մղձաւանջը. ինչ պիտի ընեմ վաղը, կ'ըսէր ինքնիրեն և կ'ելլէր կը նստէր մահճակալին մէջ։ Արդէն, քովի պրամը հատած, վաղուան սոսկումը գիչերուընէ կը զգար. Գահիրէի մէջ ո՛չ ոք կը ճանչնար զինք, զաղթական մըն էր, և, վարժապետ մը, ո՞վ պիտի չհաւատրդռուէր իր վիճակով։ Այսպիսի սեւ ու ախուր խոկումներով լուսցուց այն գիչերը։

Առաւօն կանուխ անկողնէն ելած, կը մտածէր եկեղեցին հանդիպիլ, Եուսուֆ Ապիզ պէյը տեսնել. կը յուսար նաև հոն գտնել սիւկին Ագնիւը, որ, դիտէր ինք, ամէն օր սովորութիւն ըրած էր այցելելու զաղթականներուն և թեթեւցնելու անոնց վիչտերը։

Այսպէս, Պագար Մուրուրի առջեւէն անցաւ ու մտաւ Մուսմի փո-

դռոցը։ Մէկ քանի վաճառատուններու առջեւէն անցած և հասած էր մեծ խանութի մը — որուն ցուցափեղկերուն մէջ դրուած էին ոսկեթել բանուածքով կերպասներ —, երբ պատանի մը մօտենալով իրեն.

— Պարո՛ն, ըսաւ, հաճեցէ՛ք ներս մտնել։

Արծուիբունեան ապշտնար, դառնալով զինք հրաւիրող անծանօթին.

— Պարո՛ն, ըսաւ, դուք զիս կը ճանչնա՞ք, ո՞վ կը կանչէ զիս.

— Այո՛, պարո՛ն, պատասխանեց պատանին խորհրդաւոր ժպիտով մը. դուք չէ՞ք պարոն Արծուիբունեանը։

Այս վերջինը, առանց այլ և այլի, հետեւեցաւ պատանիին և ներս մտաւ մեծ խանութէն, ուր, կեդրոնը դրուած ուղղանկիւնի սեղանի մը գլուխը կը նստէր դիրուկ, կլոր դէմքով, խաչոր ու դուրս ցցուած աչքերով, թաւ ընդունելով, յիսունոցի դէմքով մարդ մը։ Աւելի խորը, խանութին անկիւնը, մաքուր ու չիք հագուած, ո՛չ նուազ գէր, աւելի յաղթանդամ, ուրիշ մարդ մը, ասքի վրայ պատուէրներ կուտար խումբ մը դերձակներու, որոնք իր գործատուները կը թուէին ըլլալ։

Արծուիբունեան նստաւ սեղանին եզերքը, դիրուկ, յիսունոց մարդուն քովը.

Գործատէրը կը կոչուէր Տիգրան Մկրտիչեան, ժամանակին գաղթած Փարիզ, բնիկ Պարտիզակցի, անուանի արհեստաւոր մը, որ իր ոսկեթել բանուածքներուն նրբութեան ու կատարելութեան համար յաջողած էր Եւրոպին արքունիքը մտնել ելլել ու բոլոր իշխանադուներուն հարանիքի օժիտները պատրաստել տալ իր սեփական գործատան մէջ։ Գալով Մկրտիչեանի հիւրին, որ սեղանին գլուխը կը նստէր, Գահիրէի միլիոնատէր Հայերէն Աւետիսեանի Սուզէ էֆէնտիին որդին էր, Սիմոն պէյը։

Փոխադարձ ներկայացումներու արարողութենէն հաքը,

— Բարո՛վ եկած էք, պարո՛ն, ըսաւ Սիմոն պէյ, ակնոցին տակէն դիտելով Արծուիբունեանը, կրնա՞մ ձեզի բան մը հարցնել.

— Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց գաղթական վարժապետը.

— Հետաքրքիր եմ գիտնալու, չարունակեց Սիմոն պէյ, թէ ինչի՞ յանգեցաւ ձեր երէկուան տեսակցութիւնը.

— Ներեցէ՛ք, ըսաւ Արծուիբունեան, քիչ մը զարմացած, ո՞ր տեսակցութեան համար կ'ըսէք.

— Սա ձեր երէկուան տեսակցութի՛ւնը, Նիւսպառի մէջ, մեր Կարաճեան պէյին հետ, յարեց Սիմոն պէյ, կ'ուզէի գիտնալ թէ ինչ արդիւնք ունեցաւ։

— Ոչի՛նչ, պէ՛յ, պատասխանեց Արծուիբունեան, յիսուն ոսկի չնչին գումարի մը փոխարէն, ձեր պէյը կ'աստղարիէր գործելու ազատութիւնս գոնել.

— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՛ս, լաւ չը հասկցայ, յարեց Սիմոն պէյ։

— Չկր պէյը, չարունակեց Արծուիբունեան, Տիգրան բաշա ա՛Ապրօյի կողմէն խոստացաւ ինձի տրամադրել յիսուն եգիպտական ասկի, մասնաւոր վարժարանի բացման իբր նախնական ծախք։

— Ընդունեցիք անշուշտ, ընդմիջեց Սիմոն պէյ։

— Ինչպէ՞ս ընդունէի, բողոքեց Արծուիբունեան, պիտէ՞ք ինչ պայման առաջարկեց։

— Ի՞նչ...

— Մասնաւոր վարժարանը դնել բաչայի զօրրօլին տակ, պատասխանեց Արծուիբունեան։

— Ի՞նչ պիտի ըլլար ձեր պաշտօնը, հարցուց Սիմոն պէյ, այդ վարժարանին մէջ։

— Վերահսկող Յանձնախումբի մը զօնէրօլին տակ, պատասխանեց Արծուիբունեան, վարժարանին տեսուչը պիտի նկատուէի, որոշ ամսականով մը, և պիտի պարտաւորուէի բաչային կամայական հրամաններուն հնազանդիլ, և գործադրել պատգամները, որոնք պիտի բղխէին Նորին Վսեմութեան խեդիւատակէն)։՝),

Սիմոն պէյ տակաւ կը համակրէր նորեկ գաղթականին, որուն անկեղծ ու համարձակ չեչտերը կը դիւրէին զինք։

— Շա՛տ լաւ, պարո՛ն, հարցուց զուարթ դէմքով մը, ի՞նչ պայմանով պիտի ընդունէիք այդ գումարը։

— Առանց պայմանի, պատասխանեց Արծուիբունեան, ես մասնաւոր վարժարան մը պիտի հիմնեմ, բայց գժբաղդաբար նախնական դրամագլուխը կը պակսի. բոլոր պայմանները գրեթէ լրացուցած եմ, օրինակի համար չաս մը ծնողքներ տեսած եմ, որոնք խոստացած են ինձի յանձնել իրենց զաւակներուն դաստիարակութիւնը, անոնց՝ որ հիմա կը յաճախեն օտար վարժարաններ. քանի մը մանուկներ ուսուցիչներ պատրաստած եմ ինձի աշխատակցելու, կը մնայ միայն չէնքը վարձել ու զպրոցական անհրաժեշտ գոյքերը — գրասեղան, նստարան, եւն. — պատրաստել. ահա՛ այս նախնական ծախքերուն համա՛ր է որ պէտք ունիմ առնուազն յիսուն ոսկիի գումարի մը։

Սիմոն պէյ, հետզհետէ դիւրուած և ներկայացած՝ գաղթական վարժապետին պերճախօսութենէն, ինքզինք ամփոփելով.

— Սիրելի՛ պարոն, իրաւ մերժեցի՞ք Տիգրան բաշայի նուէրը։

— Անշո՛ւշտ, պատասխանեց Արծուիբունեան, այլապէս վատ մը պիտի եղած ըլլայի։

— Ինչո՞ւ...

— Մ՛յսքան նուաստացուցիչ պայմաններու տակ, չարունակեց Արծուիբունեան, ո և է պարկեշտ մարդ մը պիտի դիջանի՞ր ընդունիլ այդ գումարը, նոյնիսկ տասը կրկինը, եռապատիկը, հնգապատիկը։

— Ենթադրելով թէ այդ գումարը պատրաստ է, յարեց Սիմոն պէյ, ինչ պայմանով պիտի կրնաք ընդունիլ զայն.

— Վճարելու պայմանով, պատասխանեց Արծուիբունեան, միամիտ դէմքով մը.

— Ներեցէ՛ք, պարո՛ն, չարունակեց Սիմոն պէյ, վճարումը խընդիր չէ, կ՛ուզէի գիտնալ թէ, այդ գումարին տիրանալու համար ինչ դիմում կը խորհիք ընել.

— Մ՚չ մէկ դիմում, չեչաց Արծուիբունեան, ինչ դիմում կարելի է ընել. ես մասնաւոր վարժարան մը պիտի հիմնեմ, ուր պիտի ջանամ տիրունդ մը պատրաստել ազգային պատմութեամբ և ներկայ դարուս պահանջած զարգացումով օժտուած. ես կը փափաքիմ փրկել մեր ցեղին զաւակները, որոնք խմբովին կը յաճախեն օտար վարժարաններ, հոն ծնունդ առնելու և իրենց ազգային լեզուն, կրօնը, պատմութիւնը, բոլոր նոյնական ուսանդութիւնները հոն մոռնալու համար. ես վստահ եմ թէ իմ առաջադրած նպատակս պիտի իրագործուի ուշ թէ կանուխ, բաւական է թէ՝ փարաւոններու այս անապատին մէջ կարենամ գտնել օվասիս մը։

— Ինչպէս...

— Այժմիզքն, չարունակեց Արծուիբունեան ոգեւորուած ձայնով մը, բաւական է թէ՝ Գահիրէի մէջ կարենամ հանդիպիլ մարդու մը, որ ինծի ձեռք կառկառէ և առաջին քայլերուս մէջ քաջալերէ զիս։

— Կը յուսա՞ք յարաւուելի, հարցուց Սիմոն պէյ, պիտի կրնա՞ք մաքառիլ օտար մրցակիցներու դէմ, որոնք, պէտք է խոստովանինք, անհրաժեշտ առաւելութիւններ ունին մեր վրայ.

— Սակայն, պէ՛յ, առարկեց Արծուիբունեան, կը մոռնաք թէ ես մրցակից մը չեմ նկատուիր ակնարկուած օտարներուն հանդէպ. այդ օտարները, դիտեմ, պատկառելի ուժեր ունին, անսպառելի ազբիւրներ, մեկէ աւելի միջոցներ, բայց ասիկա պատճառ մը չէ որ մենք ալ չունենանք մասնաւոր կրթական հաստատութիւն մը, ուր կարենանք բարձրագոյն կրթութիւն մը տալ մեր ցեղի հայրենազուրկ զաւակներուն.

— Այդ բարձրագոյն կրթութիւնը կը տառնան արդէն օտար վարժարաններուն մէջ, առարկեց Սիմոն պէյ.

— Բայց ազգային պատմարակութիւնը, աւելցուց Արծուիբունեան, իմ մասնաւոր վարժարանիս մէջ, ինչպէս քիչ առաջ յայտարարեցի, ազգային խնամեալ դաստիարակութիւն մըն ալ պիտի տառնան, անհատական ուսմանց յայտագիրը։

Եւ տպագրուած յայտագիր մը ներկայացուց Սիմոն պէյի, որ՝

ակնոցը քթին, ուշադրութեամբ սկսաւ աչքէ անցընել զայն։ Յետոյ, դառնալով գաղթական վարժապետին.

— Պարո՛ն, ըսաւ, այս է ձեր մատնաւոր վարժարանին ուսմանց յայտագիրը։

— Այ՛, այդ է, պատասխանեց Արծուիբունեան, ինչպէս կը գտնէք.

— Շա՜տ լաւ, յարեց Սիմոն պէյ, եթէ սակայն յաջողիք զայն գործադրել։

— Անշո՛ւշտ, պէ՛յ, ըսաւ Արծուիբունեան, կ'ելլա՜ւ կ'ելլա՜ պիտի գործադրուի, պայմանաւ որ դրամն անհարկի մեծամասնութիւններ չընէ։

— Որո՞նցմէ՞...

— Աշակերտներուն ծնողքներէն, չարաճակեց Արծուիբունեան. յաջողութեան առաջին պայմանը՝ գործելու բացարձակ անկախութիւնը չէ՞։

— Կը հաճի՞ք, յարեց Սիմոն պէյ, բացատրել ինձի այդ կէտը։

— Ինչո՞ւ համար, չարաճակեց Արծուիբունեան, մեր ազգային վարժարանները յաճախ անբարեկարգ են։

— Ինչո՞ւ, հարցուց Սիմոն պէյ։

— Որովհետեւ, պատասխանեց Արծուիբունեան, ամէն տարի նոր հոգաբարձութիւն մը կու գայ քանդելու նախորդին չէնքը. որովհետեւ ամէն տարի փոփոխութիւններ կը կատարուին ուսուցչական մարմինին մէջ, չէ՞։

— Հասկցայ, հասկցա՛յ, կրկնեց Սիմոն պէյ, դուք անկախ գործել կ'ուզէք, չէ՞։

— Անտարակո՛յս, չեչառեց Արծուիբունեան, մատնաւոր վարժարաններէն առնե՛նք, օրինակի համար, Պալաթ Պէրպէրեանը, տարուէ տարի նոր ընթացուաբաններ կ'ընծայէ ազգին, իսկ ազգային վարժարանները...։

— Շա՜տ լաւ, ըսաւ Սիմոն պէյ, քանի որ այդպէս է, խնդիրը կարգադրուած նկատեցէ՛ք։

— Ինչպէս, հարցուց Արծուիբունեան.

— Կարգադրուած կրնաք նկատել այդ խնդիրը, կրկնեց Սիմոն պէյ, ինչ կը պակսէ ձեզի։

— Նախնական դրամագլո՛ւխը, պատասխանեց Արծուիբունեան, յուսո՛ն ոսկի՛, ո՛վ պիտի փոխ տայ ինձի այդ գումարը։

— Ե՛ս պիտի տամ, յարեց Սիմոն պէյ։

— Ինչ պայմանով, հարցուց Արծուիբունեան։

— Ա՛չ մէկ պայմանով, պատասխանեց Սիմոն պէյ, նախախո՛ղն մըն է որ պիտի ընտրեմ. եթէ գործադրէք ձեր խոստումները, եթէ յա-

բաներէք. եթէ արդիւնք մը ցոյց տաք, այժմէն կը յայտարարեմ, պիտի ջանամ ձեր աշխատութիւնները քաջալերել ամէն տեսակ ձեւակերպութիւններով.

— Շնորհակալ եմ ուրեմն, պէ՛յ, յարեց Արծուիբունեան.

— Եթէ այսօր ձեզի տրամադրուի յիշեալ գումարը, չարունակեց Սիմոն պէյ, նոյն օրինով, ե՞րբ պիտի բանաք վարժարանը.

— Վաղուընէ՛ պիտի ջանամ չէնքը վարձել. ուսուցիչներուն մեծ մասը պատրաստ է արդէն, պատասխանեց Արծուիբունեան.

— Անգլիերէնի մասնագէտ ուսուցիչ մըն ալ կար, չարունակեց Սիմոն պէյ, վերջերս եկած է Ալեքսանդրիայէն, կը ճանչնա՞ք զինքը.

— Այո՛, պատասխանեց Արծուիբունեան, պարոն Քոնթոտարեան կը կոչուի. ինչո՞ւ հարցուցիք սակայն.

— Այդ պարոնին հետ միասին մեր տունը գտնուա՞ծ էք.

— Այո՛, պատասխանեց Արծուիբունեան տխուր ձեւով մը. ձեր տիկին Ազնիւը չպատմե՞ց. միասին էինք, պարոն Քոնթոտարեանի հետ պիտի բանամ վարժարանը.

— Լա՛ւ, լա՛ւ, կրկնեց Սիմոն պէյ, ընկերովի պիտի գործէք ուրեմն. քիչ առաջ ո՞ւր կ'երթայիք.

— Եկեղեցին, պատասխանեց, Եուսուֆ Ապիպ պէյը կ'ուզէի տեսնել, իրեն ալ հաղորդելու համար Կորտոնեան պէյի տեսակցութեան արդիւնքը.

— Եթէ կը հաճիք, յարեց Սիմոն պէյ, միասին մեկնի՛նք.

— Ցօժարակա՛մ, ըսաւ Արծուիբունեան։

Երկուքն ալ ոտքի ելան և հրաժեշտ առնելով գործատէր Մ'կրտիչհանէն, խանութին առջեւ սպասող կառքին մէջ նետուեցան։

— Ալիա Շուպրա՛, պատգամեց Սիմոն պէյ, և կառքը, Մուսքիյէն անցնելով, ուղղուեցաւ դէպ ի Շուպրայի կողմը։

Սիմոն պէյ իր ապարանքը կը տանէր Արծուիբունեանը. չատ կը փափաքէր, առանձին ու մտերմական տեսակցութեան մը մէջ, անոր բերնէն քաղել իր քեռայր Կորտոնեան պէյին ու անոր միջեւ անցած դարձածներուն մանրամասնութիւնները։ Սիմոն պէյ, ինչպէս լսենք արդէն, կ'առէր իր քեռայրը. և մասնաւոր հաճոյք մը կը զգար, ամէն անգամ որ անոր նկատմամբ աննպաստ վկայութիւններ լսէր ուրիշներու բերնէն։

Կառքը Շուպրա հասած և կանգ առած էր Աւազնորդեան ապրանքին մեծ դուռին առջեւ։

Արծուիբունեան, Սիմոն պէյին քեռը մտած, ներս առաջնորդուեցաւ։

ԹԻԱՖԻՍՅ ՕՐԻՈՐԴԸ

1897 ի փետրվարին սկիզբները, դարնանապզ հինգշաբթի մը։

Դահիրէի դանագան թաղերէն, երկսեռ զոյգերով բեռնաւորուած չքեղ կառքեր, կանգ կ'առնէին Մուհամմէտ Ալի փողոցին վրայ, դրօշազարդուած հսկայական ապարանքի մը կամարներուն երկայնքը։

Այդ օրը Վարդանանց էր, և «Դահիրէի Կեդրոնական Կրթարան»ը, նոյն տարուան յունվարին սկիզբը բացուած, ազգային նահատակներուն յիշատակին համար հանդէս մը կը կազմակերպէր։

Սիմոն պէյ գործադրած էր իր խոստումը, և, ա՛Ապրօ բաչային ու արքանեակներուն հակառակութեան առանց կարեւորութիւն ընծայելու, Արծուիբունեան յաջողած էր Քանատարեանի հետ բանալ վարժարանը, «Կեդրոնական Կրթարան Դահիրէի» անունով։

Վարժարանին ընդարձակ որմափակը, արարական ճաշակով կահաւորուած ու վարագուրուած, տակաւ կը դրաւէր երկսեռ ընտրեալ բազմութենէ մը, որուն հոն կուգային մասնակցիլ օրուան մեծ ոճին։

Կարգադիր Յանձնախումբ մը, Կրթարանի չէնքին արտաքին դուռին առջեւ, կանուչ սեղանի մը չուրջը բոլորուած, հանդէսին կարգապահութեանը կը հսկէր. անդամներէն երեքը, Եպիսկոպեան ու Մկրտչեան Տիգրան էֆէնտիները, մուտքի տոմսերը կ'անցընէին աչքէ, իսկ Աւետիք էֆէնտի Պէրպէրեան, Դահիրէի Ջուբերու Ընկերութեան կարեւոր պաշտօնեաներէն, այցկուները հոս կ'առաջնորդէր և զանոնք կը տեղաւորէր իրենց յատուկ աթոռները։

Մայրաքաղաքին հայ ժողովուրդը գունդ գունդ հոն կը դիմէր, ո՛չ միայն մեծ ոճը կատարելու, այլ և Եգիպտոսի բարձրագոյն դերդաստանի մը սիրուհի Վահէ. Տիկին Մահի Ն.ի ներկայութիւնը վայելելու փափագով։

Բացման վայրկեանը կը մօտենար և սակայն Տիկինը, որ, ինչպէս գրուած էր մուտքի տոմսերուն ճակատը, պիտի նախագահէր նոյն օրուան հանդէսին, տակաւին կ'ուշանար, բոլոր աչքերը դուրսը յառած, անհամբերութեամբ մը կը սպասէին։

Ճանկարծ չչուկ մը ակաւ չրջիկ, որմափակի բազմութեան մէջ։ Տիկինը չպիտի գայ։

Բազմաթիւնը կ'աւելնար երթալով և Կրթարանին դարաստանը լեփ լեցուն, ասեղ ձգելու տեղ չէր մնացեր, ինչպէս կ'ըսէ ժողովուրդը։

Դարաստանին ծայրը, չրջափակի արմերուն կից, բաւական ընդարձակ բեմ մը չինուած էր, զանազն մէկ մէկդր բարձր, իսկ բեմին ձախ անկիւնը դրուած էր փառաւոր գահնակ մը, որուն առջեւ օրիորդ մը նստած, փափուկ մատներովը կը թնդէր ատեղնաչարը։

Անհամբերութիւնը տակաւ կը չեչտուէր ու կը նկարուէր ներկանեռւ դիմագծերուն վրայ և ատենց նայուածքներուն մէջ, տիկիները չպիտի պայն կը լռցնեղուէր ու բերնէ բերան կը կրկնուէր։ Կարգադիր Յանձնախումբէն միայն մէկ անգամ մնաց մուտքի դուռը, միւսները ներս անցան և Արծուիրատնեանի մօտենալով, ակատ խօսակցիկ անոր հետ։

Քանի մը րոպէ տպուի տեւած էր խօսակցութիւնը, երբ դժգոհութիւնը սաստկացաւ հանդիսականներուն մէջ։

Այդ պահուն Արծուիրատնեան, Կեդրոնական Կրթարանին հիմնադիր-անօրէնը, բեմին վրայ երեւցաւ, մինչ Քանասարեան, վարժարանի միւս պաշտօնեաներուն հետ, աչակերտներուն ու աչակերտուհիներուն չարժումները կը հսկէր։

Բոլոր աչքերը բեմը սեւեռեցան, Արծուիրատնեանի վրայ, որ, դժուր կը չանար ծածկել իր ներքին յուզումը, այնքան մասսանջ էր ու զայրացած։

«Ազնիւ հայրենակիցներս, ըսաւ, վերջին պահուն, յաւտութիւն մը հասաւ. Տիկինը չպիտի կրնայ իր ներկայութիւնովը հովանաւորել այս հանդէսը, անհանգիստ է եղեր. տակաւին Նորին Վսեմութիւնան բացակայութիւնը չկրնար խափանել այս հանդէսի բացումը։ Պիտի խնդրեմ որ եկեղեցական հայրերէն Գերաչնորհ Տ. Եսայի Սրբազանը նախագահէ։»

Արդարեւ այդ օրը Հնդկաստանէն եկած էր այդ եկեղեցականը, և Հերուանի մէջ կը գտնուէր իր քիչ մը խանգարուած առողջութիւնը։ Ներկայ էր նաեւ Փափազեան Տ. Յակոբ Ա. Ծ. Վարդապետը, որ Եգիպտոսի Վիճակին Առաջն։ Տեղապահ էր այն տարին։

Հանդիսականներուն մէջ կը չողար Սիմոն պէյի գուարթ դէմքը, իսկ տիկին Ազնիւ կը թափահարէր աթոռէ աթոռ, կանանց և չարժուած տիկիոջ չուրջը։

Տ. Եսայի Նաղրանգեան Սրբազանը բացաւ հանդէսը աղոթքով։

Բեմին վրայ փայլեցաւ հպիւ տասը տարու աղջնակ մը, վառվռուն ու ծիծաղադէմ, և արտասանեց կարճ ուղերձ մը, բացակայ Տիկինին հասցէին։

Եւ յետոյ, վարժարանին մեծ ու փոքր, երկտող ուսանողներէն մէկիկ մէկիկ, կամ զոյգ զոյգ, բեմին վրայ կեան և սիրուն կտոյներ արտասանելին, ներկանիներուն խանդավառ ծափերուն մէջ։

Ամէն արտասանութենէ վերջ, ազգային երգ մը կը նուագուէր, որուն կ'ընկերանար բիանիոս օրխոդը, նոյն ինքն օրիորդ Հերանույշ Կարամեանը, մեր ընթերցողներուն արդէն ծանօթ, Գեղամին . . . ապագան։

Ս. Վարդանանց յիշատակը, Թերեւս Եգիպտոսի համար ըլլալով առաջին անգամը, արժանաւոր ու փառաւոր չքեղութեամբ մը տօնուեցաւ Գահիրէի Կեդրոնական Կրթարանի դահլիճին մէջ, որ այդ օրը, ճչմարիտ դրախտի մը տեսարանը կը պարզէր. դրախտ մը, ուր հարիւրաւոր եւաներ կը ցուցադրէին իրենց զգլխիչ կախարդանքները։

Դաշնակը, դաշնակահար օրիորդը մանաւանդ, ընդհանուրի ուժայլանքին առարկայ, հանդէսին փայլը կ'առնէին։ Այդ օրը, մէկ քանի տասնեակներով Գեղամներ կը չրջապատէին բիանիոս օրիորդը, որ, — երբ իր աղիսի մատները խելայեղօրէն կը սահէին, կը սուրային սահեցնալարին վրայէն — իր կոյսի թարմ ու թովիչ գեղեցկութեան երկրպագուներուն նուազուն նայուածքներուն մէջ կը կարդար իր տաղանդացումը։

— Ան ինչ փափուկ մատներ էին, իրարու կը փոխարկին դեռատոյս պեխերով պատանիներու խումբ մը.

— Ախ, ան ինչ աչքեր են, ան ինչ այրող աչքեր, կ'ըսէին ուրիշներ.

— Հապա ընդունելութիւնը, կ'ընդմիջէր ուրիշ մը, չրմունքները կափկափելով.

— Զայնը մտացո՞ր, կը յիշեցնէր ուրիշ երիտասարդ մը, Աստուա՛ծ իմ, հրեշտակային մեղեդի՛ էր, ինչ էր.

— Դուն չդիտցիր անոր գլխի ճօճուածները, դիտել կուտար ուրիշ չարաճճի մը, մէկ կողմէ դաշնակով կ'ընկերանար երգերուն, միւս կողմէ, մազնիսող նայուածքներով ու սպանող ժպիտներովը կը խաղար միամիտ հոգիներուն հետ, միեւնոյն ժամանակ, մէկ մատներկրո՛ղ իսկ չդադրեցուցով խեղճէն.

— Իրենէ՞ն, կը հարցնէր ուրիշ մը, ո՛վ է իրենը.

— Չե՞ս գիտեր, կը կշտամբէր ուրիշ երիտասարդ մը, չե՞ս ճանչնար Գեղամը, չտեսա՞ր, օրիորդին քովէն կը հեռանա՞ր.

— Սիման պէյին տղա՞ն, կը հարցնէր միւս տպչտար, ինչ կ'ըսես, մօրեղբօրորդին չէ՞ Գեղամը.

— Այ՛, մօրեղբօրորդին է, կը պատասխանէր միւս ընկերը, ինչ

կ՚ըլլայ. Եգիպտոսը նո՛ր պիտի ճանչնաս, հոս ներկի է ամէն այլանդակութիւն, ազատ սէ՛ր կայ հոս, ազատ սէ՛ր։

— Եւրոպայի բե՛ռքը, կը հեգնէր ուրիշ մը։

Եւ այսպէս. հարիւրաւոր ներկանիւրուն մէջ, միայն մէկ երկուառանձնահանգրաւ խօսակցութեան առանցքը կը կազմէր օրուան հանդէսը. մնացեալները, առանց բացառութեան, օրիորդ Հերանուչին հասակը, դէմքը, վարսերը, դէմքը, նայուածքը, ձայնը, կեցուածքը, մէն մի չարժումը, մէկ խօսքով, բիանիխus օրիորդը կը նկարագրէին ու կը պատմէին իրարու։

Բիանիխus օրիորդը, ահա՛ Ս. Վարդանանց տօնին հերոսուհին, որ հանգէսը վերջանալէն ետքն ալ, օրերով, շաբաթներով, ամիսներով իր վրայ խօսեցնել տուաւ Գահիրէի հայ երիտասարդութիւնը, մանաւանդ նորեկ գաղթականները, որոնք այդ արարական անապատին մէջ երբեք չէին կրնար երեւակայել այդքան քնքոյշ, այդքան գեղեցիկ ու վարուկ ծադիկ մը վիճակուիլը։

Հերանոյշ, Կարապետեան պէյին մէ՛կ հասիկ աղջիկը, իրօք հրաշակերտ մըն էր գեղեցկութեան ու վարիկութեան, դժբազդաբար չատ չուտով խամրելու դատապարտուած վարդ մը. հէ՛ք աղջիկ, տարիները կը սրանային, և իր ճակատագիրը, դէմէն վերեւ թատած ապատարեր բառ մը, կը սպասէր իր գոհին։

Երկկ, Կիզէի պուրակին ծայր, լուռեղ լոյսին, երջանկութեան դպրոցը կը մեծնար, այսօր, բիանիխus օրիորդ, դաչնակին առջեւ նուագեց, տեսնե՛նք ինչ պիտի բերէ վաղուան օրը...։

ՄԷՆ ՍՐ ԱՌԱՋ

Առաջնորդեան ընտանիքին աւագը մէկ չաբաթ առաջ վերջացած էր և ապարանքին սեւ վարագոյրները փախուած էին։

Արդէն մէկ տարի բոլորած էր Աւետիք էֆէնտիի մահուան վրայ և Սիմոն պէյը, հանգուցեալին մէկ հատիկ որդին, կը սիրտնար անոր տխրաւ ժառանգութեան, չատ փոքր մաս մը, վեց հօթը հազարականն ոսկիի գումար մը մխայն պարտաւոր ըլլալով յանձնելու իր երկու քոյրերուն, իրրեւ ժառանգական իրաւունք, ինչ որ կը սպառնար վերջին կամքը, պաչտօնապէս վաւերացեալ կտակով մը։

Սիմոն պէյի անդրանիկ որդին Տիգրան, որ, ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, Լիոնի մէջ բժշկական ուսանող էր, ուելի տանձարձակօրէն կը չարունակէր իր գիշերային արշաւանքները, և, իր մեծ հօր մահուրնէն ի վեր, ուելի ազատ, և դրեթէ հաւասար գծի մը վրայ, իր հօր իրաւակիցը կարծելով ինքզինք, անրաւական, նոյն իսկ չատ քիչ կը գանէր իր հօրմէն կանոնաւորապէս ստացած ամսական 500 ֆրանքի գումարը։ Մոռցանք ըսելու թէ, Սիմոն պէյի անդրանիկ որդին, Լիոնի կէս-կոյսերու աչխարհին մէջ ճանչցուած էր միլիոնատու վրայ նստած հոգաւոր հօր մը ժառանգորդը, և այդ համբաւը գոնէ մասամբ արդարացնելու համա՛ր է որ հարկադրուած էր, հոն, Լիոնի մէջ, պահել սիրուհի մը կենակիից ընտրելու իրեն և անոր հետ չուայլօրէն ապրելու իշխանաւայել պերճանքով մը։

Տիգրանի ապրելակերպը՝ Սիմոն պէյի մահուդաթիւններուն ո՛չ առաջին ո՛չ ալ գլխաւոր առարկան էր։ վեց մանչերու հայր, իւրաքանչիւրին քմայքը գոհացնելու հարկին տակ կը գանուէր ան։ Բարեպաշտաբար, իր երեք կրտսեր զաւակները կեդրոնական Կրթարանը կը յաճախէին, ցերեկուան ճաչը հոն կ՛ընէին և իրիկունը տուն կը վերադառնային, երեքն ալ դեռատի, սիրուելու, չսյուելու տարիքին մէջ, պիւտճէին վրայ բնաւ չէին համաձուեր։ Իսկ Գեղամ, երկրորդ որդին, ինչպէս յիշած ենք արդէն, Բարիզի մէջ իրաւագիտութեան ուսանող, աւժամատչէս եկած էր Գահիրէ, իր անձականին վրայ չաւելում մը կարենալ ընել տալու չսյսով, և այդ օրերը կը պատրաստուէր վերադառնալ չարունակելու իր ուսման ընթացքը։ Կը մնար երրորդ որդին, խիզախ ու բարեմոյն Պարսղը, որ սակայն, Սիմոն

պէյի մղձաւանջը, անոր հալածող դեւը դարձած էր։ Պարոյր, առանց դաս կ'առնէր, հայհոյելնի և նկարչութեան դասեր, այս վերջինին մէջ ունենալով աչքառու ընդունակութիւն մը։ Արծաթիրանեան էր հայհոյելնի ուսուցիչը, իսկ նկարչութեանը՝ Պոյաց գաղթական երիտասարդներէն երկաթ երուանդ նկարիչը։

Այո՛, Պարոյր էր ցոփակեաց Սիմոն պէյին մղձաւանջը։ Զափահաս պատանի, յաճախ գիշերները կը հետապնդէր իր հայրը, երբ սա, իրիկուան ընթրիքէն առքը, վերջին պատառը դեռ բերնին մէջ, առանց մնաս բարովի կը մեկնէր առնէն, երթալ զուարճանալու իր հոմանիներն քով հոն անցընելու, գինեբրուքի և երեկոյեան կեանքի մը ծիծաղելի անառակութիւններուն մէջ։ Պարոյր ոխ պահած էր իր ուխտադրուժ հօրը դէմ, որովհետեւ, ինք մայրը պաշտող բարի տղայ մը, իր աչքերովը կը տեսնէր յաճախ իր նահատակուհի մօր արցունքները, և իր անխիղճ հօր կոպիտ վարմունքը։ Սիմոն պէյ օտար չէր, ըմբռնած էր ամբողջ իրականութիւնը, և, ինչպէս ըսինք, գիշեր ցորեկ կը խորհէր միջոց մը գտնել Պարոյրը առնէն, նոյն իսկ մայրաքաղաքէն հեռացնելու, ա՛յնքան կը սոսկար անոր ներկայութենէն։ Սակայն Պարոյր մտադրութիւն չունէր առկաւին թողնելու ընտանեկան վառարանը, վայրկեան մը չէր ուզեր զատուիլ իր տառապող մօրը քովէն, յաճախ կը միխիթարէր, կը սրբէր անոր արցունքները, յոյսերով կ'օրօրէր, համբերութեան կը յորդորէր զանի։

Իրերու այս վիճակին մէջ, երկրորդ որդին Գեղամ, պատրաստութիւններ կը տեսնէր Բարիզ մեկնելու։ Մայրը տիկին Աշխէն, յաջողած էր անոր ամսականին վրայ կարեւոր յաւելում մը ձեռք բերելու, հակառակ Սիմոն պէյի յարուցած խնչընդոտներուն, և Գեղամ, 400 ֆրանք ամսականով, պիտի վերադառնար Բարիզ, իր ուսման ընթացքը չարունակելու համար։

Մեկնումի օրերը մօտեցած էին, օրիորդ Հերանուշի սիրտը կը արոփէր։ Այդ վերջին օրերուն մէջ, գլուխ գլխի տեսակցութիւններ կը յաճախէին, ֆրանսերէնի դասերը կը չարունակուէին աւելի եռանդով, օրը գրեթէ երկու երեք անգամ։ Հերանոյշ ա՛յ չէր փակուեր իր բնակարանին մէջ, առաուն կանուխ կ'երթար մօրեղբօրը տունը, մերթ Գեղամի սենեակին մէջ առանձին, մերթ պարտէզին մէջ, արմատներուն ու պտուղներուն չուքին տակ, ժամերով կը մնային անոնք։ Վերջին չարթուան մէջ, մէկ քանի անգամ պիսիկլէթով պատյտ գացած էին Կիզէի անտառակը, գիշերը հոն անցուցած էին ծանօթ քարայրին ծոցը, աչքերէ հեռու։

Գեղամ, մինչեւ վերջին օրը, միշտ օրօրած էր Հերանուշի երազ-

ները, վարպետն յոյսեր ներշնչելով անոր, խոստացած էր զանի հետ տանիլ, անոր հետ ապրիլ Բարիզի կեանքը, հետո՝ ընտանեկան հեղձուցիչ մթնոլորտէն ու Եգիպտոսի ընկերային տափակութիւններէն։ Իսկ Հերանույշ, Գեղամի կրկնուած խոստումներէն յափշտակուած, ինքզինք սկսած էր արդէն պատրաստել բարիզեան կեանքին, նորաձեւութեան վերջին առաքումներէն չատ մը գնումներ ըրած էր, և վերջերը մտադրած, Բրենտաճի վաճառատունը կ'երթեւեկէր յաճախ։

Կապմ ու պատրաստ, Հերանույշ ու Գեղամ, միասին պիտի մեկնէին Բարիզ, գէթ ա՛յս էր օրիորդ Կարտենեանի մտածեւորումը։ Սակայն, մեկնումէն երկու օր առաջ, բոլոր հաւանականութիւնները կորսուած էին այդ մասին. Սիմոն պէյ իմացած էր իր զաւկին ու քրոջ ապջկանը միջեւ մշակուած յարաբերութիւններուն գաղտնիքը, և Գեղամին սպառնացած էր, Հերանուշը միասին հետը Բարիզ տանելու գաղափարէն չհրաժարելու պարագային, վինըը ժառանգութենէ զրկելու, և նոյն իսկ, եթէ անի յամառէր իր որոշումին մէջ, ամսականին վրայ կատարուած յաւելումը ջնջել։ Մե՛ղմ սիրկին Ազնիւ, զո՛ւր միջամտած էր պէյին քով, և խնդրած՝ որ արգելք մը չյարուցանէր երկու անմեղ սիրահարներուն դէմ. սակայն Սիմոն պէյ, անդրդուելի մնացած էր։

Գեղամի մեկնումէն մէկ օր առաջ, հետեւեալ յաւրիչ անսպասելի կ'ունենար Առաջնորդեանի ապարանքին մէջ։

Օրիորդ Հերանույշ, անսպասելիօրէն Գեղամի դրդումովը, և թերեւս սիրկին Ազնիւէն ալ թելադրուած, եկած էր անձամբ ազաչելու, խնդրելու իր մօրեղբօրմէն որ իրեն արտօնէ, Գեղամին հետ ճամբորդելու։

— Մօրեղբա՛յր, կը մնչէր Հերանույշ պաղատագին դէմքով մը, Սիմոն պէյի ծունկերուն վախթուած, երբ այս վերջինը, գրասեղանին վրայ ծռած, ընդօրինակութեան տումարը կը թերթատէր, անուշի՛կ մօրեղբայրս, թոյլ տո՛ւր, ինչ կ'ըլլայ, և՛ ալ կը փափագիմ տեսնել Ֆրանսայի մայրաքաղաքը, տա՛ր մըն է, մի՛ զրկեր զիս։

— Զըլլա՛ր, կը մերժէր Սիմոն պէյ, դաժան նայուածք մը չանթելով սիրկին Ազնիւի, որ, գրասենեակին մէկ անկիւնը, բազմոցին վրայ, առանց միջամտելու, լուռ թեամբ կը հետեւէր այդ խօսակցութեան ընթացքին։

— Մօրեղբա՛յր, կը կրկնէր Հերանույշ, արցունքոտ աչքերը մերթ պէյին, մերթ սիրկին Ազնիւի յառած, գթա՛ ինձի, մէկ մըլլիմ չպիտի ծախսէ դուք, մտմտա՛ պիտի հոգայ ճամբու ծախքս. ես բնա՛ մը չեմ, մօրեղբօրորդիս չէ՞ Գեղամը։

— Զըլա՛ր ըսի, դոչից Սիմոն պէյ, սպառնացայտ նայուածքով մը, ի՞նչ կ՚ըսէ լսողը, ամօթ չէ՞.

— Մօրեղբա՛յր, դարձնալ կը պաղատէր Հերանոյշ, Սիմոն պէյի վիզը նետելով իր երկու փափուկ թեւերը, և տաք արցունքներով ու համբոյրներով ողողելով անոր անժպիտ երեսները, ես հոն չը պիտի հասատատուիմ, չատ չատ, ամիս մը միայն պիտի մնամ և յետոյ պիտի վերադառնամ, անուչի՛կ մօրեղբայրս, ազատէ՛ պիս ծնողքիս ձեռքէն։

— Ծնողքդ ի՞նչ կ՚ընէ քեզի, աղջի՛կ, կրկատմբեց Սիմոն պէյ, ամէն օր կառքով պատյան կ՚բլլես, պիոխիլեր ալ կը նստիս, կ՚ուտես կը խմես, կը զարդարուիս, կը զուարճանաս. ի՞նչդ պակաս է չըսե՞ս։

Հերանոյշ յոգնած, պահ մը թուլցուց իր թեւերը, Սիմոն պէյին ուսէն ծռնկի եկած, գլուխը կախ, լուեց։

Նոյն պահուն ներս մտաւ Գեղամ և անցաւ իր մօրը քովը նստաւ։

Սիմոն պէյ, միչտ տոմարներուն վրայ ծռած, հաչիւներ կը քննէր ու նամակներ կը գրէր։

— Հա՛յր, ըսաւ Գեղամ, կամաց կամաց մօտենալով հօրը գրասեղանին.

— Ի՞նչ կայ, հարցուց Սիմոն պէյ դժգոհ դէմքով մը.

— Վաղը պիտի մեկնինք, չարունակեց Գեղամ։

— Այո՛, պիտի մեկնի՛ս, պատասխանեց Սիմոն պէյ, չհչաելով վերջին բառի վերջին վանկին վրայ.

— Ես առանձի՛ն պիտի մեկնիմ, հարցուց Գեղամ դարմացկոտ չարժուձեւով մը։

— Անչո՛ւշտ, պատասխանեց հայրը, անտարբեր ձայնով մը, արդէն առանձին չե՞ս երթար ամէն ժամանակ, պէտք ունի՞ս ընկերի. ուսման ընթացքդ աւարտելու՞ թէ հէյթ ընելու կ՚երթաս Բարիզ, չե՛մ հասկնար ի՞նչ ըսել կուզես. ամսականս քիչ է ըսիր, աւելցուցինք, ուրիչ ի՞նչ կ՚ուզես.

— Բայց հա՛յր, յարեց Գեղամ, ես խոստացած եմ հետս առնել այս անգամ...

— Ի՞նչ...

— Հօրքեռաղջի՛կս...

— Ո՞ր հօրքեռաղջիկդ, ընդմիջեց Սիմոն պէյ դայրացած, ի՞նչ կ՚ըսես, Գեղա՛մ, խենդեցա՞ր.

— Օրիորդ Հերանո՛ւշը, չարունակեց Գեղամ.

— Խենդեցա՞ր ատա՛յ, ի՞նչ եղար, դոչեց Սիմոն պէյ, ո՞րբ է Հերանոյշը.

— Այո՛, մօրեղբա՛յր, միջամտեց օրիորդը, ո՛րբ մըն եմ, ո՛րբ մը, և թերեւս աւելի դժբաղդ՝ քան բոլոր միւս որբերը.

— Ինչո՛ւ աղջի՛կս, ինչո՛ւ որբ ես, կրկնեց Սիմոն պէյ մեղմ ձայնով մը, վա՛ռ ք Աստուծոյ, ծնողքդ ո՛ղջ է։

— Հա՛յր, հա՛յր, գոչեց Գեղամ, ձեռքովը զրասեղանին զարնելով, ես որբացա՛ծ եմ, զիտցա՛ծ ըլլաս, այս անդամ առանձին չը պիտի մեկնիմ.

— Լ՛ռ, յարեց Սիմոն պէյ անտարբեր չարժուձեւով մը, քանի որ այդ է որոչումդ, ես ալ չեզեակ կը նկատեմ իմ որոչումս։

— Ինչ որոչո՛ւմ, գոչեց Գեղամ, երկրորդ անդամ ձեռքը զարնելով զրասեղանին.

— Ամառկանիդ յաւերժո՛ւմը, յարեց Սիմոն պէյ, չեզեակ պիտի նկատեմ.

— Ինչո՞ւ.

— Ինծի նայէ՛, Գեղա՛մ, կարճ կապէ՛, յարեց հայրը սպառնալով, վաղը պէտք է մեկնիս առանձին. հակառակ պարագային, պիտի ոտիպատիւ դպրեցնեմ Թոշակդ։

Տիկին Ազնիւ, առաջիկ յուզուած, տեղէն ցատքեց, և Գեղամին ձեռքէն բռնելով.

— Զաւա՛կս, բաւ, հիմա գնա՛, հանդարտէ՛, հանդարտէ՛.

Սիմոն պէյ, տիկին Ազնիւի դառնալով.

— Ցաւացրէ՛, յուսացրէ՛ տակաւին, կշտամբեց, դուն չե՞ս արդէն զրդռողը, դուն չե՞ս որ այս տղան դլխէ հանեցիր։

Եւ Սիմոն պէյին ու տիկին Ազնիւի միջև սկսաւ տաք բանավէճ մը, մինչ Գեղամ ու Հերանոյշ, դեռ հոն կը սպասէին, և իրարու հետ ակնարկներով կը խօսակցէին։

— Ո՛չ, ո՛չ, անկարելի է, չէ՛ հետց Սիմոն պէյ, քանի որ կը յամառի հետը տանիլ իր հօրքրոջ աղջիկը, թո՛ղ չերազէ ամառկանի յաւերժում. և եթէ ծայրայեղութեան դիմէ, բացարձակապէս պիտի զրկուի ժառանգութենէ։

Գեղամ մտերմի թափով մը կը պատրաստուէր խոյանալ հօրը վրայ, երբ մայրը զանի ուժգին մը զրկելով, դուրս հանեց զրասենեակէն, ուր Հերանոյշ առանձին մնաց Սիմոն պէյի քով։

Հերանոյշ կը պաղպաղէր, կարծր, գուր կը փորձէր մօրեղբօրը դէմքը չարժելու. մօրեղբօրը սիրտը քարացած էր, մինչեւ վերջը մերժեց և յամառօրէն պնդեց իր մերժումին վրայ, այնպէս որ, հէք օրիորդը, յուսահատ ու արտասուկ, հապճեպ կրցաւ ընդհատել դուրս նետուելով զրասենեակէն և երթալ միանալ Գեղամի, որ իր մօր առանձնասենեակը քաշուած էր։

Տիկին Ազնիւ կ՛աչխատէր հանդարտեցնել Գեղամը, որ, գրեթէ խելակորոյս, կ՛եռեւեռէր, կ՛ուզէր վազել վերատին հօրը վրայ և խեղդամահ ընել զանի, այնքան կատղած էր անոր դէմ. ա՛խ, կը

մայտար, վայրագ, սառնասիրտ, անգութ մարդ, կեանքիս հետ կը խաղայ, ճակատագրայէն է ասիկա... Եւ կը խորհէր իր հայրը... սպաննել. օ՛, կը բացագանչէր, թո՛ղ հայրասպան մըն ալ ունենայ, թո՛ղ յետագայ սերունդը նոր ոճիր մըն ալ իմանայ, հոգ չէ՛, գոնէ խիղճս հանդարտ է, հա՛յր, ինչ հայր, երէ՛չ մըն է, երէ՛չ մը, անմեղ մօրս դահի՛ճը, կ՛ըսէր ինքնիրեն։

— Զաւա՛կս, ըսաւ տիկին Ազնիւ, չսիրելով Գեղամի ճակատը, երեսները, և համբոյրներ դրոշմելով անոր աչքերուն, մի՛ վհատիր, առ այժմ առանձին մնէ՛ք, հոգ չէ՛, չարաթի մը թո՛ղ անցնի, ես հօրդ սիրտը կը չինեմ, Հերանոյշը կը հասկնամ եաւէդ, մի՛ պնդիր դուն, գիտե՛ս ընտանութիւնը, քանի՛ պնդես, ա՛լ նքան կը յամառի.

— Բայց ինչո՞ւ պիտի արգիլէ, մամա՛, կը բողոքէր Գեղամ, հօրքրոջս աղջիկը չէ՞, ո՛վ կրնայ դիտողութիւն ընել, ես հետս պիտի առնեմ տանիմ.

— Ազէ՛կ. զաւա՛կս, պիտի տանի՛ս, կ՛ըսէր մայրը, բայց հայրդ կը հակառակի, դո՛ւն ալ գիտես թէ իրմէ՛ կախում ունինք, հետևաբար, պէտք է համակերպինք, կրնա՞նք դիմադրել իրեն, հէ՞...։

Գեղամ լռեց. յետոյ, յանկարծ ոգևորուած, ինչպէս ևթէ միտքին մէջ նոր ճառագայթ մը ծագած ըլլար,

— Մամա՛, մամա՛, ըսաւ, հայրս համոզելու հարկ չի կայ, քանի որ անոնք ուխտած է չարչարել մեզ, և.

— Ինչպէս, զաւա՛կս, խօսէ՛ նայիմ, ընդմիջեց տիկին Ազնիւ, անդորա չարժուամով մը, պատմէ՛ նայիմ, ինչ խորհեցար։

— Ես առանձին կը մնամ, մամա՛, կ՛երթաս կը խօսիս հօրս, թող չի յուզուի։

— Բայց ինչպէս կը մնայիս առանձին, դիտել ուզաւ Հերանոյշ, կը մտնա՞ս խոստումդ.

— Խոստումս միշտ խոստում է, Հերանո՛յշ, յարեց Գեղամ, ես կ՛երթամ, յետոյ դուն կուգաս եաւէդ. ես Ազիքամանդրեա կը սպասեմ քեզի. դուն ալ կուգաս, յետոյ միասին կը նայինք չզինաւ և միասին կը ճամբորդենք.

— Ցետո՞յ, հարցուց տիկին Ազնիւ, հայրդ չպիտի՞ իմանայ, ասնուչիկ զաւա՛կս.

— Թո՛ղ իմանայ, յարեց Գեղամ, ինչ պիտի կրնայ ընել.

— Բան մը չ՛ըսեր, պատասխանեց տիկին Ազնիւ. միայն ամսականդ կը կտրէ, հասկցա՞ր.

— Ի՞նչ իրաւունքով...

— Զրսա՞ւ քեզի, զաւա՛կս, վերցուց մայրը, ժառանգութենէդ ալ կը զրկեմ, չըսա՞ւ.

— Ըսաւ, մամա՛, յարեց Գեղամ, բայց ո՞ր բաժը գործադրած

է. բարկութեան պահուն ինք ալ չի գիտեր ինչ խօսիլը, լեզուին, կուտայ, կը սպառնայ, չե՞ս գիտեր։

Տիկին Ազնիւ ալ չէր ուզեր որ Հերանոյշ ընկերանար Գեղամի, սակայն ան՝ յոտիճան կը սիրէր իր զաւակը, որ կը դադար անոր սիրար կառնելու. ուստի, համակերպութիւն կը կեղծէր, մինչդեռ միւս կողմէ Սիմոն պէյին կասկածը կը հոտիրէր իր վրայ, և անոր կողմէն կ՚ամբաստանուէր իրրեւ իր զաւկին դրդիչը, ըղձը թունաւորողը։ Կը խորհէր Հերանուշը տարհամոզել, պաղեցնել այդ ճամբորդութիւնէն, սակայն, կը զգուշանար վչտացնել Գեղամը։

Դարձաւ ըսաւ օրիորդին։

— Հերանո՛յշ, աղջի՛կս, դէշ խորհուրդ մը չէ՛ Գեղամինը, ևթէ՛ կատաղէ՛ սա ճամբորդութիւնը. Թո՛ղ չարը մարի անգամ մը, յետոյ ե՛ս կը կարգադրեմ այս խնդիրը։

— Ի՞նչպէս...

— Նախ ըսէ՛ ինծի, աղջի՛կս, չարունակեց տիկին Ազնիւ, ծնողքդ կը հաւանի՞։

— Ծնողքիս չի՛ վերաբերիր այս խնդիրը, պատասխանեց Հերանոյշ խրոխտ շեշտով մը, ես չափահաս աղջիկ մըն եմ, անոնք իրաւունք չունին կաչկանդելու ազատութիւնս. մայրս պիտի արդէն թէ՝ Գեղամին հետ Բարիզ պիտի մեկնիմ, և չատ գոհ է այդ մասին. կը սիրայ հայրս. այս իրիկուն պիտի բացատրեմ իրեն, պիտի ազաչեմ նոյնիսկ որ զուգարան մըն ալ սրահադրէ ինծի, իրրեւ ճամբորդութեան ծախք։

— Կը յուսա՞ս թէ քան մը սայ հայրդ, աղջի՛կ, դիտել տուաւ տիկին Ազնիւ, միշտ պարտքերու տակ կը հնձէ, չէ՞.

— Հոգ չէ՛, սառարկեց Հերանոյշ, պարտքերու մէջ թաղուած մոզ ըլլայ, գարձեալ ինծի համար գրամ կրնայ ճարել։

— Ենթադրենք թէ գրամը ճարէ, աղջի՛կս, յարեց տիկին Ազնիւ, Գեղամին հետ մեկնի՞ս պիտի։

— Ինչո՛ւ չէ՛, բազմեցաւ Հերանոյշ, ես կրնա՞մ առանձին ճամբորդել.

— Ի՞նչ կայ դիտել տուաւ տիկին Ազնիւ, հոսկէ մինչեւ Ազեքսանդրիա, ճեպընթացով երեք ժամէն կը հասնիս, Գեղամը կը գտնես հոն, և իրեն հետ մնասին կը ճամբորդես.

— Բայց ինչո՞ւ հոսկէ մնասին չի մեկնինք. յարեց օրիորդը, ան պիտի գայ արգիլել մեզի.

— Մօրեղբա՛յրդ, աղջի՛կս, ինչո՞ւ չես հասկնար, մօրեղբա՛յրդ պիտի հակառակի, չի տեսա՞ր քիչ առաջ։

— Տեսա՛յ, տեսա՛յ, անդո՛ւթը, անսի՛րտը, կը հնձեցէր Հերանոյշ.

— Ինչ ընենք, աղջի՛կս, պիտի տուաւ տիկին Աղնիւ, այսօր իր ձե՛ռքը կը նայինք, սոխորտած ենք հնազանդելու իր քմահաճոյքներուն։

— Հերանո՛յշ, յարեց Գեղամ, մի՛ յամառիր, ակո՛ւր ընդունէ՛ առաջարկս, ես վաղը կը մեկնիմ, Օթել Պօնտօը կ՛իջնեմ, ծովեզերեայ մաքուր հիւրանոցը, իսկ դուն՝ վաղը չէ միւս օրը կը նամիս առաւաւտեան ճեպընթացը, ժամը իննուկէսին, ես ձիւղ ժամը կէսին միջոցները կուգամ կը սպասեմ Ազէքսանդրիոյ կայարանը, քեզ կ՛առնեմ, կաբը կը նամինք, կ՛երթանք միասին Օթէլ Պոնտօը, չը՞լսեր...։

Հերանոյշ լսեց։

Տիկին Աղնիւ, իր զաւկին ապագան խորհակուլով մղձաւանջէն կը չարչարուէր։ Կը զգար թէ Գեղամի այս անպատեհ ճամրորդութիւնը բաւական արկածալից պիտի ըլլար և թէ՝ Հերանուշին ներկայութիւնը պիտի անոր մոռցնել տար իր մայր նպատակը, այն է, իրաւագիտութեան ուսումը։ Կը մտածէր, իր զաւակը վրկելու համար — բայց առանց զանի վիրաւորելու —, Հերանուշի միտքէն վանել Բարիզ ճամրորդելու գաղափարը։ Գիտէր թէ օրիորդ Կորանեանը բաւական արծաթամոլ էր, զննած էր անոր այդ տկար բազկերակը։ ուսած, կը յուսար, գրամական մեծակակ նուէր մը խոստանալով անոր, յետաձգել տալ այս ճամրորդութիւնը, որ չաւ սուգի պիտի նաւէր Գեղամի համար։ Սակայն, կ՛ուզէր նախ ընդունիլ տալ Գեղամին առաջարկը, մէկ օր նաքը մեկնելու Գահիրէէն և Ազէքսանդրիա միանալու անոր հետ, անհրաժեշտ կը նկատէր նախ այդ կէտը։

— Հերանո՛յշ, աղջի՛կս, ըսաւ, չաւ լաւ խօսեցաւ Գեղամս, չէ՞։

Հերանոյշ գլուխ տարձակով լսեց։

— Ձեռնո՞ս, աղջի՛կս, ինչո՞ւ չես խօսիր։

— Ի՞նչ խօսիմ, բրթմնջեց Հերանոյշ, քանի որ մայր ու զաւակ այդպէս որոշեր էք, ես ի՞նչ կրնամ ըսել։

— Քանըչորս ժամուան տարբերութի՛ւն մը կայ միայն, Հերանո՛յշ, յարեց Գեղամ, ի՞նչ կ՛ըլլայ։

— Այդ քանըչորս ժամը, ընդմիջեց Հերանոյշ, քանըչորս տարի պիտի թուի ինծի։

Ու սկսաւ իր արցունքոտ աչքերը սրբել ձեռքի մեաւաքով թաշկինակովը։

— Ինծի նայէ՛, Հերանո՛յշ, ըսաւ յանկարծ տիկին Աղնիւ, եթէ դուն խօսքս մտիկ ընես, տասանիկ կը խոստանամ, ե՛ս պիտի հոգամ քու ճամրու ծախքդ։

— Շո՛ւտ լաւ, ձաձա՛, ըսաւ Հերանոյշ, մէկ օր վերջը կը մեկնիմ։

Տիկին Ագնիւի կուրծքը ճնշող կսկիծը վերցուած էր, մեծ թեթեւացում մը զգայ օրիորդին վերջին յայտարարութեան վրայ։ Ծամբորդութեան դիմաւոր խոչընդոտը մէջտեղէն անհետացած կը համարուէր, ա՛լ հիմա դիւրին էր զաւակը հաչտեցնել հօրը հետ. Գեղամ խոսք սրտով չպիտի մեկնէր ծնողքին ծոցէն, այս մտածումը կը բաւէր տիկին Ագնիւի վշտակոծ սիրտը սփոփելու։

Դառնալով օրիորդին.

— Ա՛յսպէս ուրեմն, ըսաւ, այս խնդիրը կարգադրուած է, վաղը դուն պիտի մեկնիս, չէ՞, Գեղա՛մ, իսկ միւս օրը, քե՛զ կը դնենք ճամբու, աղջի՛կս։

Եւ գրկելով Հերանոյշը, մայրենի համբոյրներով ծածկեց անոր այտերը, մինչ Գեղամ ցնծութենէն կը խայտար, քանի՛ կը դիտէր ատենց խանդակաթ գրկախառնուքը։

Մնդիրը մէկ օր առաջ կարգադրուած էր, հետեւեալ օրը, Գեղամ առանձին պիտի մեկնէր։

Սակայն Հերանոյշ դժգոհ կ՚երեւար, հակառակ տիկին Ագնիւի հաւաստումներուն ու գորովանքի յոյցերուն. ճամբորդութեան ծախքը, կը խորհէր անի, ապահովուած կը համարուի, սակայն, վերջին պահուն, կրնայ խոչընդոտ մը ծագիլ, եթէ մօրեղբայրս իմանայ, կ՚ըսէր ինքիրեն, այն ատե՞ն...։

Եւ սեւ կասկածներէ կը տանջուէր։

— Ձաձա՛, ըսաւ, ճամբորդութեան ծախքը դուն պիտի հատա՞ս, չէ՞.

— Այո՛, աղջի՛կս, պատասխանեց տիկին Ագնիւ, եթէ մէկ օր վերջը մեկնիս, ինչպէս որ քիչ առաջ կարգադրեցինք.

— Բայց եթէ մօրեղբայրս իմանայ և արգիլէ, առարկեց Հերանոյշ, այն ատե՞ն.

— Չի՛ կրնար իմանալ, աղջի՛կս, յարեց տիկին Ագնիւ, դուն վաղը չէ՛, միւս օրը կը մեկնիս, իբր թէ հօրեղբօրդ պիտի երթաս, Պալաիկ պէյին, չէ՞ որ Գեղամ քիչ պիտի սպասէ Ազնքասնդրիոյ կայարանը։

Հերանոյշ ա՛լ չխօսեցաւ, տիկին Ագնիւի վրայ անհուն վստահութիւն ունէր։

Ը Ն.

ՀՐԱԲԻՐԱՅԻ ԾԱՄԲՐ

Առաջնորդականներու ապարանքը կը չռչռար։

Տիկին Ազնիւ, Գեղամի մեկնումին նախօրեակը ասնելու համար, ընտանեկան երեկոյթ մը սարքած էր, ուր հրաւիրած էր մէկ քանի փարիզաւոր ընտանիքներ, որոնց մէջ կը փայլէին տիկին Բարթիկ Նահապետեանը, տիկին Սիրվարդ Մ. Մկրտիչեանը, և Սիմոն պէյին երկու քոյրերը, տիկին Մարիամ Մինասոֆ և տիկին Աբրանոյշ Կարապետեան, ինչպէս նաեւ օրիորդ Հերանոյշը։ Հրաւիրեալներուն մէջ էր նաեւ պարոն Արծուիրունեանը, իր տիկնոջ և երկու դեռատի աղջկներուն հետ, որոնք տիկին Ազնիւի երեք կրտսեր զաւակներուն դասընկերներն էին ու մանաւանդ բարեկամները։

Սիմոն պէյը բացակայ էր, նոյնպէս Կարապետեան պէյը։ Պարոն Կ. Մինասոֆ, Սիմոն պէյին մեծ քեռայրը, կը նախագահէր այս երեկոյթին։

Ներկայ էին նաեւ քանի մը դրացի ընտանիքներ, հանգուցեալ Սաւուլ Էֆէնտիին երախտաւորականները։

Դաշնակին առջեւ անցաւ տիկին Ազնիւ և սկսաւ եղանակել թըրքական մելամաղձոտ նուագ մը, ա՛նքան հոգեխռով եւ էչէնիով, որ հրաւիրեալներէն չատերուն աչքերէն արցունքներ խլեց։

Տիկին Ազնիւէն յետոյ սկսաւ նուագել օրիորդ Հերանոյշ, նոյնպէս արտասանուչ եղանակ մը, Վէբտիի Այտաչն, որուն հայերէնը թարգմանած էր Կորապետեան պէյը, նոյն ինքն օրիորդին հայրը։

Ներկաները կը հիանային օրիորդ Կորապետեանի գեղարուեստագէտի ճաշակին ու տաղանդին վրայ, և կ'երանէին անոր ապագայ ստացիչը։ Իսկ Գեղամ որ հետեւեալ օրը պիտի մեկնէր, իր տաղտկալի գուարթութիւնը կորնգուցած, անկիւն մը քաշուած, հազիւ լսելի, մեղմիկ մրմունջով մը կ'ընկերանար դաշնակին։

Երեկոյթը տակաւ կ'ոգեւորուէր, արեւելեան նուագկոտ եղանակներուն կը յաջորդէին արեւմտեան զուարթ նուագները։ Օրիորդ Հերանուշի հնարքոտ կուրծքէն երկնային դաշնակութիւններ կը թըռ-

չէին հրեչտակային թևերով։ Անդին, սպիտակագեաւ, սև թէ ճերմակ մօրթով, սիրուն աղջիկներ, արծաթի ափսէներ կը չրջաբերէին, ընաիր ըմպելիներով բեռնաւորուած։

Դէմքերը կը ծփծփային, ընդհանուր խանդավառութիւն մը՝ սրբանին մէջ, ուր, բոլոր լոյսերը, բոլոր ողջերթի մաղթանքները կ'ուղղուէին Գեղամի և մօրը սիրկին Ազնիւի, որ նոյն գիչերուան թագուհին էր։

Երգ, դաշնակ, պար, սրախօսութիւններ, գաւեչտ, հանելուկներ, հետաքրքրաչարժ պատմուածքներ, ընտանեկան երեկոյթներու յատուկ անմեղ խազեր ու կատակներ, բոլոր այս ուրախութիւնները՝ քաղցրացուցին հրաժեչտի ժամերը, պահ մը սիրկին Ազնիւի մոռնալ տալով իր զաւկի բաժանման յաչորդելիք տխրութիւնը։

Եւ խրախճանութիւնը տեւեց այնպէս մինչեւ կէս գիչեր։

Հիւրերը կը մեկնէին հետզհետէ, և սրահը կը պարպուէր։

Գեղամ միչտ նոյն անկիւնը քաչուած, անչարժ, մտածկոտ, և բազել կը թուէր իր վազուան ճամբորդութիւնը, մինչ Հերանոյչ, դաշնակը թողած, յոգնածի դրներեւոյթով մը, նայնպէս մտածկոտ ու տրտում, կը նայէր սիրկին Ազնիւի քովիկը, գեղանի նայուածքներ ղրկելով մերթ ընդ մերթ Գեղամի, որուն ներկայութենէն ղրկուելու թախիծը՝ կ'ամպռոտէր իր մչտաժպիտ աչքերը։

Հիւրերը մեկնած էին և սրահին մէջ կը մնային միայն անհրինելը, Արծուիբունեան ընտանիքին հետ։

Տիկին Ազնիւ կրկնակի թախանձանքին տակ տալով, Արծուիբունեան համակերպած էր հոն գիչերելու իր ընտանիքով, հետեւեալ օրը Գեղամը իր ձեռքով չոգեկառք դնելու համար։ Այդպէս կը փափագէր նաեւ Գեղամ, որ մանաւանդ հանդիսաւոր հրաժեշտ մը կը մնուցանէր Արծուիբունեանի հանդէպ։

Սակայն քունը դեռ չէր մտներ աչքերուն, ընդհանուր տրամադրութիւն մը կար արթուն մնալու, այն գիչերը լուսցնելու։ Երեկոյթի կէսին, Պարսյր, իր երեք կրտսեր եղբայրները, Արծուիբունեանի երկու փոքրիկները քնացած էին արդէն։

Հերանոյչ ալ հոն գիչերել կ'ուզէր, գիտէր արդէն թէ իր հայրը տունը չէ, ան գիտէ ան որ հանդիսին առաջը կ'անցընէ անի այս պահուս, կը խորհէր ինքնիրեն տարաբաղդ աղջիկը, իսկ մայրս։

— Ջանա՛, հարցուց յանկարծ սիրկին Ազնիւի, միւսիս Օհանիկը չերեւցաւ, ո՞ւր է։

— Ո՞ր միւսիս Օհանիկը, հարցուց սիրկին Ազնիւ։

— Մօրեղբօրս գործակատարը, Տէրտէրեանցը, պատասխանեց Հերանոյչ։

— Ինձի՞ կը հարցնես, աղջի՛կս, կչտամբեց տիկին Ագնիւ չարա-ճըճի ժպիտով մը, չե՞ս գիտեր, ու՞ր կ'ըլլայ։

Հերանոյշ գլուխը ճօճեց ու բաներ մը քրթմնջեց; չատ լաւ գի-տէր, մօրեղբօրը գործակատարը նոյն պահուն իր մօրը ննջասե՛նեակը կը պահակէր...։

— Հա՛ս կ'ուզեմ ուտել այս գիշեր, ձառա՛, ըսաւ Հերանոյշ ապեր-սագին ձայնով մը։

— Հայրդ կը նեղանայ, աղջի՛կս, առարկեց տիկին Ագնիւ։

— Հայրս բան մը չըսեր, ձառա՛, դարձեալ պնդեց օրիորդը, հա՛ ըլլալս գիտէ, ցկրկուընէ. խօսած եմ իրեն, ի՛նք ալ գիտէ թէ Գիզամ վազը պիտի մեկնի։

— Ինք ինչո՞ւ չեկաւ ուրեմն, հարցուց տիկին Ագնիւ։

— Բաչայէն կանչուած էր, պատասխանեց Հերանոյշ, եթէ կա-նուխ վերադառնար, պիտի գար. կ'երեւայ թէ հոն մեռցած բլ-լալու է...

— Մայրդ ինչո՞ւ ամապարեց մեկնիլ, դիտել տուաւ տիկին Ագնիւ։

— Ես մօրս գործին չե՛մ խառնուիր, ըսաւ օրիորդը, չե՞ս գիտեր, ձառա՛, քունը չատ կը սիրէ, ցկրկնէրն ալ կը քնանայ. մօրաքոյրս ալ մօրմէս վար չի՛ մնար, երկո՛ւ քոյրերն ալ քունի չեն կրնար դի-մանալ...

— Իրաւունք ունիս, աղջի՛կս, հաստատեց տիկին Ագնիւ, չնա-յի՞ս որքան գիրցեր են։

— Դո՛ւն ալ զէր ես, ձառա՛, դիտել տուաւ օրիորդը միամիտ դէմքով մը։

Տիկին Արծուիբաւնեան, որ երբէք չէր միջամտեր խօսակցութեան, գառնալով տիկին Ագնիւի.

— Տիկի՛ն Ագնիւ, ըսաւ, գիրութիւնը քունին հետ կապ մը չունի, ե՛ս ալ քունը կը սիրեմ, բայց, տեսէ՛ք, ո՛րքան նիհար եմ։

— Տիկի՛ն, ըսաւ տիկին Ագնիւ, տարիներով տառապա՛ծ էք դուք, ուրիշ կին մը ձեր տեղը՝ չպիտի կրնար ապրիլ. գիւրի՛ն է բանտի մէջ զառակ ծնիլ։

— Ինչ կ'ըսես, ձառա՛, յարեց օրիորդը զարմացկոտ դէմքով մը, տիկինը զառա՛կ է ծներ բանտին մէջ։

— Չե՞ս իմացած, աղջի՛կս, յիշեցուց տիկին Ագնիւ, ինչի՛ր քա-չեր է, ինչի՛ր, խե՛ղճ տիկինը։

Հերանոյշ պահ մը մոռցաւ իր սէրը, իր նեղքին վիշտերը, և սկսաւ խորհիլ Արծուիբաւնեան ընտանիքին վրայ։

Գիշերը բաւական առաջացած էր, տիկին Ագնիւ սպասուհի մը կանչեց, և պատուիրեց ցայգասեղան մը պատրաստել, կամով, թէ-յով և ուրիշ կերակուրներով։

Կապդուրուած, ելան սեղանէն, և խոսակցութիւնը նոր ոգեւորութիւն մը առաց։

— Գեղամ, ըսաւ տիկին Ազնիւ, դուն գնա՛ պառկէ՛, զաւա՛կս, վաղը կանուխ պիտի ելլես։

Գեղամ ըմբռնեց կ՛ուզէր օրիորդ Հերանուշի ներկայութիւնը։

— Մամա՛, ըսաւ, այս գիշեր պիտի լուացնենք, քանի՞ ժամ մնաց տրպէն.

— Դեռ երեք ժամ կայ, զաւա՛կս, յարեց մայրը, գնա՛ պառկէ՛, կ՛ըսեմ, վաղը կանուխ պիտի ելլես։

Գեղամ դուրս ելաւ։

— Աղջի՛կս, ըսաւ տիկին Ազնիւ, դո՛ւն ալ պառկէ՛.

— Ո՞ւր պառկիմ, ձաձա՛, հարցուց Հերանոյշ։

— Իմ մահճակա՛լս պատասխանեց տիկին Ազնիւ, դուն ալ գնա՛, հանգիստ ըրէ՛, վաղը կ՛արթնցնեմ։

— Գիշե՛ր բարի, մրմնջեց Հերանոյշ։

Եւ դուրս ելաւ։

Դուրսը, պարտէզի դուռին առջեւ, պիսիքլէթին քով կեցած, Գեղամ կը սպասէր, երբ Հերանոյշ, մօտենալով իրեն.

— Գեղա՛մ, ըսաւ ի՞նչ կ՛ընես։

— Կիզէ չերթա՞նք, յարեց Գեղամ ժպտելով.

— Ի՞նչպէս, հարցուց Հերանոյշ, լինձի հետ չպիտի՞ երթաս.

— Անչո՛ւշտ, պատասխանեց Գեղամ, առանց քեզի ես կ՛երթա՞մ Կիզէ.

— Ուրեմն երթա՛մ պիսիքլէթս բերեմ, յարեց օրիորդը.

— Բերա՛ծ եմ, բերա՛ծ, կրկնեց Գեղամ գլուխը ճօճելով.

— Ո՞ւր է...

— Նա՛, պատասխանեց Գեղամ, մատնացոյց ընելով ծիրանի ծառին տակի սեւ առարկան։

Երկու սիրահարները, գաղտագողի սոզոակեցան պարտէզին մէջ, և պիսիքլէթները սուրալ սկսան դէպ ի Կիզէ։

Ճամբան, փողոցներուն ու հրապարակներուն օդային կազերը կը պլպլային անամպ ու վճիտ երկինքի մը տակ և արճարանոցներէն չաոերը դեռ բաց էին, երբ երկու պիսիքլէթները կը թռչէին արագասան։

Հերանոյշ ու Գեղամ կէս ժամէն հասած էին արդէն իրենց հեչաաթրթռ ու ցանկալի ժամադրավայրը, Կիզէի պուրակին խորհրդաւոր քարայրը, ուր անոնք երբա՛ծ էին իրենց ուխտը. Սիրոյ սեղանին առջեւ, աստեղեայ խորանին տակ։

Պուրակը լուռ ու խաղաղ, գրօսասէր յաճախորդներէն պարպուած էր. միայն, տեղ տեղ, լուսնի լոյսին տակ ննջող հաւաբնակ-

րուն եզերքը, խիտ խիտ ծառերու չարքերուն մէջ, չարժուն սառերներ կը խլրտային, ուրկէ մեզմ հառաչներ կը լսուէին ընդհատօրէն ու սաղարթներու սօսափին խառնուած փսփսուքներ։

Պիսիքլէթները ծառի մը յեցուցած, իրենք քարայրին բերանը, դիրկ դիրկի, իրարու չունչը կը ծծէին։

— Ժամերը կը խուսին, կը սուրան, Գեղամ, կը մրմնջէր Հերանույշ, և մէն մի րոպէ որ կը սահի, սարիներ կը լայ կը տանի կեանքէն։

— Ինչո՞ւ այս ողբերը, Հերանո՛յշ, կը հեծէր Գեղամ, երկու ձեռքերուն մէջ փսփսօրէն բռնած՝ անոր գլուխը, որ կ՛այրէր։

— Ինչպէս չողբամ, Գեղա՛մ, ա՜խ, կը հառաչէր Հերանույշ, վազը դուն պիտի մեկնի՛ս, պիտի լքե՛ս զիս, պիտի երթաս Բարիզի աղջիկներուն գէ՛րկը պիտի թաղես մեր սէ՛րը։

— Ինչո՞ւ այս կասկածները, բողոքեց Գեղամ, մոռցա՞ր մօրս խոստումը, միւս օրը չպիտի՞ միանանք Օթէլ Պոնտաի մէջ։

— Ո՛վ գիտէ, ո՛վ գիտէ, կը հեկեկար Հերանույշ, խռնչ պլուխը Գեղամի կուրծքին վրայ հանգչեցուցած, ձաձաս, գիտեմ, բարի կին մըն է, որդեգորով մայր մը, մեր երջանկութեան համար պատրաստ է զոհելու կեանքը, բայց, բայց...

— Ի՞նչ, ընդմիջեց Գեղամ, չխոսացա՞ւ ճամբորդութեանդ ծախքը հոգալ իր գրպանէն։

— Խոսացա՛ւ, խոսացա՛ւ, կրկնեց Հերանույշ, բայց մօրեղբա՞յրս...

— Ի՞նչ պիտի ընէ, պիտի արգիլէ՞, հարցուց Գեղամ.

— Մոռցա՞ր իր սպառնալիքները, յիշեցուց օրիորդը։

— Դահի՛ճը, մռայաց Գեղամ, հէք մօրս գլո՛ւխը պիտի ուտէ, ճիւա՛ղը...։

Նոյն պահուն, պուրակը սարսռաց, կաւքի անիւներու թռուցումի հեռաւոր ձայնի մը նմանող չչուկ մը կը հասնէր։

Երկու սիրահարները դողացին, անմիջապէս, պիսիքլէթները քարայրին խորը քաշեցին սարին և իրենք հոն, մութ խորչին մէջ, կծկուած, թեւերնին իրարու ուսը նետած, չունչերնին բռնած, կը սպասէին։

Կաւքին չռաչը մօտէն լսուեցաւ, տեսան, քարայրին առջեւէն դանդաղօրէն անցաւ կաւք մը, որուն մէջ նստած էին երկու հոգի, ակնոցաւոր մարդ մը, սեւ սուանով կնոջ մը հետ։

Քարայրին մէջ կը դողային երկուքն ալ, երկուքն ալ կրցած էին նշմարել Սիմոն պէյը Մաթիլտին հետ։

— Տեսա՞ր հիմա, այքսովդ տեսա՞ր, կ՛ըսէր Գեղամ Հերանուշի, խաչտառակը, չա՛մչնար իր սարիքէն, մօրս պէս հրեշտակ մը լքեր, մոգի մը հետ կը վատնէ մեծ հօրս ժառանգութիւնը, և...

— Կը սպասենայ քեզի զրկել ժառանգութենէ, ընդմիջեց Հերանոյշ, եթէ զիս տեսած ատենս, չէ՞։

Վերատին դուրս եկան քարայրէն։

— Գեղամ, ըսաւ Հերանոյշ, երկու մերկ թեւերով փաթթուելով անոր, վաղը պիտի մեկնիս և Աղեքսանդրիոյ կայսրանը պիտի ինձի սպասես միւս օրը, չէ՞։

— Դեռ կը տարակուսի՞ս, Հերանո՛յշ, յանդիմանեց Գեղամ, կ'ուզես որ երդում ընեմ։

— Մի՛, մի՛, սրգիկից Հերանոյշ, երդումը խաբեբաները կ'ընեն, իմ Գեղամս պարկեշտ է, չի՛ տեր, մանաւանդ ինձի։

Եւ երկու սիրահարները զիրար աղջատուրեցին ու համբոյրներով պղպեցին իրարու երեսները։

Ցետոյ, Հերանոյշ, երբ վերջացան աղջատութիւնները.

— Գեղամ, ըսաւ, եթէ ես չկարենամ մեկնիլ միւս օրը, եթէ արգելքի մը հանդիպի ճամբորդութիւնս, ի՞նչ պիտի ընես.

— Պիտի սպասե՛մ, պատասխանեց Գեղամ.

— Մինչեւ ե՞րբ, հարցուց Հերանոյշ.

— Մինչեւ որ գաս, չարաճակեց Գեղամ, ամէն օր, երեք անգամ, կայսրանը պիտի գամ սպասեմ։

— Իսկ եթէ բնաւ չկրնամ գալ, այն ատե՞ն.

— Կը յետաձգե՛մ ճամբորդութիւնս, պատասխանեց Գեղամ, և Թահիրէ կը վերադառնամ։

— Բայց մօրեղբա՞յրս...

— Ինչ կ'ուզէ թող ընէ, յարեց Գեղամ, Թահիրէ կը վերադառնամ և իր գլխուն ապարը կ'ըլլամ.

— Հեռա՞նքը...

— Ինք թող խորհի, ըսաւ Գեղամ.

— Ուրեմն, յարեց Հերանոյշ, այդպէս վճռած ես չէ՞։

— Անչո՛ւշ, ըսաւ Գեղամ, սպասովիչ չեչասվ մը, բայց ինչո՞ւ այս յոռետես մտածումները, Հերանոյշ.

— Ձեռքս չէ, անուշի՛կս. ինչեց Հերանոյշ, չեմ գիտեր ինչո՛ւ միշտ յոռետես եմ այսպէս. խնդոյքներուս մէջ, մինչ ամէն մարդ կը զուարճանայ, կը խնդայ, կը պարէ, ես, գիտե՞ս, ինչ կը տեսնեմ այդ ուրախութիւններուն մէջ.

— Ի՞նչ...

— Մահուանս ուրուականը, Գեղա՛մ, պատասխանեց Հերանոյշ, մելամաղձոտ դէմքով մը։

— Հիւանդութիւն մըն է ասիկա, պիտի ըսաւ Գեղամ, վարժուէ՛ այսուհետեւ միշտ զուարթ բլլալու, տխուր մտածումները վանէ՛ միտքէդ, մենք երջանկութեան սեմին վրայ կը գտնուինք այսօր,

ո՛վ պիտի կրնայ քանդել մեր բոյնը, և իրարմէ զատել մեզ, անբաժան վարուժանները։

— Մօրեղբա՛րս, մօրեղբա՛յրս, սրտագին Հերանոյշ։

— Իր կեանքին հաշի՛ւը թող ատյ հայրս, յարեց Գեղամ ազատնալուն չեշտով մը, մեր Պարո՛յրը դարձի պիտի բերէ կարգի։

— Ի՞նչպէս...

— Կ՚իմանա՛ս վազը, չարաճակեց Գեղամ, աչքովդ տեսար հիմա, ի՞նչպէս նստած էր բազկին հետ, վազը չպիտի՞ պատմեմ։

— Որո՞ւ...

— Մօրս ալ, եղբօրս ալ, պատասխանեց Գեղամ։

— Մե՛ղք է ձաձան, աղաչեց Հերանոյշ, իրեն մի՛ պատմեր, ո՛չ ալ Պարոյրին, գիտես, ձաձան արդէն կը տատապի, եթէ այս միջադէպն ալ իմանայ, սիրտը պիտի դնէ, պիտի բարկանայ։ Իսկ Պարոյրը՝ աւելորդ է ըսել, եթէ լսէ, պիտի կատղի, և

— Թո՛ղ լսէ, թո՛ղ լսէ Պարոյրը, կրկնեց Գեղամ, անի՛միայն կրնայ խօսք հասկցնել հօրս, անխի՛ղճը, անզգամակա՛ռը...

Գեղամ կը մտածէր թէ այն կատաքը չպիտի երկար տանէր թախտաէր կիզեի մէջ և թէ իր հայրը, կարճ պատմէ մը վերջ, բազը պիտի տանէր տունը ձգէր, ու ինք պիտի Շուպրա վերադառնար, ուստի, հօրմէն առաջ, ի՛նք ուզեց հաճոյել իրենց տունը, կտակած մը չարխինեցնելու համար։

— Հերանո՛յշ, ըսաւ, կատաքը տեսար, անցաւ, երկրորդ անգամ չերեւցաւ, հայրս հիմա բազը պիտի տանի՞ տունը ձգէ և ինք Շուպրա պիտի անցնի, ուստի աճապարե՛նք, դեռ ինք չհասած հոն, մենք վերադառնա՛նք։

— Թո՛ղ հասնի մենե առաջ, առարկեց Հերանոյշ, ինչ կրնայ ընել, ինչո՞ւ այդքան կը վախնաս։

— Եթէ գիս հոն չգտնէ, չարաճակեց Գեղամ, պիտի կատղի, չի՞մ ճանչնար հայրս։

— Իրաւունք ունիս, Գեղա՛մ, ըսաւ Հերանոյշ, երթա՛նք, երթա՛նք։

— Սխալեցա՛յ, գոչեց յանկարծ Գեղամ, այս գիշեր բազին տա՛նը պիտի անցընէ, լաւ գիտեմ։

— Ի՞նչպէս...

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, կրկնեց Գեղամ, առաջին անգամը չէ, որ հոն կը պատկի։

— Բայց եթէ չպատկի, առարկեց օրիորդը։

— Ո՛չ, ո՛չ, հո՛ն պիտի պատկի, պնդեց Գեղամ, առտուն կատնուխ չուզեր տեսնել մեր երեսը։ ուրիշ անգամներ ալ փորձած եմ։

— Լա՛ւ ուրեմն, ըսաւ Հերանոյշ, եթէ կ՚ուզես, մի՛նչեւ յուսադագ հոս կը մնանք։

Եւ թեւ թեւի սկսան մանչ գալ ծառուղիին երկայնքը, իրենց ճամբորդութեան հետաքրքրները պատմելով իրարու.

— Դիտե՞ս, Դեզա՛մ, կ'ըսէր Հերանոյշ, առաջին ճամբորդութիւնս պիտի ըլլայ ծովով.

— Իմչ, կը վախնա՞ս, յարեց Դեզամ ժպտելով, Մեսինայի նեղուցէն անցքին, չոզենաւը քիչ մը պիտի սարսի, բայց հոգ չէ.

— Ինչպէս, հարցուց օրիորդը.

— Քիչ մը փոթորիկ պիտի կրենք թերեւս, չարունակեց Դեզամ։

— Ցեսո՞յ, ընդմիջեց Հերանոյշ.

— Շուտով կ'անցնի, յարեց Դեզամ։

Բարայրին երկայնքը քանի մը կարճ չրջաններ ընելէ յետոյ, պղպջը պատրաստուեցաւ մեկնիլ։

Կէս ժամ ետքը, երկու պետիթէներ կ'անցնէին Շուպրայի կամուրջէն եւ կանգ կ'առնէին երկյարկանի տունի մը պատին տակ, որ պարտէզներու մէջ կը բարձրանար։

Կորառնեան պէյի բնակարանին առջեւ կը գտնուէին, Դեզամ Հերանոյշը տունը յանձնեց, իսկ ինք անցաւ իրենց պարտէզը, և, առանց նչմարուելու, հաւ իր ննջասենեակը։

Առաջնորդաններուն ապարանքը խորունկ լռութեան մը մէջ ընկղմած էր, փղոցի դուռին առջեւի լապտերը միայն կը վառէր, բոլոր անցքերը, ինչպէս նաեւ հիւրերը, կը քնանային։

Սիմոն պէյին սենեակը միայն թափուր էր, անի Մաթիլդին տունը պատկած էր այն գիչերը։

Ծ.Ք.

ՎԻՃԱԿ ՁԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Հետեւեալ օրը, իրիկուան ճեպընթացով, Ալեքսանդրիա մեկնեցաւ Գեղամ և իջաւ Օթել Պոնտոսը, որուն ակրուհին, գիրուկ Ծրանաուհի մը, տակաւին թարմ իր երեսունըհինգ գարունները մէջ, չաստ համակրած էր իրեն և կը սիրէր յաճախ զանի կոչել գեղանի տղայ։

Գեղամ կէս ժամուան մէջ լուացուեցաւ, սրբուեցաւ, արդուզարդը վերջացուց, վար իջաւ, քովի գարնջրատունը, ուր քանի մը օր պարպելէ յետոյ, անցաւ դիմացի հայ լայի ճաշարանը։

Ընթրիքէն առքը ուղղուեցաւ դէպի մօտակայ ծովեզերեայ երգեցիկ սրճարանը, Բալի տր Գրիսդալ ազգիւնեբուն հետ ժամանակ անցընելու համար։

Կէս գիշերը մէկ ժամ անցած էր, երբ Գեղամ, կէս քուն կէս արթուն, երերաքայլ վերադարձաւ օթելը։

Պանդոկապանուհին դիմաւորեց, և չարաճճի ժպիտով մը.

— Ո՞ւր էիր, զեզանիկ ազայ, ըսաւ, փափուկ ու գիրուկ ձեռքովը չոգելով Գեղամին երեսները.

— Գրիսդալէն կու գամ, պատասխանեց Գեղամ, քանի մը գաւաթ աւելի խմեցի.

— Կը խմցնեն շանիքօզները, յարեց պանդոկապանուհին, գլուխը ձօճելով ու նշանակալից նայուածքներովը յանդիմանելով Գեղամը, չա՛ր ազայ, ա՛լ գիտէ...

— Ոչինչ, ըսաւ Գեղամ։

Քանի մը վայրկեան ալ կատակներ ըրաւ անոր հետ, և իր սենեակը քաշուեցաւ։

Քանի գիշեր է քնաած էր մեացեր, նեաուեցաւ անկողինը, և չուտով քունը տարաւ։

Ամբողջ գիշերը Հերանուշին հետ էր, կիզեի քարայրը, առջի

գիշերաւան խօսակցութիւնը կը կրկնուէր հոգին մէջ, կը հառաչէր, կը գրկէր զանի։

Աբեւին ճառագայթները անհանգիստ նետ կը խուժէին, երբ Գեղամ իյրտիղ սիրաւ մահճակալին մէջ։

Երբ աչքերը կէս մը բացաւ, գլխին վերեւ մահճակալին եղերքը հակած տեսաւ պանդոկապետուհին, որ մեզմաձայն կը մրմնջէր.

— Արթնցիր, գեղանի ազայ, հերիք քնացար։

Ընդոստ եղաւ Գեղամ և ժամացոյցը նայեցաւ, ժամը տասներմէկուկէս էր։

— Օ՛, բացագանչեց, չա՜տ ուշ է։

— Ինչ կայ, հարցուց պադոկապանուհին, հետաքրքի՛ր չարժուձեւով մը.

— Կայսրանը պիտի երթամ, չարունակեց Գեղամ չուարճն դէմքով մը, ժամը ճի՛շդ կէսին մինջոցները պէտք է հոն գտնուիմ։

— Ի՞նչ կը չուարիս, գեղանի՛ ազայ, կառախաւսրը ժամը մէկին կը հասնի, դեռ ժամանակ ունիս.

— Ո՛չ, յարնց Գեղամ, ուրիշ կանուխ պիտի գտնուիմ հոն։

— Ինչ նայ, սիրելի՛ս, կրնա՞մ ես ալ իմանալ, հարցուց պանդոկապետուհին, չկրնալով զսպել ներսի դին հետացող տագնապը, Գեղամի վրդովմանքին պատճառը հասկնալու ժամ առած։

— Գուգի՛ն պիտի գայ, գուգի՛ն, պատասխանեց Գեղամ.

— Օ՛, բացագանչեց կինը, օրիորդ Հերմոնի՞ւը, ինչ կ՛ըսես.

— Այո՛, չարունակեց Գեղամ, այսօր պիտի հասնի կէսօրուան ձեպընթացով.

— Լա՛ւ, լա՛ւ, սրտագնդեց օտարուհին, հանգարտէ՛, սիրելի՛ս, կը հասնիս, կը հասնիս, դեռ մէկ ժամէն ուրիշ մէջոց ունիմք։

Գեղամ չուարով հագուեցաւ և հագնելով վար իջնելով, ուղղուեցաւ դէպ ի Մինճիի հրապարակը, աչքերը յառած Սակարանի խոշոր ժամացոյցին, որ առաներկուքին հինգ վնացած ցոյց կուտար։

Անմիջապէս կառք մը նետուեցաւ և կառապանին պատուիրեց մարակով ձիերը, չուարով կայսրանը հասցնելու զինք։

Գեղամ, կայսրանին մէջ հանդիպեցաւ Կարաննեան Պադոիկ պէյին, որուն հետ ողջագուրուեցաւ։

— Ինչ համդիպում, բացագանչեց Պադոիկ պէյ, երբ եկար։

— Երէկ գիշեր, պատասխանեց Գեղամ.

— Ե՞րբ պիտի մեկնիք, հարցուց պէյը.

— Վաղուան մեռաժրիով, պատասխանեց Գեղամ.

— Դուք ինչու՞ եկած էք, հարցուց Գեղամ իր կարգին։

— Հերմոնուհս պիտի գայ, պատասխանեց պէյը միամիտ դէմքով

մը, եղբայրս հետաքրքրած էր, այս առասանն իմանալէն ճեղքնթացով մեկնած պէտք է ըլլայ։

Գեղամի երեսին գոյնը նետուեց ու սիրտը բաբախել սկսաւ ուժգին, զուր կը ջանար զսպել ինքզինք, ծածկելու համար իր ներքին յուզումը. իսկ Պաղտիկ պէյ, անպատմելի բարի ծերուկ մը, դեռ այն տեղերը չէր, անի կը չարունակէր իր պատմութիւնը.

— Մէկ քանի օրուան համար, կ'ըսէր, օգափոխութեան կու գայ կոր, և...

— Բայց, ընդմիջեց Գեղամ զարմացկոտ դէմքով մը, դեռ երէկ միասին էինք, այդպիսի խօսք մը չկար մէջտեղը,

— Կը կամէի թէ դուք ալ տեղեկութիւն ունէիք. ուրեմն ինչո՞ւ եկած կայսրանը, հարցուց Պաղտիկ պէյ.

— Գահիրէէն ընկերակից մը պիտի գայ, պատասխանեց Գեղամ առանց չուարելու, խոշոր ուսանող մը, անոր կը սպասեմ.

— Հերանուչէն լաւ չունէիք, ուրեմն վերսաին հարցուց պէյը, միամիտ ժպիտով մը.

— Մինչեւ երէկ կէս օր, պատասխանեց Գեղամ, հոն էի, օրիորդը բան մը չըսաւ ինծի, կը զարմանամ, պէյ, ձենէ՛ է որ կը լսեմ այս պահուս.

— Պիտի գա՛յ, հիմա պիտի գայ, չեչաց պէյը պաղ արիւնով մը, հոս կեցի՛ր, մի՛ հեռանար, կ'երթանք մեր տունը, արդէն ուրիշները կը սպասէ, ո՛րքան դուն պիտի մնայ, երբ, փոխանակ մէկի, երկու սիրելիներու ներկայութիւնը վայելէ. կարօտցո՛ր էր արդէն.

— Շնորհակա՛լ եմ, բաւ Գեղամ դողդոջուն ձայնով մը, զուարթութիւն կեղծելով։

Վայրկեանները կը սահէին, անգամ մըն ալ նայեցաւ ժամացոյցը, մէկին ասոր մնացած էր։

Մօտեցող կառախումբին օդը ճեղքող ճիչը լսուեցաւ յանկարծ, ամէն մարդ ոտքի ելաւ.

— Ահա՛ կղզայ, բաւ Պաղտիկ պէյ, պիտեկ՛ք, ձեր աչքը ո՞ր է, վայրապարժը չերեւցա՞ւ դեռ.

— Երեւցա՛ւ պատասխանեց Գեղամ խեղդուկ ձայնով մը, ահա՛, ահա՛...

Յուսախաբ երիտասարդին սիրտը կը տրոփէր։

Կառախումբը կայսրանը հասաւ, ուր երկտես բազմութիւն մը խառնած, իւրաքանչիւրը կը փնտռէր իր ճամբորդը։ Իսկ Գեղամ, Պաղտիկ պէյին թողլն ուանց բաժնուելու, անձկոտ աչքերով, երկրորդ կարգի վակոններէն դուրս ելլողներուն դէմքերը կը խուզարկէր, գանելու համար իր ճամբորդուհին, որ, ուշ՛ղ, կը խոստէր ինքնիրեն, չպիտի կրնար իրեն ընկերանալ։ Անդին, Պաղտիկ պէյը, ակռոցը քթին,

բնրանը բաց, նման ապշահար մկնու մը, որուն վիճակահանութեան առաջին թիւը զարկած կ'ըլլայ, վակոններու սանդաւներէն իջնող ճամբորդները կը հաւրէր։

Գեղամ դուր կը վնասէր Հերանուշը։ Ճամբորդ ու ճամբորդուհի, բոլորը զուրս կան, վակոնները գրեթէ պարպուեցան և սակայն դեռ չերեւցաւ Պաղտիկ պէյին եղբօր աղջիկը։

Հերանուշն հօրեղբայրը չիմացած, զրպանէն հեռագիրը հանեց, ու Գեղամին երկնցնելով.

— Սիրելիս, ըսաւ, տեսէ՛ք, անգամ մը կարդացէ՛ք, սխալ չըլլայ, արդեօք վա՞ղը պիտի մեկնի Թահիրէէն։

Գեղամ կը պատրաստուէր կարդալ, երբ երկրորդ կարգի վերջին վակոնի մը լուսամուտէն երեւցաւ օրիորդ Կորտոնեանի սիրուն գլուխը։

— Պէ՛յ, պէ՛յ, գոչեց յանկարծ Գեղամ, ահա՛, ահա՛, հո՛ն է օրիորդը։

— Ո՞ւր է, ո՞ւր է, հարցուց պէյը, խնդութեան արցունքներով աչքերը լրցած։

Եւ երկուքը միասին առաջացան դէպի այն կողմը։

Օրիորդը խայտաւ հօրեղբօրը վրայ, մինչ Գեղամ ակնարկներով կը հարցափորձէր զանի։

— Ո՞ւր մնացիր, աղջի՛կս, կ'ըսէր Պաղտիկ պէյ, չարունակ համբուրելով օրիորդը։

— Ձեզի՛ կը սպասէի, հօրեղբա՛յր, պատասխանեց օրիորդը, լափող հայեւածքովը Գեղամի կառչած։

Հերանոյշ կը ճանչնար իր հօրեղբայրը, ալեւոր մանուկ մըն էր, անճառելի միամիտ մը, սակայն, ա՛և է կասկած մը չը ներշնչելու համար, ցուրտ վերաբերում մը ցոյց կուտար Գեղամի, ինչպէս եթէ պարզ մանրմուքիւն մը գոյութիւն ունեցած չըլլար այդ երկուքին միջև։

— Պարո՛ն Գեղամ, ըսաւ անտարբեր չեչտով մը, դուք դեռ հո՞ս էք, պիտի մեկնած ըլլայիք, չէ՞։

— Վաղուան չոգենաւով պիտի մեկնիմ, ըսաւ Գեղամ օրիորդէն ոչ նուազ անտարբերութիւն կեղծելով։

Եւ երեքը միասին խօսակցելով դուրս եկան կայարանէն և կառք մը պիտի բռնէին, երբ Գեղամ, դառնալով Պաղտիկ պէյին.

— Պէ՛յ, ըսաւ, ես օթել պիտի երթամ, բաղմութեան մէջ կորսընցուցի ընկերակիցս, երթամ գտնեմ զանի։

Հերանուշին սիրտը թունդ եկաւ, կը վախնար Գեղամը փախցնելու. ա՛լ պիտի ինչ ըսելիքներ ունէր անոր, պիտի պատմէր հարկաւ թէ ինչ անցած դարձած էր անոր մեկնումէն ետքը։

— Հօրեղբա՛յր, ըսաւ, պարոն Գեղամը մեզի չպիտի ընկերանայ,

— Անառակ՛յս, յարեց Պաղտիկ պէյ, կարելի՞ է որ զինքը խոզամ, ո՞ւր պիտի երթայ։

Յետոյ դառնալով Գեզամի.

— Ջաւա՛կս, ըսաւ հայրական գորովանքի չեչասով մը, մինչեւ իրիկուն դեռ ժամանակ կայ, կրնաք տեսնել ձեր ընկերակիցը. հիմա միասին պիտի երթանք մեր տունը.

— Պարո՛ն Գեզամ, յարեց Հերանոյշ ժպտելով, մի՛ մերժէք հոգեպայրս։

Գեզամ, կեղծարարի դերը կը խաղար, ուզելով ամրապնդել զաւեչտը.

— Պէյ, ըսաւ լուրջ դէմքով մը, ներեցէ՛ք, չեմ կրնար հիմակ ընկերանալ ձեզի, սահպատած եմ գտնել ընկերակիցս.

— Ինչ ընկերակից, գոչեց յանկարծ օրիորդը, պահ մը մոռնալով բոպէին փափկութիւնը, և Գեզամի կեղծիքին հաւատալով, ա՛ւա է, հօրեղբա՛յր, ինչ ընկերակից է.

Պաղտիկ պէյ Գեզամի թեւէն բռնեց ու բռնի կառքը մտցուց։

Օրիորդը պէյին ու Գեզամին միջեւ տեղաւորուեցաւ կառքին մէջ, որ ուղղուեցաւ դէպ ի Հին Սակարանի փողոցը, ուր կը գըտնուէր պէյին բնակարանը, հակայ չէնքի մը չորրորդ յարկը, ծովահայեաց, օդասուն ու լուսաւէտ սենեակներով։

Պաղտիկ պէյին կինը, սիկին էլպիս։ կը սպասէր մարմարէ սանդուխներուն գլուխը։

Պաղտիկ պէյը յօդացաւէ կը տառապէր, ախտ մը, զոր ժառանգած էր եգիպտական հեռագրական դիւաններէն, ուր չարունակ ապրած էր քառասուն տարիներ, չնորհիւ նախկին նախարարապետի մը, որուն ազգականներէն էր ինք. և հիմա, հանգստեան կոչուած, կառավարութիւնն մեծուկէն կը սառնար կանոնաւորապէս երեսուն եգիպտական ոսկիի ամսական գումար մը. հետեւաբար, դանգատելու պատճառ մը չունէր, ընդհակառակը, ինքզինք միխիթարուած կը զգար ու վարձատրուած, որովհետեւ, միամիտ փառասէր մը, կը խորհէր թէ, յօդացաւին փոխարէն, պիկի պետրա մը կը կրէր, և թէ, այդ ամսական գումարը, իր վաստակներին ճմռնելուն մէջ, կ՛ապահովէր իրեն և իր բնտանիքին համար բաւական դիւրին կեանք մը։ Իր ներքին գոհունակութիւնը կը ցոլար իր յարաժիմազ դէմքին վրայ։ Ձերեկները Սակարանը, կամ Նաբի. սթմարանը, սովորաբար նարա կը խաղար, օսմանլը կամ մանիպուս, իրեն պէս հանգստեան կոչուած երջանիկ ձերուկներուն հետ. իսկ գիշերները թուրթ կը խաղար կամ Բասխանա կը բանար իր խելառի կնոջ հետ, զոր կը պաշտէր։ Կիրակի օրերը, յաճախ կը տեսնուէր այս Կարտոնեան զոյգը,

քարտիի ծալվելիսայ սրճարանի մը մէջ, երկու աղջիկ ընկերուհի հետ, երգելիկ ապխկինները մանկ կ'ընէին։

Պաղտիկ պէյ զաւակներ ալ ունէր, մէկ աղջիկ, երկու մանչ, երկու մեծերը կարգուած, աուն տեղ եղած էին. իսկ կրտսեր մանչը Ժուիցերիա էր, Ժընեվի մէջ բժշկութիւան ուսանող և փայլուն ապագայ մը կը խոստանար։ Մէկ խօսքով, Պաղտիկ պէյ աչխարհի երջանկագոյն մարդը պիտի համարուէր, եթէ յոդացաւին ալ դարմանը գտած ըլլար։

Կաւքը կանգ առաւ Կարտենեան պէյի ընակարանին փողոցի դրան առջեւ։

Պաղտիկ պէյ կառապանը ճամրեց, և հիւրերը ներս առաջնորդուեցան, դռնապանին պատուիրեց անմիջապէս իմաց տալ տիկին Էլպիսին, որ արդէն, ինչպէս յիշեցինք քիչ առաջ, չորրորդ յարկի սանդուխին գլուխը կը սպասէր, ընդունելու համար իր նորոջ աղջիկը։

Գեզամ Պաղտիկ պէյին թեւը մտաւ, կ'օգնէր անոր, մինչ Հեռանոյշ, իրենց առջեւէն կ'ոստոստար թիթեռնիկի մը պէս ու վեր կ'ելլէր մարմարէ սանդեաններէն։

Տիկին Էլպիսի և օրիորդ Հերանուշի սրտագարժ աղջագուրումը դեռ կը տեւէր, երբ Գեզամ ու Պաղտիկ պէյ ոտքերնին դրին վերջապէս վերջին սանդղամատին վրայ։

— Հէ՞, բացագանչեց յանկարծ տիկին Էլպիս, Գեզամին դեղեցիկ հասակը տեսնելով իր դիմացը. աս ինչ հոլ փչեց.

Եւ նետուելով Գեզամի վրայ, մայրենի համբոյր մը դրոշմեց անոր ճակտին։

— Էլպի՛ս, յարեց Պէյը ժպտելով, դիտե՞ս, կայսրանին մէջ հանդիպեցայ պարոնին, երէկ է իչկի, վաղը պիտի մեկնիմ կ'ըսէ, չէր ուզեր գալ, զրեթէ բռնի բերի.

— Ինչպէս է մաման, ինչպէս է բաբան, եղբայրները. հարցուց տիկինը.

— Լաւ են ամէնքը. պատասխանեց Գեզամ.

— Ինչպէս է մաման, բարեւ, հարցուց տիկինը Հերանուշի.

— Սպէ՛կ են, մրմնջեց օրիորդը։

Եւ խոսակցելով ներս մտան, տեղաւորուեցան սրահի թիթեռնիկներուն մէջ։

Տիկին Էլպիսի դէմքը կը չոգար, Գեզամին երեւումը սիրուն անակնկալ մըն էր իրեն համար, տիկին Աշնիւի զաւակներուն մէջ ամէնէն աւելի Գեզամը կը սիրէր. թերեւս Հերանուշի հաւասար։

Խոսակցութեան ընթացքում պիտելի էր երկու հիւրերուն լռութիւնը, կը մտածէր ասոնց մտածկոտ կեցուածքը, խորհրդաւոր կերպերը, ապրատամ նայուածքները, վերջապէս իրենց հոգեկան սրա-

մաղրութիւնը։ Տիկին Էլպիս չէր նմանէր Պաղտիկ պէյին, հագեցան կին մըն էր, պիտի զուարճիլ ամէնը, արդէն չէին ակնկալեր հասած էին ականջին, Գեղամի ու Հերանուշի յարաբերութեանց մասին։

Նոյն պահուն երեցաւ Պաղտիկ պէյին ապառաւին, հիլէնուէն մը, ապրպարելու համար թէ կէս օրուան ճաշը պատրաստ էր։

Հիւրերը սեղանատուն առաջնորդուեցան։

Ճաշը սակայն, զուարթ չեղաւ. հիւրերը միչտ մտածկոտ էին ու խոհուն։

Ճաշը վերջացած, ապառաւին սուրճը բերաւ. յետոյ դարձեալ սրահը քաշուեցան։

— Հերանո՛յշ, աղջի՛կս, բաւ տիկին Էլպիս, ինչո՞ւ չես խօսիր, ինչ կը խորհիս, ինչո՞ւ այդպէս մտածկոտ կը նստիս։

— Ճամրորդութեան յոգնութիւն է, ձառա՛յ. մնչեց Հերանոյշ, տառապաւին կ'երեցայ պլուխս, ինքզինքս դեռ կառախումբին մէջ կը կարծեմ։

— Հապա դո՞ւն, Գեղա՛մ, դուն ինչ ունիս, հարցուց տիկինը, դո՞ւն ալ յոգնած ես։

— Մ՛չ, պառաւախանիդ Գեղամ անառարերի չեչառվ մը, դիչերը չատ ուչ քնացայ։

— Մ՞ւր էիր...

— Բալէ տր Գրիսդա՛լ, յարեց Գեղամ, մ՛ինչեւ կէս գիչեր դուարճայայ։

Այս խօսակցութեան միջոցին, Պաղտիկ պէյին աչքերը կը գայտակղէին կը բացուէին, սիկառի բուռն կարօտը կը վազէր անոր աչքերուն, ամէն ճաչէ վերջ, սովորութիւն ըրած էին քնանալու, այր ու կին։

Տիկին Էլպիս, դառնալով հիւրերուն.

— Եթէ կ'ուզէք, բաւ, քիչ մը հանգիստ ըրէ՛ք։

— Ես սկիկառի վարժուած չեմ, ձառա՛յ, առարկեց Հերանոյշ, դուք ազատ էք, անէ՛ք, արդէն հօրեղբօրս աչքերը կը գոցուին, ես չեմ կրնար քնանալ ցերեկը, ո՛չ ալ մրափել։

— Մ՛չ ալ ես, յարեց Գեղամ։

— Է՛հ ուրեմն, բաւ տիկինը, դուք հոս ժամանակ անցուցէ՛ք, մենք երթա՛նք, թեթեւ քուն մը քաչնե՛նք։

Այս ու կին իրենց սենեակը քաչուեցան, իսկ երկու հիւրերը մնացին սրահին մէջ, մինչ ապառաւին, խոհանոցին մէջ, պնակները կը լուար։

— Հերանո՛յշ, բաւ Գեղամ, կառկածոտ նայուածքները չուրջը պարտցնելով, պատմէ՛ նայիմ, ինչպէս եղաւ.

— Ինչ պատահեմ, անո՛ւշս, յարևց Հերանոյշ լալագին դէմքով մը, վիժած է մեր ճամբորդութիւնը, վիժա՛ծ...

— Ի՞նչպէս, հարցուց Գեղամ զուարթ.

— Մի՛ հարցներ, մի՛ ուզեր հասկնալ, Գեղա՛մ.

— Ինչո՞ւ, ինչ կայ, խօսէ՛, Հերանո՛յշ, ինչ պատահեցաւ.

— Վաղը պիտի հասկնաս ամբողջ զազանիքը, չարունակեց Հերանոյշ. մօրեղբօրս խա՛զը.

— Ինչ խազ...

— Ես գիտե՛մ, չարունակեց Հերանոյշ, ռուսական ընդհանուր հիւպատոսարանին կողմէն հեռագրուած է արդէն հոս, Աղեքսանդրիոյ ռուսական հիւպատոսին, արգիլելու մեր ճամբորդութիւնը.

— Բայց ինչ իրաւունքով...

— Ո՞ւր կը փնտռես իրաւունքը, ո՞ւր է արդարութիւնը, կը սրտնջայ օրիորդը, այսօր զրամին դերիշխանութիւնը կը տիրապետէ, զրամին ուժովը կարելի է բռնաբարել անհատական ազատութիւնը, չե՞ս գիտեր, վաղը փոստարան պիտի ըլլաս...:

Երկու յուսահատ նայուածքներ յանկարծ իրարու հանդիպեցան և պահ մը լռութիւնը պատեց սրահը:

Գեղամ յանկարծ ձեռքը ճակտին զարկաւ ու գոչեց.

— Հերանո՛յշ, Հերանո՛յշ, բնաւ մի՛ տխրիր, քանի որ այդպէս է, վաղուընէ՛ Գահիրէ կը վերադառնամ, տեսնենք ո՛վ պիտի յաղթի.

— Ինչ կ'ըսես, Գեղա՛մ, կարելի՞ բան է տակիկա. աւարկեց Հերանոյշ, այն տանն ո՛վ պիտի տուժէ, տմոտկանդ պիտի կարէ, քանի՞ չարաթ պիտի կրնաս տակալ.

— Կը տեսնենք, կը տեսնե՛նք, մռմռաց Գեղամ, գլուխը ճօճելով:

Եւ դարձեալ պաղ լռութիւն մը տիրեց սրահին մէջ, ուր երկու յուսահատ հոգիներ կը չարչարուէին:

Հերանոյշ ինքզինք ամփոփելով,

— Գեղա՛մ, ըսաւ, ես չե՛մ թամներ Գահիրէ վերադառնալու դադափարդ. այո՛, վիժած ճամբորդութիւն մըն է տակիկա, բայց երբեք մի՛ յուսահատիր, չարունակէ՛ ճամբադ, Բարիզէն կը թղթակցիս, այսուհետեւ նամակներո՛վ կը տեսնեմ, մինչև որ աւարտես ընթացքդ.

— Ի՞նչ կ'ըսես, Հերանո՛յշ, կչամաթեց Գեղամ, առանց քեզի մէ՛կ քայլ չեմ տաներ, չեմ հետաքնար Եգիպտոսէն. վաղուան ճեպընթացով Գահիրէ պիտի վերադառնամ, լմի՛ կ'ուզես, դուն հոս կեցի՛ր ժամանակ մը:

— Ես հոս կրնա՞մ ապրիլ առանց քեզի, աւարկեց Հերանոյշ, բայց, բայց...

— Ինչպէս...

— Հայրս պիտի գայ վաղը՝ կէսօրւան ճաշընթացքով, յարեց Հերանոյշ.

— Ինչ ընելու.

— Օգափոխութիւնն պատասխանեց օրիորդը, մէկ չաթաթ հոս պիտի մնանք:

Գեղամ սարսռաց, ճամբորդութիւնը վիժած էր:

Հերանոյշ օտարոտի պոռուկ մը նչմարեց Գեղամի դէմքին վրայ.

— Գեղա՛մ, մնչեց իր ձայնին ամէնէն ազդու չեչառվը, ինչո՞ւ յանկարծ տրամեցար, ինչ կայ.

— Այս ճամբորդութիւնը վիժա՜ծ է, վիժա՜ծ, Հերանո՛յշ, յարեց Գեղամ, յուսահատօրէն ճօճելով գլուխը, որ ահագին բեռի մը ներքեւ ճնշուած ըլլալ կը թուէր. և այս բոլորին մէջ դուն մը կայ, անգութ հօրս կողմէն նախճուած. քու հայրդ ալ անմեղ չէ այս գործին մէջ. երկուքը միասին պատրաստած ըլլալու են այս խաղը. դուն, իմ մեհնուհիս եաքը, բացուեցա՞ր հօրդ.

— Այո՛, բաւ Հերանոյշ վարանոտ չարժուձեւով մը.

— Ինչպէս, հարցուց Գեղամ.

— Գեղամին հետ կ՚ուզեմ Բարիզ երթալ մէկ երկու ամսուան համար, բսի.

— Ի՞նչ բաւ հայրդ, հարցուց Գեղամ.

— Առարկութիւն մը չըրաւ, չարունակեց Հերանոյշ, և...

— Շա՜տ լաւ, ընդմիջեց Գեղամ, բան մը չըսա՛ւ.

— Երբե՛ք, պատասխանեց Հերանոյշ, միայն քիչ մը խնդաց.

— Դուն ինչ մեկնութիւն առիր այդ խնդալուն.

— Ոչինչ, պատասխանեց Հերանոյշ, արդէն վարժուած եմ ատոր.

— Ինչպէս...

— Հայրս կը խնդայ սովորաբար, չարունակեց Հերանոյշ, երբ անսպասելի առաջարկի մը հանդիպ կը գտնէ ինքզինք. թէեր կամ դէմ ոչ մէկ բառ կը չնչէ. միայն կը խնդայ.

— Ցեսո՛յ...

— Երկրորդեցի առաջարկս, յարեց Հերանոյշ.

— Է՛, ընդմիջեց Գեղամ, անհամբեր չարժուձեւով մը, ինչ բաւ.

— Դարձեալ խնդաց, պատասխանեց Հերանոյշ.

— Ցեսոյ ինչ անցաւ, դարձաւ, հարցուց Գեղամ.

— Բա՛ռ մը չարտասանեց, պատասխանեց Հերանոյշ, դիմառանձին ձգեց ու ինք դուրս եկաւ առանձին:

— Երբ տեղի ունեցաւ ասիկա, հարցուց Գեղամ.

— Կէս օրէն ետքը, պատասխանեց Հերանոյշ, երբ դուն մեկնած էիր արդէն.

— Լա՛ւ, չարունակեց Գեղամ, իրիկո՞ւնը.

— Իրիկունը, պատասխանեց Հերանոյշ, սեղանին վրայ, մօրս ներկայութեանը, յանկարծ ի՛նք բացաւ խօսքը.

— Ինչպէս...

— Հերանո՛յշ, չարունակեց օրիորդը, պատրաստուէ՛, վաղը պիտի մեկնիս, ըսաւ.

— Հօրաքոյրս ի՞նչ ըսաւ, հարցուց Գեղամ.

— Մամաս երբեք չհիշատակեց, պատասխանեց Հերանոյշ.

— Վերջապէ՞ս, հարցուց Գեղամ.

— Ընթրիքէն ետքը, չարունակեց Հերանոյշ, մաման իր առանձնասենեակը քաշուեցաւ.

— Իսկ բարե՞ն...

— Բարեն, պատասխանեց օրիորդը, խօսակցութիւնը չարունակելով, աղջի՛կս, ըսաւ, եկո՛ւր յետաձգէ ճամբորդութիւնդ, առաջի՛կայ տարին և՛ս անձամբ պիտի տանիմ քեզ Բարիզ. այս տարի Աղեքսանդրիա կ՛իջնենք, կարճ օդափոխութիւն մը կ՛ընենք, առնուազն չաթաթ մը, որովհետեւ, դիտես արդէն, գործերս այս տարի խճողուած են, չեմ կրնար երկայն արձակուրդ մը առնել. դուն վաղը կ՛իջնես առուտուր ճեպընթացով. իսկ ես, կա՛մ իրիկունը կը հասնիմ, ըսաւ, կա՛մ հետեւեալ օրը, մէկ չաթաթ կը մնանք հօրեղբօրդ քով, աղուոր պտոյտներ կ՛ընենք միասին, յետոյ կը վերադառնանք.

— Դուն ի՞նչ ըսիր, հարցուց Գեղամ.

— Լռեցի, ողբացի, պատասխանեց Հերանոյշ, բայց բարեն մեկ չլրաւ.

— Էհ ուրեմն, յարեց Գեղամ, քանի որ այդպէս է, պիտեմ ընկիքս.

— Ինչ պետի ընես, հարցուց Հերանոյշ.

— Թող հայրդ ալ գայ, չարունակեց Գեղամ, դուք հոս գուարճացէ՛ք միասին, ես պիտեմ ընկիքս.

— Ինչ...

— Կը յետաձգե՛մ ճամբորդութիւնս, յարեց Գեղամ, Գահիրէ կը վերադառնամ, տեսնենք ո՛վ կը յոգնի.

— Բայց հաւատա՞մը, հարցուց Հերանոյշ.

— Հա՛յրս թող խորհի, պատասխանեց Գեղամ...

Քովի սենեակէն քայլերու չչուկներ լսուեցան, արթնցած էր Կորտոնեան գոյգը։

— Օ՛. բացագանչեց Պաղտիկ պէյ, աչքերը չիչփելով. դուք արթո՞ւն էք. սիյհսդ մը չըրի՞ք.

— Հօրեղբա՛յր, ըսաւ Հերանոյշ, մօրեղբօրորդիս մեկնիլ կ՛ուզէր, բռնի վար դրի.

— Ինչո՞ւ կ՛ամաչարես, պարո՛ն Գեղամ, յարեց Պաղտիկ պէյ ժպտուն դէմքով մը, ինչ կայ, սպասէ՛ քիչ մը, տիկինը թող դայ միասին պտոյտի կ՛երթանք, չըլլար.

— Ներեցէ՛ք, պէ՛յ, առարկեց Գեղամ, չպիտի կրնամ սպասել, դիտէք արդէն, կ՛ամաչարեմ, ընկերակիցս պիտի երթամ գանեմ, ո՛վ գիտէ, ո՛րքան կը մնասէ դիս հիմա.

— Ինչ ընկերակից, հօրեղբա՛յր, յարեց Հերանոյշ, ո՛ւր կը խօսի պարոն Գեղամը, մենէ չսխտրժիր, պատրուակով մը կ՛ուզէ կծիկը դնել.

— Ձե՛մ կարծեր, Հերանո՛յշ, ըսաւ Պաղտիկ պէյ, պարոն Գեղամէն չեմ յուսար.

— Հաւատացէ՛ք, պէ՛յ, յարեց Գեղամ, հարկադրուած եմ բաժնուելու ձենէ, որովհետեւ, լաւ գիտեմ, ընկերակիցս կը սպասէ. օթէլը պիտի հանդիպիմ անդամ մը, եթէ հոն չէ, ուրիշ տեղ պիտի գնամ եմ պինքը։

Եւ Գեղամ կը պատրաստուէր մեկնիլ, երբ տիկին Էլպիս, յայն սենեկադգեստին մէջ օրօրուելով ներս մտաւ, և դառնալով ձեռը.

— Ի՛նչ այսպէս, պարո՛ն Գեղամ, ըսաւ, անհանգի՞ստ եղաք, ինչո՞ւ կը փախչիք.

— Ներեցէ՛ք, տիկի՛ն, յարեց Գեղամ, պիտի մեկնիմ, ընկերակիցս կը սպասէ, պէյը գիտէ, արդէն կայարանը դրացած էի զանի գնամ.

— Ո՛չ, ձաձա՛, միջամտեց Հերանոյշ, պատրուա՛կ է, պատրուա՛կ։

Գեղամ, հակառակ Կարապետեան զոյգին և օրիորդին թախանձանքներուն, յուսահատ նայուածք մը նետելով Հերանոյշի, մեկնեցաւ։

ՅՈՒՐՔՈՐ ԿԸՏՈ

Գեղամի յանկարծական մեկնումը չատ դէշ ազդեց օրիորդին, որ, զո՛ւր կը ջանար իր չքմեղաձէն ծածկել իր ներքին յուզումը։ Տիկին Էլպիս, ինչպէս ըսինք, հոգաւոր կին, կը հասկնար իր տագերոջ աղջկանը մէն մի չարժումին. իսկ Պաղտիկ պէյ, ակնոցը քթին, Ֆաուստ Ալեքսանտրի թերթը կը քաղէր երջանիկ անտարբերութեամբ մը։

Տիկինը չատ քնական կը գտնէր Հերանուշի թախիծը, զոր կը կարդար անոր արտայայտուած նայուածքին մէջ. և, քանի՛ կը դիտէր անոր խոռոչ դիրքը, ձանձրոյթի բուրող կերպարանը, այնքան աւելի կը հաստատուէր իր կասկածներուն մէջ, անոր ու Գեղամին միջև գոյութիւն ունեցող գաղտնի կապերուն մասին։

Օրիորդը, Գեղամի մեկնելէն ի վեր, անհանգարտ էր, թիկնաթոռի մը մէջ թաղուած, անխօս, թախծոտ, կը մտածէր իր հոգին չարչարող թագուն վիշտը, իր կոյսի սիրտը կրծող ցաւը։

— *Ինչո՞ւ չես խօսիր, աղջի՛կս, ըսաւ տիկին Էլպիս, վերջապէս խզելով լռութիւնը.*

— *Ի՞նչ խօսիմ, ձա՛ձա՛, պատասխանեց Հերանուշ։*

— *Մի՛ պահեր մեռի, աղջի՛կս, յարեց տիկինը, Գեղամի մեկնելէն ի վեր, փոխուած կը տեսնեմ քեզ. ի՞նչ կայ, ի՞նչ կը մտածես, յայտնէ՛ մեզի։*

Նոյն պահուն ձեռքի թերթը ձգեց Պաղտիկ պէյ և ակնոցը հանած, սկսաւ ապակին սրբել, միեւնոյն ժամանակ, խօսակցութիւնն հետեւելով։

Օրիորդը միչա տրտում, միչա մտայոյզ, կ՚երեսար թիկնաթոռին մէջ, առանց բառ մը չնչելու, հակառակ տիկին Էլպիսի կրկնակի հարցումներուն ու թախանձանքներուն։

— *Ասէ՛, աղջի՛կս, խօսէ՛, պատմէ՛ մեզի, մի՛ քաշուիր, կը կրկնէր տիկինը, պատմէ՛ մեզի զգտնիքդ,*

— *Ձա՛ձա՛, բողոքեց Հերանուշ, ի՞նչ գտնիք պիտի ունենամ ես։*

— *Ուրեմն ինչո՞ւ երեկոթե ետտած, բերանդ չես բանար, դիտել ստուա՛ տիկինը,*

— *Ձեմ գիտեր ինչո՞ւ, յանկարծ տխրեցայ, պատասխանեց օրիոր-*

դը, ե՛ս ալ չեմ գիտեր պատճառը, ձաձա՛, ինքզինքս լքուած, մինակ, բոլորովին մենակ կը զգամ հոս, մի՛ նեղանաք։

— Ինչո՞ւ պիտի նեղանանք, Հերանո՛յշ, աղջի՛կս, միջամտեց պէյը, մենք քու հանգիստդ կը փափաքինք, չենք ուզեր որ վայրկեան մը տխրիս. կ՛ուզե՞ս, քիչ մը պտոյտի ելլենք, ետ առնենք քիչ մը, ծովեզերքի պուտարան մը չերթա՞նք, ի՞նչ կ՛ըսես, Էլպիս.

— Ինչո՞ւ չէ, յարեց սիկինը, դուրս ելլենք, ծովեզերքը, երգեցիկ խումբը մեզի ընենք, չըլլա՞ր։

Հերանոյշ միչա լռութիւն կը պահէր, միրթ ընդ միրթ յուսահատօրէն չուրջը պտըտցնելով իր սիրուն աչքերը։

— Շուտով հագուէ՛, աղջի՛կս, չարտնակեց սիկին Էլպիս, ան՛ա ի՛նչ ազուտ է օդը, ի՛նչ անուշ կը փչէ հովը, ծաղէն կուգայ, ծովէն, ե՛լ հագուինք։

Յանկարծ դուռի պանդակին ձայնը լսուեցաւ։

Սպասուհին վազեց դուռը բացաւ։

— Օ՛, բացագանչեցին տէր և սիկին Կօրոմնեան, բարի՛ եկաք, ասքիմո՛ր։

Եւ զրեթէ զրկելով դռնի, բերին սրահը, ասգիմոր Պրաճն էր։

Օրիորդը հազիւ չարժեցաւ տեղէն, չէր ճանչնար այցելուն։

— Տոքթո՛ր, ըսաւ Պաղտիկ պէյ, ձեռքովը ցոյց տալով օրիորդը, եղբօրս աղջի՛կը, օրիորդ Հերանո՛յշ։

— Անշանգի՛, մաստուազի՛լ, յարեց ասքիմորը բարիզցիի հնչումը կապկելով, և գլխարկը ձեռքին մէջ, ամբողջ իրանովը ծռելով մինչեւ գետին։

Սրահը նոր ոգեւորութիւն մը առաջաւ։

Ո՞վ էր ասքիմոր Պրաճ։

Գեղեցիկ երիտասարդ մը, կոր ճակատ ու կոր դէմք, յայրատ աչքեր, գառագ մազեր, կանացի քաղաքավարութիւն, միչտ մաքուր չրխանքներ, լաչջ գիտուն հովիւ, ձեւուած ու չափուած բառեր՝ փոքրիկ բերնի մը մէջ, արձուեռունգ, մէկ խօսքով, հրապուրիչ դրաւիչ մարդ մըն էր ասքիմոր Պրաճ, բնիկ Կեապրացի, Կօրոմնեան բուժանքին բժիշկը, Ափրքանդրիոյ բոլոր բարեկեցիկ ընտանիքներու մէջ ազատ մուտք ունէր, անուանի մանկաբարձի մը և ծննդական գործարաններու ու ներքին զանազան հիւանդութիւններու և ախտերու մասնագէտ-բժիշկի չտցուցիչ ախտագոնիներովը լեռնաւոր։

Տոքթոր Պրաճ բժշկական աշխուժութիւն մըն էր, անմրցելի չարաքրատ մը. սակայն, աչխարհի բոլոր չարակրատներուն պէս, ինքզինք ալ յաջողած էր իր համբաւը չենել։ Եւ ի՞նչ համբաւ...։

Տոխթոր Թրուսսօ՛, այս յորջորջումը կուտային եղբայրակիցները, որակելու համար անոր ծաղրելի ամբարտաւանութիւնը, որ չաճախ կը

չէր տար բնականաբար մակրայով. բան մը, զոր մեր տոքթորը կը սիրէր միշտ դրծածել, սովորական խօսակցութեան ընթացքում։

Աղեքսանդրիոյ մէջ չուտ կը խօսուէր մանկամարդուհի կնոջ մը վրայ, ամուսնացեալներէն, հազիւ երեսունոց հոյակապ գեղեցկութիւն մը, Վիլապազուն մականունով։ Ամէն մարդ դիտէր թէ մեր տոքթորը յաճախ կ'այցելէր այդ տիկնոջ տունը, մանաւանդ ցերեկները, երբ պարոնը բացակայ էր, ասիպտուած ըլլալով գանուելու իր պաշտօնին դլուխը։ Տոքթոր Պրաօ կը սիրէր այս տիկինը, և որուն երեւակայական հիւանդութիւնը դարմանելու պատրուակով, ազատօրէն անոր բնակարանը կը մտնէր կ'ելլէր։

Ցաճախ, իրիկնադէմին, կը տեսնուէր գեղանի տիկինը, չիք ու աւելի ազատօրեայ՝ իր լայն ու թոյլ սենեկապգեստին մէջ, պատչգամը նստած, կը դիտէր փողոցին անցուդարձը, և տափատ աչքերովը, անցորդներուն մէջ կը փնտռէր իր... տոքթորը, որ սովորաբար, ցերեկուան այդ պահուն կ'այցելէր, երբ Վիլապազուն տիկնոջ բնակարանը թափուր էր բնակիչներէն, հոն գտնուելով միայն ինք և իր սպասուհին, քանի քանիերիս ատրուհի մը։

Տոքթորին սիրուն հասակը կ'երեւնար վերջապէս և տիկինը ներս կը քաշուէր խնդուն։ Այսպէս, ամէն օր տեղի կ'ունենար այս այցելութիւնը, որ ժամերով կը տեւէր, մինչ բնտանիքի հայրը, պարկեշտ ու բարեմիտ մարդ մը, կլմտական կարեւոր հաստատութեան մը պաշտօնեայ, տոմարներու մէջ թաղուած կըլլար նոյն պահուն...։

Տոքթոր Պրաօ մարդասէր բժիշկի համբաւին ալ սիրացած էր. անձնուէր(*), հայրենասէր(*) մարդ. նախանձելի ժողովրդականութիւն մը վաստակած էր Աղեքսանդրիոյ հոյ հաստատութեան, մանաւանդ Նորեկ գաղթականութեան մէջ, այնպէս որ, Աղեքսանդրի զանի պաշտօնական բժիշկ կարգած էր գաղթական աղքատ հիւանդներուն, և մեր տոքթորը ձրիաբար(*) — աղքատախնամէն յատկացուած կլորիկ թոչակի մը փոխարէն — կը դարմանէր այդ տարաբաղդները.

Մեր տոքթորը, ինչպէս վերը յիշեցինք, ախտագնութեան մէջ անբաղդատելի տաղանդ մը նկատուած էր։ Օր մը, գաղթային հանգանքին առաջին ամիսները, երբ Ս. Պօղոս Պետրոս եկեղեցիին չրջափակը, պատարներու մէջ խճողուած, իտալու վրայ դիպուած գաղթականներէն մէկին մարմինին վրայ վէրք մը կը տեսնուի, անմիջապէս կը հասնի մեր անձնուէր(*) տոքթորը, և, գիտէք ինչ կը գտնէ այդ հաւաբակ վէրքին մէջ, ժանտախտի միքրոպ մը...։ Եւ, դարձեալ մեր տոքթորին պատգամին համաձայն, Աղեքսանդրիոյ ու Նպաստամատոյցին միացած Յանձնաժողովները վայրկենապէս կը կղզիացնեն գաղթականներուն պատարները։ Ցետոյ, թաղապետու-

թեան բժիշկները կը հաստին, և բացարձակապէս կը մերժեն ժամանակի մը գոյութիւնը։ Վէրքը քիչ օրէն կը բուժուի և անգամ մըն ալ կը փայլի մեր տոքթորին անհնարին(?) տաղանդը, ախտերու և մանրէներու աշխարհին մէջ։

Այս անժխտելի արժանիքին(?) — դմայլելի ազնուութեան բանկ կ'ուզէի — և իր կախարդող արտաքինին օդնութեամբը, մեր տոքթորը կրցած էր հաստիկ ընկերային տանդուխին կատարը, և եղած էր, ինչպէս չատ մը ջոջերու, նոյնպէս Կոլոմենեան Պաղտիկ պէյին ալ տունի բժիշկը։ Արդէն, Պաղտիկ պէյին հետ վազուց մշակած էր սերտ մտերմութիւն մը, անքակտելի կապեր, հիմնուած՝ փոխադարձ չահերու վրայ, որոնք յաճախ կը կարգադրուէին Ազնքաճանպրիոյ սակարանին մարմարէ սանդուխներուն գլուխը, սրճարանի սեղանի մը չուրջը. հո՛ն է որ այս երկու անբաժանելի բարեկամները կը խօսակցէին օրուան հրապարակին, թուղթերուն, բամպակին, քաղաքականութեան, նեղոսի յորդելուն և ուրիչ տեղական կարեւոր դէպքերուն ու իրողութիւններուն վրայ։ Պաղտիկ պէյը կը պաշտէր տոքթորը, իր մանկային միամտութեանմէջ, իսկ տոքթորը, գիտուն, տաղանդաւոր բժշկի իր համբաւին ուրիչ առաքինութիւն մըն ալ կցելու և իր նեղջական դիրքը վ ալ անոր դիւրաթաթ միտքը կաշառելու համար, հաղար, տուներ գնելու ծախելու խօսքեր ալ կը բանար անոր հետ, այնպէս որ պէյը տակաւ կը փորձուէր ինքզինք բաղդատուր կարծել, քանի որ բարեկամութիւնը կը վայելէր անբաղդատելի գիտունի մը, գեղեցիկ, երիտասարդ, և հազարաւոր կիներու աէր բժշկի մը, ինչպէս էր տոքթոր Պրաօ, որ, բոլոր այս ձիրքերուն կը միացնէր նաեւ ամուրիի բացառիկ հանգամանքը։

Պաղտիկ պէյ կը խորհէր ամուսնացնել իր տունի տոքթորը, բայց որի՞ հետ. խնամի փափուկ կէտ մըն էր ասիկա, տոքթորին ապագայ կինը, կ'ըսէր ինքնիրեն պէյը, պէտք է դրամօժիտ բերէ կարեւոր գումար մը, պէտք է եւրոպական քանի մը լեզուներ գիտնայ, գրէ, խոսի սահուն կերպով, պէտք է դաշնակ ալ գիտնայ. սալօնի աղջիկ մը վերջապէս. ո՞վ պիտի կրնայ գոհացնել տոքթոր Պրաօյի պէս ազնուական երիտասարդ մը։ Պէյը, ինչպէս յիշեցինք անգամ մը, չատ կը սիրէր իր եղբօր աղջիկը, և իր այս հայրական գորովին մէջ, օրիորդ Հերանոյշը կը ներկայանար իրեն, իբրև սիպտակ ընկերուհի մը, վերը յիշուած յատկութիւններով և զարգացումով օժտուած, որ պիտի կրնար երջանիկ ընել տոքթորը։ Կը մտածէր՝ թէ, օրիորդ Հերանոյշ, ֆիզիքական, մտաւորական ու բարոյական գեղեցկութիւններէն զատ — որոնցմէ ունի, կ'ըսէր, մեծ քանակով — , պատկառելի օժիտ մըն ալ կրնար բերել տոքթորին. չէ՞ որ Սատուղ էֆէնտիի թոռն էր Հերանոյշ, Սիմոն պէյին քրոջ աղջիկը, ։ ։ Պէյը կը մտածէր տոքթորին

ուզեցը պզտիկ ու պանի պատրաստել ուզելու իր եղբօր աղջկան ձեռքը։

Վերադառնանք հիմա սրահը։

Պատահիկ պէտք Հերանուշը առքեմորին ներկայացնելէ յետոյ.

— Հերանո՛յշ, ըսաւ, ձեռքը սեղմէ՝ առքեմոր Պրսօին, մեր սուրնին բժիշկը, ամենէն անկեղծ, ազնիւ բարեկամ մը՝ կարօտնեան ընտանիքին։

— Ա՜հ դիւ՜... ընդմիջեց առքեմորը ժպտելով, համեստութիւնը վերաւորուած մարդու մը չարժուձեւով, չափազանց կը չոյէք զիս, պէ՛տք, չնորհակա՛լ եմ, բնականաբար. երախտապարտ եմ ձեր Ազնուութեան։

Եւ ճենգլմենի մը նովերով սեղմեց օրիորդին փափուկ ձեռքը, մինչ այս վերջինը, առաջին հանդիպումին արդէն, հակակրանք մը կը զգար իր ներսի դին այդ մարդուն դէմ։

Քանի մը քաղաքավարական բառեր միայն փոխանակուեցան այս երկու նոր ծանօթներուն մէջև և յետոյ լռութիւնը պատեց սրահը։

Տոքթոր Պրսօ, պէտքին հետ խոսակցութեան բռնուած թէև, չէր դադրեր խորհրդաւոր քննիչներով խոսակցելէ օրիորդին հետ, որ սակայն, սառն անտարբերութիւն մը ցոյց կուտար, սրահին անկիւնի իր թիկնաթոռին մէջ թաղուած։

Տոքթորը չափահաս կրնար համոզուիլ օրիորդին այսքան ցուրտ վերաբերումին, կը զգար թէ չափահաս կրնար պարպուս ընել անոր, սակայն, միւս կողմէ՝ կը յուսար հօրեղբայր պէտքին բարեկամութեանը չնահի մօտենալ այդ գոտւոյ գեղեցկութեան և ի վերջոյ յաղթել, տիրանալ անոր։ Ուստի, օրիորդին ձեռքը խնդրելու միտումնաւոր կերպարէն դիւմուած, խոսակցութիւնը դարձուց յանկարծ գիտական խրթին նիւթերու վրայ, որոնց մէջ անվիճելի հեղինակութիւն մը դնելու համար, ինքզինք կը բամմապատակէր, և կը ճգնէր օրիորդին ներկայութեանը ցուցադրել իր մասնագիտական հմտութիւններուն անհպատելի պաշարը, իսկ պէտքը, այդ անմատչելի նիւթին, այդ գիտական գաղտնիքներու վիթխարի կոյտին առջև ապշահար, բերանբաց կը մնար, մինչ օրիորդը, բաւական զորգացած միտք, առանց դժուարութեանկ՝ ըմբռնէր այդ ճառումութիւններուն ողբալի ունայնութիւնը։

Տոքթորը կը կասկէր երթալով, նիւթէ նիւթ կը ցատկոտէր, չհագրգռելու համար հպարտ օրիորդը։

Բոլոր ասպետներու չքնաղը, արեւային կամ լուսնային խաւարումները, մոլորակներու բնակելութիւնը, մետեորտային բներեւոյթները, ճախարակի մը պէս կը դառնային իր ներսին տակ, և սակայն օրիորդը միշտ անտարբեր կը մնար։ Եւ՛ղ տոքթոր Պրսօ, մերթ

երկինքը կը պատար, բնութեան ահեղերական ներգործնականութիւնը պարզելու, և մերթ երկրին խորերը կ'իջնէր, նախապատմական դարերու խաւերը քրքրելու համար։ Գիտութեան գանձերը տպաւորել կեանց, գեղարուեստներուն աշխարհը կը փոխադրուէր։

Օրիորդը յանկարծ չակուեցաւ թիկնաթոռին մէջ և դէմքի դժուպտն ծամածռութիւնով մը, արհամարհոտ նայուածք մը նետելով տաքթոր Պրաօի։

— Օ՛, բացագանչեց հեգնոտ ժպիտով մը. տաքթո՛ր, ծովածաւալ հմտութիւն մը ցոյց կուտաք, անսիպլոփեդի՛ մըն է ք...

— Շնորհակա՛լ եմ, օրիո՛րդ, յարից տաքթորը զգածուած չեչտով մը, բնականաբար ձեր նեղոցմիտ ազնուութեան կը պարտիմ այսքան զովհատ չռայլանք իմ հատկիս. սակայն, բնականաբար օրիո՛րդ, ընդգրկած առաքելութիւս բերմամբը, տարտաւած եմ յաճախ հետազօտել կազմախոտական բնևերևոյթներու ծագումը, պատճառները, և պէ՛տք է խոստովանիմ, յաջոդած եմ տիրանալ վերլուծելու գործնական մեթոտի մը, որուն կը պարտիմ ձեռք բերած ծանօթութիւններս և յետոյ, օրիո՛րդ, կեանքի պայքարը մղելու հարկին տա՛կ է որ բնաւրած եմ բժշկութեան արուեստը. բնականաբար պիտի զարմանաք, երբ թեմ ձեզի թէ՝ գեղարուեստներուն աչքը բնածին է իմ մէջս, մանաւանդ անզոպելի հակում մը, կոչում մը կը զգամ բանաստեղծութեան համար, բնականաբար, ա՛չ նուազ կը սիրեմ նկարչութիւնը, սալօնիս մէջ Աչվազովսկիի քանի մը ծովանկարներ պիտի տեսնէք, եթէ երբեք հաճիք օր մը դիս պատուել ձեր չնորհարեր ներկայութեամբ։

— Կը չնորհաւորեմ, տաքթո՛ր, ընդմիջեց օրիորդը, կեզծ համակրանքի զոնով մը, կը գնահատեմ ձեր գեղարուեստագէտի ճաշակը, գժբազդաբար հազուագէպ երեւոյթ մը՝ բժշկական աշխարհի մէջ. կ'երեւայ թէ, տաքթո՛ր, գիտութեան հետ հաւատարտակս մչտական է գրականութիւնը։

Տաքթոր Պրաօն իր փառքի գազաթնակէտէն կը դիտէր Պազարիկ պէյի գմայլուն գէմքը, համակ միամտութիւն ու բարութիւն։ Հպարտութենէն կը խորհէր թէ վերջապէս լեզու հանած էր օրիորդը, որուն կը ցանկար ա՛յնքան կզակթօրէն։

— Օրիո՛րդ, ըսաւ, չնորհակալ եմ ձեր գնահատումէն, որ դիս ա՛յնքան կը գրգռէ. սակայն, պէտք է խոստովանիմ, գեղարուեստի սիրող մըն եմ, երաժշտութիւնը, նկարչութիւնը, բանաստեղծութիւնը պաշտելու չափ կը սիրեմ, մանաւանդ կը կարդամ յաճախ Միւսէի Պիեռնեռը։

— Լամարդեն ալ կը կարդա՞ք, հարցուց Հերանոյշ.

— Բնա՛կանաբար, պատասխանեց տոքթորը, հոգ չէ թէ միայն անունը լսած ըլլար.

— Ինչպէ՞ս գտած էք Լա շիւլ skoli անոր, Մեֆիդասիոններր, Փօպլեր, Իտֆայելը, Կուանիելյան.

— Օ՛..., բացագանչեց տոքթորը. սքանչելի՛ բանաստեղծութիւններ են չէ՞տակը։

Տոքթոր Պրաօ արդանիկ էր, կ՛ուզէր չարուեստակել խօսակցութիւնը, որ տակաւ չտագրիւիա կը գառնար իրեն համար, սակայն, ախկին էլպիսի դիմագծերուն վրայ դժգոհութեան ու ձանձրոյթի ամպեր նշմարելով, ինքզինք ստիպուած կը տեսնէր կարճ կապելու։

Ժամացոյցը նայեցաւ, յետոյ դառնալով Պատրին պէ՛յին.

— Օ՛, պէ՛յ, բացագանչեց, չա՛տ ուշ է, ժամանակը կ՛անցնի.

— Ինչո՞ւ կ՛աճապարէք, տոքթո՛ր, յարեց սիկին Էլպիս կէս բերնով մը։

— Իրիկունը միասին անցընե՛նք, տոքթո՛ր, կը թախանձէր Պատրիկ պէյ։

— Ներեցէ՛ք, առարկեց տոքթոր Պրաօ, հիւանդ ունիմ, պէտք է մեկնիմ, կը սպասեն։

— Էհ ուրեմն, բաւ սիկինը, չեմ սիրեր, ազատ էք։

Տոքթորը կը յուսար գոնէ բան մը լսել այդ մասին օրիորդին բերնէն, իսկ օրիորդը յամառ լռութիւն մը կը պահէր, բոլորովին անտարբեր. ուստի, տոքթորը, անդամ մըն ալ նայելով ժամացոյցը. ոտքի ելաւ, և

— Ներեցէ՛ք, բաւ, պիտի մեկնիմ, չա՛տ ուշ է արդէն։

Կարտենեան զոյգը, ինչպէս նաև օրիորդը, ոտքի ելան իսկոյն և, մինչեւ սանդուխին գլուխը, տոքթորին ընկերացան։

Տոքթոր Պրաօ, ձեռքի սեղմումներով ու փաղաքուշ կերպերով ու թեքթեքուումներով հրաժեշտ առաւ բարեկամ ընտանիքէն և նաղդնի քայլերով վար իջաւ մարմարէ սանդհանդներէն։

Երբ վերջին սրահը վերադարձան, Պատրիկ պէյ, դառնալով օրիորդին, հարցուց անձկայոյզ ղէմքով մը,

— Ինչպէս գտար, Հերանո՛յշ.

— Ինչը...

— Մեր տոքթորը.

— Շատ լաւ մը, պատասխանեց օրիորդը, կեղծաւո՛ր մը, ամբարտաւա՛ն մը, հօրեղբա՛յր, չա՛տ երես էք առեր.

— Ինչէ՞ն, հարցուց պէյը, չուարած.

— Ցայրատ աչքերը, հօրեղբա՛յր, չարտնաակից օրիորդը, չա՛տ բան կը խօսին.

— Աղջի՛կս, միջամտեց տիկին Էլպիս, այսքան տարի է մեզի կը յաճախէ, տունի բժիշկ է, վնաս մը չենք տեսած երեսէն.

— Կրնա՛յ ըլլալ, մրմնջեց Հերանույշ, բայց, կը նեղէ՛ք, ձաձա՛, ես չ՛ախորժեցայ, խիստ յոռի տպաւորութիւն մը ձգեց վրաս. ամենագէշ տիպ մը պարզապէս...

Պաղտիկ պէյի դէմքը յանկարծ կծկուեցաւ, կը զգար թէ իր եղբօր աղջիկը վարակուած էր տրիչէ և թէ ապահովապէս պիտի միժէր տոքթորին կոմկէն մատուցուելիք ո՛և է առաջարկ. սակայն, միւս կողմէ, իր մանկական միամտութեան մէջ. կը կարծէր թէ պիտի յաջողէր կարգի բերել զանի. ուստի, բարի նօր մը գորովոտ նայուածքովը ժպտելով.

— Աղջի՛կս, ըսաւ, ինչո՞ւ այդքան կ՛արհամարհես մեր տոքթորը, չես գիտեր իմ՛նչ մեծ պատիւ կը վայելէ ազգային թէ օտար շրջանակներու մէջ. Եւրոպական համբաւի մը տիրացած է ան.

— Կրնա՛յ ըլլալ, հօրեղբա՛յր, յարեց Հերանույշ հեգնոտ քմծիծաղով մը, սակայն դիս չի՛ չահադրդռեր, ինծի համար չատ թանձր մըն է այդ մարդուկը։

Պաղտիկ պէյ լռեց, ա՛լ չ՛արտասանեց տոքթորին անունը. հասկըցաւ, Հերանույշ ուրիշ մը կը սիրէր...։

Օրիորդին սիրտը կը նեղանար. ինքզինք բանտարկուած կը զգար իր հօրեղբօր բնակարանին մէջ որ իրեն դժոխք մը կը թուէր Գեղամի մեկնելէն ի վեր.

— Ձաձա՛, ըսաւ, քիչ մը քարտի երկինանք, ծալի օդ առնենք. չը՞լսար.

— Ինչո՞ւ չէ, աղջի՛կս, մրմնջեց մեղմով Պաղտիկ պէյ։

Կէս ժամ ետքը, կառք մը կանգ կ՛առնէր Ռամկի կայարանին մօտերը, և մէկէն դուրս կ՛ելլէր Կարապետեան զոյգը, օրիորդ Հերանույշ հետ։

Ի.

ԽՋՈՒՄԸ

Երկու տարի անցած էր այն օրէն, ուր տոքթոր Պրոճն օրիորդ Հերանուշի հանդիպեցաւ Պաղտիկ պէյի ընակարանին մէջ։ Այդ քսանըչորս ամիսներուն մէջ, դժբաղդ աղջկան կեանքը մեծ յեղաշրջումներ կրած էր։

Գեղամ, Կարապետեան Պաղտիկ պէյէն հրաժեշտ առնելէ յետոյ Օթէլ Պոնտո գացած և հետևեալ օրը վերադարձած էր Գահիրէ, յետաձգելով Բարիզի ճամբորդութիւնը, զոր ինք կ՚երազէր կատարել իր սիրուհիին հետ։ Սակայն, յետոյ, մօրը թախանձանքներէն ու պաղատագին արցունքներէն պարտուած, ստիպուած էր դարձեալ ճամբորդել նոյն նաւատոմսով, Բարիզի մէջ իր ուսանողութեան ընթացքը կարենալ աւարտելու համար։

Անգին, օրիորդը, իր բացակայ սիրականին սուգը սրտին մէջ, և իր ծնողքին առեղծած գայթակղութիւններէն նոգկացած, ինքզինք բոլորովին լքած էր, ընկերութիւններէ միշտ խուսող, մարդատեաց մենակեցիկ մը, օրերով, շաբաթներով կ՚արգելափակէր ինքզինք Շուպրայի պարտէզներուն մէջ կորսուած իրենց առանձին մէջ։ Հազիւ երբեմն պատշգամը կ՚երեւնար, ընդհանրապէս վերջալոյսներու պահուն, օրիորդի մը մէջ անփութօրէն թաղուած, գիրքի մը մէջ խորասոյզ։ Այսպէս, ժամերով հոն կը մնար, նոյն գիրքին մէջ, մահամերձ արեւի մը գալկան ճառագայթներուն գարնանային ու չոռաւոդոյն ամպերու յեղյեղուկ պատկերները դիտելով։

Վերջալոյսի բոսոր բոցերուն մէջ, որոնք հոգեվարքի չարչարանքներէ քրանած, յուսահատօրէն կը նետուէին մօտեցող գիշերուան գիրկը, ցուրտ պատանքով մը փաթթուած, Հերանոյշ կը տիրէր իր քայքայուղ էութեան մէջ գոյացած պարունակը, և, արշաւող առուներու սարսուռներուն մէջ կը նչմարէր իր յոյսերու մարմրուն ջանը, և իր անմեղ երազներուն ու ակերուն հոգեվարքը։ Պահ մը, վեր կ՚առնէր իր ազուր աչքերը, և մելամաղձոտ նայուածք մը կ՚ուղղէր մշուշապատ հորիզոնին, ուր, աշնան հովերու մոլեկնութեան ամպերու կարաւան մը կը վարդէր։

Սակայն ինչո՞ւ այս յեղաշրջումը։ Հերանոյշ ա՛լ չէր պատկաներ

ապրող այնպարիսին. ողջերու հետ ալ չէր մտներ ընկերակցութիւններու չրջանակին մէջ, ալ չէր մասնակցեր բնասանեկան խնջոյքներու, կ'ատէր երեկոյթները, խրախճանքները, կը խուսէր երդուպարէ, արիւնը թունաւորուած էր անոր երակներուն մէջ. հիւանդ հոգի մը կը տառապէր անոր ա՛նքան գեղեցիկ մարմինին մէջ, անոր տակաւ հիւծող կուրծքին տակ սիրտ մը բաբախող. անոր երբեմնի վարդ այտերուն վրայէն մահուան հով մը սահած էր. անոր երբեմնի հուրքան աչքերը, պաղարող նայուածքներով, մահուան սպիէն կը հրաւիրէին:

Քիչ անգամներ, երբ դուրս կ'ելլէր, կարճատեւ պտոյտի մը համար, Շուպրայի ծառուղիին երկայնքը, ուղղուկով դէպի Շիֆօլանիի պալատը — որուն սեփականատէրը դարձած էր իր մօրեղբայրը —, անցորդները, խորհրդաւոր ակնարկներով, իրարու ցոյց տալով կ'ենաձէր աղջիկը.

— Ահ՛գձ աղջիկը, կը փսփսային իրարու ականջին, հասո՛ր է, հասո՛ր...:

— Թոքա՛խտ է, Թոքա՛խտ, կ'ըսէր ուրիշ մը, արգահատող չեչտով մը,

— Կմա՛խք մըն է, ուրուակա՛ն մը, կը հեծէր ուրիշ անցորդ մը, հէ՛ք աղջիկ...:

Իսկ Հերանոյշ, սեւերու մէջ աւելի ազուոր, նաիմանագուկ, մասնկոտ, մերամադձոտ, կը քալէր առանց չուրջը նայելու:

Անի խազած էր բոլոր կապերը դուրսի աշխարհին հետ, ինք իր մէջ առանձնացած կ'ապրէր. ունէր անի իր ուրոյն աշխարհը, չուրջի առարկաները չէին չահագրգռեր զանի, ո՛չ ալ այդ վայրերու պատահական այցելուները: Աչնանամերջի սխուր օրերուն մէջ, յաճախ կը սիրէր ընել այդ պտոյտները, Շուպրայի երկայն ծառուղիներուն մէջ: Ծառերը մերկացած, դեղնած տերեւներու դիակոյտ մը կը ծածկէր այդ ամայի ճամբան, որ միայն կիրակի օրերը, վերջալոյսի պահուն, քիչ մը կ'ոգեւորուէր երկտես չրջիկներէ, որոնք, երջանիկ բնաւորիքներ, հոն կու գային զբօսանքի:

Մենաչրջիկ աղջիկը, սև ու թունաւոր խոկերու ներքեւ ընկճուած իր զալկահար ճակատը կը հանդչեցնէր ծառի մը բունին. պահ մը կանգ առած, կը դիտէր հեռուն, անհուն անապատին վերեւ սառառնող ճառագայթի փչրանքներուն ու արարչաւ ամպերուն տեսարանը: Անդիէն, քանի մը հարիւր քայլ հեռուէն, վհատիւա Նեզոսին խուլ հանդիսանը կը հասնէր, մինչ անապատի բուրգերուն գագաթէն սուրացող հով մը կու գար չոգել վշտահար աղջկան թաւիշ ևրեսները:

Օր մը, այդ պտոյտներէն մէկին մէջ, Հերանոյշ գարձեալ առան-

ձին, խոհուն ու խոհեմ դէմքով մը, ծառի մը կրծոտած, վերջալոյսի վայրկեաններըը կըմթագնէր, դարձեալ երազկոտ, արեւամուտը կը դիտէր ու կը հառաչէր ազատուն տերեւներուն դէմ, որոնք իր փափուկ ոտքերու ներքեւն կը խշրտային։ Ան, կը հեծէր անի սըրտում ու ցաւագին ձայնով մը, «Երբ ինծի կը նմանին այս տերեւները, իմ կեանքս, որ ամառը չտեսած, «չ՛ալ աշունը, գարնան մէջ կը խամրի։ Ինչ տարբերութիւն կայ, կ՛ըսէր ան ինքնիրեն, իմ ու Տերեւաթափի մանուկին հիւանդին միջեւ, այն հիւանդին, որ առաւօն կանուխ, իր մանկութեան սիրելի անուասը գնաց դիմաւորելու համար իր մանուան ոգին։ Իմ ալ կեանքս մօտ է վախճանը, կ՛ըսէր ու կուլար Հերանոյշ։

Հեռաւոր հարիւրմնոց վառոդ բոցերը կը մարէին տակաւ երկինքը կը սաւառնասը ու միայն քանի մը չէկ ամպիկներու խառնիւր կը ծփծփային վճիտ կապոյտին մէջ։

Գիշերը գանդաղօրէն կը մօտենար, Հերանոյշ սթափեցաւ ինքզինք ժողովեց, չուրջը նայեցաւ ու չօչափեց մութը, որ հետզհետէ կը խտանդրանար։

Վերադարձի բոպէն մօտեցած էր, ուստի դարձեալ սկսաւ քալել, կ՛ուզէր չուտով հասնիլ Շիքոյանիի պալատը, ուր կը յուսար հանդիպիլ իր դեռատի մօրեղբօրորդիներուն, որոնք սովորաբար, գրեթէ ամէն իրիկուն հոն կու գային գինդակ խաղալու, և անոնց միջոցաւ կը տատանար Գեղամի նամակները, զորոնք Բարիզէ կը գրէր այս վերջինը։

Հերանոյշ չէր սխալած, հազիւ հասած՝ պալատին արտաքին դուռին առջեւ, հեռուէն նշմարեց փոքրիկները, որոնք գնտակ կը խաղային չրջափակին մէջ, առանց նշմարուելու ներս մտաւ ու մօտեցաւ անոնց։

— Օ՛, օրիո՛րդը, օրիո՛րդը, բացագանչեցին փոքրիկ մօրեղբօրորդիները, վազելով դէպի Հերանոյշի կողմը։

Ճեռայ, փոքրիկներէն մին հանեց գրպանէն նամակ մը, զոր երկընդնելով անոր։

— Օրիո՛րդ, ըսաւ, դիտէ՞ք, այսօր բերաւ ցրտիչը, առէ՛ք, Բարիզէ՛ն է։

Հերանոյշ առաւ նամակը և անմիջապէս ճանչցաւ գիրը, Գեղամէն էր։ Ա՛լ չէր կրնար սպասել, առանց մնաս բարովի, հազիւ հազ մը բամնուեցաւ փոքրիկներէն ու վերսաին իրենց բնակարանին համբան բռնեց։

Մութը տարածուած էր արդէն, դէմքերը հազիւ կ՛որոշուէին, երբ Հերանոյշ պալատին արտաքին դռնէն դուրս կ՛ելլէր։ Անհամբեր չարժումով մը բացաւ նամակը, և փողոցի լապտերներուն լոյ-

սովը փորձեց կարդալ գայն, առանց կարեւորութիւն ընծայելու բո-
լորտիքի անցուդարձին։

Իրենց բնակարանը հասնելէ առաջ, Թերեւս հինգ անգամ կար-
գացած էր նամակը, և սակայն դարձեալ կ՚ուզէր կարդալ. չէ՞ որ իր
բացակայ սիրականէն էր...։

Ո՛չ ոք կար տունը, ապառաւին միայն, լոյսերը վառած, բակին
մէջ կը պտըտէր, ապառելով դիմառնելու իր սիրուհիին, որ երեք ժա-
մէ ի վեր բացակայ էր, և իր ակռը՝ Կորառնեան պէյը, որ նոյն պա-
հուն ապահովապէս Թղթախաղի սեղանին չուրջը նստած էր խաղա-
մոլ արհեստակիցներու հետ։

Հերանոյշ պարտէզի դռնակը բացաւ զգուշօրէն ու սոզոակելով
ներս մտաւ, վեր կաւ, առանձնացաւ իր սենեակը, վառեց գրասե-
ղանին լամբը, և վերսին կարդալ սկսաւ նամակը, որուն պարունա-
կութեանը հետ չէր կրնար հաչտուիլ։

Գեղամ կը գրէր Թէ՝ ինք զգուած էր Բարիզի ազգկոտ կեան-
քէն և Թէ՝ քանիցս իր հօրմէն արտօնութիւն խնդրած էր Գահիրէ
վերադառնալու. բայց, կը գրէր Գեղամ, իր հայրը կը պատասխանէր միշտ
այդ արտօնութիւնը, առարկելով Թէ՝ դեռ չէ՛ ընդհատակ ուսման ըն-
թացքը։ Յետոյ, առանց ընելու փոքրիկ ակնարկութիւն մը, ո՛չ իսկ
բառ մը յիշելու իրենց այնքան քաղցր անցեալի մասին, սառն սեռով
մը կը հաղորդէր Հերանուշի Թէ՝ Բարիզի ազջիկները միայն կապած էին
իր սաքերը, Թէ՝ իրեն համար չկար դժուար և Թերեւս գառն ու
անհարթին պիտի բլլար հրաժարիլ անոնց հեչտալի ընկերակցութենէն։
Գեղամ կը ծաղրէր, կը նախատէր Գահիրէի ազջիկները, նոյնիսկ ամե-
նէն զարդացածները, առանց բացառութեան, և անդութ հեգնանք
մըն ալ խառնելով իր արդէն ցաւրա ոճին, չէր խղճահարիր վիրաւո-
րելու Հերանուշի պէս դպչուն ազջկան մը—որ իր սիրուհին պիտի
բլլար — փափուկ սիրտը։

Հերանոյշ նամակին այդ տողերը կրկնեց ու կրկին կը կարդար,
իր աչքերուն չէր հաւատար, արդեօք կրա՞զ է, կը խորհէր, Գեղամի
ձեռքերը պիտի կրնայի՞ն չարել այս տողերը, ո՛չ, ո՛չ, ի՛ըսէր ինք-
նիրեն, Գեղամս չի՛ դաւեր, հրէշական մը հոգի կը կրէ անի. գիրը
Գեղամի՛ս է, բայց խօսքերը... ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ...։

Ու մեռաքսի. Թաչկինակովը կը սրբէր իր արցունքոտ աչքերը,
որոնք կ՚այրէին։

Սակայն Գեղամին էր նամակը, ի վերջոյ, առար համոզուեցաւ
դժբազդ ազջիկը, մանաւանդ, երբ աչքին զարկաւ հետեւեալ պար-
բերութիւնը.— «Ակա՛տ եմ այսուհետեւ, օրի՛որդ, կրնամ խզուած ըն-
կատել մեր... կապերը. ծարժառիքը մի՛ հարցնիր, ասիկա գաղտնիք
մը պիտի մնայ մինչեւ գերեզման. ջանացի՛ր վաճել ձեր մտքին իմ

պատիեաս ։ դուֆ սիրելու համար ծնած եմ , սիրեցեք ուրեմն ուրիշ մը , ոիրելի մի պադիիֆ։ օրիո՛րդ , ու զիս մոռնալու համար , ա՛լ մի՛ գրեմ ինձի ։»

Սակայն ինչո՞ւ այս խզումը , կը հարցնէր ինքն իրեն , իրեն դէմ ինչ ըրի , որպէս զի յանկարծ , այսպէս , անգթօրէն լքուիմ հիմա ։

Ու գլուխը գրասեղանին վրայ ինկած , յորդ արցունքներովը կ՝ողողէր նամակը ։ Յետոյ , քիչ մը ինքզինք ամփոփելով , տոքի կ՝ելլէր , ման կու գար սենեակին մէջ , կը մօտենար սեղանին , նամակը կ՝առնէր վերսին ու կը փորձէր անգամ մըն ալ աչքէ անցընել զայն ։

Անգամ մըն ալ , երկրորդ , երրորդ , չորրորդ անգամներ աչքէ անցուց և կառչած մնաց վերջին ծանօթ տողերուն վրայ . ա՛լ կասկած չկար , խզումը բացարձակ էր , Բարիզուհիները սիրացած էին Գեզամի ո՛չ միայն քսակին , այլ նոյնիսկ անոր սիրտին , և Գեզամ դադրած էր զինքը սիրել . . . ։

Նոյն պահուն վարձէն լսուեցաւ դրան զանգակին ձայնը , տիկին Սիրանոյշ կը վերադառնար ։

Հերանոյշ միչա ման կու գար սենեակին ակռ , մնոամիսկով ։ Տիկինը վեր եկաւ և իր սովորութեան համեմատ , իր ննջասենեակը մտնել առաջ , անոր այցելեց ու գորովոտ ձայնով մը ։

— Ինչ կա եղեր , աղջի՛կս , ինչո՞ւ լացեր կս , հարցուց ։

Հերանոյշ չպատասխանեց , չափազանց յուզուած էր , որպէս զի կարենար գոհացնել մօրը հետաքրքրութիւնը .

— Ինչո՞ւ չես խօսիր , աղջի՛կս , դարձեալ հարցուց մայրը նոյն գորովով .

— Մամա՛ , պատասխանեց վերջապէս Հերանոյշ , հանդիստ ձգէ՛ զիս ,

— Ինչ կայ , հոգի՛ս . . .

Հերանոյշ ա՛լ չը խօսեցաւ , գրասեղանին առջև անցաւ ու գլուխը ծռած , սկսաւ խոկալ ։

Տիկին Սիրանոյշ ծանօթ էր իր աղջկան բնաւորութեան ա՛լ չըկրկնեց հարցումը , քաշուեցաւ իր ննջասենեակը , հանուելու և դիչերազգեստը հագնելու համար ։

Ասղին , Հերանոյշ վերսին քաղելով Գեզամին նամակը , կը մնչէր .

— Ազատ վերջնակա՞ն է . . . ։

ԻԲ.

ԽԵՆԴԵՑԱ՛Ծ...

Հերանոյշ կը սառապէր, Գեղամի ծանօթ նամակը խորունկ վէրք մը բացած էր անոր սրտին մէջ, ուր դեռ չբսպիացած վէրքեր կը կոտտային։

Իր ծնողքի բնակարանին մէջ յամառօրէն բանտարկուած, հէք ապ-ջիկը. խղումէն եաքը, բոլորովին առանձին կ'ապրէր. արտաքին աշխարհին հետ իր կապերը խզած, ինքզինք կը զրկէր նոյնիսկ իր սովորական պտոյտներէն, որոնք այնքան սիրելի էին իրեն, Շուպրայի հովանաւոր ճամբուն երկայնքը։ Ո՛չ պարակը կ'իջնէր, ո՛չ ալ փողոցը կ'ելլէր. միշտ իր սենեակը քաշուած, իրեն անբաժան ընկերներուն՝ սիրային վէպերուն մէջ խորասուզած, իր սիրտը ճակատագիրը կ'սղրար, կ'անիծէր անգութ աչխարհը, միջավայրը, ուր սակայն դատապարտուած էր քաչքչելու իր տառապանքը։ Ցաճախ կը մտնար ճաչէ, գիչերներ կը լսացնէր հան, իր առանձնոցին մէջ, հազիւ երբեմն պատչամ կ'ելլէր, նրպարտն, յուսահատ ու խախտուած նայուածք մը նետելու անամօթ երկինքի պլպլուն տաղերուն։

*Սրտակից ընկերուհի մը չունէր, որուն անի կարենար իր սիրտը բանալ ու պատմել իր ներքին վիչտը։ Մայրապետներու դպրոցը մնծցած, խստակրօն վարչութեան մը տակ, երբէք առիթ չէր ունեցած հաղորդութիւններ մչակելու. բոլոր իր ընկերուհիները, բաւական ժամանակէ ի վեր, դադրեցուցած էին իրենց այցելութիւնները. արդէն մէկ քանիները սեւ սիւնէր հագած, մենաստաններն մէջ կը ծառայէին, միւսները կա՛մ ամուսնացած էին և կամ ջոխերու տուներուն մէջ տեղաւորուած վարժուհիներ, փոքրիկները կը դասախօսէին։ Աչխարհը մոռի վնասն մրն էր, ուր նետուած, երազներուն թեւերը փչրուած, չարչարուող հոգի մրն էր ինք։ Կը յիչէր անոյշ գիչերները, Կիզկի քարայրին մէջ, յուզնկայնն, իր սպրած այն հեչտալի պիչերները, որոնք, ասա՛ղ, անդարձակի կորսուեցան, կ'ըսէր Հերանոյշ ինքնիրեն... Անխո՛ղ, կը հեծկլտար ան, լուսանքներ ժայթքելով Գեղամի հասցէին, որ սա՛ղ գիտէ, նոյն պահուն, ո՞ր Բարիզուհին կը հեռատպղէր մայթերուն վրայ, անգո՛ւթ, ա՛յսքան չուտ, հա՞... Ա՛յսպէս պիտի խարէիր, վա՛տ, ա՛յսպէս պիտի ուրանայիր, ապերա՛խտ, այսպէ՞ս պիտի լքէիր անմեղ սղջիկ մը, որ ուխտած էր ինքզինք զո-

հոգի քեզի. սիրուհի մը, որ իր սիրտը, իր ապագան, իր կեանքը, իր պատիւը, իր հոգին կապած էր քեզի, անգութ...։

Մանթին մէջ կուլար ու խաւարը կը ծծէր անոր արցունքները։ Եւ օրէ օր կը նիհարնար, կը հալէր, կը հասնէր սուրբի մը պատկերին առջեւ կախուած կանթեղի մը վերջին պլպլուքին պէս, ու այս հասնումը կը տեւէր տակաւին։ Երբեմն, յուսահատ վայրկեաններու մէջ, կը խորհէր իր մօրը բացակիլ, ազապակիլ անոր երեսին իր... անէծքը, բայց ո՞ւր էր իր մայրը...։

Օհ, իր մա՛յրը, չարաթիը մէկ՝ հոմանի մը կը փոխէր, Տէրտէրեանը վաղուց լքեր, ուրիշ մը ձգած էր իր... ծուղակը։

Իսկ հա՞յրը...։

Դժբաղդ Հերանուշ, կը մտածէր թէ լքուած մըն էր ինք, այլեւս ողջերու հետ հաստարակաց ոչինչ ունէր...։

Հերանուշի այս հոգեկան վիճակը վերլուծել ու իր էութեան մէջ բացուած անդունդը չափել կարենալու համար, պէտք է անդամ մը յետադարձ ակնարկ մը նետենք այն երկու տարիներուն վրայ, որոնք բոլորած էին տօքթօր Պըտօյի չարաչուք հանդիպումէն ի վեր՝ Կոստանեան Պատիկ սէյի բնակարանին մէջ. պէտք է, զէթ հակիրճօրէն, յիշենք բոլոր իրադարձութիւնները, որոնց մէջէն անցաւ այս տաբատաւոր աղջկան կեանքը։

Տօքթօր Պրաօ ծանօթ է արդէն մեր ընթերցողներուն իբրեւ ծանր ծագումով ամբարտաւան մը, որ մարդասէրի, ազգասէրի, գիտունի, իմաստասէրի դիմակներուն տակ, իր գձուձ ու ծիծաղելի հոգը կը քչէր առաջ և իր կեղծ ազնուականի հովերէն ու կախարդ արտաքինէն հրապուրուած ամերիկներու առաջ մեծամտութիւն մը չհանդուրժելով է որ կ՚ապահովէր իր դիւրին կեանքը, միեւնոյն ժամանակ կը տիրանար անիրաւ համբաւի մը։

Տօքթօր Պրաօ չէր ճանչնար ոչ մէկ արբանեակ բայց ի չհնէն, իր պաշտամունքին միակ առարկան էր դրամը, անի միայն մէկ մտածիպար կը հետապնդէր, հարստանալ, սակայն ի՞նչպէս...։ Մեծապատիւ դրամօժիտով աղջկան մը հետ ամուսնութիւն մը կնքել, անա՛ հարբատանալու ապահով ճամբան, կ՚ըսէր ինքիրեն տօքթօրը. օրիորդ մը կ՚ուզեմ ինձի կնութեան, գեղանի, ծաղկաթի, ազնուական ու զարդացած օրիորդ մը, որ իրեն հետ բերէ ո՛չ միայն կարեւոր դրամօժիտ, այլ եւ ըղձալի ունեւորի, բայց ալեւոր ծնողքի մը միակ ժառանգորդուհին։

Ո՛վ էր արդեօք, ո՛վ կրնար ըղձալ այդ երազուած աղջիկը...։ Տօքթօրը, տակաւրարար գիչկրնները, հազիւ անկողին մտած, կ՚օրճար, մէկիկ մէկիկ աչքին առջեւ կը բերէր բոլոր ընտանիքները, Եգիպտոսի երկու մայրաքաղաքներուն՝ Գահիրէի և Աղեքսանդրիոյ մէջ հաստատուած հայ գաղութներուն, որոնց հետ յաջողած էր արդէն մշակել

բաւական մանրիմ յարաբերութիւններ, յաւսալով այդ ճամբով հասնիլ իր նպատակին։ Կը զգար թէ, դիմումի մը պարագային, չպիտի մերժուէր ինք. սակայն կը վարանէր ընտրութեան մէջ. որմէ՞ սկսէր պիտի։ Իր պահանջած պայմանները լրացնող աղջիկներուն թիւը մեծ էր, մէկը միւսէն աղուոր, բարձրագոյն կրթութիւն ու վարպետացում սացած աղջիկներ, հաւասարապէս ազնուական ախտաժոր կրող ջոջ ընտանիքներու զաւակներ, որոնք իրենց բաղդին վրայ կը հակէին, սպասելով։ Աստղ մէջէն մէկ քանիներուն սկսած էր արդէն դարպաս ընել, և այդ պատրուակին տակ, աստղ մայրերուն, բնականաբար դեռ իրենց թարմութիւնը պահած վաւաչոռներուն այ որպիսութիւնը հարցնելու չէր թերացած։ Մերթ ընդ մերթ, ամիսը մէկ, գրոյց մը կը չրջէր խօսքկապի, նոյնիսկ նչանառութի, բոլորը տօքթօրին կոզմէ հրապարակ նետուած, որպէս զի իր անձավը չհանգրդռել տար այդ կարգի ընտանիքները, աւելի արդիւնաբեր ամուսնութիւն մը կնքելու անզսպելի եռանդով մը։ Սակայն, այդ ընտանիքներուն մեծ մասը, ժամանակի ընթացքին մէջ, մանաւանդ չփուխներու չնորհիւ, կրցած էին մօտէն դիտել, ուսումնասիրել թեկնածու տօքթօրին վարք ու բարքը, նիստ ու կացը, իսկական արժէքը, եթէ երբէք ունէր, և ի վերջոյ, հեռուհառ ուծանապով, մէկիկ մէկիկ քաչուած ու իրենց դռները կղպած էին անոր երեսին, առանց վայրկեան մը խորհելու թէ՝ անկեսի մը հետ է որ գործ ունեցած էին։ Մերժումի մը հետեւեալ օրը, աննպատակ չչուկ մը կը տարաձայնուէր, այն օրիորդին նկատմամբ, որուն ձեռքը տալ մերժուած էր տօքթօրին։ Ցետոյ, ժամանակ մը վերջ, կը լսուէր թէ տօքթօրը պիտի ամուսնանայ այս ինչ օրիորդին հետ, ու լսուբը չուտով արձագանգ կը գտնէր ժողովուրդի բարձր կարծեցեալ խաւերուն մէջ։ Այսպէս կ՚անցնէին տարիները, և տօքթօր Պրաօ կը չարունակէր տպրիլ ամուրիի երջանիկ կեանքը, երբ օր մը, տեսակցութեան մը մէջ, իր սիրտը բացաւ Կորտոնեան Պաղտիկ պէյին, որուն, ինչպէս յիշեցինք, տունի բժիշկի հանդամանքովը, մանրիմ բարեկամը դարձած էր։

— Ինչ կ՚ըսէք, պէ՛յ, կ՚ըսէր տօքթօրը, ա՛լ զգուեցայ.

— Ինչո՞ւն...

— Ամուրիի կեանքէն, չարունակեց տօքթօրը, կը փափագիմ կանոնաւոր կեանքի մը մէջ մանել, ամուսնանալ կ՚ուզեմ, ինչ կ՚ըսէք.

— Ցաջողութի՛ւն կը մաղթեմ, չարեց պէյը. աղօթասաց քահանայի մը ջերմեռանդ չեչտովը, ազուո՛ր բան է ամուսնութիւնը.

— Բայց, չարունակեց տօքթօրը, հեռուհառ մտածելով նիւթին, կը վարանիմ, հիմակուան աղջիկներուն չի՛ վստահիր.

— Իրաւունք ունիք, տօքթո՛ր, բայց չարգելու է

— Ինչը, ընդմիջեց տօքթօրը։

— Բացատրութիւնները չարունակեց պէյը։

— Ինչպէս...

— Օրինակի համար, մեր Հերանոյշը...։

Տօքթօր Պրաս լսած էր արդէն այդ գեղեցիկ անունը, և իրեն համար դժուար չէր Պաղտիկ պէյի պէս ալեզարդ մանուկի մը բերնէն խելք առնել գալանիք։ Այդ տեսակցութիւնները յաճախակի տեղի կ'ունենային և տօքթօրը նոր բան մըն ալ կը քաղէր պէյին խոյր բերնէն։ Փաշէր արդէն թէ օրիորդ Հերանոյշ իր գերդաստանին միակ ժառանգորդուհին պիտի համարուէր, եթէ ունեցած չըլլար կրտսեր եղբայր մը, անդամալոյծ երեսունդիկը, որ միշտ հիւանդական, տակաւին կը քաշչքշէր սակայն իր ցաւագին էութիւնը։ Նոյնպէս իմացած էր թէ, մառանագիտ Սաուլ էֆէնտիին մահուընէ, տիկին Սիրանոյշ, օրիորդին մայրը, ըլլալով հանգուցեալին կրտսեր աղջիկը, մեծկակ ժառանգութեան մը տիրացած էր, չորջ 500 ֆէտտան տարածութեամբ մշակուած հողերու, որոնք մօտաւորապէս տարեկան 2500 ոսկիի հասոյթ մը կը բերէին։ Թէ տիկինը բաց ի իրենց բնակարանէն, որ իր սեփականութիւնն էր, ունէր նաեւ ուրիշ տուն մը, զոր վարձու տուած էր։ Տօքթօրը դիտէր նաեւ թէ, օրիորդին հայրը, Կորտոնեան պէյ, Արտաքին Գործոց Նախարարութեան կարեւոր պաշտօնեաներէն էր, 40 ոսկի ամսականով, և թէ իր ժառանգ պարագային, իր կինը, և յետոյ իր զաւակները պիտի չարունակէին ստանալ այդ ամսականէն մաս մը։ Հետեւաբար, կը խորհէր ամուրի տօքթօրը, օրիորդ Կորտոնեանի հետ ամուսնանալ՝ կը նշանակէր մինչեւ ցմահ ապահովել երջանիկ կեանք մը, որովհետեւ, կ'ըսէր ինքիրեն, օրիորդին դրամօժիտը պատրաստ է արդէն, տարեկան 2500 ոսկի, այսինքն, տիկին Սիրանոյշի անչարժ կալուածներուն մէկ տարուան զուտ հասոյթը։

Ցետոյ, իր բեղուն հրեւակայութեան յախուռն արշաւանքին մէջ, կը կարծէր տեսնել պէյին պայծառ դէմքը, Պաղտիկ պէյին, որ գործը կ'եփէր. նշանախօսութիւնը կը կատարուէր առանց խոչընդոտի, և օրիորդին ծնողքին կողմէ, կանխաւճար ըլլալով, գոնէ հինգ վեց հարիւր ոսկիի կոր գումար մը կը տրամադրուէր իրեն, հարսանեկան ծախքերու անունով, հնարաւոր հանդիսաւորութիւն մը տրուելու համար հարսնիքին, որ անտարակոյս յոյժ չքեղ պիտի ըլլար, իր չորջը համախմբել տալով Եգիպտոսի հայ լայն համայնութիւնները...։

Գաղափարը գեղեցիկ էր ու հրապուրիչ, կը մնար միայն մարմին մը տալ անոր. ուստի անմիջապէս գործի ձեռնարկած էր, Պաղտիկ պէյ ու իր տիկինը Գահիրէ գացած էին տօքթօր Պրասին համար օր. Հերանուշին ձեռքը խնդրելու պաշտօնով։ Պաղտիկ պէյ յաջողած էր այդ առիթով հաշուութիւն մը գոյացնել իր եղբօր ու տիկին Սիրանուշի միջեւ և երկուքին բերնէն առնել հանդիսաւոր խոստումը։

ականայն Հերանույշ, Գեղամի սէրը սրտին մէջ միշտ վառ, մեծցած էր ուղեղին առաջարկը, և Պաղտիկ պէյ, տիկին Էլպիսը Գահիրէ թողլով հանդիպելու իր եղբօր աղջիկը, ինք Ազնաքանդրիա վերադարձած էր ձեռնունայն. իսկ ուղեղը, Պաղտիկ պէյին անապայմ բարեկամութենէն քաջալերուած, չէր դադրած ընելէ ուրիշ դիտումներ, որոնք չարունակ ձախողած էին, բաղխելով օրիորդ Հերանուշի յամուռ ընդդիմութեանը։

Հերանույշ ուրիշը կը սիրէր։

Բայց ո՞վ էր այդ ուրիշը...։

Գեղամի ծանօթ նամակին վրայ, խղումը վերջնական կարծելով, ամիսներով չարչարուելէ յետոյ, վերջապէս վարժուած էր մոռնալու Գեղամը, և սկսած էր սիրել ուրիշ մը, Պոլսոյ գաղթականներէն գեղարուեստագէտ երիտասարդ մը, որուն հանդիպած էր Հայկական Ցլիւպի երեկոյթի մը մէջ, երբ ջութակի վրայ Զայն տո՛ւր, ո՛վ ծովակը կ'երգէր անիւ։ Այնուհետեւ, մէկ քանի անգամներ ժամադրութիւն տուած և իրարու խոստովանած էին իրենց սէրը։

Ամիսներ անցան և ո՛չ ոք կրցաւ թափանցել գաղտնիքը։

Օր մը, տիկին Ազնիւ Առաջնորդեան իր սենեակը նստած էր աւանդին, երբ օրիորդ Հերանույշ ներս կը մտնէ։

Տիկինը չտա թափծոտ կ'երեւար ու մտածկոտ.

— Ինչ կայ, ձառա՛, հարցուց Հերանույշ.

— ...

— Ինչ կայ, ինչո՞ւ չես խօսիր.

— Գեղամէս նամակ առի, պատասխանեց տիկինը տրտում չեչտով մը.

— Ինչ կը գրէ...

— Ոչինչ, յարեց տիկինը։

Ու սկսաւ լալ։

Սենեակը պահ մը թաղուած մնաց խորունկ լռութեան մը մէջ։ Հերանույշ կը թախանձէր, կ'աղերսէր, կը պաղատէր, կ'ուզէր իմանալ եղելութիւնը, մինչ տիկինը կուլար։

Վերջապէս վիզը պլլուելով.

— Ձառա՛, գոչեց Հերանույշ, ըսէ՛, ինչ է պատահեր.

— Ա՛ռ, աղջի՛կս, ըսաւ տիկինը հեծկլտալով։

Եւ օրիորդին երկնցուց նամակը։

Բարիզէն էր, իրաւագիտական համալսարանի անօրէնը կը գրէր։

Օրիորդը մէկ չունչով լափեց. յետոյ, ձեռքը ճակտին զարնելով, յուսահատ ձիչ մը փրցուց.

— Խեղդեցա՛ծ...

Եւ ինքզինք նետեց տիկին Ազնիւի թեւերուն մէջ։

Մայր ու սիրուհի լացին։

Գեղամ խենդևցած էր, նոյնը կը տատասկէր Բարիզի համալսարանի ազքիօրին տեղեկագիրը։ Արդէն մեկնած էր Բարիզէն, Գահիրէ վերադառնալու համար։

Հերանոյշ վայրկենապէս անդրադարձաւ ծանօթ նամակին պատրուակութիւնը, զգաց թէ Գեղամ այն օրէն ի վեր կորսնցուցած էր արդէն իր պիտակցութիւնը, յիշեց նամակին անկապակից տձը, պարբերութիւնները, մանաւանդ վերջին տողերը, որոնք զիրար կը հակասէին։ Ուզեց խայթէն ազատուած, կը դատապարտէր ինքզինք, կը դատափետէր իր անխելքի վարմունքը, և կ'ողբար իր դժբախտութիւնը։ Պահ մը կը փորձուէր խզելու նոր կապը, հինը վերահաստատելու համար Գեղամին հետ, որ իմ գոհս է, կ'ըսէր ինքնիրեն, վաղը պիտի դայ և թերևս պիտի չուտով բաժնուի, եթէ վերադարձնէ իր հատատարիմ սիրուհին...։

Սակայն, միւս կողմէ, կը խորհէր թէ իր նոր սիրահարը, չիք, ազուստ, օժտուն երիտասարդ մը, գերած էր արդէն իր սիրտը, Գեղամի սէրը մոռցնելու աստիճան, ուրեմն ինչպէս պիտի կրնար խզել այդ կապը...։

Երկու սուրի մէջեւ, խղխաթի տատայանքներու մէջ կը տապալկէր հէք աղջիկը, մինչ սիկին էլոիս, որ տակաւին Գահիրէ կը մնար, չարունակաբար կը չարչարէր անոր ուղեղը, ազքիօր Պրասլի ձիրքերը տարփողելով ու անոր անբաղդատելի գերազանցութիւնը չեչտելով։

Այս վիճակին մէջ էին իրերը, երբ յանկարծ լսուեցաւ թէ Գեղամ ժամանած է Գահիրէ։

Գեղամ, առաւօտեան ձեպընթացով Ալեքսանդրիայէն մեկնած ու կէսօրուընէ առաջ հասած էր Գահիրէ։ Լուրը չուտով տարածուեցաւ և Հերանոյշ, իրենց պարտէզի դռնակէն անցաւ անմիջապէս իր մօրեղբօր բնակարանը, ուր, դրացի, բարեկամ ընտանիքներ հաւաքուած եկած էին արդէն տիկին Աղնիւի հիւրասենեակը։

Հերանոյշ ներս մտաւ, և ինքզինք զսպելով, մօտեցաւ Գեղամի, որ իր մօրը քով կը նստէր հանդարտօրէն, ու ձեռքը սեղմելով։

— Բարո՛վ եկար, մօրեղբօրորդի՛, ըսաւ ժպտելով։

Գեղամ, ապշահար, քանի մը վայրկեան դիտեց յետոյ օրիորդին դալկահար դէմքը։

— Ինչ ես եղեր, Հերանո՛յշ, ըսաւ խախծոտ ու զարմացկոտ չեչտով մը, այս ինչ երեսի գոյն է։ հիւանդ էիր, ինչ եղեր ես։

Հերանոյշ առանց պատասխանելու, հետացաւ քովէն ու դիմացը գնաց տեղաւորուելու ամոսի մը վրայ։

Գեղամ անհանդարտ էր, անսովոր չարժումներով կ'արտայայտէր իր ներքին տարտնապը։ մերթ ատքի կ'ելլէր ու կը սկսէր մեն դալ

հիւրասենեակին մէջ, ինքզինք առանձին կարծելով տեղ, առանց կա-
րեւորութիւն ընծայելու իննդակցութեան եկած ընտանիքներուն, ա-
րունք դինքը կը չրջապատէին. յետոյ, կուգար վերսին կը նստէր
մօրը քով, միչտ խօսով, կասկածոտ նայուածքներ չռնդելով թոյթ-
ութիւնը։ Ներկաները կը դիտէին անոր չարժուձեները, և սակաւ կը սկը-
սէին կասկածիլ անոր մտքի հաւասարակչռութեան մասին։ Իսկ Հե-
րանոյշ կը հետեւէր իր սիրականի մէկ մի չարժումին, առանց բառ մը
չնչելու կամ ա՛և է չարժում ընելու։

Գեղամ յանկարծ ցատկեց իր տեղէն և ճակատը չիկնով.

— Մամա՛, ըսաւ ուժգին չեչտով մը, ի՞նչ եղեր է, չըսե՞ք.

— Ո՞վ, զաւա՛կս, հարցուց մարդը, ա՛վ ի՛նչ եղեր է.

— Հերանո՛յշը, պատասխանեց Գեղամ յուզուած դէմքով մը, ին-
չո՛ւ չի խօսիր, ինչո՛ւ ասդպէս արտում նստեր է.

— Բա՛ն մը չունի, զաւա՛կս, յարեց տիկին Ագնիս, քիչ մը
տկար էր, հիմա ազկցած է, բա՛ն մը չունի։

Գեղամի վրայ կընդմարուէին յոսի նչանները. ա՛լ կասկած չիկար,
կը հաստատուէր Բարիզի տաքթորին տեղեկագիրը, ազան կորնցու-
ցած էր միտքի հաւասարակչռութիւնը։

Քանի մը ժամէն հիւրերը քաժնուեցան, մեկնեցան։

Հիւրասենեակին մէջ մնացին միայն տիկին Ագնիս, Գեղամ ու
Հերանոյշ։

— Մամա՛, ըսաւ Գեղամ, մօրը ծունկը թեթեւակի ծեծելով,
հի՛մա ըսէ, ի՞նչ եղեր է.

— Զաւա՛կս, կ՚ազերսէր մայրը, ան՛ա կը տեսնես, ի՞նչ է եղեր,
իրե՛ն հարցուր։

Գեղամ, մօրը քովէն կաւ և Հերանոյշի քով եկաւ նստաւ։

— Հերանո՛յշ, ըսաւ, մէկ ձեռքովը չոչելով օրիորդին մեսաքի
վարսերը, ըսէ՛ ինծի, ի՞նչ ունիս, ինչո՛ւ ուժգուներ ես այսպէս.

— Իրաւ ուժգունե՛ր եմ, կրկնեց օրիորդը տեղնուտ չեչտով մը,
կչտամրող նայուածք մը սեւեռելով անոր, բայց ինչո՛ւ ինծի կը հար-
ցընես, դուն չի՞ս գիտեր պատճառը...

— Ի՞նչ պատճառ, ընդմիջեց Գեղամ բղաւքելով.

Տիկին Ագնիս նչմարեց խոհոյն իր զաւկին դէմքի այլայլութիւնը,
նչանացի արգիլեց Հերանոյշի առաջ անելու խօսակցութիւնը։

Եւ սակայն Գեղամ կը պնդէր, կը կրկներ նոյն հարցումը, կը
տիպէր օրիորդը, բացատրելու պատճառը։

— Զաւա՛կս, յարեց տիկին Ագնիս, երկայն ճամբորդութենէ մը
վերադարձած, չատ յոգնած ես, չէ՞. քիչ մը չի՞ս հանգիստ ըներ.

— Ես յոգնած չեմ, հերքեց Գեղամ, կ՚ուզեմ տեսնել Հերանոյշի
առողջական վիճակը.

— Այդքան կը չահագրգռե՞մ քեզ, Գեղամ, յանդիմանեց Հերանոյշ։

— Կը սեռնե՞ս, մամա՛, դիտել տուաւ Գեղամ, ո՛րքան հպարտ է։

— Հպարտ չէ, զաւա՛կս, ընդհակառակը, յարեց մայրը, կատա՛կ կ՚ընէ։

— Կատա՞կ...

Նոյն պահուն ներս մտաւ Սիմոն պէյ և մօտենալով վերադարձող զաւկին, որ կը պատրաստուէր ողջագուրել զանի։

— Կարի՛ր, անգութ, գոչեց Գեղամ, եա՛ եա՛ հրելով իր հայրը, դո՛ւրս, դո՛ւրս, չեմնո՛մ երեսդ...։

Եւ բռունցքի սպառնական չարժուձմ մը գծեց օդին մէջ։

Սիմոն պէյ իսկոյն դուրս կաւ առանց հաին նայելու։

Հերանոյշ հառչէն վազելով։

— Մ՚օրեղբա՛յր, ներէ՛, մօրեղբա՛յր, կը մրմնջէր պաղատելով, մե՛զ ալ անարգեց, մե՛ր բարկանար։ խենդեցա՛ծ է, խենդեցա՛ծ...

— Խենդեցա՛ծ... մրթաց Սիմոն պէյ ու վար իջաւ սանդուխներէն։

Տիկին Ազնիւ, մայրենի կչտամբանքով մը, Գեղամին դառնալով։

— Զաւա՛կս, բաւ, ի՞նչու նախատեցիր, վերջապէս հայրդ է, չէ՞։

— Մի՛ խօսիր, մամա՛, գոչեց Գեղամ զայրացած, մի՛ խօսիր ինձի այդ մարդուն վրայ։

Եւ մօրը վրայ յարձակելով, ապտակեց դժբաղդ կինը։

Հերանոյշ խռովայոյզ նայուածքով մը դիտելով Գեղամի արդահաւելի չարժուձիները,

— Վա՜յ, վա՜յ, խենդեցա՛ծ է, խենդեցա՛ծ, մրմնջեց յուզմեն, զլուխը ճօճելով։

Եւ իսկոյն դուրս կաւ ու պարտէզին դռնակէն անցաւ իր ծնողքին բնակարանը։ Ամբողջ գիշերը լացաւ, կրկնելով նոյն յանկերգը.

— Խենդեցա՛ծ է, խենդեցա՛ծ...։

ԻԲ.

ՀՕՐ ՄԸ ԽԻՂՃԸ

Հերանույշ այնուհետեւ ինքզինք յանձնեց ճակատագրին, որ չարագուշակ թռչունի մը պէս, անոր յուսախաբ ու վշտահար հոգիին վերեւ կը սաւառնէր։

Գեղամ խենթեցած էր, և, հնարաւորար, ա՛լ իրենը չպիտի կրնար ըլլալ։ անդառնալի կորուստ մըն էր տիկա օրիորդ Կորտոնեանի հաւմար, որ անձկութեան ու լքումի այս հոգեմաշ օրերուն մէջ, տակաւին ծովի մը բացերը մոլորած ուղեւորուհի, զո՛ւր կը փնտռէր նաւակայք մը, ուր խարխլել կարենար սէրերու արշաւանքներէն յոգնաբեկ իր նաւակը։

Իսկ ծնողքը, հայրը մանաւանդ, — մայրը տիկին Սիրանույշ իրեն համար ուրիշ աւելի կարեւոր, կենսական (?) խնդիրներ ունէր արդէն — տօքթօր Պրտօյի հետ իր աղջկան ամուսնութեան հանճարեղ ծրագիրը կը մշակէր, գրեթէ ամէն օր, իրիկուններըը, ընթրիքէն ետքը սովորաբար, խորհրդաւոր ակնարկներով հասկցնել ուզելով իր փափագը, մտերիկ ապագայի մը մէջ օրիորդ Հերանուշը պսակուած տեսնելու իր սիրեցեալ բժիշկին հետ և կոչուած՝ տիկին տօքթօր Պրտօ...։

Իրիկուն մը դարձեալ, երբ, ընթրիքը վերջացած, օրիորդը մեկնելու չարժում մը կ՚ընէր, երթալ վերը իր առանձնարենեակը քաշուելու, յանկարծ, Կորտոնեան պէյ, քնքոյշ չեչոով մը, որուն մէջ հօր մը գորովոտ հոգին կը մատնուէր.

— Աղջի՛կս, ըսաւ, ի՞նչ ըլիր, նստէ՛ նայիմ.

— Ի՞նչը, հարցուց Հերանույշ, ի՞նչ կայ դարձեալ.

— Սա խնդի՛րը, չարաճնակեց հայրը, ըսէ՛ տեսնեմ, ինչ խորհեցար, ինչ որոշում տուիր.

Հերանուշի դժգոհ դիմագծերուն վրայ տրտում չիկնութիւն մը նկարուած, գրեթէ ակամայ պատասխանելով.

— Բա՛բա, ըսաւ, ինչո՞ւ այդքան կը պնդես, ի՞նչ կայ չտապելու.

— Աղջի՛կս, յարեց հայրը, աւելի գորովագին, գիտես թէ ո՛րքան կը սիրեմ քեզ, իմ միակ յոյսս ու սէրս, գիտես նաև թէ կեանքիս մէջ ուրիշ սիտիանքի առարկայ մը չունիմ քենէ զատ։ Երուանդիկը թաղեցինք — խեղանդամ տղեկը մնաւած էր արդէն — ու հիմա մեր բովանդակ սէրը, թէ՛ մօրդ և թէ՛ իմս, քու վրադ կեդրոնացած է. մի՛ մեղադրեր զիս, աղջի՛կս, այսքան պնդելու լուրջ պատճառներ ունիմ, և

— Ինչ պատճառներ, ընդմիջեց Հերանոյշ հետաքրքիր չարժուձեւով մը.

— Հօրեղբայրդ նորէն գրեր է, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, այս անգամ վերջնական պատասխան մը կ'ուզէ, աղջի'կս, և

— Բայա՛, ընդմիջեց Հերանոյշ սրտնեղած դէմքով մը, կ'աղաչեմ, իրեն գրէ', չատ թող չըզբաղի իմ կեանքովս.

— Բայց. Հերանո՛յշ, ընդմիջեց հայրը, ինչո՞ւ այդպէս կը խօսիս, չե՞ս գիտեր, ո՛րքան բարեսիրտ է հօրեղբայրդ և թէ ո՛րքան կը սիրէ քեզ ու գիշեր ցերեկ երջանկութեանդ համար կը մտածէ.

— Ինչ է գրեր հօրեղբայրս, հարցուց Հերանոյշ.

— Ինչ պիտի գրէ, յարեց Կորտոնեան պէյ, սա ծանօթ խնդիրը. վստահ եղիր, աղջի'կս, ամբողջ Եգիպտոսի մէջ, նոյնիսկ ստար չըրջանակներն ալ միասին հաշուելով, դժուար պիտի ըլլար հանդիպիլ աօքթօրին պէս փեսայի մը, մէկէ աւելի ձիրքերով օժտուած, ա՛յնքան բարձր դիրքի մը տիրացած և ա՛յնքան տաղանդաւոր ու մեծանուն. ականջդ հոգ մը դուրսը տա՛ր, մարիկ ըրէ', ինչե՛ր, ինչե՛ր կը պատմեն աօքթօր Պրաօլի մասին. Ալեքսանդրիոյ մէջ միջազգային համբաւ մը վայելէ, բժշկական գանազան ակումբներու մէջ կը փայլի իր անմրցելի տաղանդովը. գիտե՞ս քանի' քանի յանձնաժողովներու նախագահութիւնը սահմանած է, քանի' քանի հիւանդանոցներ ունի իր տրամադրութեան տակ, ո՛րքան մեծ թիւով երախտագէտ բժշկուածներ, որոնք թերթերու սիւնակները կը լեցնեն անոր գովեստովը. հաւատա՛ աղջի'կս, աօքթօր Պրաօ եզական անձնաւորութիւն մըն է, հաւասարապէս յարգուած ամէն դասակարգերէ և ամէն հասարակութիւններէ, և յետոյ, անգամ մը խորհէ', դրամօժիտը, զոր հետդ պիտի տանիս, գիտե՞ս ո՛րքան պիտի բազմապատկէ ապագայ ամուսինդ ընկերային դիրքին բարձրութիւնը...:

— Բաբա՛, բաբա՛, ընդմիջեց յանկարծ Հերանոյշ, զայրագին չեչտով մը, կը խնդրեմ որ ինծի չխօսիք ուրիշ անգամ մը ծիծաղելի ունայնութիւններու վրայ, դուք գերմադկային յաջողութիւններ կըվերագրէք մարդու մը, որուն անձնական արժանիքը չէք ճանչնար. քան մը գիտէ՛ք այդ մասին, կրնա՞ք ըսել ինծի թէ ի՛նչ նկարագիր ունի, ինչ ապահովութիւն կրցած է ձեզի ներշնչել անոր բարոյականը. կը ցաւիմ որ դուք ալ տարուած էք հոսանքէն, այսքան երկար տարիներ դի իւանագիտական աշխարհին մէջ ապրած, ա՛յսքան փորձառութիւն ու համոզիչ ամբարած, դո՛ւք պիտի թելադրէք ինծի, որպէսզի երեւոյթներէն չի խաբուիմ. կը զարմանամ մանաւանդ թէ ի՛նչպէս, ըլլալով ծնեալ գութ հայր մը, և միեւնոյն ժամանակ, պետական բարձր անձնաւորութիւն մը, կը ճառէք ինծի արտաքին չլացուցիչ համբաւներէ, դիրքերէ, որոնք մէ՛կ կուտ չեն արժեր ինծի համար,

եթէ այդ համբաւին և այդ դիրքին չեն մլացած բարոյական յատկութիւններ, մաքուր նկարագիր մը, անբասիր կենցաղ մը. մէկ խօսքով, այր մարդերու. մանաւանդ ընտանիքի հայրերու յատուկ անգիւա վարք մը. . .

— Շա՜տ աղէկ, աղջի՛կս, ընդհատեց հայրը, եթէ բոլոր այդ առաքինութիւնները դանես անոր վրայ, այն ատեն ի՞նչ պիտի ընես.

— Ներեցէ՛ք, բաբա՛, չարունակեց Հերանոյշ, դժբաղդաբար ո՛չ մէկ նմոյշ գտած եմ անոր վրայ, թեթեւսոլիկ մըն է, անապարծ, կանացի ձեւերով, չհամոզ խարերա՛յ մը.

— Մի՛ ըսեր այդպէս, աղջի՛կս, բողոքեց հայրը, չատ սխալ գաղափար մը կազմած ես ուրիշներէն մին է ան.

— Կրնայ ըլլալ, յարեց Հերանոյշ, ինչո՞ւ չէ, հօրեղբայրս, ամէն մարդ դիտէ, բարի, պարկեշտ, պատուական մարդ մըն է, բայց, պիտի ներէք անշուշտ, բաբա՛, իր բարեմիտ մարդուկի համբաւը լեցուցեր է ամբողջ Ազեքսանդրիան, չը նայի՛ս, չը կարդա՞ս թերթերը, ալեւոր տղու մը տեղը դրեր են ղինք, ա՛յնքան միամիտ է . . .

Կորտենեան պէյ հեռագիրէ կը զայրանար, մաքուը կը դատապարտէր իր աղջկան անընկճելի յամառութիւնը, արդիւնք, կ՚ըսէր, յոռի դաստիարակութեան մը։ Պահ մը լուռ, ինքնիրեն կ՚որոճար, միջոց մը կը խորհէր կատարելու աղջկանը կամքը. սակայն, միւս կողմէ, կը զգուշանար քրքրելէ, վախնալով որ մի՛ գուցէ դժբաղդ խզում մը տեղի ունենար։ Ուղեց վարձ մըն ալ ընել, դրամօժիտին խայծովը յուսալով սրտալ անոր սիրտը։ Ուստի, խղելով լռութիւնը.

— Աղջի՛կս, ըսաւ, ի՞նչ է մտածումդ, չիտակը խօսէ՛, մի՛ քաշուիր, խոստովանէ՛ ինծի.

— Ի՞նչ ըսել կ՚ուզէք, բաբա՛, հարցուց օրիորդը, ի՞նչ մտածում կրնայ ունենալ իմ տարիքս աղջիկ մը.

— Ամուսնանալ, չէ՞, յարեց հայրը։

Հերանոյշ տրտում ժպիտ մը սահեցուց, Կորտենեան պէյ քաջալերուած, չարունակեց.

— Այնպէս չէ՞, աղջի՛կս, անշուշտ այսպէս չպիտի մնաս, վերջապէս պէտք է ատեն տեղ ըլլաս, ընտանիք մը կազմես. գեղեցկութեանդ պատանեկութեանդ փորձիչ շրջանը կը բոլորես, տղիս տատնինը դարուններով, բաղդին բոլոր չնորհներովը գգուուած, ծնողքիդ մէկ հատիկը, միակ ժառանգորդուհին, կեանքի դրախտին մէջ հեշտալի ծաղիկներ քաղելու և քաղցրահամ պտուղներ ճաշակելու սահմանուած նեա մըն ես դուն, ինչո՞ւ այսպէս անժառանգական միանձնուհիներու պէս պիտի մեկուսացած ապրիս, անսէր կեանք մը, և օրէ օր պիտի հիւծիս . . .։

Հերանոյշ, առանց գլուխը վեր առնելու, աչքերը գետինը սեւեռած, մաիկ կ'ընէր։

— Ձը խօսի՞ս, չարունակեց հայրը, խոստովանէ՛ ինծի առանց վերապահումի, եթէ ունիս գաղանիք մը, մի՛ պահեր ինէ, ո՞վ եմ ես, քու հա՛յրդ, քու կեանքիդ հեղինա՛կը։ չպիտի՞ փափաքէի որ դուն երջանիկ ըլլաս մինչեւ գերեզման, ըսէ՛ ուրեմն ինծի, Հերանո՛յշ, ունի՞ս սրտիդ մէջ թագուն զգացում մը, որ կըսպասէ քեզ մերժելու տոքթօր Պրաօյին ձեռքը։ մի՛ ծածկեր, համարձակ խօսէ՛, կը սիրի՞ս ուրիշ մը։

— Բաբա՛, կ'ազաչեմ, ըսաւ յանկարծ Հերանոյշ, մի՛ խօսիք ինծի ամուսնութեան վրայ։ դեռ փափաք մը չեմ զգար աշխարհ մըտնելու։ ես գոհ եմ վիճակէս, առ այժմ կ'ուզեմ այսպէս ապրիլ, չեմ ուզեր կաշկանդել ազատութիւնս, չէ՞։

— Սակայն, յարեց Կորտոնեան պէյ, երբ բաղդը կը ժպտի, յիմարութիւն չէ՞ զայն արհամարհել։ այսօր պատուաւոր մարդ մը կը փափագի իր կեանքը կապել քուկինիդ հետ, ինչու մերժել...։

— Կը տեսնեմ թէ, բաբա՛, յարեց Հերանոյշ, զղուած էք ինէ, և կ'ուզէք դուրս նետել զիս հայրենի յարկէս,

— Ինչո՞ւ այդպէս կը մեկնես, աղջի՛կս բողոքեց հայրը, ծնողքիդ ամբողջ ժառանգութիւնը քեզի՛ կը պատկանի։ ի՞նչ, անխի՛ղճ մը կը կարծես զիս, հօր մը խիղճը գիտե՞ս դուն։ կարելի՞ է միթէ զղուիլ զաւկէ մը, որուն նեբկայութիւնը կը փարատէ ամէն հոգ ու կը վանէ ամէն վիշտ, Հերանո՛յշ, ուրեմն այդպէ՞ս կը ճանչնաս հայրդ...

— Բաբա՛, յարեց Հերանոյշ, քանի որ ա՛յնքան կը սիրես զիս, ինչո՞ւ կըսպասես ուրեմն որ ամուսնանամ։ չէ՞ որ պիտի յաւէտ բաժնուիմ քենէ։

— Միամի՛տ աղջիկ, ըսաւ հայրը ժպտելով, ինչո՞ւ յաւէտ պիտի բաժնուիս ինէ։ ընդհակառակը, աւելի և աւելի պիտի ամրապնդուին մեր կապերը։ դուն պիտի ամուսնանաս, պիտի թողուս ծնողքդ, պիտի նոր ընտանիք մը կազմես, և այն առեն պիտի ըմբռնես ծնողքի մը գորովանքին ամբաւութիւնը, դուն պէտք է վստահ ըլլաս թէ՝ քու երջանկութեանդ համա՛ր է որ այսքան կը յոգնիմ, ես համոզուած եմ թէ դուն չաս երջանիկ պիտի ըլլաս, եթէ կնքենք այս ամուսնութիւնը։

— Բաբա՛, ըսաւ Հերանոյշ, անկեղծ խոստովանութիւն մը պիտի ընեմ ձեզի։

— Ասէ՛, աղջի՛կս, խօսէ՛, կրկնեց հայրը անդադար չարժումով մը։

— եթէ զիս ամուսնացնելու նպատակ ունիք, չարունակեց Հերանոյշ, կ'ազաչեմ, կը պաղատիմ, ինծի մի՛ ընէք այդ տոքթօրին խօսքը։

— Ինչո՞ւ...

— Ձը սիրեցի՛, պատասխանեց Հերանոյշ, հօրեղբօրս տունը սեւ սայ զինք, մանկ ըրի իր պատուախօսութիւնները, այն օրէն ի վեր աչեցի այդ մարդը. հետեւաբար, կը խնդրեմ որ անգամ մըն ալ չը խօսիք ատոր վրայ.

— Ջարմա՛նք, բացագանչեց Կորտոնեան պէյ, այդքան համակրելի դէմք մը, ինչպէս այդքան հակակրելի երեւցած է քեզի, պատմէ՛ կոս, չա՛տ կը զարմանամ:

— Ի՞նչ ընեմ, բարա՛, ձեռքս չէ՛, յարեց աղջիկը. քանի՛ յիշեմ. բոլոր կիզերս կը սարսռան.

— Ուրի՛շ մը կը սիրես ուրեմն, յարեց հայրը, ամօթ չէ՛, աղջի՛կս, խոստովանէ՛ ինծի.

— Կը սիրէ՛ ուրիշ մը, բարա՛, պատասխանեց Հերանոյշ, բայց...

— Բայց, ինչ, հարցուց հայրը.

— Դժբա՛ղդ ազգ, չարաճնակեց Հերանոյշ, խեղճեցա՛ծ է, խեղճեցա՛ծ...

— Հը՛մ, հը՛մ, մտածեց Կորտոնեան պէյ.

Վայրկենապէս հասկցաւ թէ Գեղամը կը սիրէր, գեղեցիկ մօրեղբօրորդին, որ Եւրոպայէն դեռ նոր վերադարձած էր, խեղճեցած:

— Աղջի՛կս, ըսաւ, եթէ խեղճեցած չըլլար, պիտի ամուսնանայիր հետը:

Հերանոյշ գլուխը ծռեց, այտերը կասկարմիր կարած, և չը պատասխանեց:

Սակայն Կորտոնեան պէյ որոշած էր ամէն գնով հանդզնել Հերանուշը ազգին Պրուսլի հետ ամուսնանալու: Եւ որովհետեւ ուսումնասիրած էր իր աղջկան սրամտութիւններուն հակումները, մանաւանդ անոր սկարուիթիւնները դրամական խնդիրներու հանդէպ, փորձեց այդ կէտերը չօշափել, կարենալ ուղղութեան բերելու համար զանի:

— Աղջի՛կս, ըսաւ լուրջ դէմքով մը, մինչեւ հիմա համբերեցի, չուզեցի յայտնել ճշմարտութիւնը, բայց կը տեսնեմ թէ՝ ալ եկած հասած է ժամանակը հրապարակելու ամէն գաղտնիք, ոսուի, մանկ ըրէ՛. գիտես թէ մայրդ կարեւոր հարստութեան մը տէր է այսօր, ժառանգած ըլլալով զայն իր հօրմէն, սարեկան մօտաւորապէս իրեն հազար կիւնեի հասոյթ մը կը բերեն իրեն բաժին ինկած հողերը. գիտես նոյնպէս թէ՝ ես ալ բաւական կարեւոր գումար մը կրնամ կառավարութենէն և թէ՝ մահուանս պարագային՝ մայրդ ու դուն պիտի ստանաք ամսականին կէսը. արդ, բոլոր այն հարստութիւնը քեզի պիտի պատկանած ըլլայ մեր մահուընէն ետքը. սակայն, մեր ողջութեանը, որոշած ենք քեզի դրամօժիտ մը տալ, երկու հազար կիւնեի

կլորիկ գումար մը, պայմանաւ սակայն որ ամուսնանայ տօքթօրին հետ. մօրեղբայրդ Սիմոն պէյ ալ համակարծիք է մեզի. եթէ հօրեղբայրդմիամիտ մարդուկ մըն է կ'ըսես, մօրեղբօրդ հարցո՛ւր թէ ո՛վ է տօքթօր Պրոճոն.

— Կրնայ եղած ըլլալ աշխարհիս լաւագոյն մարդը, ընդմիջեց Հերանոյշ, բայց, բաբա՛, ես դժբաղդաբար առեցի անգամ մը այդ մարդը. ի՞նչ ըսել կ'ուզէք. եթէ մերժեմ այդ... մարդուն ձեռքը, պիտի դրկուի՞մ ժառանգութենէ, պարզ խօսեցէ՛ք.

— Ո՛չ, աղջի՛կս, ինչո՞ւ պիտի զրկուիս ժառանգութենէ, յարեց Կորտոնեան պէյ, ըսել ուզեցի թէ՝ մօրեղբայրդ պատրաստակամութիւն յայտնած է անմիջապէս համրել երկու հազար կինէն, եթէ հաւանուիս տաս տօքթօրին:

— Չե՛մ կրնար, բաբա՛, չեմ կրնար, կրկնեց Հերանոյշ, ի՞նչ ընեմ, ձեռքս չէ՛, հոգ չէ՛, մօրեղբայրս թո՛ղ չի տայ դրամօժիտս.

— Բայց ինչո՞ւ, աղջի՛կս, ինչո՞ւ ձեռքէ հանենք այսպիսի առիթ մը, գիտե՞ս ո՛րքան աշխատեցայ մինչեւ որ համոզեցի մօրեղբայրդ...

— Հոգ չէ՛, հոգ չէ՛, կը կրկնէր Հերանոյշ, թող հանդարտի մօրեղբայրս, ես չպիտի ամուսնանամ. ձգեցէ՛ք ինծի, ազատ ապրիմ.

Կորտոնեան պէյ զուր կը ջանար համոզելու օրիորդը, որ անդրդուելի կը մնար իր նախկին որոշման վրայ: Մէկ քանի անգամներ ալ փորձեց և ի վերջոյ տեղի տուաւ.

Այսպէս անցաւ այդ իրիկունը, Կորտոնեան պէյ սրդոդած, առանց միտս բարովի, կոպտօրէն դուրս ելաւ տունէն, և այն գիշերը չը վերադարձաւ. իսկ Հերանոյշ վեր ելաւ, իր առանձնասենեակը, մինչ մայրը, տիկին Սիրանոյշ, քովի սենեակին մէջ, արդուզարդին կաւէին էր. նոյն գիշերը Տէրէբեանի այցելութիւնը պիտի ընդունէր, երբ բնակարանին մէջ ամէն մարդ քուն մտած ըլլար:

Հերանոյշ անցաւ գրասեղանին առջեւ. գիրք մը քաշեց գրադարանէն, Լամարթինի Ռաֆայէլը, և սկսաւ կարդալ:

Դուրսը, Կորտոնեան պէյ, Կաւաճ Քաճէ Էժիբսիյէճի մէջ, մէկ ժամէ աւելի թղթախաղի սեղանին չուրջը նստելէ յետոյ, բաժնուեցաւ իր սովորական ընկերներէն, տունը վերադառնալու պատրուակով, և ուղղեց քայլերը դէպի Շանզելիզէի կամարները, որոնց նպրքև կը սլքտային դիշերաճամ հանրային այջիկներ: Ասոնց մէկուն թեւը մըտաւ պէյը, և սղոսկելով տաուերներուն մէջէն, անկիւնի մութ փողոց մը նետուց ինքզինք:

Կորտոնեան պէյ, հակառակ իր առաջացած տարիքին, գիշերային արշաւանքներու հերոսներէն կը համարուէր. գրեթէ ամէն գիշեր դուրսը կ'անցընէր, հանրային տուներու մէջ, խղճի կաստարեալ հանդարտութեամբ մը լքելով իր կինը՝ ուրիշի մը թեւերուն մէջ, և իր

աղջիկը՝ վտանգաւոր ուղիներու մէջ։ Ինք արդէն կ՚աճապարէր ամուսնացնել իր աղջիկը, որպէսզի այնուհետեւ արձակ համարձակ չարուեստակէր ապրիլ իր ցոփի կեանքը, վկայ մը պակաս ունենալով իր անառակութիւններուն։ Կնոջը մասին երբէք հոգ չէր ըներ, որովհետեւ գիտէր թէ անի վար չէր մնար իրմէ, աշխարհիկ կեանքի գլորումներուն մէջ։

Ի Գ.

ԵՐԿՈՒ ՄՏԵՐԻՄՆԵՐ

Հերանոյշ, իր յաւահաւատութեան օրերուն մէջ, ո՛չ ոք ունէր դինքը մխիթարող, բացի զաղթական Արծուիբունեանէն, որուն, ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, ծանօթացած էր քանի մը տարիներ առաջ, Տիկին Ազնիւ Սառաֆորդեանի միջոցաւ, երբ այս վերջինը, 96ի ջարդերէն փախչող հայ զաղթականներուն այցելութեան գացած էր Ս. Աստուածածին եկեղեցին և վերադարձին՝ իր կառքին մէջ առած էր Արծուիբունեանը։

Արդ, այդ հանդիպումէն ի վեր, Հերանուշի սրտին մէջ ինկած էր հայերէն սովրելու բուռն իղձ մը, որ ի վերջոյ պատկառած էր յաջողութեամբ, հօրը կողմէն տրտնջուած ըլլալով իր տունը մանաւոր դաս առնելու Արծուիբունեանէն, որ շարաթը երկու անգամ կ՚այցելէր Կորտոնեան պէյին տունը։ Այս կերպով, օրիորդ Կորտոնեան բաւական առաջացած էր հայերէնի մէջ, և սկսած էր արդէն ընտանեկան նամակներ շարադրել գրեթէ առանց տառասխալի, և ֆրանսերէնէ հայերէն թարգմանութիւններ ընել դասական թէ վիպական դպրոցներու պատկանող հեղինակներէն։ Եւ քանի՛ առաջնակար լեզուին մէջ, քանի՛ ընտելանար իր մայրենի լեզուին հրապոյրներուն ու նրբութիւններուն, այնքան կ՚աւելնար օրիորդին համակրանքը դէպի իր ուսուցիչը, որ իր կողմէն ամէն ջանք ի գործ կը դնէր դասախարակելու իր սանուհին, ներարկելով անոր կենսունակ երակներուն մէջ, չարչարուող հայրենիքին ու մարտիրոս ազգին սէրը, անարատ ու մաքուր արիւն մը չրջան ընել տալով անոր առոյգ ու թարմ հոգիին մէջ, այնպէս որ, Հերանոյշ, իր վրայէն տակաւ կը թօթափէր հին փոշին, մայրապետներու ճնշող մթնոլորտին ազդեցութիւնը, կը մտնար տակաւ իր մանկային յոռի սովորութիւնները, և կը խոստանար ըլլալ անկեղծ, իր ցաւատանջ ցեղին առաւպանքովը բաբախող սրտի մը տէր, և իր հայրենիքին

ազատագրումի դատին ինքզինք նուիրող տիպար հայուհի մը, որուն նմանը գտնել եթէ ո՛չ անկարելի, գոնէ դժուար էր Փարաւոններու այդ ընդարձակ երկրին մէջ։

Այսպէս, ամիսներու երկար ընթացքում տեղի ընտանեցած, Արծուիբունեան ու օրիորդ Կորտոնեան դարձած էին երկու մտերիմ ու սրտակից բարեկամուհիներ, որոնք իրարմով ու իրարու մէջ կը գտնէին բաւարարութիւն մը։ Օրիորդը կը մոռնար իր վիշտերը, երբ իր քով կը գտնէր իր գաղանապահ ուսուցիչը, որ իրեն առջեւ նոր տիեզերք մը բացած էր, կը թեթեւնար, կը սփոփուէր անոր խօսքերէն ու խորհուրդներէն, որոնք ա՛յնքան ազդեցիկ էին ու կազդուրիչ։ յաճախ անո՛ր կը բանար իր սիրտը, կը պատմէր իր հոգեկան տառապանքները, մէկ խօսքով, անո՛ր կը խոստովանէր իր գաղտնի... մեղքերը։

Հայերէնը պատրաստակ մըն էր լոկ, երկու անգամը բարձրացած էր երեքի, երբեմն ալ չորսի, և Կորտոնեանի ընակարանը միշտ բաց էր Արծուիբունեանի համար։ Տէր և տիկին Կորտոնեան, երկուքն ալ հաւասարապէս կը սիրէին ու կը յարգէին Հերանուշին հայերէնի ուսուցիչը, որուն յաճախ առանձինն կը գտնգտանէին իրարու դէմ և որ երբեմն հաչտարար դատաւորի մը դերը կը կատարէր, իր տեղահանդիպ նկարագրովը մարելով ընտանեկան հրդեհները, որոնք յաճախադէպ էին։

Միւս կողմէ, Կորտոնեան պէյ մեծ հաւատք մը կը տածէր Արծուիբունեանի ուղղամտութեան ու փորձառութեան վրայ, կը զգար թէ անի պիտի կրնար օր մը համոզել իր աղջիկը, վերջապէս ընդունելու տօքթօր Պըտոյլ ձեռքը։ Սակայն պէյը չարաչար կը սխալէր, չէր լաւ ճանչցած գաղթական ուսուցիչը, որ ճշմարիտ հոգեբան մըն էր, և տարբերուած էր Հերանուշի բովանդակ հոգին։

Կորտոնեան պէյ կը սխալէր, երբ կը յուսար իր ծնօղական հրեշային դիտումներուն ու դաւաճան մտածումներուն զոհել Արծուիբունեանի պէս անկախ միտք մը, անկաշառ հոգի մը, որ համակ բարութիւն էր, անկեղծութիւն և արդարութիւն։

Ինչպէս ըսինք, երկու մտերիմներ էին անոնք, ուսուցիչ ու աշակերտուհի, և դասերուն յատկացուած ժամերը յաճախ կը գրաւուէին գաղտնի խօսակցութիւններով ու խոստովանութիւններով, որոնց մէջ Հերանոյշ անվերապահօրէն կ՚արտայայտէր ինքզինք։ Մէկէ աւելի անգամներ թափած էր արդէն իր դառնացած սրտին մաղձը և զարմանի մը խնդրած՝ Արծուիբունեանէն զոր կը դաւանէր իր միակ սփոփիչը։

Իսկ այս վերջինը, խնդճ օրիորդը սրտապնդելու զուր փորձերէ յոգնած, Կորտոնեան պէյին անբացատրելի յամառութենէն ու չնկատան անզգութենէն յուզմահարուած. և սակայն, չուզելով իր սանուհին լքել, անպաշտպան և անդէն յանձնել ճակատագրին, վերջին, գերա-

գոյն միջոց մը խորհած էր, վիժեցնելու համար տոքթոր Պրաօյի ամուսնութեան ծրագիրը, որուն ազիատաբեր հետեւանքները կը նկմարէր աչքի առջեւ բերելով մէկ կողմէ օրիորդին անհոգ առեւտիւնը, և միւս կողմէ՝ տոքթորին չհամոզ ու կեղծաւոր բնաւորութիւնը։

Եւ այս միջոցը ժամ առաջ կը փափագէր գործադրել. ուստի, օր մը, երբ կը մեկնէր օրիորդ Կորտոնեանի քովէն, որուն հետ ամբողջ երկու ժամ գլուխ գլխի անասկցած էր, մտածեց, իր տունը վերադառնալէ առաջ հանդիպիլ Փակկուալա թաղը, Յորգանան էֆէնտի Զրկնորսեանին, պարկեշտ ու պատուական ընտանիքի հայր մը, որուն հետ՝ բարեկամացած էր առաջին օրէն, երբ տոքը Գահիրէի կայարանը դրած էր։

Զկնորսեան էֆէնտին ժամանակին կեսարիոյ կողմերէն գաղթած ու Գահիրէ հաստատուած. յաջողած էր նախանձելի դիրք մը գրաւել առեւտրական հրապարակին վրայ, միևնոյն ժամանակ մասնակցելով ազգային բարեկործական ամէն չարժումներու, որուն մէջ ցոյց տուած էր բացարձակ անչահախնդրութեան մը հետ անկնդծ հայրենասիրութեան եռանդ մը։ Բաղդէն հալածուած մըն էր սակայն, հազիւ հինգ տարիներ առաջ, համաճարակին զոհ տուած էր իր ընտանիքին մէկ քանի անդամները, գրեթէ մէկ քանի օրուան մէջ։

Բոլոր Գահիրէցիները կը ճանչնային զանի իբրեւ յարգուած անձնաւորութիւն մը, և առ հասարակ կը գովէին անոր օրինակելի վարքն ու բարքը, մանուր բարոյականը, և իրաւ. կը մանանշէին անոր ա՛յնքան արդիւնաւոր ծառայութիւնները, զորս չէր դադրեր մատուցանելէ հանրութեան օգտին ու բարիքին համար։ 96ի գաղթականները մանաւանդ, երախտագիտութեամբ կը յիշէին Զկնորսեան էֆէնտիին անունը։

Արծուիբունեան այն օրը յիշեց այս բարեհամբաւ մարդը, որ, ինչպէս ըսինք, իր բարեկամն էր, և ուղղակի գնաց անոր գրասենեակը, Փակկալա, Թրամվէյի պողոտային վրայ։

Իրիկուան ժամը գրեթէ չորսն էր, երբ Արծուիբունեան ներս մտաւ գրասենեակէն ու բարեւեց Զկնորսեան էֆէնտիին, որ, բարեբաղդաբար մինակ էր։

Երկու բարեկամները յաճախ կը տեսնէին զիրար, հայկական սրճարանին մէջ, ուր իրարու հետ նարտ կը խաղային ու կկլակ ալ կը քաշէին։ Սակայն, խիստ կարեւոր գործի մը համար է որ կ'ըսէր Զկնորսեան ինքնիրեն, Արծուիբունեան առիպուած պիտի ըլլար գալ մինչեւ իր գրասենեակը, Ծառային պատուիրեց լեցնել երկու նարկիլէ, նոյնպէս սուրճ մը պատրաստել. յետոյ, ձգելով ձեռքի գործը, դարձաւ Արծուիբունեանի.

— Բարի է, ըսաւ ժպտելով, այս ի՞նչ հով փչեց, ուրկէ կ'ուգաք.

— Կորտոնեան պէյին տունէն կու գամ, պատասխանեց Արծուիբունեան, ուզեցի հոս հանդիպիլ.

— Ի՞նչ նորութիւն ունիք, հարցուց Զկնորսեան.

— Ի՛նչ պիտի ըլլայ, չարունակեց Արծուիբունեան, դժբաղդ աղջիկ, բանի կ'ուզեն ամուսնացնել տօքթորին հետ.

— Ի՞նչ կ'ըսէք, հարցուց Զկնորսեան զարմացած, կարելի՞ բան է, աղջկանը կամքը չէ՞ առնուած.

— Ի՞նչ կամք, յարեց Արծուիբունեան, չէ՞ք ճանչնար պէյը, գլխէն նետել կ'ուզէ խեղճ աղճիկը, որպէս զի...

— Գիտեմ, գիտեմ, ընդմիջեց Զկնորսեան գլուխը ճօճելով, անամօթը...:

Եւ ծառան բերաւ նարկիլէները, ու սկսան երկու բարեկամները քաշել:

Արծուիբունեան պատմեց բոլոր մանրամասնութիւնները, և յորդորեց Զկնորսեանի աջակցութիւնը, տօքթոր Պրտօյի գրելու և ստիպելու վանի որ հրաժարի այդ գաղափարէն: Արծուիբունեան վստահ էր թէ՝ Զկնորսեան պիտի կրնար բարեբար ազդեցութիւն մը գործել տօքթորին վրայ. որովհետեւ, այս վերջինը չատ կը յարգէր թէ՛ իրեւ հայրենակից, և թէ՛ հանրութեան քով մեծ յարգ ու պատիւ վայելող անձնաւորութիւն մը: սակայն Զկնորսեան էֆէնտին, չափազանց զգուշաւոր ու վճռերու էր այս կարգի խնդիրներու միջամտելու համար:

Բաւական երկար խօսակցութիւններէ և կարծիքներու փոխանակումներէ վերջ, Զկնորսեան էֆէնտին մէկ կողմէ կլկլակը դուռացնելով.

— Սիրելի՛ս, ըսաւ Արծուիբունեանի. բաւական փափուկ է այս խնդիրը, կը վարանիմ ընելու այդպիսի ձեռնարկ մը մեր տօքթորին քով, որուն բնաւորութիւնը լաւ կը ճանչնաք. չէ՞.

— Հոգ չէ՛, Զկնորսեա՛ն էֆէնտի, կը պնդէր Արծուիբունեան, դուք ազնիւ սիրտ մը կը կրէք ու կը սիրէք բարիքը. անպաշտպան աղջկան մը կեանքը պիտի փրկէք:

— Սակայն, սիրելի՛ս, կ'առարկէր Զկնորսեան, չէ՞ք խորհիր թէ այս կերպով դիս կը դնէք դժուար կացութեան մը մէջ.

— Ի՞նչպէս...

— Մէկ կողմէ, չարունակեց Զկնորսեան, վշտացուցած պիտի ըլլամ մեր տօքթորը, և միւս կողմէ ինծի դէմ պիտի յարուցած ըլլամ Կորտոնեան պէյին տեսութիւնը. և յետոյ, ես ի՞նչ հանգամանքով պիտի միջամտեմ, կ'աղաչեմ.

— Իրաւունք ունիք, յարեց Արծուիբունեան, բայց վերջապէս, զոհաբերութիւն մըն է որ պիտի ընէք և արդիւնք պիտի ըլլաք ըն-

տանեկան մեծ աղէտի մը. հաւատացէ՛ք, եթէ այս ամուսնութիւնը տեղի ունենայ, հակառակ աղջկանը կամքին, այս վերջինը յուսահատութեան պիտի մատնուի և — երանի՛ թէ սխալած ըլլամ — պիտի դիմէ ինքնասպանութեան...

Չկնորսեան էֆէնտին սկսաւ խոկալ, վայրկենապէս անդրադարձաւ եղերական միջադէպին, որ մէկ քանի ամիս առաջ տեղի ունեցած էր Կորտոնեան ընտանիքին մէջ: Հերանոյշ, յուսահատութեան նոպայի մը մէջ, ինքզինք իրենց բնակարանի պատուհանէն վար նետած էր և հիւանդանոցը փոխադրուած. հետեւաբար Արծուիբունեանի կասկածները հեռու չէին կրնար ըլլալ իրականութենէ. դարձաւ ըսաւ,

— Սիրելի՛ս, հիմա կ՛ըսէք թէ տօքթորին դրեմ որ հրաժարի.

— Այ՛, այ՛, կրկնեց Արծուիբունեան, անհրաժեշտ է:

Ծառան սուրճը բերաւ նոյն պահուն:

Խօսակցութիւնը քիչ մըն ալ չարունակուեցաւ երկու մտերիմ բարեկամներուն միջեւ և Արծուիբունեան գոհ ու հանդարտ սրտով մեկնեցաւ իր բարեկամին դրասենեակէն:

Չկնորսեան էֆէնտին խոստացած էր հարկ եղածը դրել Ալեքսանդրիա, տօքթոր Պրաօյի:

ԳԱՊԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆ

Զկնորսեան Յորդանան էֆէնտին չատ կը սիրէր Արծուիբունեանը, որուն ուղղամտութեան վրայ մեծ հաւատք ունէր։ Ուստի, առանց ո՛և է առարկութեան, և հակառակ իր վհներուս բնաւորութեան, միջամուխ չըլլալու պիւրազդածութիւններ վերաւորող գործերու, ընդունեց իր բարեկամին առաջարկը, և խոստացաւ առաջին առթիւ դիմել տօքթոր Պրտօյի և խնդրել որ հրաժարի Հերանուշի հետ ամուսնանալու գաղափարէն։

Սակայն անդին, մտքին մէջ սակարկութիւններ կ'ըլլային։ Կարտոնեան պաղտիկ պէյ չարաթը գրեթէ երեք անգամ նամակներ կը գրէր Գահիրէ իր եղբօրը, խնդրելով վերջացնել ամուսնութիւնը։ Գրեթէ չատ գիչերներ, Առաջնորդեան Սիմոն պէյի բնակարանին մէջ, գաղտնի խորհրդակցութիւններ կը կատարուէին Կարտոնեան ու Առաջնորդեան պէյերու միջեւ, ուրկէն Սիրանոյշ Կարտոնեանի հօրենական ժառանգաւիճէն կարեւոր մաս մը կանխաւ յատկացնելու օրիորդ Հերանուշին իբրև դրամօժիտ, պայմանաւ որ ամուսնութիւնը ժամ առաջ կնքուէր տօքթոր Պրտօյի հետ։

Վերջապէս սակարկութիւնը վերջացած էր, Հերանուշի մահուան սակարկութիւնը։ Սիմոն պէյ խոստացած էր տաղտար հինգ հարիւր եգիպտական ոսկիի դրամօժիտ մը տալ իր քրոջ աղջկան, որ պատկուէր տօքթորին հետ և պիտի կոչուէր ուրկէն Պրտօ։

Կը մնար միայն այդ ոսկեղէն խոստումին գործադրութիւնը։

Կարտոնեան պէյ փութացած էր իր եղբօրը գրել գործին բոլոր մանրամասնութիւնները, և հաղորդել անոր արդիւնքը։ Եւ տօքթորը, գոհ ու զուարթ, ամէն գիչեր Պաղտիկ պէյին տունը կ'այցելէր։

Ուրբաթ իրիկուն մըն էր։ աշնանավերջին զովագին վերիւռ մը ներս կը հոսէր լուսամուտէն, որ կէս մը բացուած էր։ Ընթրիքը դեռ նոր վերջացած, տիկին Սիրանոյշ այցելութեան դացած էր իր եղբօր՝ Սիմոն պէյի բնակարանը։

Կարտոնեան պէյ, անսովոր զուարթութիւն մը դէմքին վրայ, իր աղջկան թեւէն բռնած, գորովագին նայուածքով մը ժպտելով։

— Հերանո՛ւշ, ըսաւ, ակո՛ւր քիչ մը նայինք վերը։

Օրիորդը չէր սպասեր այսպիսի վարմունք մը հօրը կողմէն, որ սովորաբար, ընթրիքէն անմիջապէս ետքը դուրս կը նետէր ինքզինք, և յաճախ կէս գիչերէն ետքը ներս կը մտնէր։

— Ի՞նչ կայ դարձեալ, բապա՛, յարեց Հերանոյշ դժկամակ չարժուձեւով մը։

— Ի՞նչ, բաւ Կորտոնեան պէյ, կէս մը կշտամբող, կէս մըն ալ փաղաքուշ նայուածքը սեւեռած իր աղջկան վրայ, չէ՞ս ուզեր քանի մը վայրկեան անցնել ինծի հետ։

Եւ հայր ու աղջիկ վեր կան։

Առանձին, բոլորովին առանձին էին անհեռակին մէջ։

Պահ մը իրարու երես նայեցան, անխօս, բացարձակ լռութիւն մը պահելով։

Ցետոյ, խզելով լռութիւնը.

— Տե՛ս, բաւ հայրը, տե՛ս ինչ գեղեցիկ է։

Ու ղրպանէն հանելով, առջեւի սեղանին վրայ դրաւ թաւիշէ տիփիկ մը։

— Ի՛նչ է, բաբա՛, հարցուց Հերանոյշ հետաքրքիր չարժուռով մը, ի՞նչ է տիկա.

Կորտոնեան պէյ տիփիկը բացաւ, մէջէն հանեց ադամանդակուռ մատնի մը, որ կը վառէր։ Ցետոյ, մօտեցնելով զայն իր աղջկան։

— Կը տեսնե՞ս, Հերանո՛յշ, բաւ ժպտելով, ի՛նչ ազուսր է.

— Որո՞ւ է այդ մատնին, բաբա՛, հարցուց աղջիկը միամիտ չեչաւ մը.

— Որո՞ւ պիտի ըլլայ, յարեց հայրը միշտ ժպտելով, գուշակէ՛ նայիմ, կրնա՞ս գիտնալ, որու կրնայ ըլլալ.

— Մամայինն է, հարցուց Հերանոյշ դարձեալ միամիտ դէմքով մը։

— Մամայի՞ն... կշտամբեց Կորտոնեան պէյ, ի՞նչ պիտի ընէ մամանն, ունեցածը չի՞ բաւեր.

— Ի՛հ ուրեմն, հարցուց Հերանոյշ, որո՞ւն է.

— Զպիտի ըսեմ, պատասխանեց հայրը, գիտցի՛ր նայիմ, ես գիտե՞մ, բաբա՛.

— Քա՛ւկզ է, քո՛ւկզ, աղջի՛կս, կրկնեց հայրը գոբովոտ ձայն ալ մը, ա՛ռ, տե՛ս, մատդ անցուր անդամ մը, փորձէ՛, տե՛ս, ո՞րքան պիտի վայելէ.

Մօրեղբա՛րս տուաւ, հարցուց Հերանոյշ, գեղեցիկ աչքերը սեւեռած չղչղուն քարին վրայ։

— Աղջի՛կս. յարեց Կորտոնեան պէյ աւելի քաղցրացնելով իր ձայնը, բաւական մտածեցար, քիչ մըն ալ խորհէ՛, պիտի գանես.

Ու Հերանոյշ մատնին առաւ ու սկսաւ դիտել։

Նոյն միջոցին հայրը քաշուկերտուած, պատին վայրկեանը հատած կարծես՝ բացուելու իր աղջկան և պատմելու եղելութիւնը։

Հերանոյշ բաւական երկար ատեն մատնին փափուկ ձեռքերուն մէջ դարձնելէ, չայելէ, սրբելէ ու մէկ քարի անգամ մատն անցնելէ, հանելէ, դարձեալ անցնելէ յետոյ.

— Բաբա՛, ըսաւ, որո՞ւն է այս մատնին.

— Քո՛ւկդ է, աղջի՛կս. չըսա՞ր քեզի, քո՛ւկդ է, որո՞ւն պիտի ըլլայ.

— Ինչպէ՞ս, հարցուց Հերանոյշ զարմանահար ղէմքով մը, ինչչէ՞ն իմս պիտի ըլլայ.

— Ձի՞ս գիտեր, ղոս չիմացա՞ր, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, մօրեղբայրդ ինչո՛ւը խոստացած է քեզի համար, և

— Ինչ, ի՞նչ, պատմէ՛ նայիմ, ընդմիջեց աղջիկը տենդագին չարժուձեւով մը, ի՞նչ խոստացաւ մօրեղբայրս, բաբա՛.

Կորտոնեան պէյ նոյն պահուն ինքզինք աչխարհի երջանկագոյն հայրը կը նկատէր, ա՛լ տարակոյս մը, կասկած մը չունէր, վստահ էր թէ իր աղջիկը պիտի չլանար աղամանդին փայլէն, մանաւանդ որ բոլորովին անձնատուր պիտի ըլլար. եթէ իսկապար միւս պարագաները:

— Մօրեղբայրդ, Հեռա՛նոյշ, չարունակեց հայրը լուրջ ու խորհրդաւոր ղէմքով մը, այսօրերս ամենալաւ արամադրութեան մէջ կը գտնուի քեզի հանդէպ. գիտե՞ս ո՛րքան կը սիրէ քեզ.

— Գիտեմ, չատ կը սիրէ զիս, հաստատեց Հերանոյշ.

— Եւ իր գուրգուրանքին, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, իր հոգածութեան իրրեւ նոր գրաւական մը, գիտե՞ս ի՛նչ ըրաւ.

— Ինչ ըրաւ, հարցուց աղջիկը, հետզհետէ մտահոգուելով իր հօրը, որ արմուկը սեղանին յեցուցած ու ձեռքը ծնօտին, կը խօսէր ներչընչուած ու խանդավառ ղէմքով մը.

— Դեռ ի՞նչ պիտի ընէր, պատասխանեց հայրը, մտիկ ըրէ՛ որ պատմեմ:

Ու սկսաւ մանրամասնօրէն իր աղջկանը պատմել վերջին օրերու բոլոր անցած դարձածները, առանց սակայն մտահոգելու տաքթօրի ամուսնութեան խնդրին:

— Շո՛ւտ աղէկ, հարցուց Հերանոյշ, լսելէ յետոյ իր հօրը պատմածները, այդ հազար հինգ հարիւր ոսկին ո՛րը պիտի համրէ.

— Նո՛յնիսկ պսակիդ օրը, այդ ղրամը ղրամօժիտդ պիտի ըլլայ, հնչուն ղրամ, առանց հաչուելու պատիւդ և ուրիշ անհրաժեշտ իրեղէններու համար ըլլալիք ծախքերը, որոնք պիտի հոգացուին դա՛բձեալ մօրեղբօրդ կողմէն:

Հերանոյշ տակաւ կը հրապուրուէր, պահ մը կը մոռնար իր հին սէրերը: կը խորհէր թէ Գեզամին հետ ամուսնանալ անկարելի էր, ուրուհետեւ աւագին հակառակողը՝ մօրեղբայրը պիտի ըլլար, իսկ միւսին, գեղեցիկ երիտասարդին հետ որուն գեղարուեստական տագանդին զարնուած էր, աւելի դժուար պիտի ըլլար ամուսնութիւն մը կնքել, քանի որ, կ'ըսէր ինքիրեն յուսահատ աղջիկը, խեղճուկ գաղթական մըն էր անի, և իր մօրեղբայրը՝ նուէրի մարդ մը: Հետեւաբար,

կը տեսներէք ի վերջոյ պիտի հարկադրուէր տեղի տալ, հպատակիլ իր հօրը կամքին, գոնէ այդ պատկառելի դրամօժիտէն չը զրկուելու համար։ Սակայն, միւս կողմէ, քնազդովը կ'ատէր տոքթորը, այն չարաչուք օրէն ի վեր, երբ իր հօրեղբօրը բնակարանին մէջ հանդիպած էր անոր և ճանչցած՝ անոր ոչնչութիւնը։

— Բարա՛, ըսաւ Հերանոյշ, ի՞նչ կը խորհի մօրեղբայրս, որո՞ւն հետ ամուսնացնելու մտադիր է դիս։

— Աղջի՛կս, յարեց Կորտոնեան պէյ երկչոտ ու վարանոտ ձեւով մը, որո՞ւն հետ կրնայ ըլլալ, դուն չե՞ս գիտեր, մօրեղբայրդ գէշ կը խորհի քեզ համար.

— Գիտե՛մ, գիտե՛մ, կրկնեց Հերանոյշ, մօրեղբայրս կը սիրէ դիս միշտ իմ ապագաս կը խորհի.

— Լա՛ւ ուրեմն, աղջի՛կս, յարեց հայրը ոգեւորուած չեչոով մը, պիտի ընդունի՞ս իր հաւնածը.

— Ո՞վ է, ըսէ՛ նայիմ, բարա՛, հարցուց Հերանոյշ, ո՞վ է հաւնածը.

— Մեր հաւնա՛ծը, պատասխանեց հայրը կմկմալով.

— Ձեր հաւնա՞ծը..., ո՞վ էր ձեր հաւնածը հարցուց աղջիկը.

— Տոքթո՛րը, աղջի՛կս, չարունակեց հայրը, հօրեղբօրդ սիրելի բարեկա՛մը, Աղեքսանդրիոյ տոքթորը։

Հերանոյշ լռեց, և սկսաւ խոկալ։

— Տալանդաւոր, առոյգ, գեղեցիկ երիտասա՛րդ մը, չարունակեց Կորտոնեան պէյ, ամբողջ քաղաքին մէջ սիրուած, հայ լայֆ ի տոքթո՛րը, դեռ ի՞նչ կ'ուզես։

Հերանոյշ միշտ լուռ ու խոկուն, միայն մտիկ կ'ընէր։

— Ու յետոյ, չարունակեց հայրը, աւելի խրախուսուած՝ աղջկանը լռութենէն, ի՞նչ գիտես, վաղը թերեւս ուրիշ աւելի կարեւոր դումար մըն ալ նուիրէ. բաղդ մըն է ասիկա աղջի՛կս, արե՛ւ մը ծագած է, կեանքիդ արե՛ւը.

Հերանոյշ, միշտ խոկուն, գլուխը կախ, մտիկ կ'ընէր, առանց ո՛ և է շարժուձի մը։

— Եկո՛ւր, անուշի՛կ աղջի՛կս, չարունակեց հայրը, տո՛ւր խօսքդ, և վաղուընէ սարքենք հարսնիքը, ամէն պատրաստութիւն եղած է արդէն, քու հաւանութի՛ւնդ միայն կը պակսի։

— Բաբա՛, ըսաւ յանկարծ Հերանոյշ, ուրեմն դուք վճռած էք այս ամուսնութիւնը.

— Ո՛չ. աղջի՛կս, յարեց հայրը, ինչպէ՞ս կրնանք վճռել, առանց նախապէս հաւանութիւնդ առնելու։

— Սակայն ի՞նչ կ'արժէ իմ հաւանութիւնս, առարկեց աղջիկը,

քանի որ ձեր մէջը կանխորոշ կարգադրութիւններ ըրած վերջացուցած էք. դուն չըսի՞ր քիչ առաջ թէ ամէն պարապութիւն եղած է, նոյն իսկ մատնին ալ յանձնուած է քեզի. չէ՞:

— Այո՛, ճիշդ է, պատասխանեց Կորտոնեան պէյ, ամէն բան պարապ է, բայց հանգամանքիդ անհրաժեշտ է, այնպէս չէ՞ աղջի՛կս.

— Բայց չը սիրեցի՛, գոչեց Հերմանոյշ ցաւագին ձայնով մը, չե՛մ կրնար սիրել այդ մարդը, մանաւանդ իր կանացի ձեւերը. ա՜խ, բա՜ բա՛, չե՛ս գիտեր ո՛րքան կ՚ատեմ զինքը.

— Բայց ի՞նքը, գիտե՞ս, ո՛րքան սիրած է քեզ, կը խենթենա՛յ, կը խենթենա՛յ վրադ.

— Մի՛ խաբուիր, բարա՛, մի՛ խաբուիր անոր կեղծ ձեւերէն, կը խենդենա՛յ, չիտա՛կ է, ո՛չ սակայն ինծի համար.

— Մի՛ ըսեր, աղջի՛կս, այդպէս մի՛ խօսիր, պիտի հրանաս սէրն վրայ. ի՜նչ փափուկ սիրտ, ի՜նչ բարի, ի՜նչ ազնիւ հոգի...

— Ճի՛շդ է, ճի՛շդ է, հեգնեց Հերմանոյշ, կը հասասատեմ. սիրտը փափուկ, մանաւանդ դրամական խնդիրներուս մէջ. բարա՛, բարա՛, գիացա՛ծ ըլլաս, սեւ նախազգացումներ ունիմ այդ չարաչուք մարդուն դէմ. կ՚ատե՛մ այդ մարդը, բայ՛ր հոգիս ու բայ՛ր էութեամբս կ՚ատեմ...

Կորտոնեան պէյ զուր կը փորձէր մարել Հերմանուշի առեղծուածային զգացումները, զո՛ր կը մնար տակաւին Պրասլի ծանօթ թէ անծանօթ ֆիքրերը. կարենալ արձարծելու իր աղջկան սրտին մէջ համակրանքի փոքրիկ կայծ մը դէպի վեհապետ տաքթորը, Հերմանոյշ կը յամառէր, անդրդուելի կը մնար, և կը սպառնար, հակառակ պարագային, թողուլ ընտանեկան յարկը, և քաշուիլ մայրապետանոց մը:

Նոյն պահուն փողոցին դուռը զարնուեցաւ,

Երկու վայրկեան առքը վեր ելաւ ոպասուհին և այցաքարտ մը ներկայացուց:

— Թո՛ղ վեր հրամմէ, ըսաւ Կորտոնեան պէյը, այցաքարտը ձեռքին մէջ դարձնելով.

Սպասուհին վար իջաւ, հիւրը վեր առաջնորդելու, մինչ Հերմանոյշ կը հարցնէր հօրը թէ ո՛վ էր այցելուն:

— Ծորդանան էֆէնտիմն է, ըսաւ Կորտոնեան պէյ, և ոտքի ելլելով, սկսաւ մեծ զալ սենեակին մէջ, սպասելով դիմաւորելու Ձկնորսեան էֆէնտին, որ արդէն հասած էր սալգումին գլուխը:

— Հրամմեցէ՛ք, հրամմեցէ՛ք, կրկնեց պէյը յարգալիր ձեւերով, աա՛ ի՞նչ հով փչեց, ո՞ւր է, մինա՛կ էք, ինչո՞ւ միասին չերթիք ափկինը.

— Արդէն չատ չպիտի կրնամ նստիլ, ըսաւ Զկնորսեան, կարճ տեսակցութիւն մը համար եկած եմ, չուտով պիտի վերադառնամ, ներեցէ՛ք որ ձեզ անհանդիստ ըրի.

Եւ Զկնորսեան էֆէնտի, պէյին ձեռքը ոգմելով, ու գլխի թեթեւ հակումով մը բարեւելով օրիորդը, գնաց նստաւ պէյին դիմացի քանաթէին վրայ։

Կորտոնեան պէյ լա՛ւ կը ճանչնար Յորդանան էֆէնտին, գիտէր թէ ան պարապ բանի համար չէր այցելութիւն տար երբէք և թէ՝ այդ գիշերուան այցելութիւնը՝ սովորական այցելութիւններէն չէր։

Քանի մը քաղաքավարական բառերու փոխանակումէն վերջը, օրիորդ Հերմանոյշ, հօրը նչանացի ազդարարութեան վրայ, չնորհալի հրաժեշտով մը հեռացաւ, առանձին թողլով երկու բարեկամները։

Զկնորսեան էֆէնտին կ՝աճապարէր, ուստի, առանց յոռաջաբանի.

— Գիտէ՞ք, պէ՛յ, ըսաւ, ինչո՛ւ եկայ այսպէս ուշ ատեն։

— Ի՛նչ լիցի, Զկնորսեա՛ն էֆէնտի, բողոքից պէյը, մեր դուռը միշտ բաց է ձեզի համար, և կը ցաւիմ որ խիստ ցանցառ են ձեր այցելութիւնները, մանաւանդ տիկինը բնաւ չպատուեր մեզ։

— Շնորհակալ եմ, պէ՛յ, գիտէք անշուշտ, փոքրիկները չեն թողուր որ հեռանայ տունէն. այսպէս չատ կը փափագի վայելել ձեր տիկնոջ ընկերութիւնը. հետեւաբար պէտք է ներողամիտ գտնուիք.

Եւ չարունակելով խօսքը, ըսաւ.

— Խիստ կարեւոր, և ձեզի համար կենսական խնդիր մըն է այս այցելութեանս չարժառիթը,

— Ի՛նչ խնդիր, ընդմիջեց պէյը, բարի է անշուշտ.

— Բարի՛ է, բարի՛, չարունակեց Զկնորսեան, ձեր օրիորդին խնդի՛րը.

— Ո՛ր խնդիրը, ընդմիջեց Կորտոնեան պէյ զարմացած, ինքզինք ամփոփելով.

— Պիտի պատմեմ հիմա, յարեց Զկնորսեան էֆէնտին, կը խնդրեմ միայն որ չընդմիջէք գիս, որովհետեւ չատ կ՝աճապարեմ, հիւր ունիմ տունը, կըսպասեն.

— Ո՞վ է հիւրը, հարցուց պէյը.

— Տոքթո՛րը, պատասխանեց Զկնորսեան, մեր տոքթո՛րը, այս օր եկաւ Ազնքսանդրիայէն, վազը կանուխ, առտուան առաջին ճեպընթացով պիտի վերադառնայ.

— Ո՞ր տոքթորը, հարցուց դարձեալ պէյը զարմացկոտ արժուձեւով մը.

— Մեր տոքթո՛րը. պատասխանեց Զհնորսեան, չէ՞ք ճանչնար, տաքթոր Պրատն։

Կարտինեան պէյը վայրկենապէս գունաթափ եղաւ, և աթոռին մէջ ինքզինք սկսաւ տեղաւորել, լարելով իր բոլոր ուշադրութիւնը. մինչ Զհնորսեան կը խօսէր։

— Ինչպէս ըսի. հիւրս կըսպասէ, մէկ երկու խօսք ունիմ, կ'աղաչեմ, պէ՛յ, մակիկ րբե՛ջ.

— Շա՛տ լաւ, յարեց պէյը, չարունակեցէ՛ք.

— Ներեցէ՛ք, չարունակեց Յորդանան էֆէնտին, ձեր օրիորդը վերջնականապէս որոշած էք ամուսնացնել տոքթորին հետ,

— Ա՛յո՛, ինչ կայ որ... պատասխանեց պէյը կասկածոտ նայուածք մը ձգելով Զհնորսեանի վրայ, ի՞նչ, նոր բա՞ն մը կայ։

— Ո՛չ, յարեց Զհնորսեան, միայն կ'ուզէի գիտնալ թէ առնուա՞ծ է օրիորդին կամքը,

— Ինչո՞ւ այս հարցումը, ընդմիջեց պէյը, և որմէ՞, տոքթո՞րը կ'ուզէ հասկնալ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Զհնորսեան, և՛ս կը փափագիմ հասկնալ, որովհետեւ այդ մասին ըսելիքներ ունիմ.

— Խնդրե՛մ, պատմեցէ՛ք, յարեց պէյը առնդոտ չարժուձեւով մը. ինչո՛ւ կ'ուզէք դիտնալ այդ կէտը. այսինքն, օրինակի համար, եթէ առնուա՞ծ չ'ըլլայ կամքը, կամ եթէ առնուած ըլլայ. ի՞նչ է խնդիրը.

— Խնդիրը, պատասխանեց Զհնորսեան, դիտե՞ք ի՛նչ է, տոքթորը յատկապէս եկած է այդ մասին ստոյգ տեղեկութիւն մը առնելու համար. եթէ օրիորդին կամքին հակառա՛կ է որ պիտի կնքուի այս ամուսնութիւնը, պէտք է նախապէս դիտնանք.

— Զարմա՛նք, ընդմիջեց պէյը, դժգոհ դէմքով մը, ինչո՛ւ տոքթորը կը տարակուսի, իմդիրը դրամօժիտին վրայ չէ՞.

— Ո՛չ, պէ՛յ, դրամօժիտը մէկդի դրէ՛ք, աւելի կէնսականը կայ, օրիորդին կամքը, չէ՞.

— Բայց եթէ աղջկանս կամքը չըլլայ, յարեց պէյը, կարելի՞ բան է որ այս գործը դլուխ հանուի, բանի ամուսնութի՛ւն մը պիտի ըլլար այն ատեն, չէ՞.

— Ինչ որ ազիտարիր կրնար ըլլալ, այնպէս չէ՛, պէ՛յ,

— Անտարակո՛յս, յարեց պէյը, անհրաժեշտ է նախապէս առնել աղջկանս հաւանութիւնը, բայց ներողութի՛ւն պահ մը եթէ ես ուզեմ առանց այդ հաւանութեան ամուսնացնել աղջիկս, տոքթորը պիտի չընդունի՞, ի՞նչ ըսաւ ինքը.

— Եթէ ինք ընդունի, բարձրացուց ձայնը յորդանան էֆէնտին, և՛ս պիտի մերժել տամ իրեն.

— Բայց ինչո՞ւ...

— Որովհետեւ բռնի ամուսնութիւն մը պիտի ըլլայ, չարունակեց Զկնորսեան, ինչպէս որ չատ լաւ կ'ըսէիք դուք քիչ առաջ, և բռնի ամուսնութիւն մը կնքել կը նշանակէ ընտանեկան յարկը դժոխքի մը վերածել, կամ աւելի ճիշդը, ամբողջ կեանք մը թունաւորել, չէ՞...

Կարտոնեան պէյ սկսաւ ճակատը չփել, և ման գալ սենեակին մէջ, մինչ Զկնորսեան էֆէնտին, պէյին անասելի չարժուճներէն կը գուշակէր անոր ներքին տագնապը։

— Ինչո՞ւ այդպէս յանկարծ փոխուեցաք, պէ՛յ, հարցուց Զկնորսեան էֆէնտին, մի թէ ատոր դէմ լսած ես,

— Ինչը, հարցուց պէյը յուզուած պէմքով մը.

— Օրիորդը դժկամակութիւն յայտնած է եղեր, չարունակեց Զկնորսեան, և նոյն իսկ սպառնացած է վանք մը քաշուիլ, ո՛ր ասածիդ ատոդ է այս գործը.

— Բացարձակապէս անհիմն է այդ գրոյցը, յարեց պէյը գլխի սպառնական ճօճումով մը, ո՛ր անխիղճը համարձակեր է ատեղծել այդպիսի չարիւրանք մը.

— Երանի թէ անհիմն ըլլար, յարեց Զկնորսեան, սակայն պէ՛յ, չըլա՛յ թէ դուք խաբուած ըլլաք, անգամ մը զննեցի՛ք, չօշափեցի՛ք օրիորդին տրամադրութիւնները, կ'ապահովեմ, մի՛ խաբուիք հրեւոյթներէն, գիտ ուշ չէ, եթէ օրիորդը, ան կը համոզուի տակիմորը պատուաւորապէս կը քաշուի, կը հրաժարի այդ ամուսնութիւնէն, ինչ կ'ըսէք, պէ՛յ.

— Էֆէնտի՛ս, մի՛ հաւատաք դուրսի գրոյցներուն, նախանձորդներու, չարամիտներու կողմէն չարիւրուած ստութիւն են. եթէ չէք հաւատար ինծի, կրնաք անձամբ քննել, հաւկնալ ազջկանս տրամադրութիւնը.

— Կը ներէք անչուչա, պէ՛յ, ըսաւ Զկնորսեան, ճի՛շդ այգ նպատակով ղրկուած եմ արդէն հոս, մեր տակիմորին կողմէն և իր թախանձանքին վրայ. կարելի՞ է արդեօք ներկայութեանս կանչել օրիորդը, և լսել իր կամքին արտայայտութիւնը, կարելի՞ է արդեօք, պէ՛յ.

Կարտոնեան պէյ դժնդակ կացութեան մը մէջ կը գտնուէր, ինչպէս կրնար դուրս կրլլել այս բարիզին մէջէն, եթէ օրիորդը ներս կանչէր ու Զկնորսեանի ներկայանալը խօսել տար...: Ջ՞ որ պիտի պարզուէր ճշմարտութիւնը: Սակայն, միւս կողմէ, կը խորհէր թէ վերջապէս պիտի քաշուէր իր աղջիկը, պիտի չը համարձակէր Զկնորսեան էֆէնտիին ներկայանալնուն յայտնելու իր ներքին զգացումները, և կը յուսար թէ, հրապարակ մը ներկայութիւնը բարերար ազդեցութիւն մը պիտի գործէր և թերեւս նոյն իրիկունը յաջողութեամբ պիտի լուծուէր այս կնճռոտ խնդիրը: Ուստի, իր կուրութեան մէջ, կարծե-

լով թէ պիտի յաջողէր իր ազգականը բերնէն կորզելու վերջին «այո»ն, և Զինորսեանի միջոցաւ իր սիրական տոքթորին աւետելու յաղթանակն լուրը, վճռեց անմիջապէս գործադրել հիւրին առաջարկը։

— Ծորգանան էֆէնտի՛, ըսաւ Զինորսեանի, եթէ կ՚ուզէք, կանչենք ներսը, դուք ալ լսեցէ՛ք։

— Գէչ չըլլա՛ր, պէ՛յ, յարեց Զինորսեան, պէտք է որ և ես ալ անգամ մը լսեմ օրիորդը, որպէսզի միամտեցնեմ մեր տոքթորը, չէ՛ք գիտեր, չա՛տ կը տառապի խեղճը, բաներ մը լսեր, վազեր եկեր է տուգիս։

— Շա՛տ աղէկ, ներս կանչենք Հերանուշը, ըսաւ Կորտոնեան պէյ։

Եւ մօտենալով դուռին։

— Հերանո՛յշ, աղջի՛կս, ձայնեց, ներս եկո՛ւր, նե՛րս։

Օրիորդ Հերանոյշ արդէն քիչ մը հոս առած էր, կը դուշակէր թէ այս այցելութիւնը կապ ունէր իր ամուսնութեան խնդիրին հետ, կանխաւ իմացած ըլլալով թէ՝ Զինորսեան էֆէնտին խոստացած էր տոքթոր Պըտօն հրաժարեցնելու իր դիտաւորութենէն։ Ուստի, երբ լսեց հօրը ձայնը, իսկոյն ներս վազեց։

— Եկո՛ւր նայիմ, ըսաւ Զինորսեան հօր մը յատուկ գորովով մը, եկո՛ւր, քովս նստէ՛, քեզի բան մը պիտի հարցնեմ հօրդ ներկայութեանը. մի՛ քաշուիր, աղջի՛կս, չիսակը խօսէ՛։

Օրիորդը կը յարդէր արդէն Զինորսեան էֆէնտին և յաճախ լսածը էր Արծուիրունեանի բերնէն անոր գովեստը։ Ցարդալիր չարժումով մը մօտեցաւ անոր ու նստաւ մօտիկ աթոռի մը վրայ, և

— Զինորսեան էֆէնտի՛, ըսաւ, հարցուցէ՛ք, խնդրեմ, ինչո՞ւ չիսակը պիտի չըսեմ։

— Ապրի՛ս, աղջի՛կս, ըսաւ Զինորսեան, բարեն ինծի աղուոր լուր մը հաղորդեց և չաս ուրախացուց զիս, կրնամ չնորհաւորել։

— Ինչը, էֆէնտի՛ս, հարցուց Հերանոյշ անտարբեր դէմքով մը։

— Մի՛ քաշուիր, աղջի՛կս, չարունակեց Զինորսեան ժպտելով, երբ պիտի ըլլայ պսակդ։

— Ո՛ր պսակը, որո՛ւ հետ, հարցուց զարձեալ Հերանոյշ միեւնոյն անտարբեր չեչտովը։

— Մեր տոքթորին հետ, չէ՛, յարեց Զինորսեան։

— Ո՛ր տոքթորին հետ։

— Տոքթոր Պըտօյին . . . ։

Եւ վերջին բառին վերջին վանկը դեռ Զինորսեանի բերնին մէջ, Հերանոյշ ընդոստ ցատկեց աթոռէն և դայրայրին չեչտով մը։

— Կ՚ազաչեմ, էֆէնտի՛, ըսաւ, ուրիշ անգամ մի՛ տաք ինծի այդ . . . մարդուն անունը։ Ինչ կ՚ուզէ ինէ, չեմ հասկնար։

— Հերանո՛յշ, ընդմիջեց հայրը սպառնական դէմքով մը, ինչ եղար, ինչ կ'ըսես.

— Ինչ պիտի ըսեմ, չարունակեց Հերանոյշ աւելի զայրացած, ինչ կ'ուզէ ինէ այդ չոչորդը, այդ ապո՛ւշը . . .

Զկնորսեան էֆէնտին ապշահար մնաց. իսկ Կորտոնեան պէյին արիւնը խուժեց ուղեղը, բարկութենէն պիտի ճաթէր.

— Հայրս բռնի կ'ուզէ դիս ամուսնացնել, չարունակեց Հերանոյշ, մարդու մը հետ որուն երեսը չեմ ուզեր տեսնել . . . :

— Հանդարտէ՛, աղջի՛կս, հանդարտէ՛, ըսաւ Զկնորսեան, չա՛տ լաւ, մի՛ վրդովիր, գնա՛, հանգիստ ըրէ՛, հիմա:

Եւ օրիորդը, գրեթէ խելակորոյս, դուրս ելաւ սենեակէն.

Կորտոնեան պէյ կը մռայտար.

— Լի՛րը, անամո՛թ . . . :

Զկնորսեան ա՛լ չէր կրնար մնալ հոն, այս դայթակղալի տեսարանին ներկայ ըլլալէ յետոյ: Ոտքի ելաւ, և դառնալով Կորտոնեան պէյի.

— Պէ՛յ, ըսաւ, մի՛ յուզուիր, պարզուեցաւ ամէն բան. բռնի ամուսնութիւնները միշտ ալիտաթեր հետեւանքներուն ենթացած են: Օրիորդը, տեսաք, բացարձակապէս կ'ատէ մեր տոքթորը, հետեւապէս, խորհուրդ կուտամ ձեզի որ այս խնդիրը փակուած նկատէք. ես հարկ եղածը կը հաղորդեմ մեր տոքթորին, դուք անհոգ եղէ՛ք.

— Զկնորսեան էֆէնտի՛, կ'ըսէր Կորտոնեան պէյ պաղատելով, խնդրե՛մ, քան մը մի՛ խօսիք տոքթորին այս մասին, դուք աղջիկս չէք ճանչնար, ունի այսպիսի վայրկեաններ, բայց մինչև վաղը, վըստահ եղէ՛ք, բոլորովին պիտի փոխուած գտնէք, ես դրամօժիտի խընդիրը — ամէնէն կենսականը — կարգադրած եմ արդէն, տոքթորը թո՛ղ չը մեկնի, վաղը կ'ուզեմ զինք տեսնել:

— Կը նեղէ՛ք, պէ՛յ, կը նեղէ՛ք անչուշտ, կրկնեց Զկնորսեան, ես չեմ կրնար կատարել այդ յանձնարարութիւնը, և դարձեալ կը յորդորեմ ձեզի որ հրաժարիք այդ գաղափարէն, մի՛ խաղաք ձեր դաւկի ճակատագրին հետ, այս ընթացքով պարզապէս մահուան հարս մը պիտի ըլլայ ձեր աղջիկը. դէպի դերեզման պիտի առաջնորդէք զանի և իր հարազատական առագաստը՝ պիտի ըլլայ անոր համար մահուան մահիճ մը. մեղքցէ՛ք, պէ՛յ, մեղքցէ՛ք, մի՛ ձեր ձեռքով փորէք ձեր դաւկին փո՛սը . . . :

Այս խօսքերուն վրայ, Զկնորսեան, թամնուեցաւ Կորտոնեան պէյէն, և վերադարձաւ իր բնակարանը, ուր անհամբեր իրեն կրպասէը տոքթոր Պրաօ:

ԻԸ.

ՀԱՐՍ ՈՒ ՓԵՍԱՅ

Ասիկներու մայրաքաղաքը Գահիրէ, Բրիտանական գրաւումէն առաջին, սա վերջին քառորդ դարու կարճ ընթացքին, ըրնթէ հիմնովին կերպարանափոխուած ու վերանորոգուած կրնայ համարուիլ, այնպէս որ այսօր արեւմուտքի իր քոյրերուն արդիական զրուցքին հետ կը կրէ նաև անոնց բովանդակ հրապոյրը: Ամէն տարի նոր պողոտաներ կը բացուին մեծալայն, երկայն, սիրուն ծառուղիներ: Երկաթուղինիւս կայարանէն սկսեալ, դանազան օդղութիւններով կ'երկարաձգուին ելեքտրակառքերու գիծերը, որոնք բնակիչները կը փոխադրեն ամենէն հեռաւոր թաղերն ու արուարձանները: Օրէ օր կ'աճի, կը բազմապատկուի բնակարաններու և մանաւանդ հանրային չէնքերու թիւը, աջէն ու ձախէն կը բարձրանան հսկայ կառոյցներ, որոնք կը հովանաւորեն կամարապատ, ընդարձակ պողոտաները. ամէն թաղի գլուխ՝ փոքր ու սիրուն հրապարակ մը՝ ծաղկոտ ածուներով ու մարմարէ արձաններով զարդարուած. մէն մի քայլի՝ գարնջրատուն մը. սրճարան մը, թատրոն մը, և այս ամէնը, արտաչարժ ներդաշնակութիւն մը կազմած, աւելի հրապուրիչ ու գեղեցիկ ընծայած են Փառաւոր նորաստեղծ ասոնք, որ արդէն, առանց այդ յեղափոխութեան ալ, կրնար հպարտանալ իր յիանդարեան բուրգերով, Սփինքսով ու կրանիթէ տաճարներովը: Ասոնք իրենց տաքը կը բերեն Ալեմուտքի ժխորներէն ու մասյ երկինքներէն ձանձրացած, յոգնած ակռունդի մը մենաշնորհեալ անդամները, բուրխաս կոչուած, որոնք ովկիանոսներէն ու ծովերէն մնկնած, կուգան կը թափին հոն, վհատիւս Նեղոսին ափունքը, ճիշտ աշնանամերջի օրերուն, գաղթող թռչուններու երամներուն պէս, հարաւին կաղդուրիչ օդը ծծելու և արեւի լոգանքներով վերարծարծելու իրենց կեանքի մարմրուն կրակը: և այսպէս, գէմ կարճ առենուան մը համար, մոռնալու իրենց հոգերը:

Այն տարին, ո՛չ համաճարակի, ո՛չ ժանտախտի, ո՛չ ալ պատերազմի կամ ներքին խռովութիւններու տագնապը կար, Եգիպտոսի բովանդակ ազգարնակութիւնը խաղի խրախճանքի մէջ, երկրագունտի միւս մասերուն նախանձը կը չարժէր. ա՛նքան բարգաւած էին գործերը, և ա՛նքան երջանիկ՝ ժողովուրդը: Օդի մէջ սակարկութիւններ կ'ըլլային ամէն օր, ամէն ժամ, թերեւս ամէն վայրկեան, վիթխարի գումարներ կազմող հողերու առուծախին վրայ, և վայրկեանէ վայրկեան հարստացողները կը յաջորդէին մօրթի վրայ նստողներու:

— Այդ առաւօտ ու բարեբաստիկ տարիէն օգտուելով, Կորտոնեան պէյ վերջնականապէս կարգադրած էր իր աղջկան ամուսնութեան խնդիրը, և, հակառակ բարեկամներու թելադրանքներուն ու նոյնիսկ թախանձանքներուն, գոնէ տարի մըն ալ համբերելու, յետաձգելու այդ աղետալի գործը, որոշած էր նոյն ձմեռը կատարել հարսնիքը։

Սակայն է յիսել թէ՝ Կորտոնեան պէյ Եգիպտոսի կառավարութեան մէջ ծանօթ դէմք մըն էր, թէ՝ անի բարձաստիճան պաշտօնէութեան կը պատկանէր, ըլլալով Արտաքին Գործոց Նախարարութեան մէջ խիստ կարեւոր դիւանի մը պետը, միանգամայն մեծանուն հայ նախարարին քարտուղարը, առանց նկատի առնելու խոխի մառանապետ Սաւուղ էֆէնտիին փեսան ըլլալու հանգամանքը։ Հետեւաբար, Կորտոնեան պէյ սոխպուած էր կազմակերպել իր դիրքին ու վիճակին համապատասխան մեծաձախ ու չքեղ հարսնիք մը։

Գահիրէ մեծագոյն ու հայակերտ հիւրանոցներէն էր Օթէլ Գօնթինենտալը Շեբբրs'ս Օթէլին կողմը, Էօզպէքիյէ պարտէզին դիմացը։ «Օքեան»ի հրապարակին վրայ նայող այդ գեղեցիկ հաստատութիւնը, վերջերը կառուցուած, չատով յաջողած էր ապահովել ազնուական աճախորդներու — մեծ մասը լրտեսէ, կոմսերէ, դուքսերէ բազմացեալ — պատկառելի թիւ մը, ամէնքն ալ զբօսաշրջիկներ, որոնք ամբողջ օրը հիւրանոցին մատուռը լանճօներով կամ օթոմոպիլներով մայրաքաղաքին անուանի վայրերուն մէջ պտոյտներ ընելէ յետոյ, վերադարձած, կը նստէին հիասեսկ բարձրաստիճակ մը ծածկող սեղաններու չուրջը, կը դիտէին կայտառ արաբուհիներու — որոնք նարինջ կամ մանուշին կը ծախէին — զուարճալի տողանցը։

Մայրաքաղաքին մէջ չատ կը խօսուէր այս հիւրանոցին վրայ, ամէն բերնէ կը լսուէին գովեստներ անոր յարկերուն չքեղութեան, կահոյքին ճոխութեան, սպասներուն մաքրութեան, մէկ խօսքով անոր պերճանքին մասին, որոնք անբաղդատելի կը նկատուէին և քիչ մըն ալ դերազանց՝ քան Սավոյ և Շեբբրs'ս օթէլներուինը, այնպէս որ վերջերը, հայ լայֆ ի ժամադրավայրը դարձած էր անոր բեռասը, ուր ընդհանրապէս տնկի կ'ունենային մեծ հարսնիքները։

Հոն, Օթէլ Գօնթինենտալի մէջ ուրիմն որոշուած էր ընել Կորտոնեան պէյին աղջկան հարսնիքը։

Եգիպտոսի Հայոց Առաջնորդը — որ արքեպիսկոպոս տիտղոսը կ'ընդունէր օտարազգիներէն — թէև նոր եկած էր Պոլիսէն, Այվազեան Ծովսկի եպիսկոպոսը, բայց չատով ընտելացած էր եգիպտական բարքերուն և չատ կը սիրէր նախագահել այս կարգի իշխանական հարսնիքներու, որոնք իր բարձրաստիճան նկեղեցականի չատուկ փառասիրութիւնը գգուելէ ու լիովին գոհացնելէ զատ, աշխատասիրի կամ պսակդրամի բաւական պարարտ գումարով մը կ'օժտէին Նորին Սրբազնութեան գրպանը։

Դժուա՛ր է ուրեմն դուշակել թէ ներկ Սրբազանը պիտի նախագահէր Օրիորդ Հերանոյշ Կորտոնեանի ալ պսակադրութեան հանդէսին։

Արդէն հարսնեւորներուն ու հրաւիրեալներուն կառքերը կու գային հետզհետէ ու կանգ կ՛առնէին օթէլ գտնվնանդալի առջեւ։ Քիչ յետոյ, ընտրեալ բազմութեան մը խանդավառ ու հիացիկ աչքերուն առջեւէն անցան հարսին ու փեսային լանտօները։ Այվազեան Սրբազանը՝ շրջապատուած՝ եկեղեցական դասէն, թէ՛ Գահիրէի և թէ՛ Աղեքսանդրիոյ քահանաներէն — այս վերջիններս յատկապէս հրաւիրուած՝ ուրիշ երկու վարդապետներու հետ, երկուքն ալ յեղափոխականներ, բանտերու և աքսորներու մէջ թրծուած, հուսկ յետոյ եկած ապաստանած հոն, չարունակել ապրիլու իրենց տառապանքը, կամ աւելի ճիշտը, քաչքչելու տակաւին իրենց կամաւոր աքսորականի դոյութիւնը, ոսկեճամուկ չուրջառին մէջ ազամանդազարդ չաթալ թագին տակ կը չողչողար ու կը ծիւար։

Պսակուելու սահմանուած Ջոյզը հոն էր. Սրբազանին առջեւ, ներկաներուն մէջտեղը, անդրա սպասումի մը մէջ։

Բոլոր աչքերը կը կառչէին հարսին, որ նոյն պահուն, դեղեցկութեան դիցուհի մըն էր, իրական յաւերժահաս մը. թխադէմ այտերով, սպիտակ ու թափանցիկ քօղքին ու զգեստներուն մէջ, ա՛նքան թովիչ, երազուն ու սրտառուչ նայուածքներ նետելով մերթ ընդ մերթ բոլորտիքը, կարծես փնտռելու համար մէկը, որուն համար կը բարախէր թերեւս իր սիրտը, և այդ մէկը։ աւա՛ղ, չէր նշմարուեր այն բազմութեան մէջ։

Ո՞վ էր սակայն փեսան։

Նոյնինքն տոքթոր Պրտօ, Կորտոնեան Պաղտիկ պէյին անբաժան մտերիմը, հոն էր, հարսին ճիշդ դէմը, պսակադիր Սրբազանին առջեւ, վայրկեանէ վայրկեան սպասելով՝ գլուխ գլխի մերձեցումի երջանիկ արարողութեան, որ սակայն կ՛ուշանար։

Նոյն պահուն, Փօնդիճեանդալի առջեւէն արագօրէն սահելով անցաւ պիսիկլէթ մը, որ իսկոյն վերադարձաւ ու կանգ առաւ հոն, թէռասին մարմարէ սանդուխներուն առջեւ։

Սիրուն, դանդուր մազերով, սև, արտայայտիչ աչքերով, սպիտակ մորթով, ժոնական զգեստով, երիտասարդ մը վար ցատկեց պիսիկլէթէն, արագ քայլերով սանդուխներէն վեր ելաւ թեռասը, մօտեցաւ Ջոյզին, որ պիտի պսակուէր, և, ներկաներուն ընդհանուր զարմանքին մէջ, պահ մը կեցաւ հոն, նայեցաւ, նայեցաւ, ու յետոյ, ամբոխին դառնալով, — որ ապշահար կը դիտէր անոր վրդովիչ շարժուձեւները — յանկարծ քրքիջ մը փրցուց ու ջլաձգային գալարումներու մէջ նուաղած գետին ինկաւ։

Ներկանները սահմռկած, հանդէսը տակնուվրայ, ամէն կողմէ օգնութիւն կը հասցնէին. ամէնուն դէմքը կարծես թէ կուլար, մանաւանդ ծանօթ դէմք մըն էր անի, չուտով եկան բժիշկներ և հաստատեցին եղկելութիւնը, մարած էր։ Եւ բոլոր ներկաներուն նայուածքները մէկ կը ցոլար անկեղծ արդահատանքի ու թախիծի արտայայտութիւն մը։

— Հէ՛ք աղայ, կը վախցայնէ, կը սիրէ՛ր ...

— Զո՞վ կը սիրէր, կը հարցնէր ուրիշ մը.

— Հա՛րսը, հարսը, կը կրկնէր ուրիշ մը, հարսին մօրեղբօրորդի՛ն է ....։

— Ի՞նչ կ'ըսես, կը յարէր քովինը զարմանահար դէմքով մը, Սիմոն պէյին աղա՞ն է,

— Չէ՞ք ճանչնար Գեղամը, կ'ըսէր ներկաներէն մէկը մէջ նետուելով, մոռցա՞ք այն աղուոր աղան ...։

Եւ զարմանքի, վիշտի անկեղծ արտայայտութիւններ չէին կ'ընէին Գանդինանդալին մէկ ծայրէն միւսը, ներկաներուն մեծագոյն մասը մօտէն իրազեկ ըլլալով Գեղամի ու Հերանուշի երբեմնի յարաբերութեան։

Նախագահ Սրբազանը պահ մը դադրեցուց արարողութիւնը, հարսին դիմացներուն վրայ տարօրինակ դալուկ մը նշմարած էր. խե՛ղճ աղջիկ, կեցած տեղը կ'երերար հոգմակոծ տերեւի մը պէս, մերթընդմերթ հառաչելով։

Վերջապէս, բժիշկներու անմիջական խնամքներովը Գեղամ սթափեցաւ ու կառքով Շուպրայի արուարձանը փոխադրուեցաւ, իր հօրը բնակարանը։

Այնուհետեւ, քիչ մըն ալ տեւեց արարողութիւնը, որ վերջացաւ պսակադիր Սրբազանին մէկ տաք յորդորականովը, հարսին ու փեսային ուղղուած, և հրաւիրեալ բազմութիւնը տակաւ սկսաւ մեկնիլ, ցաւագին տպաւորութեան մը տակ։

Քիչ յետոյ պարպուած էր օթէլը, ուրկէ մեկնեցան նաեւ հարս ու փեսայ, իրիկուան ճաշկերթացուկ հանդիսելու համար Աղէքսանդրիա։

Ճիշդ այդ միջոցին էր որ չիք հագուած, թուխ աղուոր դէմքով, միջակ հասակով, սիրուն երիտասարդ մը կ'անցնէր օթէլին առջեւէն, հետապնդելով նորապսակ ամոլին կառքը, զոր կարծես թէ չէր ուզեր աչքէ հեռացնել։

Վէպիս ընթերցողները պէտք է յիշեն գաղթական ջուլհակահարը, օրիորդ Հերանուշի երկրորդ սիրահարը, որ, պսակի արարողութեան մէջ ինքզինք յաջողած էր պահել բազմաբենէն առանց նշմարուելու, և սկիզբէն մինչեւ վերջը դիտած էր իր երբեմնի սիրուհին մէն մի չարժուձը, այդ կերպով ըմբռնելով առաւապանքներուն ամենէն ան-

գումն ու սոսկալին։ Ու հիմա, երբ ամէն բան վերջացած էր, կը ջանար հասնիլ իր երջանկութեան երազը թաղնող կառքին, գէթ անգամ մըն ալ հանդիպելու նայուածքին անոր, որ, իր հոգին ա՛նքան երկար ժամանակ ալեկոծելէ յետոյ, կու գար այսպէս կը նետէր զինք ապառաժի մը վրայ։

ԻԵ.

ՄԵԶԲԱԼՈՒԹԻՆԸ

Տօքթոր Պրաօ կանխաւ վարձած ու խնամով մը կահաւորել տւած էր Շէրիֆ բաշա պողոտային աջ կողմի փողոցին անկիւնի յարկաբաժին մը, ուր հաստատած էր նաև անուկան գեղարան մըն ալ, հոն ընդունելու համար այնուհետեւ իր երկսեռ յաճախորդները։

Եւ այդ գեղարան-քնակարանին մէջ է որ հարս ու փեսայ պիտի անցընէին իրենց մեղրալուսինը...։

Խոլ հեչասն-քներու, կատաղի գրկաձդումներու, խենէշ ու վայրագ սենգանքներու քանի՛ քանի գիշերներ լուսցուցած էր արդէն Կորտոնեան պէյի աղջկան՝ Հերմնուշի թեւերուն մէջ, ըլլալով անոր բացարձակ տասդիչը։

Մեղրալուսնի ճերմակ գիշերները կը սահէին այսպէս բնհեզ բարեխիղճներուն վրայ ու անդուռ վերմակներուն տակ, և սակայն յափրացումը կ՛ուշանար տակաւին, թէև ա՛նքան զգլխէչ էին Հերմնուշի հպումները, որոնք կ՛այրէին ու կը հրդեհէին իր զգայարանքները։

Անցան այսպէս քանի մը չարաթներ, տօքթորին գեղարան-քնակարանին մէջ, և տօքթորը սկսաւ տակաւ զգալ իր մէջ անասունի կիրքին ամոքումը, հետեւանք ծայրահեղ վատնումներու, որոնց ակամայ անձնատուր եղած էր, չկրնալով ինքզինք պաշտպանել կնոջ ա՛նքան խարտ միսին ու ա՛նքան զգայուն հոտին դէմ։ Անցան գիշերքանի մը չարաթներ ալ, և մեղրալուսինը կը կորնչնէր իր առաջին նեռւ հրաբոյրը։

Գալով Հերմնուշի, առաջին օրէ՛ն արդէն դժկամակ ու խախծոտ, պարզապէս մեքենայ մըն էր, անտարբեր, ցուրտ արձանի մը պէս, նողկանքով մը կը յաճնուէր իր... տիրոջ, զոր վաղուց վարժուած էր առնու և զոր զո՛ւր կ՛աչխատէր սիրել, հակառակ անոր քծնոտ ու

կեղծաւոր կերպերուն ու փաղաքշանքներուն, որոնք աւելի ղղուելի, աւելի՛ ատելի կը դարձնէին զինք...։

Մէկ քանի ամիսներ անցած էին արդէն, երբ այդ դեղարան-բնակարանը կատարեալ դժոխք մը կ՛երեւար ախիկին Պրաօյի աչքերուն, որոնք խաւարած սրեւներու, թռած ատաղերու և մեռած երկինքներու կարօտովը կը հալէին։ Հերանոյշ ինքզինք բերդարգել մը կըզգար հոն, այդ անիծեալ դեղարան-բնակարանին մէջ, որ ամէն տեսակ ախտեր հիւանդութիւններ ու մահ կը բուրէր։

Մոռցանք ըսել թէ մեր բարի տոքթորը, Գահիրէէն մեկնած ճեպընթացի խուցի մը մէջ արդէն բացած էր իր սիրտը, դառնապէս գանգատած էր Հերանուշի թէ ինչո՛ւ Պսակէն առաջ իր ափը չէին համրած խոստացուած դրամօժիտին հնչուն ոսկիները. նոյնիսկ հոն, չոգեկառքին մէջ, յանձնարարած էր իր նորապսակ կնոջ, անմիջապէս գրել ծնողքին և կարգադրել տալ այդ... գործը։

Արդէն ի՞նչ նպատակով ամուսնացած էր տոքթորը Կորտոնեան պէյի աղջկանը հետ...։

Դժբա՛զդ աղջիկ, ամբողջ մեղրալուսինը յուզումներու, տառապանքներու և անկարպղրելի տագնապներու մէջ անցուցած էր։ Ամուսնութեան վրայ հազիւ երեք ամիսներ անցած էին, և անապին յեղաշրջում մը կատարուած էր անոր փափուկ էութեանը մէջ։

Ո՞ւր էր այն կայտառ ու զուարթ աղջիկը, երգ ու պար սիրող, խաղացող խնդացող այն քաջառողջ պարմանուհին. հիմա, դեղարանի մը գաբչահոտ մթնոլորտին մէջ խամրած վարդի մը պէս, դալկահար, նիհար, հիւանդագին, երազուն, յուսահատ, չորս պատերու մէջ արգելափակ, դուրսի կեանքէն ու զուարճութիւններէն բացարձակապէս զրկուած, բնաւոր երկան մը գաղանային կիրքերը յագեցնելու սահմանուած դժբաղդուհի մը, ամէն օր, ամէն ժամ, ամէն րոպէ. նոյն իսկ գիշկրները, հեչտանքի վայրկեաններուն մէջ անգամ, ժուրճի, լախտի հարուածներու պէս կիջնէր գլխուն, նիւթապաշտ էրկան սպառնալիքը։ Օր չէր անցնէր որ տոքթորը չը կրկնէր նոյն յանկերգը. — «Ո՞ւր մնաց դրամօժիտը...։

Եւ Հերանոյշ, անհրեւակայելի սպառնալիքներու տակ, յաճախ կը խոստանար գրել ու յիշեցնել իր ծնողքին, որպէսզի անմիջապէս յանձնուի տոքթորին Հազար ֆիֆթի ֆարիւր ոսկին...

Քանի՛ անցնէին օրերը, այնքան կը դառնանար կեանքը, այդ անիծեալ բնակարանին մէջ.

Կորտոնեան պէյ անառարքեր էր, գրեթէ յաճախ առանց պատասխանի կը թողէր աղջկանը նամակները, բոլորն ալ արցունքով գրուած, Հերանոյշի չնորհալի մօրեզբայրը Միմոն պէյ տակաւին չէր հաճած գործադրել իր խոստումը, վախնալով որ չըլլայ թէ իր քեռայրը, իր

քարի սովորութեանը համեմատ, դրամօժիտը գանձելէ յետոյ, վատնէր առանց մխիթիմ կը ցոյց տալու անոր։ Եւ այսպէս, ամուսնութեան առաջին օրէն իսկ, Հերանուշի կեանքը թունաւորուած էր։

Սպին, տոքթոր Պրաօ կը գործէր անխոնջ, կ'սպառնար, կը նեղէր, կը չարչարէր, կը խոչտանգէր իր կինը, չարունակ կը պահանջէր խոստացուած գումարը, որ սակայն չէր դրկուէր...։

Այս ամէն զրկանքները կը կրէր Հերանոյշ. սակայն, հալարտ հոգի, նեբսի դէն կը դնէր, երբէք չէր յայտներ ուրիշի մը, չէր պատմէր իր գաղտնիքը. ընդհակառակը, միշտ զուարթ կ'երեւար. երբ, կիրակինները, երբեմն երկանը հետ ժամ կուգար։

Կիրակի մը, այսպէս, երբ եկեղեցի եկած էր, Ս. Պօղոս Պետրոսի ընդարձակ բակին մէջ նշմարեց Արծուիրատնեանը, որ արդէն Աղեքսանդրիա փոխադրուած էր այն տարին ընտանեօք, վերջնականապէս հեռացած ըլլալով Գահիրէէն։

Մօտեցաւ իր ուսուցչին, և անկեղծ չեչառվ մը.

— Ինչպէս էք, ինչպէս է սիկինը, փոքրիկները, հարցուց.

— Մենք լաւ ենք, պատասխանեց Արծուիրատնեան, բայց դուք ինչ էք եղեր.

— Ինչ եմ եղեր, յարեց Հերանոյշ գողար ժպիտով մը, ինչ եմ եղեր արդեօք.

— Ո'չինչ, ո'չինչ, կրկնեց Արծուիրատնեան, քիչ մը նեհար երեւցաք ինծի։

Հերանոյշ լուց և ազնիւ նայուածք մը նետեց իր սիրական ուսուցչին, որ միեւնոյն ժամանակ իր մտերիմ ու սրտակից բարեկամը եղած էր։

Արծուիրատնեան բաժնուեցաւ սիկին Պրաօյէ, իր հետ տանելով ասոր վրդովիչ նայուածքը, որ չատ բաներ կը պատմէր իրեն։

ԱԶԳ-ԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏ

ՊԱՐՊԱՊ ՍՐՈՒԱՊԸ

Ամուսնութենէն ի վեր անցած էին ճիշտ հինգ ամիսներ և դրամօժիտի գումարը դեռ չէր վճարուած, սակէ՝ անվերջանալի վէճերը՝ տոքթորին ու կնոջը միջեւ, ոգեղ ու յաւալի տեսարաններ՝ դրեթէ ամէն գիշեր՝ այն դեղարան-բնակարանին մէջ, ուրկէ այլեւս խոյս առած էր խաղաղութիւնը։

Կորտոնեան պէյ, իր ազգիկը կնոխեան տալէն ի վեր, ինքզինք բոլորովին ազատ կրզգար, վայելելով տանձարձակ ազատութիւն մը, իր տափտոի արշաւանքներուն մէջ։ Մ'իայն երբեմն իր աղկհան կարօտէն, Ազնիքսանդրիա կ'իջնէր, մէկ երկու օրուան համար, ժամանակ կ'անցընէր իր փեսային հետ, և յետոյ առաւ առաւ խոստումներով, մօտ օրէն դրկելու դրամօժիտը, կը վերադառնար Գահիրէ։

Այդ այցելութիւններէն եաքը, հազիւ չաբաթ մը միայն խաղաղ կ'ապրէին երիկ կնիկ յուսալից ազատութեան մը մէջ, և յետոյ, երբ դարձեալ անզօրծադրելի կն ՚ծնար խոստումի, և Կորտոնեան պէյ կը դադրեցնէր իր թղթակցութիւնները, գժտութեան գետը վերահին կը մտնէր գեղարան-բնակարանէն ներս ու տակնուվրայ կ'ընէր խաղաղութիւնը։

Տոքթոր Պըտօ մէկէ աւելի պատճառներ ունէր յուսահատելու։ Այս մեծ ամուսնութեան աւթիւ հարկադրուած էր իր գլխէն վեր, իտ., չոր ծախքերու դառապարտուիլ ու ծնայ անագին պարտքի մը բեռին ներքեւ, գ'ւր ապասելով որ Կորտոնեան պէյ կատարէր իր խոստումները...։

Իրերու այս դժնդակ վիճակին մէջ, տոքթորը ձանձրացած՝ իր կնոջը վրայ բռնանալէ, սկսած էր նեղը դնել իր վաղեմի բարեկամը, Պաղտիկ պէյը, որ միջնորդ եղած էր, ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, այս ազիսաբեր ամուսնութեան։ Սակայն Պաղտիկ պէյէն ալ արդիւնք մը չէր կրցած քաղել, մինչ տալին պարտքերը կը դիզուէին և պահանջատէրերը կըսկսէին տակաւ անտանելի դառնալ։

Այս անիծեալ ընտանիքին անիւը դարձած էր անդամ մը. տոքթորին յաճախորդները մէկիկ մ'կիկ քաչուեցան և հէգնեալ ցանքեցան հասոյթի ակբիւրները։ Ամբողջ քաղաքը գիտէր այս բանը։ Հրապարակի վրայ, գրեթէ ամէն օր, խօսակցութեան նիւթ եղած էր նոր ապահ՚ղոյգին ապրելակերպը։ Ընտանեկան ներքին վէճերը չուտով

արձագանգ գտած էին դուրսը և տուներուն մէջ յաճախ կը խօսէին այդ համբաւաւոր դրամօժիտին վրայ։ Տօքթորը չատ անգամ կատաղած կը վերադառնար տուն և իր մազէը կը թափէր անմեղ կնոջը վրայ որ առանց այդ աւելորդ խստութիւններուն ալ, կը տառապէր իր որդեսպան ծնողքին ա՛յնքան անդթայ ու անտարբեր ընթացքին համար։

Ներդաշնակութիւնը խանգարուած էր անգամ մը, և ընտանեկան գժտութիւնը սուր հանգամանք մը ստացած, այնպէս որ ամուսնական անկողինը զատուած էր և ա՛լ չէին ճաշէր միասին, դադրած էին իրարու սեղանակից ըլլալէ։

Հերանոյշ աւանձին իր սենեակը քաշուած, գիշերները մինակը ժահճակալին մէջ կը պառկէր, իսկ ցերեկները հոն, իր ննջախորշը փակուած, լուռ ու զազանի արցունքներ կը թափէր։ Միայն սպասուհին կ՚այցելէր մերթ ընդ մերթ, գործադրելու համար տիկնոջ հրամանները։

Կեանքը՝ տանջանք մը և զեղարան-յարկը՝ ճշմարիտ դժոխք մը...։ Ահա թէ ինչպէս կը քայքայուէր ընտանիք մը, որ այնքան վարդագոյն յոյսերով սկսած էր կազմուիլ և ինչ մեծ յիմարութիւն պիտի ու ըլլար այդպիսի պայմաններու մէջ յուսալ թէ այդ չէնքը կանգուն պիտի մնար...։ Անխնայ դրամօժիտ, քանիքանի ընտանիքներ մոխրի վրայ նստեցուցիր...։

Տաքերը սկսած էին արդէն Եգիպտոսի մէջ և դիւրակեցիկ ընտանիքներ կարգով կը մեկնէին դէպի հեռաւոր ամառանոցները Զուիցերիա, Ծովեզերեան, Քարլոպատ, Կրէտէ, Լիբանան, եւն.։ Տօքթոր Պրաօ հաւաչելով կը դիտէր այդ մեկնումներուն կարաւանը, և մաւմի կ՚անիծէր Կորտոնեան պէյը, որ կը դժուէր, որ չէր վճարէր խոստացուած դրամօժիտը. — Ա՛խ, կ՚ըսէր ինքնիրեն, եթէ ձեռքս ըլլար այդ գումարը, այսօր ես ալ Եւրոպա պիտի դանուէի կնոջս հետ...։

Այդ օրերուն մէջ, Կորտոնեան պէյ, օգտուելով եգիպտական կառավարութեան մէջ իր գրաւած դիրքէն, մէկ քանի օրուան օգափոխութեան համար վար իջած էր Ալէքսանդրիա, ուր հիւր եղած էր իր փեսային քով։ Այս այցելութեան չնորհիւ, դէմ առ դէմ, հաշտութիւն մը գոյացած էր էրիկ կնկան միջև և խաղաղութիւնը վերադարձած էր այդ գժոխքին մէջ։

Հերանոյշ չատ երջանիկ էր, կ՚ենթադրէր թէ այս անգամ իր հայրը պարապ չէր եկած, անպատճառ հետը բերած ըլլալու էր դրամօժիտը։

Առաջին օրը խօսքը չը բացին, ո՛չ ինք, ո՛չ Տօքթորը, իսկ Կորտոնեան պէյ ինչ ալ որ ունենար, լսելիքին օտար, երբէք չը ուզեցաւ այդ նիւթին։

Յաջորդ օրը, քիչ մը կանուխ վերադարձած էր Տոքթորը, քիչ յետոյ եկաւ Կորտոնեան պէյ։

Հերանոյշ ողջագուրեց իր հայրը, և քաշուեցաւ իր սենեակը, անոր ու փեսայ, առանձին մնացին դեղարանին սրահին մէջ։

Հերանոյշ մաիկ կ'ընէր ներսէն, դուրսը ձայները հետզհետէ կը բարձրանային և տաք, բաւական տաք բանավէճ մը կը չարունակուէր երկուքին միջև։

— Պէ՛յ, կ'ըսէր Տոքթորը դանդաղ չեչոտով մը, չատ կը ցաւիմ որ այսքան անտարբեր կը գտնուիք դրամօժիտի մասին։

— Ի՞նչ ընեմ, տոքթո՛ր, կ'ըսէր Կորտոնեան պէյ, ի՛նչ կրնամ ընել, Սիմոմ պէյ, չի վճարեր...։

Եւ բանավէճը կը սաստկանար հետզհետէ, այնպէս որ, Հերանոյշ կը ստիպուէր դուրս ելլել, միջամտելու համար։

Նետուեցաւ հօրը վիզը, և պաղատագին ձայնով մը.

— Բաբա՛, բաբա՛, ըսաւ, ի՛նչու խարեցիր զիս, ահա հինգ ամիս է, և տակաւին սպասել կուտաս. գիտե՞ս քաշածնե՛րս...

Եւ սկսաւ հեծկլտալ։

— Աղջի՛կս, մի՛ յուզուիր, ըսաւ պէյը, մօրեղբայրդ կը ճանչնաս, կ'երևայ թէ վճարումը պիտի ձգձգէ, և թերևս...

— Ի՞նչ, ինչ..., ընդմիջեց տոքթորը, չպիտի՞ վճարէ

— Ո՛վ գիտէ, յարեց Կորտոնեան պէյ. այսօր իր ձեռքին մէջ է դրամը...։

Հերանոյշ չէր կրնար երկար տանիլ հոն, դեղարանին հոտերուն մէջ։ Մօտեցաւ ապակեդարաններուն, հոն կանգ առաւ քիչ մը, մինչ բանավէճը կը չարունակէին անոնք, և յետոյ, գլուխը ճօճելով ու լացը զսպելով իր խուցը քաշուեցաւ։

Դուրսը բանակուիը կը խոչորնար և տոքթորը կը սպառնար պէյին ապահարզան ընել։

Կորտոնեան պէյ զայրացած,

—Տոքթոր, տոքթոր, գոչեց փեսային երեսին, չատ մի՛ սպառնաք, այդ դումարը չպիտի կրնամ վճարել մօտ օրերս։

— Ե՞րբ պիտի վճարէք, հարցուց տոքթորը զսպուած կատաղութեամբ մը.

— Սիմոն պէյը գիտէ, պատասխանեց անոնք, տարի՞ մը, երկո՞ւ, երի՞ք տարիէն, թերևս կնոջս մահուանէն ետքը։

Հերանոյշ որ սկիզբէն մինչև վերջը հետևած էր այս խօսակցութեան, յանկարծ դուրս նետուեցաւ, հօրը վրայ նետուեց իր ձեռքի պարապ սրուակը, և ազեզպար ձայնով մը.

— Բաբա՛, բաբա՛, հեծեց, ա՛լ պէտք չունիմ այդ դումարին, որդեսպա՛ն ծնողք. թող հանդարտի սիրտերնիդ, ա՛լ չեկա՛յ Հերանոյշը։

Եւ յետոյ, մօտենալով տոքթորին ու վիզը վաթթուելով, քնքոյշ ու հեծեծաձայն.

— Տոքթո՛ր, տօքթո՛ր, ըսաւ, պիտի նեղես ինձի. չէ՞.

— Ի՞նչ կայ, հարցուց տոքթորը, ի՞նչ էր ատիկայ...:

Կորտոնեան պէյ արձանի մը պէս կեցած, դեռ չէր հասկնար սրտակին դաղտնիքը:

Ծեր Հերանոյշ, քանի մը վայրկեան խօսեցաւ այսպէս, վիրաւոր սխտակի մը պէս, և յետոյ, գալարուելով ինկաւ տոքթորին ոտքերուն առակ:

Ինքզինքը թունաւորած էր...:

ՎԵՐՋ

ԲՈԼՈՐՎԻՆ ՆՈՐ ԵՒ ԱՆՏԻՊ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼԻ ԳՐՔԵՐ

		Դրուշ
Բանեակ Բանիս	(Պատմական վէպ)	30
Գլխզրկէ Սասուն	» »	30
Ինկնում վէց	» »	40
Գլխզրկի Պօմպան	» »	16
Դիակապուռները եւ Դէպի Գլխզրկ		12
Աւրիճի ճամբուն վրայ	(Յեղ. Յուշատետր)	10
Զէյթունցի Վրդպտ.ը	Կենսագրական	2
Թիապարտը	Վէպ Ա.զգ. Յեղ. կեանքէ	10
Աւազակապետը	» » » »	12
Սխտորականը	» » » »	8
Վաշխառուն	» » » »	5
Տանէլճն ի Միպիր		10
Անիկ Ծախուճցաւ		6
Մղձաւանջ	Համիտի պլտկն. կեանքէ	10
Պաղտճիբ մը կ. Պոլիս	Միրայիճ վէպ	7.20
Ռօմանպօլ	3 հատոր	18
Գնաճ Տարի Ետք	Կազմեալ	20
Տանիճն Չաւակը		10

Ստանալու համար պէտք է դիմել

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

Ե. Ա. Չ. Ա. Ր Ի Ֆ Ո Ս Ա Ճ Ե Ա Ն եւ Ընկ.

կ. ՊՈԼԻՍ. Պապը Ալի ճաssէսի. թիւ 40

درسعادتده باب عالی جاده‌سنده نومرو ٤٠ نظرت افندی آیجیان

Գինն է 10 Դրուշ

2013